

СТИЛІСТИКА
МОДЕРНОГО
ЧАСУ

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ

СТИЛІСТИКА МОДЕРНОГО ЧАСУ

**Колективна монографія до ювілею
Заслуженого діяча науки і техніки України,
члена-кореспондента НАН України,
доктора філологічних наук, професора
Лариси Шевченко**

Київ
Видавництво Ліра-К
2024

УДК 811.161.2'27(038)
С80

*Рекомендовано до друку Вченою радою ННІ філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 13 від 28 червня 2024 р.)*

Рецензенти:

чл.-кор. НАНУ, д-р філол. н., проф. О.О. Тараненко
д-р філол. н., проф. К.Ю. Голобородько
д-р філол. н., проф. І.В. Смушинська

Авторський колектив:

Т.В. Бовсунівська, Д.В. Дергач, Ю.Б. Дядищева-Росовецька,
А.П. Загнітко, В.Л. Івашенко, О.В. Климентова, Т.А. Космеда,
О.І. Луценко, О.О. Маленко, А.К. Мойсієнко, С.В. Овсейчик,
О.А. Олексенко, О.В. П'ятецька, Т.В. Радзієвська, Р.П. Радишевський,
Д.Ю. Сизонов, О.С. Снитко, О.А. Стишов, Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова,
В.І. Ярмак

С80 **Стилістика** модерного часу : [колективна монографія до ювілею Заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Лариси Шевченко]. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 464 с.
ISBN 978-617-520-895-3

Колективну монографію присвячено ювілею Заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Лариси Шевченко.

Актуальні питання модерної стилістики розглядаються в контексті динаміки традиційних та інноваційних дослідницьких епістем у галузі гуманітарного знання. Вибудовуються фахові паралелі з авторитетним пошуком професора Лариси Шевченко, асоційованим із науковою школою в сучасному національному мовознавстві.

Видання розраховано на науковців, дослідників-стилістів, усіх тих, хто цікавиться інноваційними напрямками модерної стилістики.

Видавничий проєкт

“Ідеї, постаті, тексти в українській культурі”

УДК 811.161.2'27(038)

ISBN 978-617-520-895-3

© Автори розділів, 2024
© Видавництво Ліра-К, 2024

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Ректора Київського національного університету
імені Тараса Шевченка професора Володимира Бугрова 6

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Директора Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка професора Григорія Семенюка 8

РОЗДІЛ 1. AD FONTES 11

Лариса Шевченко

Функціонально-стилістичний аналіз лексики передової
газетної статті..... 13

РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ НА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА 33

Флорій Бацевич

Лінгвістичні аспекти поняття письма в концепціях
Р. Барта та Ж. Дерріди 35

Дмитро Дергач

Медійна жанрологія в дискурсі інтелектуалізму 48

РОЗДІЛ 3. МЕДІАЛІНГВІСТИКА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ 67

Олена Маленко

Мовні траєкторії українського медійного дискурсу
в дослідницьких завданнях медіалінгвістики 69

Дмитро Сизонов

Лариса Шевченко – фундатор української
медіалінгвістики (поліфонія проривних ідей
та поглядів ученого) 89

РОЗДІЛ 4. ТЕРМІНО- ТА ЛЕКСИКОГРАФІЯ У ФОКУСІ МОДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	109
<i>Анатолій Загнітко</i>	
Сучасна лінгвістична термінографія: системно- структурний та функційно-когнітивний виміри	111
<i>Вікторія Іващенко</i>	
Засади медійного словникарства в практиці створення лексичного мінімуму медіазнавця.....	130
 РОЗДІЛ 5. ДИНАМІКА ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ІДЕЙ У НАЦІОНАЛЬНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	 161
<i>Олександр Стишов</i>	
Лексико-семантична динаміка в сучасній українській мові	163
<i>Лариса Шулінова</i>	
Лінгвостилістична жанрологія: функціональний аспект диференціації	192
<i>Юлія Дядищева-Росовецька</i>	
Рефлексії Лариси Шевченко в царині розробки концепції літературної мови	204
<i>Оксана Луценко</i>	
Лінгвостилістична проблематика у наукових дослідженнях Лариси Шевченко	218
 РОЗДІЛ 6. СЛОВЕСНА КУЛЬТУРА СЛОВ'ЯНСЬКОГО СВІТУ В ДИСКУРСІ МОДЕРНОЇ СТИЛІСТИКИ.....	 233
<i>Ростислав Радишевський</i>	
Поет Лев Венглінський – учасник азбучної війни на Галичині	235
<i>Тетяна Бовсунівська</i>	
Втаємничений пілігрим Адама Міцкевича і мовчазний Кобзар Тараса Шевченка: пов'язаність ідеологем романтизму	248
<i>Вероніка Ярмач</i>	
Семантична парадигма й естетичний ресурс найменувань кольорів у романі Мілети Продановича “Ультрамарин”	261

РОЗДІЛ 7. СТИЛІСТИКА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: ЛІНГВІСТИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ	291
<i>Анатолій Мойсієнко</i>	
Структурна організація українського сонетного Тексту на тлі європейської традиції	293
<i>Олена Олексенко</i>	
Стилетвірний потенціал морфологічних одиниць у поетичному тексті	308
РОЗДІЛ 8. СУЧАСНА КОМУНІКАТИВІСТИКА В АКТУАЛЬНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПОШУКАХ	341
<i>Тетяна Радзієвська</i>	
Про механізми взаємодії різнокодових комунікативних систем: мовна свідомість та її вияви	343
<i>Олена Снитко</i>	
Інструменти інформаційно-психологічного захисту суспільства в умовах війни: лінгвістичний вимір	360
<i>Олена Климентова</i>	
Семіотика релігійної реклами в Україні	376
РОЗДІЛ 9. НЕОНАПРЯМИ ЛІНГВІСТИКИ В СИНЕРГІЇ СУЧАСНОГО ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ.....	395
<i>Тетяна Космеда</i>	
Українська неолінгвістика в інтерпретації Лариси Шевченко.....	397
<i>Ольга П'ятецька, Станіслава Овсейчик</i>	
Юрислінгвістичні дослідження в науковому доробку професора Лариси Шевченко	413
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ПРАЦЬ ЛАРИСИ ШЕВЧЕНКО	431
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	461

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

Вельмишановна Ларисо Іванівно!

Колектив Київського національного університету імені Тараса Шевченка уклінно вітає Вас зі славним ювілеєм!

У рік 190-ї річниці нашої Alma mater це ще більш символічно, адже Ваш життєвий, професійний шлях завжди був і буде пов'язаний із її розвитком, із активною й

ефективною роботою на благо Університету, його імені та рейтингу в міжнародній освітньо-науковій спільноті.

Ми всі захоплюємося Вашою особистістю, вважаємо Вас одним із найталановитіших українських філологів сучасності, а Ваш внесок у розвиток філологічної освіти й науки України – особливим і беззаперечним.

Заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент НАН України, лауреат Премії імені Тараса Шевченка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри – всі ці й інші державні нагороди, звання, ступені, посади промовисто засвідчують Ваш інтелектуальний і професійний потенціал, який Ви так яскраво реалізуєте в університетському просторі. Нехай Ваші високий професіоналізм, неоціненний досвід, багаторічна

відданість справі й надалі сприятимуть розвитку сучасних наукової та освітньої галузей.

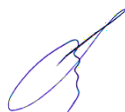
Високо цінуємо Ваше вміння ефективно організовувати науку навколо своїх перспективних ідей, що синхронізуються з діяльністю світових наукових і освітніх центрів та відповідають на запити й виклики сьогодення. Завдяки Вашим працям і здобуткам, під Вашим мудрим керівництвом в Університеті започатковані й активно функціонують наукові школи з актуальних фундаментальних напрямів гуманітарного знання – функціональної стилістики, лінгвофілософії, медіалінгвістики, юрислінгвістики, лінгвоекспертології. Дякуємо, що в Університеті в результаті сформувалась своя традиція освіти й науки високого стандарту, що так цінується в Україні та світі.

Бажаємо Вам творчого натхнення для нових фахових звершень і здобутків на ниві університетської науки, освіти, проєктної, грантової діяльності в міжнародному інтелектуальному просторі.

Від імені всієї родини Шевченкового університету – всіх благ Вам, шановна Ларисо Іванівно, всіляких гараздів і нових сміливих кроків по життю – стежками мудрості, миру, щастя й добра.

З повагою –

Ректор Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Володимир БУГРОВ

Шановна Ларисо Іванівно!

У знаковий для всіх нас 2024 рік, коли весь Український народ віддає пошану видатному пророку й мислителю Тарасу Шевченку в його 210-річчя, коли нашому Університету виповнюється 190 років, свій ювілей відзначає відомий лінгвіст, Заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент НАН України Лариса Шевченко.

Це – знаний і в Україні, й за кордоном філолог, інтелектуал, майстер Слова, учений-інноватор, із яким пов'язана історія нашого Університету. Адже все життя Лариса Іванівна і Шевченковий університет нероздільні: спочатку вона – студентка та аспірантка, а далі – асистент, доцент, професор, завідувач кафедри. Обравши шлях філолога, вона продовжує активно крокувати його тернистою дорогою, вправно й завзято несе титул популяризатора українського слова та духу.

Вона – майстерний педагог. Уже понад 45 років Л.І. Шевченко викладає в нашій Альма-матер: це як базові курси зі стилістики української літературної мови, так і авторські – з медійної інтертекстуальності, інтелектуальної еволюції української мови, історії українського мовознавства та ін. Ми знаємо Ларису Іванівну як зачинателя модерних напрямів мовознавства – медіа- та юрислінгвістики,

лінгвістичної експертології, філософії мови, лінгвоіміджелогії. Вона вважається фахівцем високого рівня, креативним науковцем, основоположником Медіалінгвістичної школи в Україні, що стало імпульсом до формування не одного покоління філологів, які виховала Лариса Іванівна.

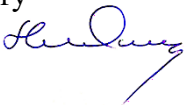
Її науковий доробок є широко цитованим у лінгвістичній науці, а її тексти стають найбільш опрацьовуваними в дисертаційних дослідженнях та осмислюваними в підручниках, посібниках, статтях. Авторитетними для сучасного мовознавства є її книжкові праці монографічного типу – “Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу” (2001), “Горизонтами модерної лінгвістики” (2014), “Символи модерної культури в інтертексті слов’янських медіа” (2018), “Неолінгвістика в Україні: дослідницька перспектива” (2024) та ін., що стали взірцем інтелектуального осмислення мови в ритмах часу та простору наукового життя ХХІ ст.

Науковий багаж Лариси Іванівни – понад 250 праць, серед яких монографії, підручники, навчально-методичні роботи. Вона є незмінним головним редактором авторитетного у філологічному світі журналу “Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика”, ініціатором створення видавничого проєкту “Ідеї, постаті, тексти в українській культурі”, в арсеналі якого понад 20 словників різного типу – знані в широкому колі фахівців-філологів.

Лариса Шевченко – досвідчений організатор освіти й науки. Очолювана нею кафедра стилістики та мовної комунікації є сучасним осередком навчально-наукового й інтелектуального потенціалу, яка продовжує плекати вивчення української мови в нашому інституті та в інших підрозділах Університету, створювати нову наукову продукцію інноваційного зразка, бути продовжувачем філологічних традицій, що склалися в Київському університеті.

Бажаємо і надалі залишатися енергійною особистістю, заохочувати не одне покоління лінгвістів до наукової творчості, бути завжди у професійному тонусі та продовжувати радувати нас новою інтелектуальною продукцією. Ви залишаєтеся зразком чесності й порядності, ученим із генеруванням ідей, Людиною, на яку хочеться рівнятися. Прихильності долі, міцного здоров'я, сил та енергії. Живіть на благо нації та рідного слова!

З повагою –

Директор Навчально-наукового
інституту філології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка Григорій СЕМЕНЮК

Розділ 1
AD FONTES

Лариса Шевченко

<https://orcid.org/0000-0001-6290-2307>

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИКИ ПЕРЕДОВОЇ ГАЗЕТНОЇ СТАТТІ

автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук зі спеціальності “Українська мова”
(Київ, 1981)

Актуальність теми. Функціонально-стилістичне вивчення мовленнєвої системності текстів, що комунікативно ізолюються в мовному стилі, зокрема публіцистичному, – цікава й недостатньо досліджена проблема лінгвістики.

Мовленнєва системність передової газетної статті як аналітичного мовного жанру є предметом цього дослідження, включеного в більш загальну й широкую проблему пізнання системних закономірностей мови, яка функціонує в параметрах різних стилів.

Одним із рівнів дослідження мовленнєвих одиниць жанру є лексика, що визначена в роботі як об’єкт вивчення, оскільки саме в лексиці найбільш послідовно та яскраво відображено особливості мовленнєвого жанру мовного стилю. Ці особливості характеризуються цілеспрямованим, екстралінгвістично заданим відбором певних груп слів, спеціалізацією значень, утворенням у них функціонально стійких конотацій, формуванням комунікативно заданих за значенням і функцією типів сполучуваності слів.

Функціонально-стилістичний аналіз дозволяє інтерпретувати вказані особливості як теоретико-стилістичні проблеми: по-перше, як екстралінгвістичну зумовленість системної якості лексики в мовленні (на прикладі оцінності газетної лексики, структурно-семантичної кореляції різних груп оцінних атрибутів та інтенсифікаторів якості, виражених прислівниками; на прикладі тяжіння передової газетної статті до аналітизму, актуальних для жанру типів комунікативно стійких аналітичних словосполучень, їх варіативності в межах функціональної парадигми та ін.), по-

друге, як різнорівневі типи функціонально-системної організації лексики (слово, словосполучення та складний компонент висловлювання), по-третє, як взаємозв'язок функціональної та загальномовної парадигматики, функціональної парадигматики й синтагматики (стійка функціонально-семантична сполучуваність слів).

Функціонально-стилістичний підхід орієнтований одночасно й на пізнання власне лінгвістичної специфіки жанру, й на визначення тих екстралінгвістичних факторів, що безпосередньо впливають на формування систематики лінгвістичних одиниць жанру, його мовних особливостей. Таким чином, функціонально-стилістичний аспект дослідження дозволяє розглядати одночасно змістовий бік досліджуваного лінгвістичного об'єкта та його позамовні динамічні зв'язки.

Названі теоретичні питання визначають концептуальність теми та її актуальність для лінгвістики в цілому, теоретичної і практичної стилістики зокрема, для вироблення науково обґрунтованих рекомендацій до вдосконалення мови й стилю газети як засобу масово-політичної інформації.

Метою дослідження є визначення, обґрунтування й функціонально-стилістичне вивчення системності лексики передової газетної статті.

Загальні завдання дослідження полягають у тому, щоб:

- а) обґрунтувати взаємозалежність екстралінгвістичних і власне мовних факторів у формуванні системності лексики жанру;
- б) дослідити на конкретному лінгвістичному матеріалі діалектичну єдність мови й мовлення, визначити мовленнєві особливості передової газетної статті;
- в) виділити категорію якісної однорідності співвідносних за функцією елементів як основний принцип системної організації лексики в передовій газетній статті, визначити його регулярність і механізм дії;
- г) розглянути типи системної організації лексики передової газетної статті на рівні слова, функціонально стійкого словосполучення та складного компонента висловлювання;
- г) дослідити семантичну, граматичну й функціональну кореляцію оцінних атрибутів (прикметники з функціонально

стійкою оцінкою) та інтенсифікаторів процесуальної ознаки, виражених прислівниками.

Наукова новизна дослідження може пояснюватися тим, що вперше в українському мовознавстві вивчається лексична системність мовленнєвого жанру, визначаються принципи системно-мовленнєвої організації жанру як єдність його власне мовної та екстралінгвістичної природи. Дослідження системних ознак лексики передової газетної статті дозволяє запропонувати частково нову методикою, що враховує і функціональну парадигматику (за інтегральною ознакою якісної однорідності), і синтагматику (функціонально-семантичні параметри лексики в різного типу словосполученнях). Якісна однорідність співвідносних за функцією елементів трактується в роботі як основний принцип формування мовленнєвої системності передової газетної статті. Пропонується принцип виділення функціональної парадигми, обґрунтовується двосторонній зв'язок загальномовної та функціональної парадигматики.

Практичне значення роботи полягає у використанні результатів дослідження у процесі викладання української мови у вищій школі: при вивченні теоретичних курсів стилістики, лексикології та синтаксису (зокрема, при вивченні процесів розвитку української мови, дослідженні стильової диференціації лексики, визначенні мовленнєвої системності жанрів, розгляді особливостей функціонування лексики у сфері масово-політичної інформації, розкритті структурно-семасіологічних зв'язків слів у мовленні, аналізі принципів формування функціонально стійких словосполучень, вивченні динамічної структури української мови досліджуваного синхронного зрізу). Результати функціонально-стилістичного дослідження лексики передової газетної статті можуть бути використані для підготовки словників синонімів та антонімів, словників сполучуваності. Аналіз природи, мовленнєвих особливостей, закономірностей, розвитку лексики в жанрі передової газетної статті зацікавлює і журналістів-практиків.

Методика дослідження. Функціонально-стилістичний аналіз системності лексики жанру проводився в парадигматиці й синтагматиці: 1) обґрунтування системного принципу функціональної організації лексики, спираючись на ресурси мовної системи й у підпорядкованості комунікативній заданості (парадигматичний аспект); 2) системність у функціонально стійкій лексико-семантичній сполучуваності слів (синтагматичний аспект).

Вирішення цих завдань стало можливим в результаті обмеження числа аналізованих одиниць групами слів, найбільш характерними для передової газетної статті в цьому аспекті дослідження: оцінної атрибуції (прикметники, прислівники) і визначених нею тематичних груп імен; інтенсифікаторів ознаки, якості (прислівника) та актуалізованих ними дієслів.

Оцінність лексики передової газетної статті реалізується найчастіше в атрибуції. Методом системного дослідження розв'язувалися питання визначення реєстру функціональних для жанру атрибутів, класифікації їх за ступенем оцінки, вивчення їх функціональної семантики в контексті аналізу її в усіх зафіксованих словосполученнях і співвідношення з загальномовним значенням, встановлення загальних функціонально-семантичних закономірностей атрибутів (спеціалізація значень та ін.), вивчення функціонально-синонімічного ряду, його кореляції з загальномовним синонімічним рядом, визначення типологічного ряду за інтегральним елементом якісної однорідності, дослідження загальних ознак тематичних груп лексики, обґрунтування функціональної парадигматики як системного явища в лексиці жанру.

Системність у функціональній лексико-семантичній сполучуваності слів визначалася за двома рівнями: 1) сполучуваність атрибута з усіма виявленими емпіричним методом іменами (включаючи сполучуваність групи атрибутів за інтегральною ознакою якісної однорідності); стійкість оцінної атрибуції в межах тематичної групи імен; 2) закономірності сполучуваності означувального й

означуваного в процесуально-динамічній структурі. При цьому передусім встановлювалася логіка співвідношення предметів і явищ зовнішнього світу (екстралінгвістична дійсність і комунікативна специфіка передової газетної статті) та відображення цього співвідношення в мовній реальності. Вивчення способу відображення дійсності в зазначеній мові (національна специфіка) і мовній традиції не було спеціальним предметом дослідження.

У роботі використовуються також принципи структурної методики (операції зіставлення, трансформування та ін.).

Джерела дослідження. Аналіз системності лексики передової газетної статті проводився на матеріалі передових статей української республіканської газети “Радянська Україна” за період з 1976 по 1980 рр. Досліджено 200 передових статей обсягом 690-850 слівформа кожна. Висновки дослідження зроблено в результаті аналізу всіх 200 передових статей. Результати дослідження ілюструються даними картотеки, укладеної в результаті суцільного детального аналізу лексики 30 статей за декількома параметрами: слово, словосполучення, складний компонент висловлювання. Обсяг картотеки – 24000 слововживань.

Апробація роботи. Результати досліджень за темою дисертації розглядалися на внутрішньовузівських наукових конференціях, проведених у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка (1976, 1981 рр.), відображені в чотирьох публікаціях автора.

Обсяг і структура дисертації. В роботі 247 стор., із них – основного тексту 156 стор. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (розділ I – Про природу функціонального значення та лексичної системності жанру; розділ II – Функціональний оцінно-атрибутивний лексичний ряд за інтегральною ознакою; розділ III – Оцінно-атрибутивна структура як діагностуючий показник жанру; розділ IV – Процесуально-динамічна структура в системі мовленнєвих засобів передової газетної статті), висновків і додатків. Бібліографія містить 200 найменувань.

Зміст роботи. У *вступі* обґрунтовується вибір теми, визначаються актуальність роботи, її мета, завдання, методика дослідження, наукова новизна та практична значущість, вказуються джерела дослідження. Подано стислий огляд спеціальної літератури з розглядуваної проблеми, викладаються вихідні теоретичні положення.

Перший розділ роботи присвячений аналізу природи функціонального значення й лексичної системності передової газетної статті. Тут подано лінгвістичне визначення жанру передової газетної статті та її характерних особливостей, що виявляються системно, окреслено коло нерозв'язаних питань, синхронізованих із пізнанням її природи й особливостей функціонального значення: принципи формування, вплив екстралінгвістичних факторів на системні відношення, співвідношення загальномовної та функціональної парадигматики, динаміка розвитку функціональних значень та ін.

Функціональне значення має ряд особливостей. Передусім для нього характерною є стійка функціональна спеціалізація: закріплене вживання одного зі значень слова, формування постійних функціональних конотацій. Названі ознаки стійкі й притаманні різним групам лексики, що свідчить про системний характер значень лексики передової газетної статті.

У дисертації розглядається категорія функціонального значення: індивідуального (оказіонального) і власне функціонального (стильового). Функціонально-стильова парадигма представляє систему відношень значень слів, що стійко виявляються в комунікативно однорідному мовленні. Парадигматика оказіональних значень регулює відношення значень слів, що виникають внаслідок авторського вживання.

Системність лексики передової газетної статті в реферованій роботі пов'язана з екстралінгвістичною сутністю жанру. Комплекс позамовних факторів безпосередньо впливає на лексичні взаємовідношення в передовій газетній статті. Ці відношення постійні, системні, а отже, вони реалізують кореляцію елементів жанрової структури й

регулюють виявлення їх функціонально-системної якості. В дисертації висувається положення про діалектичну єдність експресії та стандарту в передовій газетній статті.

У *другому розділі* роботи інтерпретуються конструкти, що формують функціонально-мовленнєву системність передової газетної статті. Основоположним є **інтегральний елемент якісної однорідності слів**, котрий розуміють як узагальнену семантичну ознаку, що системно групує якісно однорідні елементи в абстрагуванні від їх окремих семантичних ознак.

Поняття інтегрального елемента якісної однорідності – наукова абстракція. Правомірність її застосування закладено в самій природі мови, співвідносній із абстракціями теоретичного осмислення світу й такого, що визначає їх категоріальну сутність своїми засобами, реалізуючи в семантиці їх понятійну віднесеність.

У роботі аналізуються різні напрями вивчення семантики за узагальненим семантичним компонентом: класифікація елементів смислу, запропонована Д. Шмельовим для аналізу семантики лексичних одиниць мови, категорія “смысл слова” в Є. Куриловича та ін., акцентується дослідницька увага на проблематичності та складності питання.

Аналізуються поняття “загальномовний синонімічний ряд – функціонально-стильовий синонімічний ряд – функціональний типологічний ряд за інтегральною ознакою якісної однорідності”. Останній співвідносний із синонімічними рядами, але ширший за них, оскільки виражає, крім понятійної однорідності, ще й загальну типологічну однорідність якості, ознаки. В основі формування функціонального типологічного ряду лежить інтегральний елемент якісної однорідності. В передовій статті таким елементом буде комунікативно закріплена стійка оцінність, що виявляється переважно через атрибуцію й така, що співвідносить різнопланові поняття, системно кваліфікуючи їх. В експериментальному дослідженні системності лексики передових статей було виділено загальну групу атрибутів із

функціонально стійкою оцінністю, що складається з 331 слова загальною чисельністю 2811 слововживань, що складає 13,2% від загальної кількості слововживань в експериментально спостережуваних текстах і 57,95% від загального числа їх атрибутів. Це свідчить про регулярне відображення в лексиці соціально-оцінного конструктивного принципу мови газети.

На основі поняття якісної однорідності в дисертації виділяють такі типологічні ряди соціально-оцінної атрибутів: “вищий ступінь позитивної якості”, “найвищий ступінь позитивної якості” і, як різновид останнього, “група за ступенем дії, активності”, а також “негативнооцінний ряд”. До оцінної атрибутів відносяться й “інтенсифікатори якості, ознаки”, виражені граматично найчастіше прислівниками.

Найбільш частотний у передовій газетній статті ряд, об’єднаний ознакою “вищого ступеня позитивної якості” (150 слів – 1614 слововживань). У багатьох одиниць ряду стійка позитивна оцінка з’являється функціонально, як наслідок спеціалізації значень. Більшість членів ряду набуває оцінності в результаті комунікативної заданості й появи функціональних конотацій: “загальнонаціональна” (гордість), “програмні” (документи), “істотна” (матеріальна сила) та ін. Для цих атрибутів характерна менша функціональна частотність вживання, оскільки вони найчастіше сполучаються з тематично обмеженим колом понять, а в системі мови оцінності не мають.

Група атрибутів за ознакою “найвищий ступінь позитивної якості” менш багаточисленна, позаяк вона реалізує абсолютну позитивну оцінку, що свідчить про виділення ознаки з ряду. Атрибути цієї групи формують функціонально-синонімічну парадигму: “могутній”, “героїчний”, “прекрасний”, “священний”, “небувалий”, “чудовий”, “величний”, “безсмертний” та ін.

У роботі представлена характеристика всіх зафіксованих у досліджуваних передових статтях оцінних атрибутів за ознакою “найвищого ступеня позитивної якості”, проаналізовано їх семантичні параметри, функ-

ціональну лексико-семантичну сполучуваність, семантичну кореляцію в межах ряду, використання у словосполученнях аналітичного типу.

Самостійну групу слів із соціально-закріпленою позитивною оцінкою представляють атрибути, об'єднані за ознакою “ступеня дієвості, активності”. Варто наголосити на наявності досить чітких лексико-семантичних зв'язків між атрибутами цієї групи й означуваними поняттями.

Найменш частотний ряд за ознакою негативної оцінки. Атрибути цього ряду майже не мають прямої синонімії, що свідчить про постійність їх лексико-семантичних зв'язків: “наклепницький”, “ганебний” та ін.

У роботі розкриваються мовні процеси формування функціональної однорідності негативнооцінного ряду: метафоризація, використання розмовної та просторічної лексики, функціональна спеціалізація у стійких негативно конотованих словосполученнях, лексико-граматичний спосіб утворення негативної оцінки та ін.

Особливий розряд усталеної оцінної атрибуції в передовій – це інтенсифікатори якості або дії: “багато”, “яскраво”, “успішно”, “неустанно”, “гідно”, “гостро” та ін. – усього в досліджуваних статтях 89 слів.

По суті інтенсифікатори якості, дії – семантичні напівафікси у словосполученні, оскільки реалізують передусім не власну семантику, а посилюють, виділяють значення основної якості або дії, одночасно оцінюючи його. Пропонується аналіз різних груп інтенсифікаторів, співвідносних із логіко-експресивною оцінкою типу “уважно”, “одностайно”, “наполегливо”, “переконливо”, і власне експресивною (“навіки”, “стрімко”, “нерозривно”, “незмірно”, “щедро”, “краще” та ін.), зіставляються їх функціональні значення різних мовах, уживаність у сфері мови масово-політичної інформації на основі частотних словників. Здійснено функціональне зіставлення й аналіз семантики й сполучуваності інтенсифікаторів з атрибутами за ступенем оцінки.

У другому розділі узагальнено висновки щодо системності лексики передової газетної статті, виявленій:

1) у співвідношенні оцінних атрибутів з інтегральною якісною ознакою та формуванні типологічних рядів лексики за цією ознакою; 2) у стійкій семантичній позиції у структурі ряду: компоненти рядів співвідносні, варіативні в межах ряду; 3) у семантичній залежності “атрибут-інтенсифікатор”.

У *третьому розділі* роботи досліджуються ознаки й функціонально-стилістична сутність оцінно-атрибутивної структури як лінгвістичного об’єкту при вивченні системності мовленнєвих одиниць жанру.

Поява усталених оцінно-атрибутивних структур, що є продуктом функціональної заданості, це – наслідок розвитку та спеціалізації мови.

Однією з найбільш характерних рис оцінно-атрибутивних структур є сполучуваність оцінних атрибутів із семантично однопорядковими словами. Притаманна вона атрибутам з різним ступенем оцінки: в а г о м и й – **успіхи**, соціальні здобутки; в с е б і ч н и й – **розвиток і зближення нації, розквіт Вітчизни**; віковий – **дружба, почуття**; гігантський – **можливості, сила**; активний – **діяльність, позиція, участь** в революційній боротьбі; н е щ а д н и й – **відсіч, війна**; п р и с т р а с н и й – **заклик, слово** тощо. Семантично однопорядкові, однотипні за значенням і функцією імена є в такому разі функціональними синонімами.

Спеціалізація значень означувального й означуваного, їх усталене використання в функціонально-однорідних, “фразеологізованих” оцінно-атрибутивних структурах, кваліфікується в дисертації як функціональна норма.

Оцінно-атрибутивним структурам із функціонально-спеціалізованою атрибуцією притаманно утворювати аналітичні за формою слосполучення. Оцінні атрибути “ударний”, “неухильний”, “невтомний”, “правовфланговий”, “гострий”, “вирішальний” та ін. в оцінно-атрибутивних структурах “ударна декада”, “неухильне виконання (своїх обов’язків)”, “невтомний борець (за мир)”, “правовфлангові змагання”, “гостра зброя (в боротьбі за мир)”, “вирішальна сила” та ін. – стійкі, однозначні, їх

семантичні параметри – наслідок вживання в аналітичній конструкції.

Окрему групу оцінних атрибутів досліджуваних структур формують ті з них, які репрезентують широку лексико-семантичну сполучуваність. При цьому можливі такі функціонально-семантичні параметри атрибута: функціональний відбір і стійка для жанру реалізація окремих типів загальномовної семантики атрибута (функціональна спеціалізація його сполучуванісних властивостей); створення нового, функціонально стійкого типу лексико-семантичної валентності як наслідок постійного переосмисленого (часто образного) використання атрибута; універсалізація лексико-семантичної валентності.

Оцінні атрибути, що характеризуються функціональною спеціалізацією сполучуванісних властивостей, найбільш частотні (74,24 % від усієї позитивнооцінної атрибуції).

Спеціалізація їх лексико-семантичної валентності може бути представлена як 1) наслідок стійкого вживання одного значення полісемантичного слова: **важливий** – І-е значення словника¹; **гідний** – II, III; **глибокий** – IV, V; **головний** – III; **діловий** – II, III; **дорогий** – II, III; **єдиний** – II; **заповітний** – I, II; **масовий** – I, III; **настійний** – II; **основний** – I та ін; 2) обмеження лексико-семантичної валентності словами однієї тематичної групи, найчастіше суспільно-політичною лексикою.

Такі оцінні атрибути як “багатий”, “видатний”, “всенародний”, “генеральний”, “грандіозний”, “могутній”, “патріотичний”, “почесний”, “урочистий”, “успішний” та ін. реалізують у досліджуваних передових статтях усі свої значення, але їх лексико-семантична валентність обмежена функціонально-тематичними групами лексики, аналізованими в дисертації.

Структурно семантична модель оцінно-атрибутивної конструкції не вичерпується лінійною відповідністю

¹Словник української мови в 11 тт., т.1–11. Київ : Наукова думка, 1970-1981.

“атрибут” – “означуване ім’я”. Досліджуючи ієрархію у структурі зв’язків означувального й означуваного в номінації, можна виділити три основні типи їх кореляції.

Перший, основний тип “оцінний атрибут” + “означувана номінація” – найбільш поширений.

Другий тип оцінно-атрибутивної структури можна визначити як логіко-експресивну градацію. Це – модель, де поняття визначається декількома взаємодоповнювальними й уточнювальними оцінними атрибутами: **“найзаповітніше і найдорожче звання громадянина країни”, “глибоке і широке почуття загальнонаціональної гордості”** та ін.

Третій тип оцінно-атрибутивної структури представлений моделлю “інтенсифікатор якості” + “атрибут” + “означувана номінація”. За функцією ця модель близька до двочленної – типу “атрибут” + “означувана номінація”, де оцінний атрибут співвідносний із найвищим ступенем позитивної оцінки. “Інтенсифікатор” в них посилює якісну ознаку атрибута, утворюючи аналітичний за формою, але єдиний семантично визначник імені: **“справді гігантська сила”, “справді демократичні права”, “особливо важливий аналіз”, “давати по-справжньому відчутні плоди”**. Використання оцінно-атрибутивних структур цього типу в передовій газетній статті обмежено, що пояснюється граматичною функцією прислівників у реченні, співвідносних, як правило, з предикативним членом, вираженим дієсловом.

Найбільш чітко системність і принципи функціонального відбору лексики передової газетної статті простежуються при вивченні варіативності компонентів оцінно-атрибутивної структури. Вона можлива на двох рівнях: 1) взаємозамінність співвідносних за об’єднувальною ознакою оцінних атрибутів, що характеризують конкретне поняття; 2) співвідносність тематичного, функціонально однорідного ряду імен з певним оцінним атрибутом (і потенційно – з тотожними йому функціонально).

У дисертації аналізуються систематизовані варіативності компонентів оцінно-атрибутивних структур за типом:

Номінація	Сполучуваність з оцінними атрибутами	Сполучуваність оцінного атрибута з тематичним рядом
Дім (перен.)	наш	“н.” дім, думка, життя, народ, союз, спосіб життя, суспільство, цінність час;
	рідний	“р.” Батьківщина, дім, слава;
	свій	“с.” Батьківщина, дім, слава та ін.

Наскрізна лексико-семантична взаємозалежність компонентів оцінно-атрибутивних структур – результат послідовного виявлення в лексиці системних принципів формування мови жанру. Наявність в одній із номінацій функціонально однорідної тематичної групи широкої оцінної атрибуції є одночасно показником наявності такої ж, або потенційно можливої, атрибуції у співвідносного з ним у межах тематичної групи будь-якої іншої номінації. Зі словом “почуття” співвідносні 10 оцінних атрибутів: **багатий, братерський, великий, високий, віковий, глибокий, місткий, новий, природній, широкий**. Разом із тим 6 із них стійко характеризують й інші поняття функціональної тематичної групи суспільно-політичної лексики, наприклад: **братерський – взаємодопомога, сім’я (народів), почуття; великий – думка (про возз’єднання), завдання, народ, піднесення, почуття, родина (народів), справа та ін.**

Питання лексико-семантичної сполучуваності в межах оцінно-атрибутивної структури передової газетної статті тісно пов’язано з проблемою розвитку семантики слів.

У *четвертому розділі* схарактеризовано системність лексики на рівні складного компонента висловлювання – процесуально-динамічної структури. Вона може бути представлена як синтезована конструкція, що складається з двох семантично й структурно співвідносних частин: функціонально неподільного поняття з предметним значенням, у широкому сенсі цього слова, і процесуальної ознаки цього поняття.

У дисертації встановлюється ряд закономірностей системного, цілеспрямованого, функціонування дієслів-визначників процесуальної ознаки досліджуваної структури.

Функціональному відбору передусім підлягають дієслова, емоційно-експресивне забарвлення яких є компонентом їх мовного значення: “боротися”, “вихвалити”, “відзначити”, “відроджувати”, “відстоювати”, “відточувати”, “гордитися” тощо.

У роботі представлено таблиці оцінно-експресивного використання дієслів типу “надихати”, “наснажувати”, “підтримувати”, “посилювати”, “проголошувати”, “промовляти”, “підкреслювати”, “підносити”, “поставити” та ін.; порівнюються їх мовні та функціональні значення за словниками.

Функціональним є відбір дієслів і за лексико-граматичними ознаками. Великою частотністю характеризуються дієслова з префіксами “в-”, “ви-”, “від-”, (“віді-”), “од-”, (“оді-”), “пере-”, “під”, (“піді-”), що актуалізують процесуальну ознаку дієслова. Їх використання в передовій газетній статті орієнтовано не тільки на уточнення певних семантичних нюансів вихідного слова, але і значною мірою на посилення, виділення інтенсивності процесуальної ознаки: “вдивлятися” (уважно в. у явища), вписувати (в. прекрасні сторінки в літопис історії).

Екстралінгвістична заданість на оцінність, найбільш динамічне, експресивно насичене вираження процесуальної ознаки послідовно виявляється при функціональному відборі лексики загальномовних синонімічних рядів. У передовій газетній статті використовується, як правило, експресивно позначене слово ряду:

Дієслово	Синонімічний ряд	Процесуально-динамічна структура
Боротися	працювати	Наполегливо б. за виконання завдань
	виконувати	
	здійснювати	Жити, працювати і б. патріотично.
	втілювати в життя	
Виборювати	досягати	В. досягнення натхненною працею.
	добиватися	
	здобувати	
	здійснювати	

У більшості випадків експресивно позначене слово синонімічного ряду реалізує вторинне значення багатозначного (до 90 % використовуваних у передових газетній статті дієслів). Виражаючи процесуальну ознаку абстрактних понять, вони набувають підкресленої експресивності, що формує типи нових непереносних значень. Переносність дієслова втрачається через фразеологізацію словосполучення, частоту вживання й певну серійність.

У таких дієслів як “набирати”, “надавати”, “надихати”, “намічати”, “орієнтуватися”, “підтримувати”, “пробуджувати”, “підкреслювати”, “поставити”, “піднімати” та ін. значення, функціональні для передової газетної статті, визначаються не як переносні, а як один із усталених типів полісемічного слова. Паралельно словник² фіксує як переносні аналогічні за функцією та генезисом значення дієслів “нагромаджувати”, “наділяти”, “наповнювати”, “приходити”, “примножувати”, “проносити” та ін., що свідчить про активність процесів розвитку семантики слів у функціональних стилях.

У роботі розглядається питання про розвиток нових мовленнєвих значень у дієслів-“універсалізмів” типу: брати, виступати, ставити. Специфікація їх семантики йде в бік домінування понятійної віднесеності над конкретно-процесуальною.

Утворення аналітичних конструкцій “дієслово загального процесуального значення” + “іменна форма” – специфіка сфери мови масово-політичної інформації, зокрема передової газетної статті: “брати на себе високі зобов'язання” – пор. зобов'язуватися, “брати під контроль” – пор. контролювати та ін. Обґрунтовується доцільність і функціональна нормативність вживання в передовій газетній статті аналітичних форм у зв'язку з комунікативними задачами жанру.

²Словник української мови в 11 тт., т.1–11. Київ : Наукова думка, 1970-1981.

У дисертації змальовано також інші особливості процесуально-динамічної структури:

1) метафоричність словосполучень (типу: **виколисувати пророчу мрію**) – обґрунтовано специфіку публіцистичної метафори порівняно з художньою;

2) еспресивне насичення розмовних дієслів (типу: **тупцювати**) – встановлено їх незначну частотність, оскільки для мови передової газетної статті не характерна актуалізація лексики інших стилів, наприклад, розмовного;

3) тенденція до утворення імперативних форм (типу: **рекомендувати проводити, пропонувати добиватися**);

4) актуалізація процесуальної ознаки інтенсифікаторами (типу: **глибоко, всебічно аналізувати**) та ін.

Вивченню принципів цілеспрямованого відбору й функціонування лексики в передовій газетній статті підпорядковано аналіз системних відношень різних граматичних форм дієслова. В досліджуваному жанрі для різних форм того самого дієслова характерні однотипні контексти, що створює передумови системної організації функціональної лексико-семантичної сполучуваності. В передовій газетній статті нараховують до 50 % співвідносних функціонально граматичних форм дієслів (особові форми дієслова – дієприкметник): **відповідати** (в. духові часу і новим завданням розвитку), **відповідальний** (в. завдання), **досягати** (д. вершин; д. економічних, соціальних, політичних завоювань; д. високих результатів; д. найвищих результатів) – **досягнутий** (д. вершини в усіх сферах людської діяльності) та ін.

Функціонально-системні закономірності використання лексики в передовій газетній статті виявляються також на рівні лексико-граматичної парадигми, якщо розуміти під нею сукупність словоформ, що складають цю лексему: **славити** (с. прекрасну долю України) – **славний** (с. історія нашої країни; с. ювілей, с. героїчний шлях боротьби; с. Тичинине “Чуття єдиної родини”, с. діла) та ін. Характер кореляції компонентів оцінно-атрибутивної та процесуально-динамічної структури й свідчить про системність мовленнєвих одиниць передової газетної статті.

У *висновках* підсумовуються основні положення дисертації та узагальнюються результати проведеного функціонально-стилістичного аналізу лексики передової газетної статті:

1. Мовленнєва системність досліджуваного жанру – наслідок діалектичної єдності екстралінгвістичних і власне мовних факторів.

Екстралінгвістична заданість зумовлює добір, склад лексики, формує закони системного функціонування й кореляції в межах мовленнєвої структури жанру.

Власне мовна специфіка передової газетної статті визначає найбільш повну реалізацію комунікативного завдання.

2. Конструктивний принцип мови газети (єдність експресії та стандарту) виявляється в передовій газетній статті як установка, з одного боку, на директивність, лаконічність, аналітизм, а, з іншого – на агітаційно-пропагандистський характер подачі матеріалу. В мовленні – це формування стійких, функціонально маркованих словосполучень, чітка спеціалізація значень слів і одночасно утворення якісної однорідності, співвідносної за функцією оцінної лексики.

3. Основоположним принципом формування функціонально-мовленнєвої лексичної системності передової газетної статті є інтегральний елемент якісної однорідності, співвідносний із установкою на соціально стійку оцінку. Він трактується як узагальнена семантична ознака, що системно групує якісно однорідні елементи в абстрагуванні від їх окремих семантичних ознак.

4. На основі узагальнювального елемента якісної однорідності утворюється функціональний типологічний ряд. У передовій газетній статті інтегральним елементом буде комунікативно стійка оцінність (переважно атрибутивна), що співвідносить різнопланові поняття, системно кваліфікуючи їх. Категорія “загальномовний синонімічний ряд – функціонально-стильовий синонімічний ряд – функціональний типологічний ряд” за ознакою якісної однорідності

не тотожні, оскільки типологічний ряд, крім понятійної однорідності, виражає ще й загальну видову однорідність якості, ознаки.

5. Оцінна атрибуція формується в результаті різноманітних лінгвістичних процесів (функціональна спеціалізація значення, семантична трансформація та ін.) та співвідноситься з інтегральною якісною ознакою за ступенем вираження оцінки, а також за стійкою семантичною позицією в типологічному ряду: компоненти рядів співвідносні, варіативні, їм притаманна взаємозалежність “атрибут” – “інтенсифікатор”.

6. Особливості мови жанру визначені також функціонально стійкими лексико-семантичними зв'язками в межах словосполучення. Ступінь стійкості лексико-семантичної валентності слів свідчить про нормативність і функціонально-стилістичні особливості мовленнєвих одиниць жанру, про їх системність. Типовими для передової газетної статті є оцінно-атрибутивні структури – аналітичні словосполучення, що визначають поняття з постійно приписуваною йому характеристикою-оцінкою. Означувана номінація структури варіативне, тематично змінюване, а оцінний атрибут – постійний як елемент функціональної якісно однорідної оцінної парадигми.

7. Стійкість лексико-семантичних зв'язків у структурі “оцінний атрибут” + “означувана номінація” виявляється в певній закономірності: 1) “оцінний атрибут” + “семантично однопорядкові слова”; 2) “оцінний атрибут” + “конкретна номінація”; 3) “оцінний атрибут” + “будь-яка номінація”.

Визначено типи валентності: 1) широка лексико-семантична сполучуваність; 2) функціональна спеціалізація валентності (стійке використання одного значення полісемантичного слова, обмеження сполучуваності полісемантичного слова лексикою однієї тематичної групи, послідовна сполучуваність одного зі значень полісемантичного слова з лексикою однієї тематичної групи); 3) утворення нових типів валентності (процеси семантичного переосмислення).

8. Оцінно-атрибутивний ряд і функціонально однотипні номінації взаємопов'язані, полівалентні в межах структури, характеризуються функціонально-структурною та семантичною стійкістю, що свідчить про системність компонентів і діагностувальні властивості оцінно-атрибутивної структури для передової газетної статті.

9. Системність лексики на рівні одиниці мовлення виявляється в закономірностях функціонування процесуально-динамічної структури – складного компонента висловлювання. Ця структура складається з функціонально неподільного поняття та процесуальної ознаки цього поняття. Функціонально неподільне поняття представлено оцінно-атрибутивною структурою (іноді багаточленною конструкцією, одним словом), процесуальна ознака – дієсловом, часто ускладненим “інтенсифікатором” дії.

10. Функціонування дієслів – визначників процесуальної ознаки у структурі – системно, функціонально спрямовано (дієслова, що найбільш повно виражають оцінність дії, підкреслений динамізм). Відбір реалізується за такими ознаками: 1) наявність у слова загальномовного емоційно-експресивного забарвлення (“вихвалити”, “надихати”, “утверджувати”); 2) актуалізація тих типів значень полісемантичного слова, які мають емоційно-експресивне забарвлення (“називати своїм кандидатом”); 3) функціональний відбір за лексико-граматичними властивостями: префікси, суфікси, що актуалізують процесуальну ознаку дієслова (“вчитуватися у рішення листопадового зібрання”, “виборювати досягнення натхненною працею”); 4) виділення одного з членів загальномовного синонімічного ряду (“виборювати досягнення – досягати, добиватися, здобувати, здійснювати”).

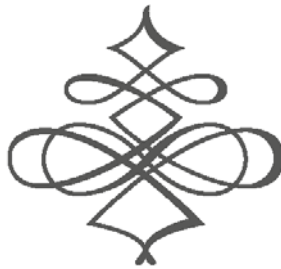
11. Особливостями мовленнєвої системи передової газетної статті є: кореляція аналітичних конструкцій типу “дієслово загального процесуального значення” + “іменна форма” і синонімічних їм дієслівних форм (“здійснювати догляд” – “доглядати”); створення функціонально однотипних рядів метафор на стійких асоціативних зв'язках. Характерне використання імперативних лексико-граматичних форм

(“**рекомендувати** **проводити** організаторську і масово-політичну роботу”).

Принципи співвідношення понятійно-предметного й процесуального компонентів процесуально-динамічної структури (функціональна, логічна та лексико-граматична єдність) дають широкий матеріал для спостережень над розвитком лексики одного з визначних жанрів сфери масово-політичної інформації, свідчать про системність мовних одиниць передової статті на рівні мовлення.

Розділ 2

**ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКА
РЕФЛЕКСІЯ
НА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МОВОЗНАВСТВА**

Флорій Бацевич

<https://orcid.org/0000-0002-6141-8318>

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ПИСЬМА В КОНЦЕПЦІЯХ Р. БАРТА ТА Ж. ДЕРРІДИ

*Дорогій Ларисі Іванівні – прекрасному філологу і філософу мови –
до її славного ювілею*

*... наша <...> епоха повинна визначити цілісність
свого проблемного поля <...> за посередництвом мови
(Ж. Дерріда. “Про граматику”).*

Сподіваємося, що лінгвофілософська, семіологічна, літературознавча, а також власне лінгвістична проблема, яка розглядатиметься нижче, – феномен так званого **письма** (фр. *écriture*), – буде небайдужою шанованій ювілярці, оскільки професорка Лариса Іванівна Шевченко неодноразово зверталася до різних аспектів філософії мови, перш за все пов'язаних із діяльністю французьких мислителів (див., напр.: [Шевченко 2000а; Шевченко 2000б; Шевченко 2001; Шевченко 2004]). Нижче спробуємо проаналізувати смислове наповнення феномену “письмо” в працях французьких філософів і семіологів середини й кінця ХХ ст. – Ролана Барта і Жака Дерріди – і, де це доречно, прокоментувати потенційну можливість його застосування в сучасних текстологічних, дискурсивних і, ширше, лінгвістичних студіях.

Поняття письма в концепції Р. Барта

Поняття “письмо”, яке стало досить популярним у царині гуманітарних наук другої половини ХХ століття, одним із перших актуалізував у своїх працях 50-60-х рр. відомий семіолог, культуролог і літературознавець Ролан Барт (1915-1980). У 60-70-х рр. ідею письма, крім згаданого

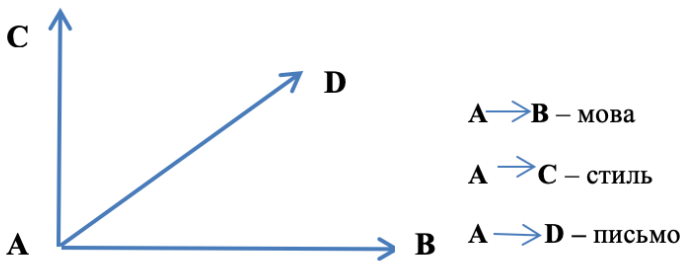
вченого, розвивали такі знамениті філософи як Мішель Фуко, Жак Дерріда, Жан Лакан та деякі інші.

Дослідники творчості Р. Барта зазначають, що аналізоване поняття в його працях протягом двох десятиліть суттєво еволюціонувало, пройшовши у своєму розвитку декілька етапів смислового наповнення (див., напр.: [Силичев 1988: 46]. Коротко зупинимося на цьому питанні, акцентуючи увагу перш за все на ранній версії опрацювання цього метасеміотичного (а також металінгвістичного) поняття-концепту, опрацьованого у статті 1953 р. “Нульова міра письма” [Барт 1983]³.

Актуалізоване в особливих контекстах авторського уживання згадане поняття розглядається в координатах категорій (метаконцептів) “Мова” і “Стиль”. **Мова** для французького семіолога – вихідна категорія людського життя, міфу, культури і, природно, літератури; це відпочатковий матеріал буття і функціонування тексту і твору, їх “горизонт”, “вихідний рубіж можливого” (с. 311), якому “ніщо не протипоставлене” (с. 522) (“Поділ мов”). У пізніших працях це поняття уточнюється як те узагальнене, “що знає “суб’єкта”, але не знає “особистості” (с. 387) (“Смерть автора”). В мові з самих її початків закорінена влада (с. 548) (“Лекція”); в ній закладено фатальні відношення відчуження, примусу, стереотипізації всього мислимого (с. 549-551); в ній переплетені рабство і влада (Там само). Вихід із цього полону – шахраювати з мовою, вступати з нею в гру. Такий підхід кваліфікується як мовотворчість, перш за все поезія, де відбувається щось дуже серйозне з мовою (і письмом). **Стиль** (на протигагу мові) – “автономне слово, занурене виключно в особистісну, інтимну міфологію автора, в сферу його мовленнєвого організму, де зароджується первинний союз слів і назавжди формуються основні вербальні теми його існування” (с. 310); “це людська думка в її вертикальному і відокремленому

³Далі в тексті в круглих дужках подаються сторінки (306-349) цього видання. Покликання на інші праці й, відповідно, інші сторінки даються за виданням: [Барт 1994].

вимірі” (с. 310). Стиль “відсилає до біологічного начала в людині або до її минулого” (Там само); “це тюрма людини, її самотність” (Там само). Стиль – це “вияв назовні органічних властивостей людини” (Там само); стиль “занурений у глухі тайники особистої пам’яті” (с. 311). Метаконцепти мови і стилю, за Р. Бартом, співвідносяться так: “Горизонт мови і вертикальний вимір стилю окреслює для письменника межі природної сфери, оскільки він не вибирає ані своєї мови, ані свого стилю” (с. 311). Місце **письма** в координатах “мова” vs “стиль” Р. Барт визначає як місце між мовою і стилем: “між мовою і стилем залишається місце ще для одного формального утворення – письма” (с. 312); “це місце свободи письменника між мовою і стилем” (с. 311). Важливо зазначити, що у згадуваній (ранній) семіологічній праці французького мислителя аналізована метакатегорія ще не так тісно пов’язана з проблемою власне писемності, як це спостерігатиметься в його пізніших дослідженнях, а також міркуваннях, наприклад, Ж. Дерріди (див. про це нижче). Співвідношення згаданих метакатегорій у “Нульовій мірі письма” виглядає так:

Яке ж змістове наповнення поняття “письмо” в аналізованій праці французького семіолога? Як літературознавець і семіолог Р. Барт вважає, що в трихотомії Мова – Стиль – Письмо концепт **Мова** – це “долітературна” форма існування смислу; **Стиль** – “надлітературна”; **Письмо** – функційна, оскільки воно перетворює літературу в мистецтво; той, хто пише, перебуває в проміжку між мовою, яка надана йому зовнішньо, і стилем, що “плине” зсередини. Письмо – це мова, включена в конкретний соціально-

історичний контекст, яка всотує, наповнюється складниками цього контексту і виявляє їх у випадках спеціального аналізу; “це спосіб зв’язку між твореним і суспільством” (с. 312)⁴.

Розглядаючи змістові складники поняття “письмо” Р. Барт висловлює важливу думку, яку можна відтворити так: різні письменники зі своїм неповторним стилем (тональністю, манерою, особливостями використання засобів мовного коду та ін.), метою творчості, мораллю, різноманітними соціально-культурними пресупозиціями тощо, які творили в різні епохи і не можуть бути об’єднані в межах одного літературного напрямку, можуть, однак, користуватися одним типом письма. І навпаки, письменники одного напрямку можуть використовувати різні форми (типи) письма і в його межах виявляти різні стильові пріоритети (с. 312). Вважаємо, що таке розуміння концепту (як скаже Ж. Дерріда “феномену”) “Письмо” треба вважати надзвичайно продуктивним хоча б з огляду на можливість відповідної класифікації низки текстів (і дискурсів), що до цього часу розглядаються літературознавцями і текстологами як щось досить нетипове, що перебуває між функційним та індивідуальним стилем, жанром, літературним напрямом та ін., наприклад, абсурдистські та містичні тексти (зокрема автоматичне письмо), шизодискурси, марення та інші мововияви, створені у змінених станах свідомості (див., напр.: [Руднев 1999; 2000; 2007; Спивак 2000]), низка так званих “одивнених” текстів (див., напр., аналіз деяких із текстів такого характеру в: [Бацевич 2018]) та ін. Попри різні епохи створення, стилі втілення та ін. подібні тексти й дискурси можуть бути типологізовані за ознакою спільності письма саме в представленому вище трактуванні Р. Барта, оскільки “письмо – це спосіб мислити Літературу” (с. 313).

Уточнюючи змістове наповнення метаконцепту “письмо”, французький мислитель уже в цій ранній праці

⁴При всій ризикованості порівняння у цьому випадку можлива віддалена аналогія з поняттям “слід” у концепції Ж. Дерріди: письмо – це слід, який залишає суспільство (“письмо влади”) в засобах мовного коду і який пресупозиційно наявний у творі (зокрема, в тексті літературного твору).

зазначає, що воно окреслює також соціальний простір автора (наратора), оскільки це “акт вибору того соціального простору, в котрий письменник вирішує помістити Світ свого слова” (с. 313). Будучи зануреним у соціум, письмо отримує “форму примусу” (с. 315): “... будь-який політичний режим має своє власне письмо” (с. 217), що його можна розглядати як “форму примусу” (с. 315). Як зазначає Р. Барт у пізніших працях, зокрема статті “Смерть автора”, в письмі “губляться сліди нашої суб’єктивності” (с. 384)⁵. В статті “Задоволення від тексту” автор зазначає, що в процесах письма “ми вже не можемо визначити, хто говорить, а можемо лише констатувати: тут щось мовиться” (с. 461). В такому аспекті поняття “письмо” уже отримує дещо інше змістове наповнення, тісніше пов’язується з соціальними конотаціями, наявними в мові, й наближається до поняття “соціолект”, що, на наш погляд, стане певним підґрунтям для подальшої його трансформації в працях кінця 60-х і в 70-х рр. Однак французький мислитель оптимістично вважає, що згаданий “примус” письма може бути нейтралізований виходом мовця в поетичні сфери мовомислення, оскільки сучасна поезія – це не письмо, це вільний вияв думки, яка вийшла з-під влади напрямів, стилів, схем, структур тощо (с. 332). Саме поезія пододала нав’язані владою через структури мови конотації, “сенси влади”, “письмо влади”; поезія – це “нульова міра письма”.

Експлікована автором ідея наявності в мові обмежувальних схем мислення і вираження, перш за все владних схем – крок до ще однієї якісної характеристики поняття “письмо”: розуміння його як структури, що лежить в основі всіх актуальних жанрів, видів, виявів літератури. Вважаємо, що подібний підхід до цього поняття може стати плідним у випадках розуміння сутності таких, наприклад, феноменів літературної творчості, якими є так звані жіноче і чоловіче письмо, а також, те спільне, що лежить в основі художніх творів, написаних хворими на шизофренію або

⁵Далі в тексті в круглих дужках наводяться сторінки видання [Барт 1994] із зазначенням назви статті.

істерію, попри всі можливі відмінності між конкретними хворими людьми. Інакше кажучи, можемо говорити про певний евристичний потенціал призабутого в сучасній філології поняття “письмо” саме у трактуванні “раннього” Р. Барта.

Як зазначалося, у працях 60-70-х рр. французький семіолог наповнює поняття “письмо” ідеологічними смислами, розуміючи його, перш за все, як “опредмечену в мові ідеологічну сітку, яку та чи та група, клас, соціальний інститут і т. ін. поміщає між індивідом і дійсністю, примушуючи його думати в певних категоріях, помічати, оцінювати, осмислювати лише ті аспекти дійсності, котрі ця сітка визнає як значущі” [Косиков 1994, с. 15]. Ідеї виявлення, експлікації “втоплених” у різноманітних типах дискурсів ідеологічних, соціальних, культурних, етнічних нашарувань розвиваються низкою сучасних дослідників. Так, наприклад, швейцарський лінгвіст Патрік Серіо, аналізуючи політичний дискурс радянського часу, виявив глибоко імпліковані в них “сліди влади”, формування особливих, притаманних лише цьому типу дискурсів, парадигматичних і синтагматичних взаємозв’язків засобів мовного коду, а в цілому – особливу “глибинну” структуру цього типу дискурсивної практики (див., напр.: [Seriot 1985; Серіо 1993]).

Окрім ідеологічних конотацій (у широкому сенсі слова), мова й письмо просякнуті елементами інших кодів, в результаті чого вони виступають як “об’ємна система кодів, кожен із яких не є привілейованим...; складники цієї системи перебувають між собою у відношеннях “плаваючої ієрархії” (с. 381). Подолання цього “гулу мови” (і письма в такому розумінні), на думку Р. Барта, – вихід в поезію, де можна “обдурити” мову і нав’язане нею письмо, розпочати з нею різноманітні “ігри”.

Очевидно, що проаналізоване розуміння письма у працях “пізнього” Р. Барта потребує іншого осмислення, ніж те, що було представлено в його статті “Нульова міра письма”.

Концепція письма в Ж. Дерріди

У творчості відомого французького філософа, семіолога, літературознавця Жака Дерріди (1930-2004), якого дослідники характеризують як останнього видатного європейського мислителя сучасної філософської культурно-історичної епохи, поняття “письмо”, “слід”, “розрізювання” нерозривно пов’язані з можливістю існування і розвитку філософської думки, самопізнанням людей, етносів, побутуванням їх культур та ін. Як зазначає Н. Автономова, “поняття сліду, письма, розрізнення вже використовувались у філософії, психоаналізі, лінгвістиці, але були посилені Деррідою, перетворені ним у нові концептуальні інструменти” [Автономова 2000: 21]. Французький мислитель підкреслює, що феномен (не поняття, не категорія, а саме феномен!) письма відпочатково зорієнтований на “писання”, хоча й далеко не тотожний йому, оскільки писемність (у значенні записування, графічної діяльності людини) – вторинна, не найважливіша функція письма. Чи не найповніше ідеї письма, яке не тільки не тотожне “письму як записуванню”, а навіть глибоко протиставлене йому, викладені в праці “Про граматику” [Дерріда 2000]; окремі зауваги щодо цього поняття знаходимо також в його праці “Письмо і відмінність” [Дерріда 2007]. Нижче розглянемо ідеї французького філософа, орієнтуючись саме на згадані праці, передовсім на першу з них.

У праці “Про граматику”, яка стала одним із найважливіших етапів розвитку ідеї деконструкції французького мислителя, ідеї, скерованої на переборення згубного (на думку філософа) впливу логоцентризму сучасної філософії як метафізики, феномен письма (перш за все так зване “протописьмо”) розглядається як засіб первинного розчленування (difference) “наявності й єдності”, мислимої під впливом панівного метафізичного логоцентризму мислення (і філософствування). Феномен письма (протописьма) – умова будь-якої дискурсивності й артикульованості і розглядається філософом у нерозривному

зв'язку з феноменом сліду: протописьмо – це слід; слід – це письмо (див. детальніше: [Грицанов 2001а; 2001б]). Коротко розглянемо сутність цих феноменів, використаних у працях французького мислителя.

У постмодерністській манері філософствування, притаманній Ж. Дерріді, ми, фактично, не знаходимо чіткої дефініції феномена “письмо”: його когнітивне “схоплення” представлено, так би мовити, апофатично. В праці “Письмо і відмінність” французький мислитель так характеризує такий спосіб представлення міркувань: “Предикати [в ньому] слугують не для того, щоби щось позначати, виражати або висловлювати, а для того, щоби примушувати смисл ковзати, викривати його або скеровувати його вбік. Необхідно, щоби таке письмо не витворювало нових поняттєвих єдностей” [Дерріда 2007: 431]. У відповідності з такими деклараціями автор попереджає, що в його текстах традиційно наукове розуміння письма неможливе, оскільки наука спирається на поняття наявності, а останнє – результат логоцентричного сприйняття і осмислення світу, яке до цього часу супроводжується “приниженням письма, його витісненням за межі “повного” мовлення” (с. 115-116); письмо перебуває понад поняттям наявності (с. 182) і пов'язане з трансцендентальним досвідом (с. 187); “письмо в принципі не може мислитись за посередництвом категорії суб'єкта” (с. 197). Протописьмо – це розбивка (ще одне поняття Ж. Дерріди), а тому “не може бути дане як таке, у феноменологічному досвіді наявності” (с. 197); письмо – це позачасів'я (с. 197). В аналізованому творі все ж можна нібито віднайти декілька спроб поняттєвого “вхоплення” автором цього феномена, однак вони, радше, все ж мають апофатичний характер: письмо – це записане буття (с. 121); “поняття письма ширше поняття мови і обіймає його” (с. 123); першописьмо – це слід, який залишило першобуття (с. 167); “лінгвістичний знак уже передбачає певне першописьмо” (с. 176); письмо залишає свій слід у тексті (с. 187); цей слід “самостирається”; це головна форма “ненаявності”. І все ж у низці місць свого філософського

твору Ж. Дерріда дає “позитивне” (так би мовити, “катафатичне”) пояснення феномену письма, говорячи, що воно само себе “написало” і в давнину сприймалося як “записаний закон” (с. 115), як послання “згори” (с. 115-116). Саме таке сприйняття можна назвати *протописьмом* (*першописьмом*).

Протописьмо, на думку філософа, “творить не лише загальну схему зв’язку форми з будь-якою субстанцією, графічною чи іншою, але й визначає динаміку знакової функції, що пов’язує зміст і вираження – як графічне, так й інше” (с. 186). Феномен протописьма – це “динаміка розрізнювання, цілісний протосинтез, який відкриває можливість занурення в час, відношення до іншого, а також виникнення і функціонування мови; це умова будь-якої мовної системи і тому не може бути її частиною, об’єктом всередині її сфери” (с. 186).

Чому ж новий філософський (і, додамо, лінгвофілософський) феномен французький мислитель називає узвичаєним у традиційній лінгвістиці й побутовій свідомості словом *письмо*? Автор так відповідає на це запитання: “ми хотіли б тут вказати на його необхідність і окреслити це нове поняття, продовжуючи називати його *письмом*, оскільки присутнісно воно пов’язане з повсякденним (*vulgaire*) поняттям *письма*” (с. 182) (як “процесу записування” – Ф. Б.). Однак, цей мисленневий зв’язок між “трансцендентним” філософським феноменом *письма* і узуальним його розумінням як процесу писання, графічного запису може бути певним чином осягнений шляхом звернення до ще одного важливого філософського новотвору як граматики, так і процесів деконструкції в цілому – *сліду*.

Як і більшість постмодерністських неологізмів, слід у текстах Дерріди представлений апофатично: це не категорія, не поняття, не термін, не визначення; це неповторний феномен, одна з граней смислового наповнення якого може бути представлена як те, що “потрібно помислити до думки про сутне. Однак рух *сліду* по необхідності прихований, він

приховує себе” (с. 168). Слід викликає увагу не до себе, а до того, що за ним стоїть. Однак, це не знак того, що за ним стоїть, а першоджерело сутнісного, оскільки породжується першобуттям. Слід – першопочаток першопочатку (с. 187). В контексті інтерпретації Ж. Дерріди визначається, що слід – посередник між першопочатком і світом, між прачасом і сьогоденням. Його як такого немає, однак дискурси сьогодення вщерть наповнені слідами, що ведуть до свого першопочатку, вибудовуючи грандіозний культурний ландшафт. У ще одній спробі ментального, за своєю сутністю змістовно апофатичного, “схоплення” сутності письма, французький філософ підкреслює той факт, що слід – першопочаток смислу як такого, що, своєю чергою, засвідчує відсутність початкового смислу; слід – це розрізнювання, що розкриває акт явлення і означування. Застосовуючи згадуваний прийом “негативної презентації” феномена сліду, Ж. Дерріда пише, що слід одночасно ідеальний і реальний когнітивно “схоплюваний” і чуттєвий; він постає як прозоре означування і як непрозора енергія, так що жодне метафізичне поняття не здатне його описати (с. 192). Джерелом цього “неухопного” логоцентричними категоріями феномену сліду виступає протописьмо як розрізнювання. Однак, протописьмо, як зазначає французький мислитель, “не може бути нам дане як таке в феноменологічному досвіді наявності” (с. 196). Слід – “це протофеномен пам’яті, який потрібно мислити ще до всіх протиставлень (наприклад, природи і культури” [Автономова 2000: 38]. Підсумовуючи аспекти співвідношення понять знака, сліду і письма в концепції Ж. Дерріди, Н. Автономова зазначає: “будь-який знак (і усний, і писемний) – це лише знак знаку, слід сліду, позначуване позначуваного, ланка в безкінечному ланцюгу відсилань, яка ніколи не досягне позначуваного. А тому все стало письмом – або навіть прото-письмом (*archi-écriture*), загальною умовою артикуляції. Як правило, ми не помічаємо це незвичне «письмо», і це зовсім природно, оскільки воно затемнене звуком і його особливою роллю в процесі

говоріння, сприйняття мовлення” [Автономова 2000: 34]. Співвідношення феноменів буття, письма та сліду в концепції Ж. Дерріди може бути сформульоване так: буття через слід записало себе як першописьмо, абсолютне письмо, оскільки слід – передумова здійснення сутнього. Протобуття в працасі записало себе в сутньому в акті чистого буттєвого письма. Слід – це письмо буття, яке перебувало в працасі ініціації світу, і цей акт запису – початок світу, здійснення всього сутнього.

Достатньо очевидно, що в сучасній лінгвістиці, яка, за Ж. Деррідою зорієнтована на виключно поняттєве сприйняття і осмислення людиною світу, а також, природно, логоцентрична (у розумінні французького філософа), розуміння об’єкта науки про мову, феномен письма у розглянутому постмодерністському, а місцями навіть дещо містичному, аспектах, фактично, не знаходить прямого, практичного застосування і, в кращому випадку, сприймається як оригінальна яскрава метафора. Однак наскрізна ідея Ж. Дерріди щодо деконструкції логоцентричності повсякденного і наукового мислення і, відповідно, необхідності феноменологічної редукції низки звичних понять і категорій надзвичайно плідна, і, як нам видається, у низці аспектів ця ідея прийнятна в межах деяких дослідницьких програм сучасного переосмислення ряду положень науки про мову, особливо під кутом феноменологічно-герменевтичного осмислення методологічних засад сучасної науки про мову та її окремих напрямів (див., напр.: [Бацевич 2016]).

Отже, ідеї письма, висловлені в творчості “раннього”, Р. Барта, вважаємо плідними для розуміння сутності й поглибленого аналізу таких феноменів, якими є жіноче й чоловіче письмо, письмо дилетантське і графоманське, а також такі “одивнені” вияви дискурсивних практик як абсурдистські, шизофренічні та деякі інші типи текстів, дискурси, створені в змінених станах свідомості, тексти “чорного гумору” та ін. Розуміння ж письма у “пізнього” Р. Барта і “Про граматологію” Ж. Дерріди, певним чином

суголосне в аспекті визнання того, що в будь-яких різновидах дискурсивної діяльності людини, різноманітних типах мовних кодів наявні сліди “протописьма (Ж. Деррида), “владного письма” (Р. Барт), а тому ідеї деконструкції як процесу феноменологічного виявлення цих слідів, а при необхідності їх нейтралізації (“письмо влади”) вважаємо плідними для потреб сучасної дискурсології, теорії тексту, лінгвістичної експертизи політичних текстів, психоаналітики, лінгвонаратології та інших напрямів сучасної гуманітаристики.

Література

Автономова Н. Деррида и грамматология. *Деррида Ж. О грамматологии*. Москва : Ad Varginem, 2000. С. 7-109.

Барт Р. Нулевая степень письма. *Семиотика* / Сост., вступ. статья и общ. ред. Ю.С. Степанова. Москва : Радуга, 1983. С. 306-349.

Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика ; Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова. Москва : “Прогресс”, “Универс”, 1994.

Бацевич Ф.С. Методологічні засади сучасної лінгвістичної прагматики. *Мовознавство*. 2016. № 6. С. 23-28.

Бацевич Ф.С. Український одивнений художній текст : лінгвістичні виміри. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018.

Грицанов А.А. Письмо. *Постмодернизм. Энциклопедия*. Минск : Интерпрессервис ; Книжный дом, 2001. С. 572-574.

Грицанов А.А. След. *Постмодернизм. Энциклопедия*. Минск : Интерпрессервис ; Книжный дом, 2001. С. 744-745.

Деррида Ж. О грамматологии. Москва : Ad Marginem, 2000.

Деррида Ж. Письмо и различие / Пер. с фр. Д.Ю. Кралечкина. Москва : Академический Проект, 2007.

Косиков Г.К. Ролан Барт – семиолог, литературовед. *Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика; Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова*. Москва : “Прогресс”, “Универс”, 1994. С. 3-45.

Руднев В. Шизофренический дискурс. *Логос*. 1999. № 3-4. С. 37-44.

Руднев В. Прочь от реальности : Исследования по философии текста. II. Москва : Гнозис, 2000.

Руднев В. Філософія мови і семиотика безум'я. *Избранные работы*. Москва: Издательский дом "Территория будущего", 2007.

Серио П. О мові влади: критический аналіз. *Філософія мови: в границах і вне границь*. Вип. 1. Харків: "Око", 1993. С. 83-100.

Силичев Д. Проблеми "письма" і літератури в концепції Р. Барта. *Вопросы литературы*. 1988. № 11. С. 45-64.

Спивак Д.Л. Лінгвістика змінених станів свідомості. *Ленинград: Наука*, 1986.

Спивак Д.Л. Змінені стани свідомості: психологія і лінгвістика. Санкт-Петербург: Изд. дом "Ювента", 2000.

Шевченко Л.І. Парадокси М. Фуко – Ж. Дельоза і мовний інтелектуалізм. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2000а. Вип. 1. С. 3-11.

Шевченко Л.І. Несвідоме структуроване як мова. Лінгвістичний контекст Жака Лакана. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2000б. Вип. 2. С. 20-33.

Шевченко Л.І. Мова як рівень аналізу в епістемології нового часу: лінгво-філософський дискурс. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2001. Вип. 3. С. 20-29.

Шевченко Л.І. Мовознавство і психосемантика: "інтелектуалізація" в епістемологічних перетинаннях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури*. 2004. Вип. 9. С. 33-36.

Seriot P. *Analyse du discours politique sovietique*. Paris: IMSECO, 1985.

Дмитро Дергач
<https://orcid.org/0000-0003-4215-3825>

МЕДІЙНА ЖАНРОЛОГІЯ В ДИСКУРСІ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗМУ

Комунікація у своїй динаміці постійно відображає цінності й цивілізаційну перспективу суспільства. Таким чином, форми комунікації в загальному розумінні для науковців є індикатором у дослідженні масової свідомості. Об'єктивність сформульованої проблеми тісно пов'язана з предметністю філософії мови: з термінами *інтелект*, *рівні інтелекту*, *інтелектуальні характеристики*, а також *інтелектуалізація* – активний процес їх розвитку, а тому ефективно вирішується фахівцями в різних галузях наукового знання.

Дослідницька парадигма сучасної лінгвістики ґрунтується на професійній інтерпретації функціонального й комунікативного ресурсів мови, що актуалізує синкретичну природу модерних мовознавчих студій. Ця тенденція виявляється в системному аналізі мовних одиниць і явищ, які відображають процеси розвитку та потенціал літературної мови. Зокрема, йдеться про оптимальні / ефективні форми (а, відповідно, й жанри) масової комунікації, що постійно змінюються залежно від когнітивних й інтелектуально орієнтованих запитів суспільства.

З урахуванням активної динаміки комунікативних сфер, тенденції до стильової та жанрової інтерференції вербальної взаємодії масової аудиторії, що загалом відображає стан, статус і перспективи літературної мови в часі та просторі культури, вважаємо обрану лінгвофілософську предметність аналізу медійних жанрів актуальною та виправданою. Передусім, йдеться про причини, принципи й моделі динаміки жанру як особливої форми вербалізації знань про світ у дискурсі сучасних медіа. У зв'язку з цим важливо звернути дослідницьку увагу на лінгвістичну об'єктивацію інтелектуалізації в аналізі медійних жанрів – специфіку

мовних засобів в організації та способах / формах передачі інформації, їх комунікативну природу, що мотивує постійну динаміку мови, функціональні маркери й жанрову парадигму медіапростору. Це дозволить зрозуміти процеси еволюції методів та засобів комунікації масової аудиторії, зrealізовані в постійному розвитку медіажанрів і загальній теорії медійної жанрології, що вже сформувалась як актуальна дослідницька епістема та відповідає психологічному часу і простору культури.

Методологічні принципи пропонованого аналізу, скорельовані з дискурсом інтелектуалізму, додатково визначають шляхи вирішення окресленої дослідницької проблеми, особливо актуальної для сучасної лінгвофілософії, комунікативної, психо-, соціо-, медіалінгвістики, теорії та практики медійної жанрології. Їх складна, синкретична природа окреслює перспективність результатів і подальших досліджень у цій науковій галузі. Відтак, ідеться про контамінацію різнорідних наукових підходів і традицій щодо: 1) інтелекту й інтелектуалізації як когнітивного процесу еволюції людського розуму, вербалізованого в різних комунікативних формах і варіантах літературної мови; 2) точності номінації, статусу й диференціації таких форм / жанрів / жанрових утворень – у зв'язку з дискутованою актуальністю / неактуальністю типових для стилістики другої половини ХХ століття жанротвірних факторів.

У свою чергу, функціонально-стилістичний аналіз сучасних масмедіа та їх актуальних жанрів дає можливість визначити перманентний / динамічний характер інтелектуалізації в системі медійних жанрів. Зважаючи на їх неоднорідну функціональну та стильову природу, це виявляється в розрізненні таких категорій, як гіпержанр, субжанр та ін., що допомагають в аргументованому доведенні актуальних гетерогенних характеристик жанрів модерних медіа, орієнтованих на інтелектуальну адаптацію до комунікативної ситуації. З іншого боку, психолінгвістична увага зосереджується на причинах і результатах впливу на мовну свідомість (масову й індивідуальну)

в дискурсі еволюції традиційних медіажанрів та появи нових форм / жанрових утворень медійної комунікації.

Визначена методологія фахової інтерпретації медійних жанрів у дискурсі інтелектуалізму актуалізує термінопоняття *інтелект*, що є одним із маркерів наукової метамови. У філософії, психології, соціології, логіці, медицині, кібернетиці, лінгвістиці та ін. галузях наукового знання воно узагальнено визначається як здатність людини розпізнавати та розуміти реальність, що, залежно від різних мотиваційних факторів, може відобразитися у варіантних формах (зокрема й вербальних).

Як відомо, термін “інтелект” походить із філософії, але з розвитком науки почав активно використовуватися і в інших галузях, тому поняття “інтелектуальна еволюція”, “інтелектуалізація мови”, “інтелектуалізація свідомості”, “інтелектуалізація поведінки” та ін. стали актуальними, передусім, в антропоцентрично орієнтованих науках. Усі їх концепції є об’єднаними інтегральним розумінням динамічного розвитку світу з урахуванням критеріїв інтелектуальних характеристик – індивідуальних, набутих, раціональних і поступово змінних (у їх синкретичному поєднанні).

Онтологічна природа інтелекту для розуміння феноменів Всесвіту пояснюється в його диференційній інтерпретації в лексикографічних джерелах провідних освітніх і наукових центрів світу, зокрема таких як Кембридж, Оксфорд та ін.: 1. “Здатність до розуміння, мислення й міркування, відокремлена від почуттів або бажань” [CEDT]; 2. “Здатність до об’єктивного мислення й розуміння, особливо щодо абстрактних питань” [OD]; 3. “Здатність думати розумно й розуміти складні або складені ідеї та теми” [MD] та ін.

З іншого боку, відомий швейцарський психолог Ж. Піаже [Піаже 2011], досліджуючи розум та менталітет дітей, зазначав, що інтелект – це особливий механізм, за допомогою якого дитина може адаптуватися до реальності. Таким чином, інтелект пов’язаний із різними стадіями та

фазами процесу пізнання – переходу від менш достовірного знання до більш достовірного. Інші авторитетні вчені в галузі психології визначають інтелект є категорією, що єднає ментальні структури, ментальний простір вербального відображення та ментальні репрезентації того, що відбувається в цьому просторі.

У свою чергу, в українському науковому просторі лінгвістичні критерії інтелектуалізації системно та послідовно опрацьовує член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор Київського національного університету Лариса Іванівна Шевченко. В її авторитетних працях [Шевченко 2001; Шевченко 2002; Шевченко 2014; Шевченко 2015 та ін.] уперше в національному мовознавстві концептуально сформульовано “теорію інтелектуалізації літературної мови в постановці й аргументації абстрактного (аналітичного) рівня теоретико-лінгвістичного знання та обґрунтуванні інтелектуалізації як об’єкта прагматики”, а також представлено й систематизовано “вектори теоретичного моделювання інтелектуалізації: категоріальний аналіз поняття, дослідження взаємозалежностей мова й інтелектуальний розвиток, теорія лінгвістики як інтелектуальний концепт свідомості, аналіз лінгвістичної процесуальності (теоретичної та фактологічної) в історичному і психологічному часі, аспектизація інтерпретативних методологій щодо проблеми інтелектуалізації” [Шевченко 2002: 35].

На думку Л. Шевченко, “методологія дослідження інтелектуалізації української літературної мови об’єднує лінгвістичну теорію з теоретичними моделями та даними антропологічно зорієнтованих дисциплін, об’єктами яких виступають мовні форми інтелектуальної діяльності” [Шевченко 2002: 31]. Це аргументовано пояснює авторське розуміння поняття інтелекту – як стрижневого концепту аналізу процесів інтелектуальної динаміки мови: категорія, що “визначає ментальний досвід, його кодування у формі мовно-ментальної символіки, структурування світу як системи мовних знаків, що еволюціонують у психологічному

й історичному просторі етнонаціональної культури, формують її цілісність, спадкоємність і здатність до ментальної репрезентації свідомості” [Шевченко 2001: 402].

Відтак, різні авторитетні традиції фахової інтерпретації інтелекту, передусім у дискурсі гуманітарних наук, підтверджують, що його антропологічно орієнтована природа очевидна. Інтелект вербалізує мовну свідомість людини, демонструє, що вона не може бути статичною і розвивається в еволюційній перспективі. Це в аргументації дослідника-мовознавця залежить від багатьох екстралінгвістичних факторів, важливих для вивчення людства, узагальнених у фундаментальній тезі: “еволюція мови <...> визначає... культурні зміни, появу і функціонування «альтернативних форм», співіснування «різного та подібного»” [Miller 2016: 5-6].

Тому ототожнювати інтелектуалізацію тільки з “науковою (теоретичною) мовою, визначеною спробою бути як можна точнішим у висловлюванні, щоб робити заяви, які відображають строгість об’єктивного (наукового) мислення...” [Beshaj 2015: 209] – це досить обмежена позиція (з погляду формальної лінгвістики). Тенденції сучасної науки актуалізують функціональний підхід до аналізу мови, її форм, стилів, жанрів та інтелекту як вербалізованої мовної свідомості.

Авторитетні ідеї функціональної лінгвістики, зокрема у 30-х роках ХХ століття (Р. Якобсон, Б. Гавранек та ін.), були “сміливими” спробами дослідження мови в її динаміці, в різноманітності функцій. Таким чином, для вчених інтелектуалізація мови пов’язана з “раціоналізацією <...> адаптацією до мети створення можливих точних і строгих, за потреби абстрактних висловлювань, здатних вербалізувати послідовність і складність мислення, тобто зміцнювати інтелектуальну сторону мовлення” [Havranek 1932: 34]. Це, у свою чергу, корелюється з фаховою аргументацією А. Гонсалеса: “Фаза інтелектуалізації складається не лише з лексичного розширення (за допомогою сучасної термінології різних гадузей знання), а також зі стилістичної диференціації

(використання синтаксичних засобів для різних видів дискурсу). Інтелектуалізація розглядається як процес і продукт, зокрема й щодо до його внутрішніх (психологічних) і зовнішніх (соціологічних) вимірів” [Gonzalez 2004: 18].

Ми також погоджуємося з тим, що “інтелектуалізована мова тісно пов'язана й адаптована до певної культури, яку ми можемо назвати “сучасною цивілізацією” [Beshaj 2015: 211]. І людина, використовуючи ресурс літературної мови в її інтелектуалізаційній перспективі, “відчуває впевненість у новій здатності обговорювати найскладніші питання, починаючи від повсякденних до академічних і більш глибоких” [Khumalo 2017: 254]. Особливо в нових формах і функціональних варіантах комунікації (наприклад, у медіа) “...нові форми комунікативної взаємодії визначають полімодальні експерименти й інновацію” [Miller, Kelly].

Отже, жанри є достатньо мотивованим об'єктом для таких лінгвістичних досліджень, що стосуються комунікативної природи нового / актуального мовного ресурсу (як результату інтелектуалізації) та його оновленої функціональної парадигми в сучасній медіасфері. Загалом це дає можливість визначити основні й додаткові причини динаміки жанрової парадигми сучасних медіа – її формалізації в історичному, реальному часі, в цивілізаційній перспективі як комунікативних маркерів інтелектуальної еволюції літературної мови.

Комунікативна ідентифікація інтелектуалізації як поліфункціонального процесу розвитку інтелектуальних характеристик пов'язана, насамперед, із критичним розумінням їх актуальності в певному мовно-культурному просторі. Тому комунікативна реальність різних країн і мов не може й не повинна бути ідентичною та розвиватися за аналогією. Особливо сьогодні, коли у світі існує багато моделей, що формують основу інформаційних процесів у різних сферах комунікації, особливо в медіа.

Важливо звернути наукову (медіалінгвістичну) увагу на те, що “медіа та суспільство проходять паралельні еволюційні процеси <...> Медійний формат, в результаті, є

смысловим центром інформації, що передається засобами медіа, через які повідомлення виконують соціальні функції” [Melo, Assis 2016: 43].

У зв'язку з цим жанри суспільної комунікації, передусім у медіа, а також їх інваріанти, що мають позамовні мотивації для динамічного функціонування в певному культурному полі, постійно оновлюються – у своєму мовному ресурсі, функціях, архітектоніці, формах та ін.

Наприклад, реклама як комунікативне явище, завдяки своїм технічним можливостям і ідеологічним домінантам, була широко поширена у США в 1970-х рр., тоді як у Східній Європі цей жанр актуалізувався значно пізніше – в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. Цей факт, звичайно ж, також відобразився на науковому тлумаченні рекламних жанрів, які у другій половині ХХ ст. в американській традиції ідентифікувалися з актуальними проблемами національного розвитку, а в слов'янському світі – лише з маргінальними характеристиками публіцистичного стилю, актуальними на той час.

В цілому, така гетерогенність, культурна, в певному сенсі, навіть політична, соціальна мінливість – це реальні маркери інтелектуалізації форм і можливостей суспільної комунікації. Це результиється в актуалізації мозаїчної жанрової моделі в медіа й пояснює реалізацію комунікативної функції мови не гомогенно, а постійно змінюючи вектори формалізації у процесі спілкування. Ця теза є абсолютно протилежною до думки Д. Стерна [Stern 2002: 222], який зауважує, що “інтелектуалізація стосується використання інтелекту тим способом, в якому думка позбавлена своїх конотацій”.

У цьому контексті ми цілком погоджуємось із послідовною аргументацією Л. Шевченко щодо рефлексивної природи інтелекту. Його найвищий рівень спрямований на реалізацію творчого начала й індивідуальності особистості. Таке розуміння допомагає об'єктивно визначити, що на сьогодні найбільш динамічною сферою суспільної, публічної комунікації є, безумовно, медіа. Вона спрямована одночасно на консолідацію і розрізнення реципієнтів, їх мовної свідомості,

цінностей, досвіду, навичок, здібностей, пріоритетів та ін. Це основні критерії для диференціації інтелекту та інтелектуалізації – зокрема, в теорії Г. Гарднера [Gardner 2003]. Враховуючи історію та реальність різних культур, індивідуальні особливості кожної особистості й ментальних домінант суспільства в цілому, він запропонував визначити 8 типів інтелекту: тілесно-кінестетичний, міжособистісний, внутрішньо-особистісний, логіко-математичний, музичний, природничий, вербально-лінгвістичний, візуально-просторовий.

У зв'язку з цим медіакомунікація апелює до рефлексивного вербально-лінгвістичного, візуально-просторового інтелекту – через вербальні навички та множинне одночасне сприйняття звуків, різних значень та слів, емотиконів, зображень і малюнків, що візуалізують мислення та почуття особистості. Внаслідок цього, в медіа активно реалізується спеціальні форм їх організації та вербалізації – жанри. Ця категорія “стає важливою в науці, кіно та медійних студіях, у лінгвістиці, риторичі, літературі та інших галузях. Розуміючи їх як соціальні визнання, що вербалізують історію, ідеологію та суперечності, жанри функціонують як повторювані соціальні дії, допомагаючи формувати культуру. Оскільки жанри є динамічними між стабільністю і зміною, вони також позначені потенціалом” [Miller, Kelly] особистості / суспільства для створення, відтворення інформації, вербалізації думок у різних формах та способах, особливо в медіа.

Комуникативна природа сучасних медіа актуалізує їх формальну та форматну диференціацію на традиційні й нові (з перегрупуванням жанрів, контенту, інтенцій та мовних засобів), що вже системно відображається в науковому пошуку. Зокрема, Дж. Серл, досліджуючи мету висловлювання, створив модель класифікації мовленнєвих актів, де виділив п'ять класів стилістичних маркерів, також певною мірою актуальних для сучасної жанрової динаміки медіасфери:

- “1) представники (інформативні мовні акти);
- 2) директиви (накази);

- 3) зобов'язання;
- 4) експресиви (акти, що виражають емоційний стан мовця);
- 5) декларативи (акти установлення)” [Searle, Vanderveken 1985].

Враховуючи функціональну природу мовних одиниць (на рівні лексики, стилістики, синтаксису), це допомагає зробити особливий дослідницький акцент на відповідному об'єктивному або суб'єктивному значенні, аналітиці, деталях, емоціях та ін. І аналізувати архітектуру сучасних жанрів, їх мовні та функціональні аспекти в динаміці та перспективі еволюції, що корелюють з постійно змінними характеристиками медійної комунікації.

Отже, традиційні медіа узагальнюють, насамперед, друкований інформаційний контекст і контент (газети та журнали некомерційного характеру). В сучасному світі (і це зрозуміло через ідеологічні пріоритети суспільства) вони сформували маргінальний вимір медіа. Будучи досить лінійними за своєю природою та можливостями, жанри публіцистичної традиції, вже не відповідають комунікативним запитам сучасних реципієнтів, а тому їх медіалінгвістична динаміка є доволі відносним і дискусійним питанням. Це виявляється, зокрема, й у тому, що люди перестали читати газети, а кількість друкованих ЗМІ за останні роки різко скоротилася. Такі жанри, як передова стаття, фейлетон, памфлет, різні тематичні рубрики (поетичні, політичні, спортивні тощо) та ін, що були актуальними в минулому часі динаміки суспільства, втратили свою актуальність сьогодні. Цей факт може бути пояснений, насамперед, соціокультурною мотивацією позамовних чинників, що динамізують інтелектуалізацію мовної свідомості сучасного інформаційного суспільства.

У зв'язку з цією тезою можна відзначити оновлення комунікативних стандартів і пріоритетів, зокрема в медійній сфері, яка формує та підтримує інформаційний контекст суспільного розвитку. Тому засоби та методи інформування вдосконалюються, актуалізується тенденція до використання

різних кодів у процесі інформаційної та комунікативної взаємодії (=креолізація). У свою чергу, Л. Шулінова також звертає увагу на бажання реципієнтів потенційно отримувати інформацію в такій формі, щоб не витратити зайвих зусиль для її декодування [Шулінова 2018]. У результаті система жанрів медійної комунікації еволюціонує, і в контексті інтелектуалізації форм нової медіареальності набуває різних функціональних виявів.

Отже, медійна парадигма поповнюється новими жанрами та форматами, що відповідають, передусім, природі віртуальної комунікації: дописи, подорожні блоги / влоги, сториз, розіграші, комунікативні інваріанти шоу та ін. Або через трансформацію вже усталених – актуалізуючи їх ефективні сьогодні комунікативні характеристики (гарячі новини, ранкові новини, спеціалізовані журналістські розслідування та ін.). Вони кількісно та якісно відображають актуальні для суспільства комунікативні інтенції, цінності та пріоритети, систематично вербалізовані в медіатекстах, їх мові, контексті та змісті. Такі риси в (медіа)лінгвістичному аналізі можуть бути інтерпретовані як факт і критерії інтелектуальної еволюції мови – у цьому випадку з акцентом на динаміку нових / оновлених жанрів і комунікативних форм.

Таким чином, зрозуміло і передбачувано, що “онлайн-чати, блоги, соціальні мережі, мікроблоги й інші типи соціальних медіа, можуть відрізнятися за їх комунікативними характеристиками й інтерактивними функціями. Кожен із цих форматів може включати функціональні жанри, що характеризуються конкретними комунікативними цілями на різних рівнях вербальної взаємодії” [Lomborg 2011: 58].

Відтак, ми цілком погоджуємося з дослідницькою позицією учених, які аналізують інтелектуалізаційні процеси у функціональній науковій парадигмі. Це корелюється з актуальною сьогодні тенденцією, коли нова система жанрів сучасних медіа вказує на зміну інформаційного та загалом функціонального тону медійної комунікації, що, на наш погляд, передусім реалізується в обов'язковій візуалізації,

персоніфікації, а в деяких випадках – інтимізації контексту спілкування та його вербалізації. В такому разі лінгвостилістика медійних жанрів і форматів загалом набуває ознак есеїстичності. Йдеться про актуалізацію відносно короткої й довільної форми викладення авторського досвіду, емоцій, оцінок та переосмислення певної проблеми або явища (медійна рецензія, комунікативні інваріанти подорожнього нарису, допису в соціальних мережах, блог, влог та ін.), що в результаті порушує закони канонічності жанру, характерні, передусім, для традиційних медіа (стаття, інтерв'ю, новини та ін.).

В архітектоніці жанрів модерної медійної комунікації такі характеристики реалізуються в одному з найрепрезентативніших сьогодні жанрів – дописі в соціальних мережах (наприклад, Instagram, Facebook, X, TikTok та ін.).

Допис завжди ідентифікується з конкретною особою, яка надає публічну інформацію, коментує подію чи ситуацію – з інформаційною метою, з метою привернення уваги, формулювання авторської позиції, надання порад чи з метою іміджевого рекламування. Відповідно, з мовного погляду в цьому жанрі спостерігається комунікативне оновлення категорії модальності, типової, передусім, для наукового стилю. Автори часто й системно використовують особові конструкції “я вважаю”, “на мою думку”, “мені здається”, “я не погоджуюся з цим” та ін. Таким чином, реалізується діалогічна модель комунікації, коли автор вступає в діалог із реципієнтами або з комунікативною ситуацією в цілому. Він свого роду провокує рефлексію на пропонований контент (через коментар, лайки, дизлайки чи інші форми вияву оцінки), добирає мовні фактологічні або спеціальні креолізаційні ресурси для аргументації та вербалізації думки.

Один із найактуальніших інтелектуально орієнтованих чинників динаміки допису пов'язаний із його креолізаційним ресурсом, що виявляється в ефективному, адекватному комунікативній ситуації та стилістиці жанру поєднанні одиниць різних знакових систем, які, у свою чергу, змінюють лінійний інформаційний характер тексту й жанрової природи

загалом. Окрім одно- чи різномовних конструкцій, у дописах також використовують:

1) емодзі (для відображення емоційного стану автора та реалізації оцінної функції медійної комунікації);

2) різні шрифти та оригінальний стиль письма, великі літери (для підкреслення конкретних слів й акцентуації на потрібних смислах);

3) фотографії та відео (для візуалізації інформації, переконання, привернення уваги до деталей повідомлення).

Напр.: **“BUTTER YELLOW – НОВИЙ БЕЖЕВИЙ 🍋**

Зважаючи на конкретну річ та фасон, цей модний колір 2024 зробить образ легким, романтичним та ніжним, або ж додасть витонченості в естетиці old money.

Доречі, це не тільки колір цього літа, впевнена, що він буде актуальний і в осінньо-зимовий сезон! Бачила неймовірні тренчі в цьому відтінку 😊

більше для натхнення буде в сторіс 🕶️

#lyudashollywooda #fashionstyle #styleblogger #blogger”

[<https://www.instagram.com/p/C9o2O3eItDF/?igsh=Znc1bDEwbW1weGcw>].

Як видно в запропонованому ілюстративному матеріалі, ще одним еволюційним маркером жанру допису (що його дослідники часто розглядають як сучасну форму традиційного щоденникового запису) є його нелінійна архітектоніка. Окрім основного тексту як апіорної структурної частини жанру, в дописі також використовують гештеги й покликання / гіперпокликання (які, до речі, в різних соціальних мережах мають нетотожний функціональний ресурс). Ці елементи можуть брати на себе ідейний і семантичний зміст комунікації, оскільки вони виконують функцію ідентифікації тексту в динамічному інформаційному потоці в медіасфері. Тобто допис із гештегами (в такому форматі: #) і відповідним контентом може швидко бути знайденим, ідентифікованим і прочитаним більшою кількістю реципієнтів – і саме це сьогодні є однією з основних цілей медіакомунікації. Використання гештегів є ефективним у просуванні власного акаунту, бренду чи різних іміджевих інваріантів реклами

(комерційної, соціальної, політичної та ін.). У результаті це тематично структурує відповідну інформацію за допомогою спеціальних жанрових маркерів, що допомагає аудиторії знаходити актуальні фотографії, відео чи тексти серед великої кількості контенту в соціальних мережах. Отже, можна передавати інформацію людям, які не входять до вашого списку читачів чи підписників. Фактично, гештеги використовують для збільшення ймовірності відвідування профілю зацікавленою аудиторією, що потенційно більш активна: *#me #love #instadaily #selfie #photooftheday #fun #followme #smile #summer #swag #instalike #igers #tbt #picoftheday #follow4follow #fashion #like4like #follow #instagood #amazing #cute #friends #bestoftheday #happy #instatag #l4l #beautiful #likeforlike* та ін. Відповідно до геополітичних реалій та воєнної ситуації в Україні такі гештеги, як *#Ukraine #warinukraine #saveukraine #savemariupol* та багато інших, стали вже прецедентними й актуальними для соціальної комунікації в усьому світі, оскільки вони не лише індивідуалізують інформаційний контекст, а й демонструють підтримку нашої країни.

Використання гіперпосилань ускладнює жанровий функціонально-змістовий контекст жанру допису, що втрачає ознаки лінійності. В результаті формуються залежні один від одного інформаційно-сміслові рівні, до яких звертається автор (а потім – реципієнт) відповідно до комунікативного завдання. Це дозволяє акцентувати увагу на об'єктивності основного тексту, але водночас створює функціональну можливість уточнити важливі, прецедентні акценти, необхідні для його правильного й ефективного декодування. Загалом такий ресурс для медійної комунікації не новий. Зокрема, в газетних текстах він системно реалізується текстово: в жанровому різновиді інформаційних заміток, у новинах – у форматі вказівок ведучих, репортерів або спеціально підібраного відео про певні події та ін. У жанрі допису ця інформація зашифрована у вигляді гіперпосилання на сайт, на якому розміщено потрібну текстову інформацію, фотографії, відео та ін. Формально реципієнт виходить зі структури одного (основного) тексту та переходить до іншого. Таким чином, допис є своєрідним макротекстом із

додатковими елементами медійного дискурсу, які дозволяють і допомагають автору представити інформацію панорамно.

У зв'язку з цим гіперпосилання можна використовувати у власному тексті, й тоді стильова палітра комунікації зазнає (хоча і не завжди) мінімальних трансформацій. Але важливо враховувати той факт, що в більшості випадків посилання використовують у текстах іншого авторства або стильової приналежності. Отже, при сприйнятті / несприйнятті такої інформації нелінійно-функціонального характеру можуть спостерігатися когнітивні дисонанси, й, відповідно, комунікативний ефект буде відрізнятися від бажаного.

Такі жанрові характеристики допису вказують на еволюційні критерії створення та поширення інформації, що в цьому випадку виконує не лише інформаційну функцію. У віртуальній комунікації це особливий ресурс (комерційного та некомерційного) спілкування з (потенційною) масовою аудиторією, часто не ідентифікований за різними екстралінгвістичними критеріями. Тому лінгвостилістика жанру допису узагальнюється за формою і змістом комплексно – для більш ефективної реалізації завдань комунікативної ситуації.

Однією з важливих особливостей інтелектуалізації системи жанрів модерних медіа є також комунікативна інтеграція первинних текстів із формами рефлексії на них. Йдеться про поєднання змістових і функціональних характеристик різних жанрів в особливий макротекст – багаторівневу комунікативну реальність, що функціонує згідно з послідовним розгортанням інформаційних смислів. Наприклад, актуальними є вторинні жанри до допису в соціальних мережах – сториз і коментарі. Без них основний текст втрачає свій сенс і функції, а в результаті й ефективність.

У зв'язку з відкритістю інформаційних меж соціальних мереж будь-хто, хто зацікавлений у самому тексті й хоче висловити свою думку про нього, може залишити коментар до допису (якщо інше не передбачено налаштуваннями). В цьому контексті, відповідно до мови та стилю коментарів, виникає питання про рівень професіоналізму вербалізованої

оцінки й компетентності коментатора. Таке порівняння передбачає розширення використання мовних одиниць, тим самим створюючи передумови для інтелектуалізації літературної мови. Це важливий аспект її розвитку. Вчені стверджують, що “в мовах, які розвиваються, інтелектуалізація є способом забезпечення більш точних та деталізованих засобів вираження, особливо в різних сферах сучасного життя” [Spolsky 2014: 26].

Коментар є традиційним аналітичним вторинним жанром (медійної) комунікації. Однак коментар до допису має свої особливості. Перш за все, це стосується авторства і глибини аналітики – в коментарях або порадах (іноді з акцентом на рекламу і спеціальні маркери). Напр.: “*Тут важливо не лише знати теорію, а впроваджувати в життя*) Таким є принцип нашого практикуму *Only Health* – менше теорії, більше практики. *Приєднуйтесь за посиланням у шапці профілю*” [<https://www.instagram.com/reel/C8Xb8HbNZYe/?igsh=MnJxajZvZ2ZzZGt5>].

Таким чином, коментар є більш демократичною формою відображення, особливою моделлю, що взаємодіє з комунікацією в цілому, зокрема, в соціальних мережах. Існують різні ситуації, коли для медіалінгвістів коментарі є більш цікавим і показовим контентом для аналізу, ніж сам текст допису. В результаті, коментар інтерпретується і як самостійний жанр, і як інтегрована форма в макрожанрову комунікативну систему, що загалом є актуальною тенденцією інтелектуальної еволюції системи жанрів модерних медіа.

Можливість коментування самого допису чи інших коментарів загалом трансформує жанрову природу допису, який набуває ознак додаткової діалогічності / полілогічності. У випадку динамічного обговорення інформаційного приводу коментарі також є частиною загальної розгалуженої архітектоніки допису. Таким чином, інтелектуалізація цього жанру виявляється у відкритій структурі функціонально структурованих компонентів: традиційний або креолізований текст, гештеги (семантично пов'язані з покликаннями та геолокацією в інформації особистого профілю автора чи бізнесакаунту), маркери (якщо такі є), коментарі.

У свою чергу, сториз – це слайд-шоу коротких (15-секундних) відео або фото у спеціальному форматі, яке може доповнюватися текстом, символами емодзі, покликаннями, вказівками на особу, гештегами, музикою, голосуваннями та ін. Особливість цього жанру полягає в тому, що кожне сториз існує лише 24 години, тому його функціональний потенціал обмежений, але за такий короткий час він є досить ефективним. Автор уникає деталізованої інформативності, пропонуючи, наприклад, можливість “свайпнути” вгору та перейти до необхідної інформації, особистого чи бізнесакаунту. Таким чином, сториз мають такі важливі для жанрологічного аналізу типологічні характеристики:

- індивідуальні – про повсякденне життя особи – з фіксацією фактів, різних видів активності протягом дня, про мрії, настрої, плани на майбутнє. Такий жанровий контент стилістично оформлюється без засобів / одиниць спеціальної аналітики, оскільки цей комунікативний інваріант жанру сториз є більш інформативним і розважальним. Автор показує та коментує (іноді в реальному часі) свої дії (важливі та не дуже), емоції, спілкування або пропозиції, пов'язані з позитивним / негативним особистим або професійним досвідом. Іноді сториз у жанровій архітектоніці мають мультимедійну інтерактивність, коли автори звертаються до реципієнтів із проханням проголосувати (так / ні), поставити будь-яке запитання (для майбутньої відповіді автора), написати відповідний коментар та ін.: (у різних синтаксичних конструкціях, часто з емоційними та риторичними акцентами). Наприклад: *“Як ви назвете цю картину?”*; *“Ви людина кави чи чаю?”*; *“Чому іспанці хотіли завоювати місто таких безглузвих людей?”* та ін.;

- рекламні – інформація подається зі спеціальним промо, що реалізує сугестивну або маніпулятивну функції, зреалізовані в авторських або корпоративних текстах і контекстах. Їх супроводжують різні комунікативні маркери (гештеги, геолокація, згадування, покликання) – для індивідуалізації рекламованих облікових записів, осіб, послуг, адрес та ін.

Ефект реклами також може бути поглиблений запропонованими формами суб'єктивної оцінки (позитивною

чи негативною – у невеликих коментарях, емодзі, окличних, наказових, питальних реченнях та ін.), які використовують для привернення особливої уваги до особи, об'єкта, інформації та ін. Це сприяє прямій маніпуляції мовною свідомістю реципієнтів, які повинні швидко приймати адекватні рішення в контексті такого рекламного спілкування через жанр сториз.

Таким чином, динамічно змінна комунікативна реальність окреслює перспективи для подальших досліджень – у міждисциплінарних поняттях і категоріях лінгвофілософії сучасної лінгвістичної стилістики, медіалінгвістики, комунікативної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, соціо-, психолінгвістики та інших комунікативно орієнтованих актуальних епістем у природничих та гуманітарних науках. Це, зокрема, корелюється й з науковим пошуком професора Лариси Шевченко. Її особлива дослідницька увага зосереджується на глибинній, багатопрофільній аргументації активних процесів у стилістиці медійної комунікації. Переконливі думки й ідеї дозволяють іншим науковцям продовжувати традицію Л. Шевченко в нових студіях, спрямованих, зокрема, на інтерпретацію в дискурсі інтелектуалізму дифузії, взаємодії та трансформації сучасних медіажанрів. Це дозволяє визначити точність номінації та статусу певних жанрів, актуальність / неактуальність традиційних для стилістики другої половини 20 ст. жанротвірних факторів. У свою чергу, жанри модерних медіа орієнтовані на особливу когнітивно-інформаційну взаємодію суспільства, що в результаті формує об'єкт професійного (мовного) аналізу в дискурсі медійної жанрології. Це відображається в тенденції, коли телебачення, Інтернет, радіо впливають на дифузію мовних та позамовних факторів еволюції певних жанрів. Їх основна інформаційна функція була об'єктивно розвинена маніпулятивною, розважальною, оцінною та ін. Таким чином, розширення функціональної парадигми сучасних медійних жанрів, їх діалогізація / полілогізація також визначають трансформацію мовно-стильового ресурсу та функцій у їх інтелектуальній перспективі. Аналіз інтелектуальної еволюції мови у цьому випадку є достатньо обґрунтованим і може бути продовжений, використовуючи інші

дослідницькі критерії. Дифузна природа еволюції системи сучасних жанрів пов'язана з відповідним / невідповідним розрізненням таких категорій, як гіпержанр, субжанр, комунікативний інваріант жанру та ін. Особливо в сфері динамічно змінної сфери масової комунікації – найбільш об'єктивно обґрунтованого простору для інтелектуальної еволюції літературної мови в цілому. Таким чином, вона активно формує особливу епістему, де перспективно поєднуються лінгвістична обґрунтованість функцій сучасних медіажанрів та соціальні, культурні, історичні та інші причини їх динаміки, появи, реактивації, деактивації – через тенденції інтелектуальної еволюції функціонально-стилістичного ресурсу медіа.

Перспектива медіалінгвістичної інтерпретації інтелектуальної динаміки модерної медіакомунікації (її мови, жанрів, жанрових різновидів, функцій та ін.), звичайно, не може обмежуватися лише названими та проаналізованими критеріями. На наш погляд, цей процес може бути змодельований і фахово інтерпретований через особливості реальності в різних мовах, часових просторах і лінгвокультурах. Таким чином, він має велику дослідницьку перспективу для актуалізації геолінгвістичної парадигми в динаміці сучасної наукової традиції.

Література

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Шевченко Л.І. Інтелектуалізація української літературної мови : лінгвістична та теоретико-епістемологічна аспектологія : дис. ... докт. філ. наук : 10.02.01, 10.02.15 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002.

Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : [монографія]. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2001. 478 с.

Шевченко Л.І. Проблеми інтелектуальної еволюції української літературної мови : [навчальний посібник]. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2015. 176 с.

Шулінова Л.В. Комунікативний статус коментаря в сучасній лінгвостилістиці. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*. 2018. Вип. 12 (1). С. 404-413.

Beshaj L. The Influence of Media in the Intellectualization of the Albanian Lexicon with Words Deriving from the English language. *International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE)*. 2015. Vol. 2 (Issue 1). P. 209-212.

CEDT. *Collins English Dictionary and Thesaurus*. URL : <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/English/intellect> (дата доступу : 29.03.2024).

Gardner H. *Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligences*. New York : BasicBooks, 2003. 496 p.

Gonzalez A. Language Planning and Intellectualisation. *Current Issues in Language Planning*. 2002. Vol. 3. P 5-27. <https://doi.org/10.1080/14664200208668034>

Havranek B. The Functions of Literary Language and its Cultivation. *A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style*. Prague : Melantrich, 1932. P. 32-84.

Khumalo L. Intellectualization through Terminology Development. *Lexikos*. 2017. Vol. 27. P. 252-264.

Lomborg S. Social media as communicative genres. *MedieKultur*. 2011. Vol. 51. P. 55-71. <https://doi.org/10.7146/mediekultur.v27i51.4012>

MD. *Macmillan Dictionary*. URL : <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/intellect> (дата доступу : 29.03.2024).

Melo J.M. de, Assis F. de. Journalistic genres and formats : a classification model. *Intercom : Revista Brasileira de Ciências da Comunicação*. 2016. Vol. 39 (1). P. 39-56. <https://doi.org/10.1590/1809-5844201613>

Miller C.R. Genre Innovation : Evolution, Emergence, or Something Else? *The Journal of Media Innovations*. 2016. Vol. 3.2. P. 5-6. <http://dx.doi.org/10.5617/jmi.v3i2.2432>

Miller C.R., Kelly A.R. Emerging Genres in New Media Environments. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-40295-6>

OD. *Oxford Dictionary*. URL : <https://www.lexico.com/en/definition/intellect> (дата доступу : 29.03.2024).

Piaget J. The principles of Genetic Epistemology. Translated by Wolfe Mays. London and New York, 2011. 104 p.

Searle J., Vanderveken D. *The Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge University Press, 1985.

Spolsky B. *Language Policy*. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. P. 26.

Stern D.B. Words and wordlessness in the psychoanalytic situation. *Psychoanal. Assoc*. 2002. Vol. 50. P. 221-247.

Розділ 3

**МЕДІАЛІНГВІСТИКА
В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ
СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

Олена Маленко

<https://orcid.org/0000-0003-4753-0036>

МОВНІ ТРАЄКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ В ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗАВДАННЯХ МЕДІАЛІНГВІСТИКИ

Увага сьогоденного українського мовознавства прикута до найпродуктивнішого лінгвокомунікативного ресурсу – *media*, що є фрагментом синхронізованого з мовними тенденціями доби інституційного дискурсу. Актуальність матеріалу студіювань (медійні тексти), його дослідницька ілюстративність, різноманітність, креативність створили підстави для виокремлення *медіалінгвістики* як сучасної галузі мовознавства з відповідним об'єктом (засоби масової інформації) і предметом (мова ЗМІ в її функційно-стилістичному й прагматичному виявах), метою, завданнями, науковими методами. За короткий час з'явилися праці не лише практично-дослідницького характеру, але й теоретичного – як спроба акумулювати набутий методологічний досвід осмислення й опису тих чи тих аспектів і вимірів медійного дискурсу.

До формування парадигмального контенту медіалінгвістики долучилося багато українських мовознавців – фахівців із різних лінгвістичних сфер, зокрема лексикології, фразеології, морфеміки й словотвору, морфології, синтаксису, стилістики, лінгвоконцептології, лінгвопрагматики, комунікативної лінгвістики, соціолінгвістики, які екстраполювали свій дослідницький інструментарій на мовний матеріал медіасфери, що виявився досить щедрим на різноаспектний лінгвістичний аналіз. Монографії, статті, підручники, посібники, словники за авторством відомих мовознавців, зокрема Д. Дергача, І. Завальнюк, Є. Карпіловської, Н. Кондратенко, К. Коротич, О. Косюк, Т. Коць, Л. Кравець, О. Маленко, М. Мамич, М. Навальної, А. Нелюби, Д. Сизонова, М. Степаненка, О. Стишова,

Г. Сюті, Л. Шевченко та багатьох інших, забезпечили розгорнутий горизонтально-вертикальний вимір досліджень мови українських медіа в їх жанрово-дискурсивній репрезентації. Результативним виявилось системне й послідовне опрацювання проблем медіалінгвістики на кафедрі стилістики та мовної комунікації Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Цей напрям наукової та освітньої діяльності очолює завідувачка кафедри, Заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор Л. Шевченко, яка ініціювала багато видавничих проєктів із медіалінгвістики.

На особливу увагу заслуговує опублікований підручник Л. Шевченко й Д. Сизонова “Теорія медіалінгвістики” (Київ, 2021), де систематизовані наявні здобутки із цієї лінгвістичної галузі в їх теоретико-практичному висвітленні. Автори подають визначення медіалінгвістики, трактуючи її як “інноваційну галузь знань, що досліджує природу, функції, характеристики, лінгвістичний потенціал масової комунікації. Відповідно, це наука про мовні ресурси засобів масової інформації, їх стилістичний потенціал, комунікативні особливості та специфіку функціонування в сучасному суспільстві” [Шевченко, Сизонов 2021: 27]. З-поміж завдань медіалінгвістики є такі, що спрямовані на формулювання проблемних питань, “артикульованих сучасною гуманітарною наукою, зокрема щодо потенціалу та функцій масової комунікації та її вербалізованих репрезентацій”; на аналіз синкретизму “екстралінгвального (стратегічного, ідеологічного, концептуального та ін.) та інтралінгвального (фонетичного, морфологічного, лексичного, фразеологічного, словотвірного, синтаксичного, стилістичного та ін.) складників масмедійної комунікації” [Там само: 31]. Власне, йдеться про потребу наукового осмислення тенденцій мовного впорядкування текстів ЗМІ, зумовлених розвитком сучасного суспільства, його маркерами, станом технологійного прогресу та іншими

зовнішніми чинниками. Синкретизм соціального (суспільного) і лінгвального в медіасфері очевидний, адже цей різновид комунікації є складником *інституційного* дискурсу, що представляє “спілкування в заданих рамках статусно-рольових відносин”, і “виокремлюється на підставі двох системоутворювальних ознак: мети й учасників спілкування” [Карасик 2000].

Мета кожного конкретного різновиду інституційного дискурсу, його інтенційна заданість забезпечують не тільки загальні прагматичні стратегії щодо здійснення комунікації, а й орієнтуються на відповідний мовний ресурс, релевантний для цільової аудиторії. Медійні тексти є менш регламентованими й вільнішими щодо мовної організації, оскільки ЗМІ найперші реагують на екстралінгвальні (подекуди загальні для світової спільноти) мовні тенденції й формують зону власних лінгвостилістичних уподобань, що інтегруються надалі в повсякденне мовлення. Окрім цього медіасфера стала своєрідним майданчиком для лінгвокреативних експериментів, що надає медійній мові оригінальності, виводить її зі стилістичних шаблонів і стереотипів, випробовує прагматичний потенціал мовних засобів. Метафорично мову медіа порівнюють з лакмусовим папірцем сьогодення (Л. Мановіч), у якому “активно віддзеркалюються динамічні процеси в суспільстві, інформаційні зсуви, зміни глобалізованих орієнтирів, поява нових медіаплатформ та еволюція медіакомунікантів” [цит. за: Шевченко, Сизонов 2021: 34]. Це все сприяє продуктивності досліджень із медіалінгвістики в її різних аспектах, забезпечує відповідні результати, зокрема опис лінгвостилістичних тенденцій часу, виявлення “мовних смаків” і “мовної моди” доби, вивчення мовного стану й відстеження його динаміки, прогнозування перспектив функціонування національної мови в широкому комунікативному просторі в умовах викликів і ризиків, спричинених екстралінгвальними чинниками (зона проблемних питань медійного дискурсу).

До таких чинників сьогодні належать процеси глобалізації, стрімкий розвиток інформаційних і техногенних

технологій, кризові стани суспільств (війни, політичні загострення, релігійні конфлікти та ін.). Глобалізація як “новітній трансформаційний процес (точніше – низка взаємопов’язаних процесів) у просторовій організації локальних, регіональних і світових економічних зв’язків та відповідних соціальних відносин” [Глобалізація 2004] виявилася надпотужним засобом численних суспільних і культурних трансформацій. Унаслідок глобалізаційних процесів має місце “взаємодія, взаємопроникнення, взаємний вплив культур одна на одну”, при цьому коди однієї культури змішуються із кодами інших культур і відбувається творення нового культурного коду – розмитого, нещільного, у якому багато суперечностей [Ладо 2000]. У цьому коді поступово розчиняються національні характеристики – власне національність, національна пам’ять, мова, традиції й звичаї. Тобто глобальна культура – це певний універсалізм, уніфікація всіх національно-культурних сегментів, зведення їх до однієї пропозиції. Мова кожного з народів в глобалізованому суспільстві також поступово може втратити своє обличчя, адже вона зазнає так званої культурної експансії з боку тієї мови, що належить супердержавам, які формують глобальний економічний і політичний простір. Такою мовою сьогодні є англійська, державна в 67 країнах (серед яких провідні країни світу: Америка, Англія, Канада, Австралія, Ірландія та ін.), офіційна у 8 країнах.

Серйозним викликом глобалізованої синхронії є стрімка англізація лексичного ресурсу національних мов, що особливо помітно віддзеркалено в лінгвопросторі медійного дискурсу. Медіа мобільно реагують на мовні трансформації, особливо якщо мова (національна) перебуває в нестабільному стані щодо процесів унормування або зазнає помітних зовнішніх впливів, чим зараз є входження новітніх запозичень-англізмів до лексико-семантичної системи багатьох мов. Українські медіа різних жанрів (інформаційні, аналітичні, рекламні тексти) надто чутливі до інтра- та екстралінгвальних ситуацій, швидко реагують на них відповідною мовною стратегією залежно від редакторської політики видань чи каналів.

Очевидною є відкритість українських ЗМІ до інтеграції англізмів у мовний ресурс, про що свідчить продуктивність і частотність цих запозичень у медіаконтенті. Донорською основою англізмів постає фахова мова інформаційних і техногенних технологій, менеджменту, науки, освіти, культури (індустрія моди й краси, дозвілля), мистецтва (музика, кіно, сучасний поп-арт), спорту, кулінарії. Лексико-семантичний ресурс цих сфер швидко поширюється в загальній комунікації завдяки медіа (насамперед промотексти, коментарі фахівців у соціальних мережах та ін.) за тим стає частиною синхронного мовлення узусу.

Інформаційні технології збагатили наш лексикон словами, які перестали бути професійними термінами й стали звичним лексичним ресурсом повсякдення (міжперсональна й медійна комунікація): *айбан, андроїд, блог, блогер, вайбер, вацап, веббраузер, вебмайстер, вебкаталог, вебсайт, вебпортал, вікі, гаджет, геймер, гугл, інтернет інстаграм, інтерфейс, комп'ютер, к'юар-код, репозитарій, сайт, сервер, телеграм, хакер, хештег, фейсбук, чат, юзер, ютуб* та ін. Про комфортну адаптацію цих англізмів до української мови свідчить їх морфологізація: *загуглив, гуглитися, інтернетівський, комп'ютерний, комп'ютерник, к'юаритися, фейсбучник (-ниця), фейсбучитися (фейсчубитися), чатитися* та ін. У мовному просторі **освіти** (освітні технології, платформи, професійні терміни, методи, прийоми, суб'єкти освітнього процесу, локації) закріпилися слова *брейнстормінг, буктрейлер, воркшоп, гейміфікація, едьютейнмент, інтерактив, кластер-метод, клоузтест, кроссенс, коучинг, коуч, лепбук, ментор, онлайн, офлайн, подкаст, плейбек, сенкан, сторителінг, скрабінг, стейкхолдер, тьютор, фасилітатор, фішбоун, фанфік, хаб* та ін. **Соціальне буття** поповнилося поняттями *булінг, газлайтинг, гендер, ейджизм, мізогінія, мобінг, харасмент, сексизм; нетворкінг; фізична культура: бодибілдінг, воркаут, паркур, стрітбол, урбан-парк, фейсбілдінг; приладдя: бейдж, ксерокс, ламіратор, принтер, сегрегатор, сканер, стікер, степлер, файл, фліпчарт.*

Стрімкий розвиток нових виробничих сфер зумовлює нові пропозиції для надання **професійних послуг** та видів діяльності, що помітно розширило лексико-семантичний ресурс сучасної української комунікації завдяки введенню в обіг англізмів-професіоналізмів: *грумінг*, *грумер* (англ. *grooming, groomer*; сфера догляду за собаками й кішками, фахівець із надання потрібних послуг); *лешмейкінг*, *лешмейкер* (англ. *lashmaking, lashmaker*; нарощування вій, фахівець з нарощування вій); *барбершоп*, *барбер* (англ. *barbershop, barber*; салон для чоловіків, де можна постригти волосся й бороду і в якому працюють тільки чоловіки; майстер-перукар із обслуговування чоловіків); *мерчендайзер* (англ. *merchandiser*; той, хто контролює наявність товарів компанії на полицях магазинів та рекламу цих товарів); *супервайзер* (англ. *supervisor*; той, хто здійснює управління торговими представниками, мерчендайзерами, рекламними агентами та промоутерами); *стейкхолдери* (англ. *stakeholders*; зацікавлені в працівниках фізичні та юридичні особи); *рекрутинг*, *рекрутер* (англ. *recruiting*; підбір персоналу в штат компанії, для потреб певних структур; той, хто підбирає персонал); *іміджмейкер* (англ. *image-maker*; фахівець зі створення іміджу, стиліст); *хакер* (англ. *hacker*; надзвичайно кваліфікований ІТ-фахівець, людина, яка розуміє самі основи роботи комп'ютерних систем); *геймер* (англ. *gamer*; гравець у відеоігри); *блогер* (англ. *blogger*; людина, що є автором і ведучим блогу). Ці слова стали продуктивними й розповсюдженими в мові повсякдення завдяки появі нових реалій та їх активній популяризації в медіадискурсі: **Барбершоп** – це не салон краси у звичайному розумінні, де обслуговують представників обох статей, і не чоловіча перукарня, а свого роду клуб, де чоловіки можуть привести себе в порядок подалі від цікавих жіночих очей (Радіо Максимум); У нас велика територія **грумінгу**, яку ви можете спостерігати за чашкою гарячої кави або холодного лимонаду (із реклами); **ІТ Рекрутинг** : Підбір спеціалістів ІТ-індустрії. Компанія AboutHR підбирає для своїх клієнтів досвідчених розробників, проектних

менеджерів та бізнес-аналітиків, спеціалістів з баз даних і тестувальників, вебдизайнерів (<https://aboutthr.com.ua>); Рекрутинг для захисту України. Спецпроект [robota.ua](https://defence.robota.ua), ціль якого – надавати сучасні можливості рекрутингу на користь оборони країни (<https://defence.robota.ua>); Професіонал-іміджмейкер працює не тільки зі стилем і зовнішністю, а повністю формує цілісний образ людини. Також він допомагає удосконалити манеру поведінки і мову (журнал “Модна”); Специфіка професії супервайзера: завжди бути готовим і вміти виконувати все те, чого він вимагає від своїх підлеглих; місце роботи: виробничі й торговельні підприємства (<https://chk.dcz.gov.ua/>); Ретельність, уважність, комунікабельність, впевненість у собі, переконливість – якості, необхідні всім мерчендайзерам (<https://www.education.ua/professions/merchandayzer/>) та ін.

Активно входять у медійний лексикон англізми – **назви рукоділля**: скрапбукінг (англ. *scrapbooking*; вид рукоділля; ручне виготовлення та оформлені фотоальбомів і листівок); фелтинг (англ. *felting*; повстяне валяння; вироблення у такий спосіб речей, аксесуарів та іграшок); квілінг (англ. *quilling*; паперокручення, виготовлення аксесуарів та композицій зі скручених у спіралі смужок паперу); карвінг (англ. *vegetable carving*; художнє вирізання з овочів і фруктів фігур, квітів); печворк (англ. *patchwork*; клаптеве шиття). І хоча деякі із цих видів творчості не нові для українців і мають свої відповідники (валяння, клаптикове шитво), але саме англізми набули поширення в медіасфері. Подекуди англізми дещо дисонують із лінгвальною репрезентацією назв українських мистецьких перформенсів на рівні добору ключових слів, які мають утворювати етимологічно й ситуативно органічний контекст: *Символ. Традиція. Печворк. Виставка здійснюється в рамках проєкту “Клаптикове шитво України”* (<https://mitec.ua/simvol-traditsiya-pechvork-u-nmundm/>). У цьому контексті семантично прозорою для українських реципієнтів є назва *клаптикове шиття*, ніж *печворк* (тому вона й дублює англізм), але загальноосвітіві тенденції

англізації виявляються сильнішими за розумне й прагматично доцільне використання українських номенів.

Певну лінгвоекотологічну загрозу становлять англізми, які мають смислові еквіваленти (синоніми) в українській мові, закріплені в її лексико-семантичній системі. Це можуть бути конкретні й абстрактні назви, слова на позначення предметів, явищ конкретно-чуттєвої та емоційної сфер. Час оновив лише форму цих понять, залишивши відомий зміст і змінивши акценти в комунікативній ситуації. Особливо активними в процесі використання англізмів-синонімів є ресурси медійної сфери, де продукуються ці слова, створюючи небажаний на українській мові шар надлишковової міжмовної синонімії: *батл* (битва, змагання); *бліц* (швидкий); *бонус* (винагорода); *бренд* (торговий знак); *валідність* (відповідність); *грант* (одноразова грошова стипендія); *гаджет*, *девайс* (пристрій); *дедлайн* (кінцевий термін); *івент* (захід, подія); *імплементація* (впровадження); *іміджмейкер* (стиліст); *кастинг* (відбір); *кешбек* (повернення частини грошей); *контент* (зміст); *лайфхак* (порада); *локація* (простір, розташування); *лук* (вигляд); *меседж* (послання); *мікс* (суміш); *моніторинг* (відстеження); *паркінг* (стоянка); *пост* (повідомлення); *принт* (малюнок, зображення); *пронлонгація* (подовження); *рефлексія* (осмислення); *таймінг* (дотримання часу); *тендер* (грошовий конкурс); *транш* (грошова позика); *тренд* (тенденція); *тренінг* (навчання); *тюнінг* (видозміна); *фейковий* (фальшивий); *фідбек* (зворотний зв'язок); *фудкорт* (зона харчування); *хейтери* (ненависники); *хіпстер* (стиляга); *чекліст* (контрольний список); *челендж* (виклик); *шелтер* (прихисток); *шопінг* (“по магазинах”); *шоурум* (гримерка) та багато інших.

Ці слова помітно витісняють українські відповідники в медійній комунікації, стають звичайними в мовному повсякденні, але їх можна диференціювати за мірою дискурсивної прагматики: деякі й справді більш оптимальні за лексичною репрезентацією семантичного обсягу поняття (наприклад, слово *грант* економніше й місткіше для відтворення закладеної в ньому семантики одноразової

грошової стипендії: **Гранти** є найпоширенішим інструментом фінансування проєктів через донорські організації. **Грантова** допомога надається за результатами спеціалізованих грантових програм і конкурсів (<http://zrda.org/grants/>). Проте деякі цілком могли бути замінені питомими або давно засвоєними лексемами: **Тренінги** (навчання) й авторські майстер-класи з управління взаємовідносинами з клієнтами та оптимізації процесів компанії (<http://illrda.gov.ua/rda/>); Жінка вже дала показання, що погодилася на **фейковий** (фіктивний) шлюб за 400 доларів США. Це не поодинокий випадок, коли іноземці ошукують українок (<https://dmsu.gov.ua/news/region/5291.html>); Україна повністю отримала \$2,1 мільярда першого **траншу** (позики) від Міжнародного валютного фонду (Громадське); Усім цим людям потрібні **шелтери** (прихистки) – місця, де можна, якийсь час пожити, отримати кваліфіковану допомогу і захист. Існують різні типи **шелтерів** (прихистків) (<https://mistosite.org.ua/articles/zalyshaitesia-v-bezpetsi-ia-pratsiue-systema-shelteriv>); **Моніторинг** (відстеження) якості освіти – це система послідовних і систематичних заходів, що здійснюються з метою виявлення та відстеження тенденцій у розвитку якості освіти в країні (<https://www.pedrada.com.ua/article/2773-montoring-yakost-osvti>); У мережах діють **хейтери** (ненависники), які ненавидять когось або щось просто так. Ненависть заради ненависті. Так, це звучить дивно, але **хейтинг** (ненависництво) публічних людей служить тому підтвердженням (<https://www.imena.ua/blog/heiting-during-elections/>) та ін.

Що примушує лінгвістів замислитися, – так це надто швидкі й невинні процеси входження запозичень у національний комунікативний простір, розшарування мови на зрозумілі, семантично доступні моделі, і такі, що перебувають за межами звичайної мовної свідомості й смислового декодування, але марковані як модні. Мода в мові, коментують лінгвісти, це “наявність у суспільстві, переважно серед окремих категорій мовців, у межах певного

часового проміжку певних смаків в уживанні тих чи тих мовних одиниць, творенні мовних моделей, у користуванні певним різновидом мови” [Українська мова 2004: 366]. Вибір модних мовних засобів диктований їхньою синхронною престижністю, популярністю, новизною. Англізми посідають у модній ніші пріоритетне місце, про що свідчить їхня продуктивність насамперед у медіа. Наприклад, модні й частотні слова на зразок *фейк* і *фейковий* (примарний); *хайп* (галас, ажіотаж), *хайповий* (модний, крутий, популярний), *хайпанути* (зробити фурор); *хедлайнер* (основний виконавець на концерті); *мейнстрим*, *мейнстримовий* (такий, що перебуває на вістрі часу) зрозумілі далеко не всім категоріям реципієнтів, що зменшує поріг сприймання інформації й призводить до когнітивного дисонансу в комунікації.

Поняття *когнітивного* дисонансу отримало свою дефініцію, в основу якої покладено стан дискомфорту та психологічної напруги людини, що виникає в її прагненні узгодити власні думки та дії з позицією іншої людини в процесі комунікації (теорія когнітивного дисонансу була розроблена наприкінці 50-тих років ХХ століття Л. Фестингером) [Селіванова 2006: 217]. Говорячи про українську мову в аспекті реалізації комунікативного акту, спостерігаємо сьогодні *комунікативний дисонанс*, зумовлений використанням подекуди *не спільного* для мовців лексико-семантичного ресурсу в межах однієї літературної мови. Це явище не нове, адже в мові завжди зазнають випробувань синхронні тенденції слововживання, результатом яких є закріплення одних форм і зникнення інших, розмежування активної та пасивної лексики; перехід неологізмів у розряд загальноновживаних слів. У цій ситуації ваги набуває лінгвопрагматичний потенціал мовця, тобто здатність індивіда використовувати різнорівневі одиниці мови в ситуаціях спілкування відповідно до інтенційних завдань та прагматичних цілей.

У сучасній медійній комунікації основний акцент поставлено на синхронних мовленнєвих тенденціях, на оновленні мовностилістичного ресурсу й активації новітніх

слів. Це привертає увагу споживачів контенту й тримає дискурсивний тонус. Хоча ту саму інформацію можна транслювати доступною загальнонародною мовою.

Порівняймо лексико-семантичні пропозиції оформлення тотожних за змістом контекстів, моделі яких частотні в медійній сфері.

1 а (із використанням англізмів як основного лексичного складника повідомлення): *Дедлайн пролонгації траншу залежав від дати останнього посту про тендер, але, на жаль, відмоніторити цей меседж в онлайнному режимі було складно. До того ж не йшлося про кешбек, він виявився фейком.*

1 б (із використанням звичних і семантично прозорих слів): *Кінцевий термін отримання грошової позики залежав від дати останньої публікації про цю угоду, але, на жаль, відстежити цю інформацію в інтернетовому режимі було складно. До того ж не йшлося про часткове повернення грошей, це виявилось оманю.*

2 а (із використанням англізмів як основного лексичного складника повідомлення): *Освітній хаб пропонує чекліст івентів для стейкхолдерів, які пролонгують колаборацію із університетами і сподіваються на результативний фідбек, тобто отримання компетентного фахівця із валідними предметними знаннями й розвинутими soft skills.*

2 б (із використанням звичних і семантично прозорих слів): *Освітній центр пропонує низку заходів для роботодавців, які подовжують співпрацю з університетами й сподіваються на зворотний зв'язок, тобто отримання компетентного фахівця із відповідними предметними знаннями й розвинутими гнучкими навичками.*

Погодьмося, повідомлення, марковані *б*, є цілком релевантними для сприймання й розуміння масовим споживачем (навіть дорослої вікової категорії), адже всі слова мають у його лінгвосвідомості відповідне семантичне наповнення й активують конкретні смисли.

Проблемнішою є ситуація, де когнітивний дисонанс на рівні комунікації спричинений розбіжностями на понятте-

вому рівні, коли мовці не знайомі з новими поняттями й не мають відповідного емпіричного досвіду, а в питомій (українській) мові не створені відповідники:

1) Для участі в змаганнях з **воркоуту, паркуру й стрітболу** треба знайти в **мікроблогах** відповідний **хештег** й отримати повну інформацію.

2) Майданчик **плейбек-театру** містив окрім **інтерактивних локацій** ще й **затишний фуд-корт** від відомих брендів **фаст-фуду**.

3) Технології **кластер-методик, фішбоуну і кроссенсу**, а також **інтенсивного інтерактиву (воркшоп, брейнстормінг)** потребують обов'язкової **рефлексії**.

У таких ситуаціях може бути два варіанти подолання комунікативного дискомфорту й когнітивного дисонансу: підвищення інтелектуального потенціалу (фонових знань) споживачів контенту або створення українських відповідників таким поняттям (це складна задача для лінгвістів, адже потребує і лінгвокреативних зусиль, і досягання згоди в прийнятті рішень, і масове впровадження створених моделей у медійний або професійний дискурс). Такі спроби вже мають місце, є цікаві лексико-граматичні пропозиції (наприклад: *дедлайн – крайчас; лайк – вподобайка* та ін.); подібні пуризми бажано активніше вводити в масову комунікацію саме в медіа (свого часу там з'явилося й прижилося слово *летовище (аеропорт)*, яке вже паспортизоване в словниках нових слів. Практику пуристичного словотворення й уведення нових слів-пуризмів у дискурс повсякдення мають багато європейських країн, зокрема Чехія, Словаччина, Польща, Болгарія та ін. (пор.: *aeronomt – lotnisko (пол.), letiště (чес.), letisko (слов.), летище (болг.); бейдж – odznaka (пол.), odznak (чес.), значка (болг.); принтер – drukarka (пол.), tiskárna (чес.); плеєр – gracz (пол.), hráč (чес.), tlačiareň (слов.), играчът (болг.); комп'ютер – počítač (чес.), počítač (сл.)*. Певною мірою це зберігає оригінальність лексико-граматичних (формальних) кодів національної мови й нейтралізує процеси її надмірного

обтяження запозиченнями, зокрема англiзмами як лiнгвомаркерiв процесiв глобалiзацiї.

Тож у глобалiзованому суспiльствi автоматично постає мовне питання. На думку соцiологiв, спочатку лексико-семантична дифузiя, за тим розчинення нацiонального мовного патерну в глобалiзованому вербальному просторi “означає вирок для нацiональної культури i, як наслiдок, збiднення досягнень людства загалом”. Тому сучасна глобалiзацiя з її культурною експансiєю викликає стурбованiсть нацiональних спiльнот, бо “навмисний чи ненавмисний *лiнгвосуїцид* є одним iз найефективнiших знарядь декультурацiї народiв та їхньої класичної чи електронної колонiзацiї” [Возняк 2000].

Лiнгвоекологи в межах будь-якої з лiнгвокультур прагнуть вiдстояти природнiсть мови, її питомий або органiчний лексичний склад. Але вiдомий вислiв “нове життя нового прагне слова” перемагатиме цi старання, якщо не задiють механiзми державного врегулювання ситуацiї. Як, скажiмо, у Францiї, де питання так званого мовного облаштування – справа держави, яка законодавчо реагує на наявнiсть запозичень у контекстi. У 1975 році за законом Ба-Лорiоля (Bas-Lauriol) уся письмова та усна медiйна продукцiя, реклама, будь-якi iнструкцiї та офiцiйнi документи у Францiї мусили використовувати тiльки французьку мову. Уживання iноземних слiв заборонялося в тому випадку, коли iснував французький еквiвалент, на видавцiв навiть накладалися санкцiї. У 1995 році був прийнятий закон Тубона (Loi Toubon), який так само регулював i регламентував уживання в засобах масової комунiкацiї та офiцiйному мовленнi запозичення, насамперед англiзми. Сьогодні ця тема також актуальна для Францiї, тому стратегiя збереження чистоти мови перебуває в ряду нацiонально важливих питань. В Українi поки немає подiбної державної стратегiї, тож мовне впорядкування конкретного медiйного ресурсу (канал, видання та iн.) регулюється його лiнгвокомунiкативними стратегiями або редакторською полiтикою.

Із початку повномасштабної війни в Україні найбільшу аудиторію національних слухачів / глядачів збирає телемарафон “Єдині новини”, який є офіційним медійним джерелом інформування про війну в нашій країні. Призначення цього проєкту як новинного жанру – ознайомлювати українське суспільство з фактами, подіями, героями війни, коментувати це із залученням впливових осіб та експертів, ініціюючи дискусію як засіб долання наявних суперечностей. Власне, це традиційний функціонал звичайних телевізійних новин, цільовою аудиторією яких є масовий споживач широкого кола – глядачі різних соціальних статусів і груп, вікових та освітніх цензів. Окрім суто інформативної функції, телевізійні новини є засобом формування колективної (масової) свідомості під потрібним суспільству чи владі радикалом – ідеологічним або ціннісним. Відповідно до цих прагматичних цілей новини як складник мас-медіа характеризуються орієнтованістю на масового адресата й когнітивно-рецептивною співвіднесеністю з його лінгвосвідомістю, що реалізується за допомогою доступного для масового адресата мовностилістичного ресурсу. Тобто мова телевізійних новин має бути зрозумілою масовому реципієнту на поняттєвому рівні (лексико-семантична об’єктивація), на граматичному (синтаксичне моделювання), на емоційному та оцінному (емоціогенні та аксіогенні засоби стилістики).

Ця мовна стратегія (разом з іншими прагматичними інструментами ЗМІ) забезпечує маніпулятивний вплив на споживача новин, спрямовуючи його установки на бажане для суспільства / влади сприймання дійсності в її стереотипах, оцінках, цінностях, провокуючи потрібні моделі його поведінки. Чим доступніша формально-змістова організація телевізійних новин (вербальний рівень), чим наснажливіша їхня емоційна конотація, тим ширшою для маніпуляцій буде цільова аудиторія масового споживача (у цьому разі масовість досягається завдяки реципієнтам із невисоким освітнім цензом та IQ). І можна говорити про досягнення прагматичних цілей – сформована для потреб

системи (зазвичай тоталітарної, імперської) масова свідомість, не готова до аналітичних і критичних рефлексій та оцінок (бо це вихід із зони комфорту), і відповідно, до протистояння. Тобто створена ЗМІ медіареальність стає зручною, приємною й бажаною для споживачів (про таке конструювання реальності-симулякру за чіткими лекалами писав Г. Почепцов, аналізуючи цивілізаційний синдром постправди [Почепцов]). Це унаочнено сьогодні результатами медійної російської пропаганди й сугестії на колективного (вся територія росії) споживача телевізійних новин, якого можна вважати повністю зомбованим, із втратою таких важливих когнітивних операцій, як рефлексія, аналіз, синтез, порівняння.

Іншу ситуацію, тобто “мовну поведінку” ЗМІ, спостерігаємо в лінгвокомунікативних стратегіях українських “Єдиних новин”, дискурсивною інтенцією яких стало ускладнення мовностилістичного, зокрема лексико-семантичного, ресурсу англізмами, науковими термінами, нелогізмами. Ця стратегія послідовна в текстах ведучих, репортажах журналістів, коментарях та інтерв'ю політиків, експертів, запрошених до студії гостей. Прокоментуємо деякі телеконтексти щодо вживання в них надто книжних або новітніх слів, які, на нашу думку, утруднюють смислове декодування змісту повідомлень.

Найчастотнішим у мові “Єдиних новин” є термін *наратив*, який у гуманітаристиці має досить широку й розмиту семантику. Наведемо лише декілька визначень наративу різними науковцями: а) наратив – це “репрезентація (як результат і процес, об'єкт і акт, структура чи структурування) однієї чи більше дійсних або вигаданих подій, поданих одним, двома чи кількома (більш чи менш проявленими) нараторами одному, двом чи кільком (більш чи менш проявленим) нарататорам” [Prince 2003: 56]; б) наратив – це “об'єкт та акт повідомлення про справжні чи фіктивні події, здійснюваний одним (кількома) наратором, адресоване одному (кільком) нарататорам. <...> особливе утворення події в тексті як акту концептуального бачення

людини <...>” [Гром’як 2006: 476]; в) “нарратив є складним феноменом реальності, що має актуальне сучасне звучання, постає як значущий фактор суспільного життя, що викликає неослабний науковий інтерес і виробляє сенси” [Дьяковська 2017: 71]. Ряд дефініцій нарративу можна продовжувати, але при всіх індивідуальних трактуваннях цього терміна науковці актуалізують у його семантиці дві смислові домінанти: “по-перше, нарратив – це репрезентація; а по-друге, предмет цієї репрезентації демонструє певний ряд властивостей, а саме – часові й причинові” [Сінна 2022: 147].

У якому зі значень використано цей термін у мові “Єдиних новин”, можна реконструювати за контекстом: *сьогоднішні нарративи війни; нарративи Білого Дому; нарративи рашистської пропаганди; європейські (американські) нарративи збройної взаємодії; нарративи живуть іншими правилами, ніж пам’ятники; нарратив Джо Байдена засвідчив його бажання стабільно підтримувати Україну, світ уже не ведеться на нарративи Кремля, нарративи Китаю не завжди щирі* та ін. Але ця семантична реконструкція відбувається за умови, якщо людина знайома із цим словом або за контекстом може змоделювати його смисл.

Продуктивними є філологічні терміни *парадигма* й *дискурс* (*парадигма війна, парадигма домовленостей, парадигма перемоги; суперечливий дискурс, дискурс про блекаут, політичні дискурси*). При цьому в деяких контекстах спостерігаємо значеннєву некоректність щодо вживання термінів, хоча вони теж широкої семантики: *парадигма російського газу завершилася; ці події викликали жвавий емоційний дискурс* (можливо, дискусію?).

Рясніє мова телевізійного марафону книжним, професійним, науковим слововживанням (почасти складним для свідомості пересічного реципієнта): *не впали в паніку та фрустрацію, а відрефлексували свій біль у мистецтві; реалізація тих фреймів, які ми переживаємо в газовому сценарії; митці артикулюють потрібні для України меседжі; чи хто купиться на такий симулякр, як путін на Донбасі?; бенефіціар цієї кривавої війни – путін; Україна*

може стати **турбулентною** базою для багатьох подій; у нашій точці **біфуркації** події розгортаються стрімко; розкажіть про оборонний **кластер** і як він буде реалізований; ця **нуклеарна істерика** може тривати довго; я проти використання **суперлативів** на позначення цих характеристик; наш бізнес, навіть **редукований**, піднімається на ноги; наші герої – справжні **геймченджери**; для студентів Івано-Франківська організували **коворкінг**.

Очевидним є тяжіння до іншомовної лексики, хоча в українській мові для певних понять є відповідники: **фрустрація** – **тривожність**; **біфуркація** – **розгалуження, роздвоєння**; **нуклеарний** – **ядерний**; **бенефіціар** – **одержувач грошей**; **суперлатив** – **найвищий ступінь порівняння**; **редукований** – **скорочений**. Використання англізмів створюють не бажану надлишкову синонімію: **сьогодні у Львові відкрили шелтер** (прихисток); **лонгрид** (ситуативний синонім **матеріал**): у цьому **лонгриді** пояснюємо, як потрібно діяти <...>; **праймер** (зручний час): **дрони шукають праймер**; **флікер** (світловідбивач): **прохання до перехожих: використовуйте флікери**.

Є використання метафоричних моделей, наприклад, зі словом **трек** у значенні ‘шлях’: **Україна – це один трек, росія – інший**; у кожного свій **трек** у цій війні; зі словом **кейс** у значенні ‘ситуація’: **цей кейс ще не вичерпаний; цей кейс обговорювали дуже детально; над цими кейсами працюють у нас і в Європі**.

Постає питання: на що спрямована така ускладнена “мовна поведінка” ЗМІ, що загалом не бажано для масової телевізійної комунікації? Чому редакторська політика цього марафону, який дивляться багато українців, узяла курс на обтяження всіх контекстів словами, які не завжди знайомі широкому (і не тільки широкому) глядацькому загалу? Адже це гальмує або й припиняє процеси сприймання інформації, унеможливорює її обробку й тим паче переробку, тобто продукування власних, зокрема й оцінювальних, суджень реципієнтів про повідомлювані події та факти, провокує когнітивний дисонанс у глядачів / слухачів. Як результат –

може не відбутися очікуваний ефект впливу на адресата й формування масової свідомості. Можливо, прагматична стратегія “Єдиних новин” орієнтується на дистанціювання вербального контенту українських новин від російського новинного ресурсу на рівні опозиції “складне, інтелектуалізоване (наше) – примітивне (вороже)”? Вочевидь, що дискурсивно-прагматичний курс “Єдиних новин” спрямований на формування нового українського масового споживача – елітарного, інтелектуального, освіченого, обізнаного з новим лексиконом (новий лінгвоменталітет) на протигагу зомбованому й обмеженому егалітарному російському. Свого часу Л. Лисиченко зазначила: “вводячи нові лексичні й семантичні стандарти ‘мовної поведінки’, ми культивуємо нові стандарти й поведінки людської” [Лисиченко 2011: 94], а також закладаємо нові світоглядні вектори. Мова медіадискурсу, засобів масової інформації виконує помітну суспільну роль, постає потужним засобом реалізації імплементації соціальної влади, “засобом формування світогляду та світосприйняття адресатів” [Кудрявцева 2005: 66].

Тож одним із пріоритетних завдань сучасних українських медіа має бути плекання україноцентричної, патріотично налаштованої колективної свідомості наших громадян. А також українськоцентричної лінгвосвідомості, вербальним патерном якої має бути українська загальнонародна мова, звісно ж, не архаїчна, а сучасна, з урахуванням сьогоденних мовних тенденцій, але зі збереженням власного ‘обличчя’. Медіалінгвістика в цьому процесі покликана реалізувати такі завдання: обґрунтування, формування й регулювання мовно-естетичного комунікативного ідеалу як сучасної моделі українського суспільного спілкування.

Література

Возняк Т. Глобалізація як виклик людству. URL : <https://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/polit-kuchma/globalizac.htm> (дата доступу : 10.05.2024).

Глобалізація / *Енциклопедія історії України* : Т. 2 : Г-Д / Редкол. : В.А.Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Видавництво “Наукова думка”, 2004. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Globalizaciya> (дата доступу : 10.05.2024).

Гром’як Р. Літературознавчий словник-довідник. Київ : ВЦ “Академія”, 2006. 752 с.

Дергач Д. В. Стилістика онімів в українських мас-медіа : [монографія]. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2010. 270 с.

Дьяковська Г. Наратив як складова дискурсивної реальності. *Схід*. 2017. № 5 (151). С. 70-73.

Лисиченко Л.А. Ці невичерпні глибини мови : [монографія]. Харків, 2011. 304 с.

Карасик В. О типах дискурса. *Языковая личность : институциональный и персональный дискурс*. 2000. С. 5–20.

Кудрявцева Л.О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / Л.О. Кудрявцева, Л.П. Дядечко, О.М. Дорофєєва, І.О. Філатенко, Г.А. Черненко. *Мовознавство*. 2005. Т 1. С. 58–66.

Ладо Н.В. Глобалізація і культура. URL : <http://vmv.kyumu.edu.ua/series/vmv/vipusk9/10.pdf> (дата доступу: 10.05.2024).

Маленко О.О. Мовне сьогодення: тенденції й виклики часу. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу”*. Полтава, 19-20 квітня, 2017. Т. 1. С. 595-603.

Почепцов Г.Г. Постправа как новый виток развития цивилизации. URL : <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/22902/2019-05-19-postpravda-kak-novyuy-vytok-razvytyya-tsvyvylyzatsyy/> (дата доступу : 10.05.2024).

Савчук Р.Л. Мова засобів масової інформації : хрестоматія до дисципліни. Івано-Франківськ : ПНУ, 2017. 135 с.

Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.

Сизонов Д.Ю. Медична термінологія в українських мас-медіа : стилістичний потенціал : [монографія]. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2012. 196 с.

Сінна Л. Поліаспектність наукового осмислення терміна *наратив* у гуманітарній парадигмі. *Матеріали II Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам’яті святих Кирила*

i Мефодія / за заг. ред. О.О. Маленко. Харків – Шумен : ХНПУ; ХІФТ, 2022. С. 145 – 150.

Супрун Л.В. Сучасне мовлення ЗМІ : зони ризику. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия “Филология. Социальная коммуникация”*. 2008. №1. Т. 21 (60). С. 154–159.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Теорія медіалінгвістики : [підручник] / за наук. ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021. 214 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник / відп. ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2022. Ч. 5. 359 с.

Prince G. Dictionary of Narratology / Gerald Prince. University of Nebraska Press : Lincoln and London, 2003. 126 p.

Дмитро Сизонов
<https://orcid.org/0000-0003-1162-2182>

**ЛАРИСА ШЕВЧЕНКО –
ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОЇ МЕДІАЛІНГВІСТИКИ
(ПОЛІФОНІЯ ПРОРИВНИХ ІДЕЙ
ТА ПОГЛЯДІВ УЧЕНОГО)**

Невичерпно різноманітною є наукова творчість Лариси Шевченко – відомого філолога сучасності, теоретика й аналітика мови, автора численних праць із проблем інноваційної лінгвістики. Серед її наукових інтересів історія української літературної мови, філософія мови, функціональна стилістика, широкий спектр неолінгвістичних напрямів. Цей ряд фахових інтересів постійно зростає, що співмірно і з тенденціями розвитку модерної лінгвістики, і з особливою наполегливістю Лариси Іванівни занурюватися й пізнавати все глибші лакуни актуального філологічного знання. Це говорить про панорамність аналітичних пошуків дослідника, про вміння відчувати ритми часу сучасної науки, про постійне бажання діалогізувати зі світовою лінгвістичною спільнотою в питаннях динаміки актуального знання. Вважаємо, що якраз такий таланти властивий Л.І. Шевченко – невпинному науковцю, що постійно пізнає, адже “хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестав вчитися” (за Г. Сковородою). І саме бажання вчитися і вчити можна накласти на довгий науковий шлях Лариси Іванівни.

Одним із найважливіших локусів наукової діяльності Л.І. Шевченко є *медіалінгвістика* – інтегральна галузь функціональної стилістики, що вивчає мову медіа в її жанрово-форматній поліфонії з увагою до динамізації інформаційного простору; “інноваційна галузь, що досліджує природу, функції, характеристики, лінгвістичний потенціал масової комунікації. <...> наука про мовні ресурси ЗМІ їх стилістичний ресурс, комунікативні особливості та специфіку функціонування в сучасному суспільстві”

[Шевченко, Сизонов 2021а: 27]. У суголоссі з цим можна згадати міркування західних учених щодо розвитку медіалінгвістики як неонапряму (А. Белл, Д. Мак-Квейл, Л. Мановіч, Д. Перін, Б. Тошович та ін.), що активно розвиваються в західному інтелектуальному просторі. Щодо вітчизняної науки, то дуже часто ставлять знак рівності між медіалінгвістикою та іменем Лариси Шевченко. І це виправдано, адже становлення неонапряму в Україні пов'язують саме з проривними ідеями Лариси Іванівни, втіленими в широкій палітрі її робіт.

А почалося все з 80-х рр. минулого століття з виходом у світ її кандидатської дисертації “Функціонально-стилістичний аналіз лексики передової газетної статті” (1981). Ця робота змістила фокус уваги в дослідженні мови ЗМІ – від статичного тексту до його динамічної природи. На класичний жанр тієї доби (передову статтю) Л.І. Шевченко подивилася по-новому, зацентрувавши увагу на домінантній ролі мовного ресурсу в організації газетного простору. Дослідниця змогла сфокусуватися на тодішній масовій комунікації як комплексі текстів, що активно впливають на колективну свідомість. Поділяючи передову статтю на два типи – інформаційну та аналітичну, – Лариса Іванівна наголошує на ступені експресивності в їх розрізненні; на “єдності стандарту та експресії” [Шевченко 1981]. Так, для передової аналітичної газетної статті саме експресивність мовних засобів є головним маркером агітаційного характеру повідомлення та своєрідним маніпулятивним фактором поширення інформації в маси. Лексико-фразеологічний ресурс, використовуваний у передовій газетній статті аналітичного типу, наближається до мови науково-популярної статті, що робить цей жанр, за словами дослідниці, міжстильовим утворенням [Там само]. Медійна жанрологія як новий напрям у межах медіалінгвістики дослідниця розвиватиме у серії публікацій про мовний ресурс різних жанрів ЗМІ⁶, а її ідеї дали поштовх для аналізу

⁶Повний список див. на персональному сайті вченого <https://shevchenkoknu.blogspot.com>

мови інформаційного простору її учнями, які у своїх кандидатських дисертаціях аналізували медійне інтерв'ю (М. Штельмах), іміджеву медіакомунікацію (О. Плясун), стилістичний ресурс, зокрема оніми (Д. Дергач), перифрази (М. Булах), медичну термінологію у вторинній функції (Д. Сизонов) та ін., у синкретизмі сучасних жанрів ЗМІ.

Передову статтю як своєрідний політико-пропагандистський маніфест Л.І. Шевченко розглядає під новим кутом, зосереджуючись на комунікативному ресурсі, що допомагає донести “правильну” редакційну позицію, а також звертає увагу на роль маніпулятивних одиниць у віддзеркаленні тогочасної дійсності: “Функціонально-текстовий рівень визначає не лише системні параметри вербалізованої комунікації, а й дозволяє заглибитися у смислові виміри мовних одиниць, що виявляються у мовленні, проаналізувати «прирощення смислу», «конотативний надлишок», модельований синтагматично і виявлений як функціонально-стильова закономірність чи спорадична можливість” [Шевченко 1981: 6]. Такий “свіжий” погляд на традиційний медіажанр став відправною точкою для подальших аналітичних робіт із проблем соціальних комунікацій, жанрової генеалогії, історії журналістики, теорії медіа.

Уже з цього періоду в науковій літературі відбувається усталення нових термінів, що відображають зміни в масовій комунікації. Так, паралельно із публіцистичним стилем уживаються поняття *мова масово-політичної інформації* (М. Пилинський, Г. Колесник, В. Русанівський та ін.), *мова періодичної преси* (М. Жовтобрюх, І. Білодід), *мова масової інформації* (Д. Баранник) [Жовтобрюх 1970; Мова масово-політичної... 1979; Баранник 1983 та ін.]. Саме тому логічним виявляється думка про зміну номінації стилю – з публіцистичного на *стиль масової інформації / медійний стиль / масмедійний стиль*, що послідовно відбито у працях Лариси Шевченко. Повністю погоджуємося з тим, що вживання терміну *публіцистичний стиль* скоріше відбиває жанрову історію медійних текстів, ніж сучасний стан його розвитку; він є детермінантним у контексті динамічних реалій розвитку мови

ЗМІ, поєднуючи “публіцистичний підстиль, мовлення електронних засобів масової інформації, реклами, інтернету” [Шевченко 2005: 173]. А ще публіцистичний стиль не може об’єднати в собі весь масив інформаційного контенту, що еволюціонує разом із постатями медійника, який створює його, та реципієнта, який його сприймає. Знову ж таки звернімо увагу на слухну думку Лариси Іванівни в цьому питанні: “термін *публіцистичний* пов’язаний із газетно-журнальною публіцистикою. Пізніше ним позначають усі типи суспільної комунікації, навіть тоді, коли з’являються електронні носії інформації. Відповідно формуються специфічні принципи добору і функціонування мовних одиниць у сфері усної чи стилізовано-усної масової комунікації (радіо), до того ж синкретично представленої: звуковий і відеоряд (телебачення, реклама), зі здатністю до моментального діалогу / полілогу (інтернет)” [Там само: 174]. Окреслюється логічна картина, коли публіцистика і медія вступають у родо-видові відношення, коли публіцистичний текст стає сегментом медійного простору, а, отже, жанри публіцистики на сьогодні входять до структури медійного стилю.

Специфічні характеристики мови ЗМІ – інформативність, переконливість, фактологічність, аналітичність, цілеспрямована маніпулятивність, сугестивність та ін. – також були предметом аналізу Л. Шевченко. В наукових дискусіях знаходимо і неоднозначність поглядів щодо первинної функції мови ЗМІ – інформувати чи впливати. Ця ж тенденція щодо домінантності однієї функції над іншою зберігається і сьогодні. Натомість акцентуємо, що симбіоз цих двох характеристик є даністю сучасного інформаційного простору – динамічного у функціональних можливостях мови (в концептуальній теорії інтелектуалізації мови, розроблюваної Ларисою Іванівною [Шевченко 2001], про це ствердно заявлено, адже “формальна суперечливість є насправді закономірністю, якщо аналізувати природу і сутнісні характеристики стилю з погляду екстралінгвістичного: синтез стандарту та експресії є результатом установки на *інформування й переконання*

(графічний акцент наш. – Д.С.)” [Шевченко 2003: 6]). Виокремлення *стилю масової інформації* і його специфічні характеристики системно описані Ларисою Іванівною [Szewczenko 1993; Шевченко 1998; Шевченко 2005 та ін.] та становлять вагомий внесок у дискусійність питання, описаного вище.

Саме теорія інтелектуалізації мови є своєрідною науковою “візитівкою” Л.І. Шевченко. Проривним у лінгвістичній науці, на наше переконання, є і переосмислення еволюційних процесів мови масової комунікації. Особливо це помітно на лексико-фразеологічному рівні: йдеться про “тенденцію до піднесення мовної компетенції нації, актуалізацію лексичного складу мови у парадигмальних потенціях синонімії й антонімії, продуктивне функціонування літературної і народно-поетичної фразеології (з моделями і зразками текстової трансформації), активізацію граматичних ресурсів мови” [Шевченко 2003: 68]. Очевидно, що такі спостереження ґрунтувалися на широкій науковій базі, яку використовує дослідник у пошуку відповіді на складні питання. У своїй монографічній праці Лариса Іванівна наголошує, що інтелектуалізація літературної мови в медіа постає як іманентна характеристика самої мови, віддзеркалюючи безперервні (за М. Маклюеном – “зовнішнє розширення людини”) зміни в масовій комунікації [Шевченко 2001]. Спираючись на праці західних філософів, Лариса Іванівна змогла простежити за еволюцією мовного ресурсу в медійному просторі: це тенденції до “орозмовлення” масової комунікації, зміна традиційних ЗМІ на електронні, постійний діалог із реципієнтом, “хаотичне” вливання запозичених слів, безперервне поповнення новою лексикою активного медійного словника та ін. Серед іншого Л. Шевченко визначає і *актуалізацію мовної економії* в медійній комунікації як тенденцію розвитку сучасного інформаційного простору. Помічено дослідником універсальні для мови ЗМІ складноскорочені слова, специфічні аббревіації, універби та різного типу дериваційні моделі, лексико-фразеологічні

неологізми та ін. – все те, що й демонструє прояви мовної експресії в масмедіа.

На поч. XXI ст. Л. Шевченко звернула увагу і на проблему фемінітивів у медіа. Ще задовго як це стало соціальним мейнстримом вона їх послідовно розглядала в опозиції нормативність / не нормативність, розрізняючи в їх функціонуванні узусне (традиційне) уживання і нове (кононативне): *бібліотекарка, вчителька, плавчиня та професорша, депутатша, фотографиня* [Шевченко 2003: 12]. В одній із монографій за участі Лариси Іванівни [Мовна ситуація... 2002] дискусію навколо правописного врегулювання фемінітивних форм також порушували сучасні науковці (С. Єрмоленко, Г. Півторак, О. Тараненко та ін.). Принциповою залишалася позиція Л. Шевченко щодо недопускання розхитування норми та послідовне й логічне вживання таких одиниць у мові: “Будь-яка репарація мовної свідомості, усталених лінгвістичних форм є експериментом над живим мовним організмом. Це ми спостерігаємо часто-густо в медіа” [Там само: 53]. Вже у 2021 році цю ж лінгвістичну проблему автор розгляне в кореляції з правовим полем, коли подібного роду розхитування та нормотворчість стають об’єктом лінгвістичної експертизи та фахових обговорень у колі юрислінгвістів [Шевченко, Сизонов 2021б]. І далі – вже в монографії 2024 року – Лариса Шевченко на перспективу виносить проблеми нормотворення української мови, зокрема і в питанні функціонування фемінітивів: “Норма постає як певний комунікативний ідеал, регулятор мовної діяльності в соціумі. А отже, критерій історичності, мобільності норми як кореляції реальних змін (тенденцій розвитку) мови й пояснювальної здатності та регулятивності теорії щодо норми є пріоритетом для лінгвістів” [Шевченко 2024: 8].

Початок 2000-х стає не тільки переломним періодом із позиції історії, а і є потужним поштовхом до переорієнтації лінгвістики в нових реаліях часу. Як і завжди, перетин століть – це період переосмислення наукових парадигм, період формування нових ідей і у просторі світової лінгвістики. Очевидно, що цей період був ефективним і в

науковій творчості Л. Шевченко. Йдеться одразу про два проєкти, реалізованих за її ініціативи: створюється фаховий журнал “Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика”, який і до сьогодні залишається флагманом філологічної періодики України, та започатковується видавничий проєкт “Ідеї, постаті, тексти в українській культурі”, який на сьогодні вміщує понад 30 наукових праць, лєвова частка з яких – словники різних типів, монографічні видання, підручники.

Так, у фаховому журналі “Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика” (<https://apultr.knu.ua/>) постійно публікуються статті з аналізу мови медіа, а згодом започатковується окрема рубрика з медійної проблематики в лінгвістиці. За останні десять років найбільш цитованими були зокрема і публікації Л.І. Шевченко, що фактично панорамно окреслювали тенденції розвитку мови масової комунікації. Тематичне наповнення таких статей – різні аспекти аналізу мови ЗМІ, зокрема з теорії медіалінгвістики, медійної інтертекстуальності, етичних питань медіакомунікації, іміджування інфопростору та ін. (детальний бібліографічний опис див. в окремому виданні, присвяченому ювілейній даті від дня народження Лариси Шевченко [Сизонов, Дядищева-Росовецька 2019]). Побудова загальної теорії медіалінгвістичного напрямку, визначення основних дослідницьких проблем неонауки, окреслення тематичних топіків медіалінгвістики, артикульованих у працях сучасних науковців, – усе це ті завдання, які ставить перед собою медіалінгвістика, і про що цілісно говорить Л. Шевченко в окремій аналітичній публікації [Шевченко 2013]. Автор наголошує на тих проблемах, які гальмували розвиток медіалінгвістики і були “пов’язані з мовним пуризмом, який еталонною, культурно взірцевою вважав мову художньої літератури і на протигагу їй мову масової інформації – «недосконалою», «сповненою штампів, кліше, ненормованих мовних форм» та ін., а отже, нібито не вартою глибокого філологічного аналізу” [Шевченко 2013: 4-5]. А тому на часі

є постання медіалінгвістики як неофілологічного напрямку з її об'єктом, предметом, окресленими завданнями і перспективою дослідження. Поява все більшої кількості праць із дослідження мови медіа, вивчення нових комунікативних стратегій і тактик в інфопросторі, аналіз сучасного стану медійної мови свідчить про постійний рух медіалінгвістичної науки, старт якої в Україні неодмінно пов'язаний із іменем Лариси Шевченко.

Результатом такої наполегливої і системної праці стало відкриття в Київському університеті імені Тараса Шевченка спеціалізації “Медіалінгвістика”, яка вже понад десятиліття успішно діє в освітньому просторі. Забезпечення спеціалізації також стало можливим за науково-методичного супроводу, що реалізований силами кафедри стилістики та мовної комунікації і за редакції Л.І. Шевченко (йдеться про навчально-методичний комплекс “Медіалінгвістика”, комплекс навчальних програм дисциплін зі спеціалізації “Медіалінгвістика” для ОКР “бакалавр”, програми та методичні рекомендації з соціально-комунікативної практики та виробничої практики для студентів спеціалізації “Медіалінгвістика”, що видані окремими виданнями). Програма забезпечена і науковою літературою – “Медіалінгвістика: словник термінів і понять” та “Теорія медіалінгвістики” [Медіалінгвістика 2013; Медіалінгвістика 2014; Шевченко, Сизонов 2021a] – першими в Україні виданнями подібного типу.

У статті-рецензії на лексикографічне видання з медіалінгвістики слушно вказано, що “актуальність Словника безперечна. Структура та принципи опису понять та термінів відображають не «картину світу» наукового напрямку, а, якщо й далі розвивати цю аналогію, «ментальність» нового наукового явища – медіалінгвістики. Зараз активно і цілеспрямовано йде прояснення та кристалізація системи цього наукового напрямку, а словниково-енциклопедична література в цьому процесі відіграє роль основи, що систематизує науково-культурну рефлексію. В силу цього складений українськими вченими Словник – не лише

піонерське, а й перспективне, відкрите для розвитку наукове явище” [Шестакова 2015: 135]. Авторські визначення Словника відповідають параметрам культури наукового діалогу, на якому постійно наполягає Л. Шевченко. Виявляється такий діалог у влучному звертанні до наукових сфер-супутників медіалінгвістики, коли категорії і поняття виникають як стикові, міждисциплінарні, інтегральні. Йдеться про психологію, соціальні комунікації, соціологію, політологію та ін. сфери гуманітаристики, які впливають на медійне поле та є невід’ємними для розуміння мови масової комунікації. Поряд із очевидними для медіалінгвістики поняттями *медіатекст*, *медіадискурс*, *медіасфера*, *медіастратегія*, *медіалексема*, *медіафразеологізм* та ін., з’являються *політичний текст*, *імідж*, *піар*, *слоган*, *реципієнт* та ін., що трактуються в лоні медіалінгвістики та з увагою на предмет її дослідження – медійну мову. І очевидно, що комплекс таких одиниць стає сучасним відображенням наукового простору медіалінгвістики, певною систематизацією медіалінгвістичної метамови, що у зв’язку із постійною динамікою потребує оновлення та структуризації. Саме *динамізація медійного простору* і стає поштовхом для появи нових і нових видань із медіалінгвістики, які за редакцією Лариси Іванівни успішно входять у наукове життя.

Накопичення знань із медіалінгвістики та нові виклики перед нею як неолінгвістичною наукою стало поштовхом для створення першого підручника з теорії медіалінгвістики [Шевченко, Сизонов 2021a]. Розуміння актуальності медіалінгвістики у глобалізованому просторі і водночас недостатньої розробки складного комплексу пошукових питань у медіалінгвістиці стало мотивацією до появи цього видання, адже треба було провести професійний скринінг неонауки в контексті еволюції її об’єкта – медійної мови у змінному інформаційному просторі. На наше переконання, медіалінгвістика сьогодні опинилася в ситуації продуктивних колізій наукової рефлексії, коли є і певний напрацьований матеріал, і визначені групи домінантних методів його досліджень, апробовані у різних національно-культурних

традиціях функціонування напряму, і сформовані функціональні сфери аналізу медійного простору. Тому й логічним видається поява навчально-наукового видання, який має і дослідницьку, і просвітницьку мету. Підручник послідовно структурований, що охоплює теоретичні питання медіалінгвістики, історію становлення науки в Україні та світі, аналіз домінантних характеристик масової комунікації, визначення жанрів медіа та їх діалогізацію, окреслення перспектив медійної лінгвістики в контексті мовознавчих неонапрямів. Очевидно, що охопити весь масштаб наукових проблем медіалінгвістики неможливо, але проаналізувати здобутки напряму та розставити акценти в його розвитку стало можливим у рамках цього видання.

Цікаво, що пошук відповідей на складні медіалінгвістичні питання відбувається в постійній кореляції із науковим простором світу, на який завжди рефлексувала у своїй творчості Л. Шевченко: “Загальне питання, обговорюване медіалінгвістами, формулюється як специфічна реалізація інтенцій мови в певному комунікативному середовищі, її відповідних можливостей та інтегральної здатності об’єднувати простір світової (медіа)культури” [Там само: 36]. У книзі прописані й перспективи сучасної медіалінгвістики, які постають у зв’язку із вимогами часу і тенденціями розвитку світової гуманітаристики загалом: “Деталізація мовних домінант окремих медійних текстів, рівневий аналіз характеристик ЗМІ, жанрів і підстилів цієї важливої комунікативної сфери суспільного життя – все це також результативний шлях до розробки перспективної медіалінгвістичної проблематики в Україні та світі” [Там само: 38]. Відповіді на деякі проблемні питання уже почала шукати Л. Шевченко, особливо це стосується їх розгляду в контексті інтегрального лінгвістичного простору, названого дослідником *неолінгвістикою* [Шевченко 2024]. Обшир неолінгвістики ставить лише три крапки у медіалінгвістичних пошуках Л. Шевченко. Розкриваються відтак перспективи аналізу медіалінгвіста в контексті електронізації та диджиталізації світу, синергії мови штучного інтелекту та

медійного простору, взаємозв'язку медіа з нейромережами, генерування мови медіа в реаліях роботизації світу та ін. проблем, домінантність яких у соціогуманітаристиці є очевидною.

Прагнення розглядати медіалінгвістику в глобалізованому світі дозволяють говорити і про масштабність Лариси Іванівни як ученого світового зразка. Це формує і визнання науковця в медіалінгвістичному просторі зарубіжжя: з 2010 року Л. Шевченко як член Стилістичної комісії Міжнародного комітету славістів репрезентує цікаві доповіді з медіастилістики в діалозі славістичного простору, інтертекстуальності слов'янських медіа, етичних проблем у масовій комунікації славістики, бере участь у панельних дискусіях. На останньому з'їзді славістів, що проходив у м. Белграді (Республіка Сербія), Л. Шевченко презентувала доповідь із аналізу символічного простору сучасних слов'янських медіа, реалізованих інтертекстуально [Шевченко 2018]. Показавши складну ієрархію мовних одиниць, що естетизують і насичують смислами медійний простір, Лариса Шевченко змогла довести роль вербалізованих символів у широкому інформаційному контексті й показати їх універсальний характер для слов'янських масмедіа. Вважаємо, що такі тези стають важливими в інтерпретації мовних знаків, що наповнюють масову комунікацію оцінним змістом та новим осмисленням дійсності. Наголосимо, що на сьогодні інформаційний простір збирає в себе мультимедійні символи, що існують в масовій культурі, натомість декодуються вони з урахуванням національної специфіки мови [Burke, Gordon 2019]. А тому теорія Л. Шевченко про інтертекстові символи, що діалогізують із символами в медіакультурах слов'янських країн, логічно вписується в загальну теорію сприйняття світу, яка "ритмізована з інформаційною цивілізацією" [Шевченко 2024: 23]. На думку Лариси Іванівни, "у різних комунікативних ситуаціях, різними можуть бути й цінності, які вербально засвідчують медійну інтертекстуальність аж до інтертекстуальної локалізації в різних соціальних групах

відповідних певному часу культури понять” [Шевченко 2018: 13], а це, у свою чергу, дозволяє вибудовувати ціннісні опозиції “свій – чужий”, “добро – зло”, “ми – вони” та под., що і є первинним складником подачі інформації в медіа. В цьому контексті говоримо про ще одну зацікавленість Лариси Іванівни – *медійну аксіологічність*, розглядувану як систему цінностей, до яких апелюють медіа в актуальних комунікативних умовах. Праці Л. Шевченко в цій площині охоплюють дуалістичні питання медійної етики та деестетизації медіа, соціальної медіакультури та асоціальних параметрів культури, лінгвального іміджування та мовного моделювання антиіміджу та ін., що в наукових дискусіях дозволяє глибше пізнати складну за своєю природою медійну комунікацію.

Окремим дослідницьким локусом, яким системно займається Лариса Шевченко, є *медійна інтертекстуальність*. Її погляд на інтертекстуальність в інфорпросторі суголосний із дослідженнями світових авторів (Ю. Крістева, Д. Мак-Квейл, Ю. Лотман та ін.), а тому і цікавим є накладання цього явища на медійний ландшафт із можливостями маскомунікації репрезентувати найбільш активні процеси розвитку мови: “інтертекстуальність із усією очевидністю стимулює ці процеси розвитку – від визначення функціональних можливостей медійної одиниці до ефективних функціональних і текстових вимірів у жанрах” [Шевченко, Сизонов 2021a: 118]. Медійна інтертекстуальність характеризується впізнаваністю, поширеністю, прецедентністю, комунікативною масовістю, вказівкою на комунікативний фон (фонові знання), асоціативним отождоженням із певним типом сприйняття – успіхом, естетичним ідеалом, задоволенням та ін., або ж небезпекою, руйнацією, втратою здоров'я та ін. [Там само: 115], а тому і розгляд цього поняття глибше, ніж його поверхнєве розуміння “покликатися на інший текст”. Вважаємо, нове бачення медійної інтертекстуальності закладені саме у працях Лариси Шевченко, яка визначає її типи та фактори становлення, моделі побудови, мовні параметри

функціонування і, головне, дає поштовх до подальшого фахового діалогу в контексті цього питання (на сьогодні ми бачимо сотні праць із медійної інтертекстуальності, що розвивають ідеї Л. Шевченко в цьому контексті).

Медійна лексикографія – ще один важливий сегмент наукової творчості Л.І. Шевченко. Визначаючи її (медійну лексикографію) як субнапрямок сучасної медіалінгвістики, що вивчає побудову та систематичний опис словників медіамови, можемо констатувати величезний вплив у цьому контексті праць Лариси Іванівни. У світовій практиці медійну лексикографію розглядають у двох ракурсах: а) комплексна назва, яка об'єднує різні типи медійних словників (описові, дискурсивні, термінологічні, перекладні та ін.), що систематизують фахову термінологію та професійну лексику працівників медіа; б) лексикографічний напрям, в основу якого покладено аналіз медійного дискурсу – його мови, стилістичних засобів, комунікативних тактик та стратегій, що можуть стати об'єктом для дослідження та систематизації у вигляді словників [див. аналітичний опис медійної лексикографії за: Шевченко, Сизонов 2021в]. У цьому контексті зазначимо на тенденції до електронізації, що спостерігається в сучасній медійній лексикографії. Поява все більшої кількості електронних медіасловників та їх репрезентація у віртуальному просторі відкриває нові горизонти в розвитку *електронної медіалексикографії*. Цей дослідницький вектор вважається перспективним у медіалінгвістиці, на чому слушно наголошує і Л. Шевченко (2024).

Новим, на наше переконання, є серія видань із фіксації нових слів та фразеологізмів у масовій комунікації як репрезентанти динамічних змін медійної мови [Шевченко, Сизонов 2017; Шевченко, Сизонов 2018; Шевченко, Сизонов 2019; Шевченко, Сизонов 2020; Шевченко, Сизонов 2021г; Шевченко, Сизонов 2022], що належить до *медійної неографії* – “інноваційного напрямку, який передбачає аналіз динамічних процесів у медіакомунікації та їхній словниковий опис” [Сизонов 2023: 916]. Ритмічність виходу таких видань

об'єктивована наполегливою працею Л. Шевченко, всього авторського колективу та, зокрема, студентів спеціалізації “Медіалінгвістика”. Результатом вдалої фахової синергії учених став ще один проєкт в рамках медійної неографії – портал із реєстром нових слів і фразеологізмів у медіа, що розміщений в інтернеті (<https://newlexua.blogspot.com>). Об'єднані єдиною метою – фіксувати та лексикографічно систематизувати мовні інновації в українськомовному медійному просторі, – такі проєкти “живуть” і надалі, маючи потужні рефлексії в науковому світі. В одній зі статей-рецензій на серію книг “Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа”, що видана в болгарському наукометричному виданні “Проглас”, Е. Шестакова пише: “Відповідальний підхід до створення Словника / Словників, як єдиного цілого, проявляється у композиції та семантично-ціннісному вибудовуванні, наповненні окремих розділів, параграфів кожної його частини. З цього починається діалог з читачами, які можуть бути і професійно підготовленими, і аматорами, які цікавляться новими ідеями, напрацюваннями в галузі лінгвістики та медіалінгвістики” [Шестакова 2021: 109]. І далі колега зазначає, що в Київському університеті Лариса Шевченко стала зачинателем “словникового медіалінгвістичного руху”, який триває і до сьогодні. Очевидно, що така висока оцінка є справедливою і знаковою, вказує на авторитетність Л. Шевченко в сучасній гуманітаристиці та доводить тезу про першість Київської школи у розвиткові медіалінгвістичного напрямку.

Чисельність лексикографічних праць, в яких аналізується медійний простір на предмет його мовного оновлення, невпинно зростає і нині. І це стосується як терміно-, так і лексикографії в контексті різних науково-функціональних сфер, зокрема медійної [Медіазнавчі студії... 2022]. На це впливає еволюція медійного простору – від теорії медіа як “глобального села” М. Маклюєна до теорії “диджифренії” Д. Рашкоффа, – що накладається на сучасну медіалексикографію. Саме тому Л. Шевченко постійно наголошує на медіа як “розширеному просторі”, дослідження

якого має бути безперервним у науці. І медіалексикографія, в цьому контексті, віддзеркалює мовні тенденції в інформаційному просторі, аналізуючи їх з увагою до світових тенденцій розвитку. Акцентуємо, що Л. Шевченко наполягає на номінації *дискурсивна лексикографія* як окремому напрямі актуального лінгвістичного знання, суголосного із західною наукою кін. ХХ – поч. ХХІ ст. і є “концептуально сформованим інтегральним локусом щодо взаємозв’язків мови з соціальною, правовою, медійною, бізнесовою, іміджевою та ін. типами комунікації” [Шевченко 2024: 76]. Цю інтегральність змогла реалізувати Л. Шевченко в серії словників, що входить до згаданого вже вище видавничого проекту “Ідеї, постаті, тексти в українській культурі” (ідеться про словники з медіалінгвістики, юридичної лінгвістики, лінгвістичної іміджелогії та ін., видані за загальною редакцією Л.І. Шевченко у співавторстві з колегами з кафедри стилістики та мовної комунікації). Робота над дискурсивними словниками, як бачимо, дозволила окреслити проблеми *інноваційної лексикографії*, що розвивається “в аспекті розвитку строгого системно-структурного підходу з урахуванням / зміною на дискурсивно-стилістичні можливості представлення словникового матеріалу” [Шевченко, Сизонов 2021в: 652].

Зони інтерференції медіалінгвістики та лінгвістичної іміджелогії знайшли відбиток в інноваційному виданні, виданого за редакцією Л. Шевченко [Лінгвістична іміджелогія 2023]. Це видання покликано потребою “системно й послідовно представити основні поняття, категорії та терміни, що формують профіль неонапряму. Об’єктивний синкретизм лінгвістичної іміджелогії визначає цілісність терміноряду, в якому увагу зосереджено на домінантних поняттях об’єктності / предметності напряму, стратегіях, тактиках та формах їх реалізації, різних моделях побудови іміджу, характеристиках типів іміджування, прийомах творення іміджу та ін.” [Там само: 7]. Очевидно, що в межах цього напряму невід’ємним його складником є медійний простір, у межах якого та за допомогою якого

реалізуються іміджеві стратегії та тактики, відбувається імідж-бїлдинг та створюється позитивний / негативний образ людини / явища. Вміщення великої кількості авторських термінів інтегрального характеру у взаємозалежностях *імідж ↔ медіа ↔ мова* вказує і на високу роль масової комунікації у формуванні неолїнгвістичного напрямку.

Піарсфера, рекламний простір, теле- і радіокомунікація, віртуальний сегмент медіа – це лише вершина “інформаційного айсбергу”, за допомогою якого формується імідж та антиімідж. Л. Шевченко слушно зауважує, що “латентно іміджева комунікація є синкретичним за семантичним обсягом поняттям, виявленим і сформованим предметно в політології, соціології, соціальній психології, сферах політтехнологій, маркетингу, піару, реклами та ін.” [Шевченко 2024: 164]. І в той же час наголосимо, що жоден зі згаданих напрямів не в змозі осягнути й фахово описати мовний інструментарій, за допомогою якого досягається бажаний ефект впливу на аудиторію. І лїнгвістична іміджелогія, і піарлїнгвістика, і медіалїнгвістика та ін. неонапрями покликані аналізувати мовний ресурс в різних комунікативних ситуаціях для пошуку відповідей на складні питання маніпулятивних процесів у масовій комунікації.

Розставити смислові акценти щодо неонапрямів модерної лїнгвістики Л. Шевченко змогла у “свіжій” монографії “Неолїнгвістика в Україні: дослідницька перспектива”, в якій окреслюються важливі засади інноваційних філологічних напрямів [Шевченко 2024]. Очевидно, що всі проблеми неолїнгвістики охопити одним виданням неможливо, про що говорить і сам автор, натомість окреслити пунктирно їх, зацентрувавши на найактуальніших, цілком можливо в рамках новоствореної монографічної праці. Визначаючи неолїнгвістику як “об’єктивну наукову реальність, що відображає загальні тенденції інтелектуального розвитку людини, її можливості адекватно та перспективно будувати, конструювати й осмислювати проблеми суспільного розвитку” [Там само: 23], Л. Шевченко робить спробу віднайти все нове, чим “дихає” модерна лїнгвістика (окреслення ідей автора

в контексті неолінгвістики ми прописували в окремій роботі [Стишов, Сизонов 2019]). До неолінгвістичних студій, які відбивають ритміку сучасної науки, справедливо зараховується і медіалінгвістика, що переживає ледь не найбільший сплеск уваги й наукової інтерпретації порівняно з іншими неогалузіями. Втілення ідей автора віднайшли своє продовження в численних медіалінгвістичних працях, передусім докторських і кандидатських дисертаціях, що є своєрідним фаховим діалогом між Учителем та учнем, логічно реалізованим у відомому постулаті *scientia potentia est*.

Література

Баранник Д.Х. Актуальні проблеми дослідження мови масової інформації. *Мовознавство*. 1983. №6. С. 13-17.

Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – поч. XX ст.). Київ : Наукова думка, 1970. 304 с.

Лінгвістична іміджологія : словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Ю.Б. Дядищева-Росовецька, Д.Ю. Сизонов, Л.В. Шулінова; за ред. Л.І. Шевченко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 216 с.

Медіазнавчі студії в євроінтеграційному дискурсі України : колективна монографія / наук. ред. В.Л. Івашенко. Київ : ДП “Експрес-об’ява”, 2022. 200 с.

Медіалінгвістика : словник термінів і понять / укл. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов ; За ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2013. 240 с.

Медіалінгвістика: словник термінів і понять / укл. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов ; За ред. Л.І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 326 с.

Мова масово-політичної інформації / І.К. Білодід, М.М. Пилинський, К.В. Ленець та ін. Київ : Наукова думка, 1979. 250 с.

Мовна ситуація в Україні та дискусії навколо українського правопису [Київський проект Інституту Кеннана при Центрі Вудро Вільсона]. Київ, 2002. 76 с.

Сизонов Д., Дядищева-Росовецька Ю. Лариса Шевченко. Біобібліографія вченого. Київ, 2019. 50 с.

Сизонов Д. Медійна мова у змінних координатах (скрінінг поглядів в українській та польській науці). *Slavia Orientalis*. 2023. LXXII (4). С. 907-922.

Шишов О., Сизонов Д. Неолінгвістичні ідеї та інноваційні концепції Лариси Шевченко. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 8-23.

Шевченко Л.І. Функціонально-стилістичний аналіз лексики передової газетної статті : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1981.

Шевченко Л.І. Стилї сучасної української мови. Проблема структуризації. *Українська мова: з минулого в майбутнє*. Київ : НАН України, 1998. С. 183-186.

Шевченко Л.І. Функція як лінгвістична категорія : теоретичне моделювання, статус. *Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2000. Вип. 9. С. 64-69.

Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : [монографія]. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2001. 478 с.

Шевченко Л. Концепти теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2003. Вип 7. С. 3-15.

Шевченко Л.І. Суспільна детермінованість стильової систематики літературної мови. *Роль науки в соціальній трансформації суспільств України та Республіки Македонія: українсько-македонський науковий збірник*. Київ : НАН України, 2005. С. 172-185.

Шевченко Л.І. Медіалінгвістика в сучасній Україні : аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2013. Вип. 26. С. 3-12.

Шевченко Л.І. Символи модерної культури в інтертексті слов'янських медіа : [монографія]. Київ: Логос, 2018.

Шевченко Л. Неолінгвістика в Україні : дослідницька перспектива : [монографія]. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 200 с.

Шевченко Л., Сизонов Д. Теорія медіалінгвістики : підручник. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2021а. 214 с.

Шевченко Л., Сизонов Д. Лінгвістична експертиза : підручник. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2021б. 244 с.

Шевченко Л., Сизонов Д. Медійна лексикографія в польсько-українській диспозиції : функціональні інновації. *Slavia Orientalis*. 2021в. LXX (3). С. 643-659. <https://doi.org/10.24425/slo.2021.138198>

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2017. 120 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2018. Ч.1. 120 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2019. Ч.2. 119 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2020. Ч.3. 119 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник / відп. ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021г. Ч. 4. 100 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник / відп. ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2022. Ч. 5. 359 с.

Шестакова Э. Об основных коллизиях медиалингвистики [Рецензия на словарь операционных терминов и понятий современной медиалингвистики “Медіалінгвістика: словник термінів і понять” (Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2013. 240 с.)]. *Медіалінгвістика*. 2015. 1(6). С. 122-135.

Шестакова Э. “...Инаковость письма” и “живое слово” (Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа). *Проглас*. 2021. Т.30(1). С. 107-114.

Burke L., Gordon I. *The Superhero Symbol : Media, Culture, and Politics*. Rutgers University Press ; None edition, 2019.

Szewczenko L. Mowni formy mentalitetu i styl. *Wspczesne problemy stylistyki porwnawczej*. 1993. С. 219-226.

Розділ 4

**ТЕРМІНО- ТА ЛЕКСИКОГРАФІЯ
У ФОКУСІ МОДЕРНОЇ
ЛІНГВІСТИКИ**

СУЧАСНА ЛІНГВІСТИЧНА ТЕРМІНОГРАФІЯ: СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ ТА ФУНКЦІЙНО- КОГНІТИВНИЙ ВИМІРИ

0. Від часу свого наукового постановня на початку ХХ ст. українське термінознавство напрацювало фундаментально-теоретичний, теоретико-прикладний і власне прикладний виміри. Перший пов'язаний із напрацюванням загального розуміння терміна, його диференційних, кваліфікаційних ознак, угрупованням термінів у цілісні системи, простеженням системно-структурних зв'язків, семантико-парадигмальних відношень, другий – із визначенням статусного навантаження напрацьованих критеріїв розмежування власне термінів і наближених до них лексичних одиниць в упорядкуванні термінологічних одиниць, кваліфікацією закономірностей розширення відповідної терміносистеми, а власне прикладний – практичним упорядкуванням термінів, визначенням принципів кодифікації й нормалізації, виявом тенденцій взаємопроникнення терміносистем та розширенням міждисциплінарних функційно-синкретичних множин терміносистем. Для опрацювання цих та інших питань, пов'язаних із необхідністю повноцінного упорядкування термінологічних систем із належним покваліфікуванням їхніх одиниць та визначення напрямів взаємопроникнення терміноодиниць з однієї термінологічної системи в іншу, з'ясування обсягів омонімії, тотожності, протиставлення та ін. сформувалася термінографія, що охоплює укладання словників різних типів (особливої уваги в цьому разі заслуговує діяльність Наукового товариства імені Шевченка), створення цілісних корпусів наукових термінів і т. ін. Зростання викликів перед термінографією умотивувало виокремлення спеціалізованих напрямів, пов'язаних із укладанням словників ботанічної, геологічної, медичної,

металургійної, фізичної, хімічної та інших термінологічних підсистем, з-поміж яких особливий статус належить лексикографічному опрацюванню мовознавчих термінів. Сьогодні актуальним є не лише дослідження особливостей розвитку української лінгвістичної термінографії, а й визначення в її межах закономірностей структурування статей у відповідних словниках, встановлення та висвітлення в їхніх межах співвідносності і/чи неспіввідносності усталених та авторських лінгвістичних терміноодиниць, розкриття тенденцій продукування останніх, розгляд підґрунтя такої похідності з диференціюванням запозичених і питома національних елементів, з'ясування функційного навантаження аналітизації термінів і т. ін.

1. Для характеристики системно-структурного та функційно-когнітивного вимірів сучасної лінгвістичної термінографії важливим є розуміння терміна, його унормованості, розмежування власне авторського термінування, диференціювання узусних і системних властивостей термінологічних одиниць. Кваліфікація терміна, його функційного статусу, співвідносності і/чи неспіввідносності із загальноживим словом, номенклатурним знаком, встановлення парадигмальних рядів та визначення синтагмальних особливостей ґрунтовані на врахуванні його дефінітивних ознак у цілісній множині, умонтованості в загальну термінологічну систему та окрему термінологію як її складника. Унормованість терміна має опертям загальнонаціональні традиції з орієнтуванням на: а) запозичення іншомовного позначення того чи того предмета, реалії і под., пор.: *вulгаризми* (лат. *vulgus* – народ, чернь; *vulgaris* – простий, звичайний), *ґанплогія* (грецьк. *haploos* – однаковий, простий і *logos* – слово), *ґабітус* (лат. *habitus* – зовнішність, вигляд, поза, від *habeo* – тримаю, зберігаю, маю), *ґаптика* (грецьк. *haptikos* – дотиковий), *детермінант* (лат. *determinantis* – той, що визначає, обмежує), *ґомеотелевтон* (грецьк. *homoioteleuton* – однакові на віддалі), *рецесив* → *рецесивна конструкція*, *рефлексив* → *рефлексивний текст*, *рефлексивне слухання*, *дискурс* (франц.

discours – мовлення, промова, виступ, від лат. *discursus* – здогад, міркування) → *дискурсологія* (франц. *discours* – мовлення, промова, виступ, від лат. *discursus* – здогад, міркування; ім. від прикм. *дискурсивний*, *дискурсивна категорія*, *дискурс_аналіз* (франц. *discours* – мовлення, промова, виступ, від лат. *discursus* – здогад, міркування та грецьк. *analysis* – розклад, розчленування), *дискурс* (франц. *discours* – мовлення, промова, виступ, від лат. *discursus* – здогад, міркування) *фреймінговий* (англ. *frame* – рамка), *дискурсивна* (франц. *discours* – мовлення, промова, виступ, від лат. *discursus* – здогад, міркування; прикм. від ім. *дискурс*) *компетенція* (лат. *competentia* – досягнення, прагнення, належність за правом), *дискурсивна ситуація*; б) утворення терміна з двох запозичених через використання їхніх окремих елементів: *гістерон-протерон* (грецьк. *hysteron* – далі, згодом і *proteron* – раніше, перед), *глокалізація* (← *глобалізація* та *локалізація*) або іншомовний елемент + термін: *депревербація* (← *de* + *превербація*), *деонімізація* (← *de* + *онімізація*), *декореляція* (← *de* + *кореляція*); в) продукування терміна через поєднання запозиченого елемента та національно-мовного: *графохід*; г) використання утрадиційнених національних похідних (тенденції пуризму): *розділка* (↔ *дефіс*), *тире* (↔ *пругка*), *середник* (↔ *крапка з комою*); ґ) вживання уточнювальних елементів, які розширюють термін, продукуючи *двох-*, *трьох-*, *чотирьох-*, *п'яти-*, *шестиелементні* похідні: *дивергенція* → *дивергенція комунікативна*; *дискурс* → *дискурс перформативний*; *речення* → *еквіваленти речення* → *власне еквіваленти речення* → *емоційно-оцінні власне еквіваленти речення* → *іменникові емоційно-оцінні власне еквіваленти речення*; *речення* → *складнопідрядне речення* → *нерозчленоване складнопідрядне речення* → *прислівне нерозчленоване складнопідрядне речення* → *прислівне нерозчленоване складнопідрядне речення з підрядними з'ясувальними*.

2. Унормованість терміна відбиває рівень і ступінь його сприйняття й адекватного дефінування, ступінь входження в

систему, уналежнення його гіперо-гіпонімічних зв'язків та ін. До власне авторського термінування необхідно зараховувати: 1) номінування дослідником того чи того виформованого ним лінгвістичного напрямку чи лінгвістичного аспекту, усталеної лінгвістичної течії і под.: *лінгвогеніоніка* (Л. Строченко), *аксіофраземна граматика* (Ж. Краснобаєва-Чорна), *спін-сугестологія* (А. Ковалевська), *лінгвоелітологія* (А. Романченко), *поетонімологія* (Е. Кравченко), *українська термінографічна критика* (Т. Петрова), *психолінгво-акцентуація* (В. Папіш) та ін.; 2) називання мовного явища як об'єкта лінгвістичного дослідження: *фірмонім* / *фірмоніми* (О. Белей), *кінопоетонім* / *кінопоетоніми* (кличка собаки), *феропоетонім* / *феропоетоніми* (кличка кішки), *гіппопоетонім* / *гіппопоетоніми* (кличка коня), *поркопоетонім* / *поркопоетоніми* (кличка свині), *інсектопоетонім* / *інсектопоетоніми* (власна назва комахи) (М. Торчинський, Д. Козловська); 3) переосмислення назв відповідних граматичних і/чи лексичних, словотвірних категорій та витворення новітніх найменувань на національно-мовному ґрунті: *називний відмінок* – **називник** (І. Вихованець), відповідно: *родовий відмінок* – **родовик**, *давальний відмінок* – **давальник**, *знахідний відмінок* – **знахідник**, *орудний відмінок* – **орудник**, *місцевий відмінок* – **місцевик**, *кличний відмінок* – **кличник** і под.; 4) вирізнення в системі аналізованих фактів новітніх категорійних форм і/чи парадигмальних класів: *інтродуктивний підрядний прислівний синтаксичний зв'язок*, *акціональний аспект дії*, *супряжність* (І. Слинько), *кореляція* (Є. Кротевич), *нульова відміна іменників* (І. Вихованець) та ін.

3. Функційно-когнітивний вимір лінгвістичної термінології загалом і лінгвістичної термінографії зокрема ґрунтований на вивченні функцій терміна в повному обсязі з урахуванням його навантаження в мовленнєвій діяльності, одному з її особливих аспектів – науково-лінгвістичному, де цілком прозорим є метанаукове орієнтування, подібно, ступінь репрезентативності в різних словниках, зокрема і в

термінологічних словниках. Сьогодні цілком реальним є запит на встановлення специфіки систематизації внутрішнього простору словника, що й мотивує використання абеткового принципу упорядкування як універсального. Найпоєднованіше заявлений принцип знайшов фундаментально-теоретичне обґрунтування в межах системно-структурної парадигми, що мотивовано його зручністю та змогою упорядкування відповідно до нормативних практик інших лексикографічних праць, запозичення технології структурування окремої статті, співвідносності в межах останньої окремих компонентів. А. Вежбицька наголошує, що ера викінчених лексикографічних досліджень з опертям на достатні теоретичні основи має початком праці І. Мельчука, О. Жолковського, Ю. Апресяна [Вежбицька 1996: 56]. Когнітивний підхід дає змогу розглядати термінологічні одиниці з позицій концептуалізації, врахування ментального досвіду й систематизації пам'яті через використання лексичних засобів загалом і термінів зокрема [Загнітко 2022: 231-249], їхнього синтагмального потенціалу, розкриття системи семантико-парадигмальних відношень, які в низці словників останніх років знаходять належне відбиття [Бацевич 2007: 21-32; Загнітко 2020: III-X], здебільшого у відсиланні до родових і/чи рівнорядних видових понять: **агресія мовна** – Див.: *Мова; Мова нерідна; Асиміляція лінгвокультура насильницька. Пор.: Асиміляція лінгвокультурна природна* [Загнітко 2020: 6]; **адаптація лінгвальна (мовно-етнічна)** – Див.: *Мова рідна; Білінгвізм. Пор.: Асиміляція* [Там само: 7] або в лівобічній частині словникової статті через наведення використовуваних термінів як синонімічних: **Одиниця фразеологічна** (прикм. від ім. *фразеологія*) / **Ідіома** (грецьк. *idioma* – своєрідний вислів) / **Фразеологізм** (грецьк. *phrasis* – спосіб вираження, зворот і *logos* – слово, вчення, поняття) / **Фразема** (грецьк. *phrasis* – спосіб вираження, зворот + *-ема*) / **Фразеограма** (грецьк. *phrasis* – спосіб вираження, зворот + *-грама*) [Там само: 498].

Тезаурусний принцип внутрішньословникових експлікованих перехресних покликань посилює системність

висвітлюваної термінології, відбиває її взаємозв'язки, відображає усталеність співвідносності термінологічних одиниць, сприяє послідовному сприйняттю силових виявів термінологічних полів кожного з елементів. Використання когнітивного підходу дає змогу виявити властивість терміноодиниць у реалізації окремого і/чи окремих складників національно-когнітивної бази та водночас прогностично передбачає їх поведінкове навантаження в мовленнєвій комунікації. Покликання на співвідносні терміноодиниці у внутрішньословниковій структурі в її цілісності відбиває їхній стосунок до відповідного концепту, визначає особливості його розгалуження та вербалізовану присутність, що активізує мисленнєво-мовленнєві процеси комуніканта й водночас орієнтує на текстотвірний потенціал окремих термінів, можливу їхню взаємозаміну (наведення синонімів у лівобічній частині терміна): **граматика** (грецьк. *grammatike* – мистецтво читати та писати бук ви, від *gramma* – літера, написання) **ідеографічна** (прикм. від ім. *ідеографія*; грецьк. *idea* – поняття + *-графія*) – Див.: **ГраMATика когнітивна**. Пор.: **ГраMATика відмінкова**; **ГраMATика теньєрівська**; **ГраMATика актантно_рольова** [Загнітко 2020: 113]; **граматика** (грецьк. *grammatike* – мистецтво читати та писати букви, від *gramma* – літера, на писання) **відмінкова** – Синонім: **ГраMATика рольова** [Там само: 113]; **граматика** (грецьк. *grammatike* – мистецтво читати та писати букви, від *gramma* – літера, написання) **теньєрівська** (прикм. від власної назви *Теньєр* – відомий французький лінгвіст, автор концептуальної праці “Основи структурного синтаксису”) – Див.: **ГраMATика актантно_рольова**; **ГраMATика відмінкова**. Пор.: **ГраMATика породжувальна (генеративна)**; **ГраMATика комунікативна**; **ГраMATика когнітивна** [Там само: 114].

Такий підхід у структуруванні лінгвістичних словників засвідчує їх орієнтування на когнітивну й діяльнісну параметризацію лексикографічного видання. Вагомим є спрямування на дослідження терміна в комунікативному аспекті (за [Загнітко 2022: 231–249]), відбиття останнього

в словнику. Таким чином словник реалізує висвітлення механізму переходу слова з мовної системи в мовленнєву актуалізацію, статус у дискурсивно-текстових фрагментах: *Деривати з формантом -ка, подібно до сингулятивів із суфіксом -ина, означають один предмет із ряду однорідних або частину, шматок якоїсь речовини, матеріалу, але з підкресленням невеликого розміру* [Бойко 2018: 18] та **Одиничні іменники, або сингулятиви** (від лат. *singularis* – “окремий, одиничний”), – це іменники, що називають один предмет, виділений із загальної маси: *капустина, цибулина, цеглина, соломину* [Там само: 16], де терміни *сингулятиви* та *одиничні іменники* використані як синоніми в цілісних контекстах, які посилюють їхню термінологічність, актуалізують внутрішню мотивацію та посилюють дефінітивні ознаки: *⁷*сингулятиви означають один предмет із ряду однорідних і *одиничні іменники називають один предмет*, пор. також: **Сингулятиви** (лат. *singularis* – окремий, одиничний) – те саме, що одиничні іменники. *Див.: Сингулярія тантум (Singularia tantum); Іменники одиничні* [Загнітко 2020: 689]; **Іменники одиничні (сингулятиви)** – конкретні іменники, що називають один предмет чи особу, виділювані із загальної маси або сукупності однорідних предметів; можуть містити у своїй структурі суфікси типу *-ин-, -ин-а, -инк-а, -иночк-а: стеблина, хлібина, кукурудзинка, пшонинка, квасолиночка* і под. Те саме, що сингулятиви. *Пор.: Іменники збірні* [Там само: 246].

Цілісний текст як комунікативний фрагмент уможлиблює сприйняття термінів *сингулятиви* та *одиничні іменники* як синонімічних та водночас репрезентує процес відтворення мовцем такого фрагмента як цілого, а адресат сприймає його як цілісність, оскільки внутрішньотекстово посилена сема одиничності.

4. Українська лінгвістична термінографія перебуває в загальнонаціональному термінологічному силовому полі, в якому простежуваними постають площини історичного

⁷Знаком * позначено авторські контексти для тлумачення відповідних термінологічних явищ.

осмислення щодо формування певних терміносистем, їх еволюції (ботанічної (Н. Клименко, І. Сабадош), металургійної (Н. Ктитарова), мінералогічної (Н. Овчаренко), фізичної (С. Вакуленко, І. Процик), хімічної (Н. Цимбал), конституційно-юридичної (П. Лунь) та ін.), узагальнення шляхів поповнення відповідних підсистем термінологічної лексики з окресленням тенденцій енантіосемії, внутрішньо- та міжсистемної взаємодії (Л. Іващенко [2011: 47-54], Н. Клименко, Т. Лепеха), напрацювання теоретико-методологічних основ національного термінотворення (Т. Кияк, Л. Симоненко та ін.), визначення основних і/чи неосновних тенденцій репрезентації термінолексики в національно-мовній лексикографічній терміносистемі (Л. Томіленко та ін.), розгляд актуальних питань термінографії через призму загальнотеоретичного й загальноприкладного вимірів лексикографії (В. Дубічинський [1998: 18-32]). Аналіз напрацювань у межах галузево спеціалізованих і/чи фахово орієнтованих словників засвідчив, що вони здебільшого в чомусь орієнтовані на ідеографію, структурування за наявними знаннями, їхніми множинами чи то стосується спортивної галузі (О. Момот), чи то – мистецтва (Г. Сотська), чи то – літературознавства (Р. Гром'як), чи то – психології (О. Синявський). У силу цього вони постають опертям створення перекладних словників одно- та різносистемних мов (О. Криштальський), осмислення теоретико-прикладних засад вимагає врахування міждисциплінарного статусу низки терміноодиниць та їх неадекватне сприйняття в суміжних галузях, На цьому тлі особливої ваги набувають студіювання національної термінологічної системи в загальнослов'янському вимірі з визначенням функційно навантажених періодів становлення української наукової термінології, термінографії з опертям на контекст термінологічної діяльності в Україні (В. Іващенко, Л. Симоненко, Т. Кияк та ін.) і под. Теоретичні напрацювання в термінознавстві, особливо кінця ХХ – початку ХХІ ст., дали змогу підійти до концептуального осмислення поняття термінопростору зі спробами когнітивного аналізу сучасної

української національної термінологічної системи (В. Дубічинський, В. Іващенко та ін.), постановням когнітивно-функційної термінографії як окремого піднапрямку в межах термінографії [Загнітко 2022: 239–245].

5. Загалом у термінології предметно-знакова система репрезентує предметно-логічні відношення між поняттями. “Відмінність між словом і терміном об’єктивно зумовлена тим, що вони відбивають явища різних рівнів розумової діяльності – наукове мислення і побутове оперування уявленнями. Порівняння дефініцій поняття й уявлення показує, що тлумачення загальнозживаного слова є несистемним і містить не суттєві ознаки об’єкта, а відбиває саме уявні риси” (за С. Гриневом-Гриневичем; цит. за [Загнітко 2022: 236]). І в цьому разі постає питання: що вважати лінгвістичною термінографією? Які словники належать до лінгвістичної термінографії? Відповідь на такі й подібні питання може бути сформульована, принаймні, у двох аспектах: 1) будь-який словник спеціального адресування (охоплює ті чи ті терміни та спеціальні лексеми відповідної галузі знань); 2) лише словники метанаукового лінгвістичного призначення (*словник лінгвістики тексту, словник політичної лінгвістики, словник когнітивної лінгвістики* та ін.). Концептуально виваженішим, аргументованішим і мотивованішим постає другий підхід, оскільки в такому разі лінгвістична термінографія охоплює множину лише спеціалізованих та фахово орієнтованих словників, які мають своїми завданнями: 1) систематизування термінів і спеціальних лексем; 2) окреслення нормативних тенденцій і ступенів закріплення; 3) відбиття внутрішньої структури лексико-семантичних і семантико-парадигмальних відношень; 4) кваліфікацію внутрішньо лінгвістичного закріплення терміна і/чи спеціальної лексеми (**мовленнєвий акт / акт мовленнєвий**, *комунікативна лінгвістика; концепт, когнітивна лінгвістика* і под.); 5) характеристику в межах словникової статті терміна за його статусним поширенням і застосуванням (**детермінант** (лат. *determinans (determinantis)* – той, що визначає) – у **синтаксисі** – автономний семантичний

поширювач речення, зумовлений комунікативними потребами висловлення; член речення, що відноситься до всієї будови речення, поширює його загалом і не пов'язаний з окремим його членом; у **словотворі** – відносно автономний елемент). Лінгвістична термінографія є одним із напрямів прикладної, що в цьому разі повноцінно реалізує наукознавчий вимір. Наявність словників лінгвістичних термінів постає однією з найважливіших передумов поступу науковознавчого підходу до вивчення термінології мовознавства, її складу, цілісності, внутрішньої упорядкованості, встановленням завданням унормування та ін.

6. Прикладна лексикографія послуговується загально-теоретичними напрацюваннями теорії лексикографії, а також граматичними фундаментальними студіюваннями (частини-мовна класифікація, особливості категорійного мотивування, упорядкованість парадигмальних рядів та їхня співвідносність із синтагмальними та ін.), лексико-семантичними теоріями (типологія лексичних категорій, семантико-парадигмальні відношення, теорія лексичного значення і под.), а також правописними практиками (пор. видозміни в українських орфографічних системах, наприклад, 30-і та 90-і роки ХХ ст., з одного боку, та 10-і – 20-і роки ХХІ ст.), стилістичними приписами та ін. Як один із напрямів прикладної лінгвістики прикладна лексикографія охоплює актуальні питання, пов'язані зі створенням різного зразка проблемно- й предметно-орієнтованих автоматизованих та автоматичних словників, формування баз даних. Автоматизовані словники є досить зручними для цілісного охоплення певної галузевої термінології, оскільки уможливають адекватне поповнення без істотної часової перерви та охоплення інноваційних похідних терміно-одиниць. Одним із прикладів організування роботи над лексикографічним матеріалом може бути укладання “Словника української мови: В 20-ти томах” (URL: <https://sum20ua.com/>), ґрунтоване на моделі Віртуальної лексикографічної лабораторії, яка уможлиблює одночасний діалог значної кількості лексикографів із активним обміном

думками, ідеями, дискусійними матеріалами і т. ін. [Загнітко, Широков, Заїка 2018: 101-123; Лінгвістичні 2018а: 56-97; Лінгвістичні 2018б: 65-91; Лінгвістичні 2019в: 91-123; Лінгвістичні 2018г: 45-75; Лінгвістичні 2018г: 51-79; Лінгвістичні 2018д: 82-111]. Автоматичні ж словники повністю підпорядковані комп'ютерно-лінгвістичним технологіям, реалізуючи відповідні завдання: перекладні, вибіркові, діапазонні, статистичні, квантитативно орієнтовальні та ін.

Теорія лексикографії охоплює загальну теорію лексикографування, історію лексикографії та концептуально-засадничі настанови створення словників [Дубічинський 2004: 22-34]. Фундаментальні граматичні дослідження стають опертям структурування інформації в лівобічній частині словникової статті, а також створення спеціалізованих словників лексемних класів тієї чи тієї категорійної семантики: *словник прийменників* [Загнітко, Данилюк, Ситар, Щукіна 2007], *словник сполучників* [Городенська 2007], *словник часток* [Загнітко, Каратаєва 2013] та ін., а зосередження на синтагматичі – вирізняти певні класи регулярно сполучуваних лексем: *словник дієслівного керування* [Колібаба, Фурса 2017] і под. За твердженням Л. Симоненко, істотним завданням “теорії термінографії є розроблення принципів класифікації типології термінографічних. <..> розроблення термінографічної теорії відстає від практики укладання галузевих праць” [Симоненко 2017: 37].

Для належної кваліфікації функційно-когнітивного виміру сучасної лінгвістичної термінології загалом є істотним розуміння поняття “термінологічний словник”, який у широкому сенсі витлумачують як будь-який спеціальний словник (О. Герд, за [Загнітко 2022: 238]), а у вузькому – це або фахово спеціалізований словник, або енциклопедично довідкове видання [Там само: 239]. За спостереженнями Л. Симоненко, сьогодні у світі існує близько 11 тис. різновидів термінологічних словників [Симоненко 2017: 38], де статус лінгвістичних вимагає свого

осмислення та кваліфікації і в загальнотипологічному, і в загальнонаціональному. Ще одне істотне питання для української лінгвістичної термінографії пов'язане з обсягом уміщеної чи охопленої інформації, вичерпність якої відбиває класифікаційний потенціал вокабуляру та має опертям комунікативну діяльність наукової особистості, упорядника лексикографічного видання.

Українська лінгвістична термінологія у своїй історії охоплює тривалий етап напрацювання термінів і понять, пов'язаний із активною діяльністю М. Смотрицького, О. Огоновського, Т. Гартнера, С. Смаль-Стоцького, І. Нечуя-Левицького, Є. Тимченка, В. Сімовича та ін. У середині ХХ ст. актуальним постало лексикографічне упорядкування мовознавчих термінів і понять, що актуалізувало питання: 1) відповідного структурування терміноодиниць; 2) їх належної систематизації; 3) диференціювання мовленнєвих та узусних тенденцій у функціонування термінолексем; 4) внутрішньословникової кваліфікації терміноодиниць; 5) моделювання семантико-парадигмального простору і под. (Д. Ганич, Є. Кротевич, І. Олійник, Н. Родзевич та ін.). Лінгвістична термінографія кінця ХХ – початку ХХІ постала перед викликом створення: а) спеціалізованих словників за окремими розділами науки про мову (лінгвістики тексту, словотвору, діалектології, комунікативної лінгвістики і под. (Ф. Бацевич, М. Голянич та ін.)); б) узагальнених енциклопедичних праць (О. Селіванова та ін.); в) авторських словників терміноодиниць (див.: [Загнітко 2020] та ін.) і под. Усі заявлені підходи пов'язані з розумінням лінгвістичної термінології як об'єкта наукових досліджень (Є. Регушевський, В. Захарчин, З. Куньч, В. Деркач, В. Чикут, О. Медведь, І. Ярошевич, С. Дерба, Н. Ляшук та ін.) і розумінням потреб цілеспрямованого лексикографічного опрацювання лінгвістичної терміносистеми і в цілісному, і в рівнево обмеженому вимірах (Ю. Чернобров (синтаксична), Є. Барань (морфологічна) та ін.), створенням лексикографічних праць із повноцінним диференціюванням функційно-когнітивного простору лінгвістичних

терміноодиниць. Не менш важливими постають спроби цілісного осмислення усіх запозичених лексем, які на сьогодні сприймаються в українській мові як мові-реципієнті як недостатньо освоєні та засвоєні, в силу чого вони впізнавані та осмислювані як іншомовні [Шевченко, Ніка, Хом'як, Дем'янюк 2008].

Основним напрямом еволюції української та інших слов'янських лінгвістичних терміносистем є шлях від синтетизму до аналітизму, де останній постає не лише рівноконкуретним, а й почасти домінує в окремих лінгвотермінологічних підсистемах. До визначальних закономірностей доцентрових тенденцій терміносистеми належить збереження ядрового терміна, навколо якого групувано аналітичні кваліфікатори й характеризатори, а також мотивованість терміна й поняття відповідним лінгвопарадигмальним контекстом та ін. Останні визначають актуалізовані завдання лінгвістичної термінографії: 1) розмежування власне-авторського й системно мотивованого терміна; 2) охоплення системних зв'язків; 3) дефінування межі загального й конкретного в розгляді терміна; 4) кваліфікування ємності поля лінгвістичного терміна; 5) встановлення функційно-комунікативного й функційно-когнітивного потенціалів розвитку лінгвістичного терміна та ін.

7. Сучасна лексикографічна практика має низку зразків словникового подання лінгвістичної термінології. Сукупність словників відрізняється особливостями побудови словникової статті й охопленням матеріалом, і методологічно-засадничими принципами, й комунікативно-настановними закономірностями – спрямуванням на адресата, функційно-когнітивним орієнтуванням – співвідносністю з національно-мисленнєвою базою та ін. Класифікаційна мережа сучасних українських лінгвістичних словників охоплює: 1) загальнолінгвістичні словники, які мають свої завдання охоплення усіх лінгвістичних сфер або ж більшість із них (сюди належать “Українська мова : енциклопедія” (2000, 2004), “Словник лінгвістичних термінів” (1957; Є. Кротевич, Н. Родзевич), “Словник

лінгвістичних термінів” (1986; Д. Ганич, І. Олійник) та ін.); 2) частковолінгвістичні, що охоплюють конкретну лінгвістичну дисципліну і/чи напрям, лінгвістичну теорію (“Словник термінів міжкультурної комунікації” (2007; Ф. Бацевич), “Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів” (2012; М. Голянич, Н. Іванишин, Р. Стефарук, Р. Савчук) і под.); 3) перекладні словники лінгвістичної термінології (українсько-польські, українсько-сербські, українсько-чеські та ін.); 4) абеткові й тезаурусні (в українській лінгвістичній термінографії повністю домінує абетковий різновид, тезаурусні покликання використані у внутрішній структурі через взаємопокликання) та ін.

Побудова статті в українських лінгвістичних словниках є динамічною й може містити: а) реєстрове слово; б) інформацію про наголошування; в) інформацію про мову-джерело; г) системно упорядковану граматичну інформацію; г) тлумачення (у перекладних словниках здебільшого такий підхід не використовується) з послідовним дефінуванням та диференціюванням кваліфікаційних і характеризувальних ознак; д) ілюстрації та фактичні матеріали (**Автологія** (грецьк. *autos* – сам + *logos* – слово) – вживання слів у поетичному мовленні в прямому значенні; фраза тільки зі стилістично нейтральних слів у художньому творі: *Недалеко од Керилівки стоїть маленьке село Комарівка. Дорога в село йде з такої крутої гори, що, їдучи, треба вставати з воза, щоб не перекинутись. Під самою горою блищить ставок. Коло ставка гребля, обсаджена вербами* (І. Нечуй-Левицький) [Словник 2020: 4]; е) висвітлення належності до відповідного лінгвістичного напрямку, лінгвістичної течії чи наукової школи, лінгвістичної теорії і под.; є) покликання на літературу, де щонайповніше висвітлено певний термін; ж) цитати, що цілком адекватно відбивають функційний статус термінологічної одиниці та ін. Інколи уся словникова стаття структурована із цитат для належного відбиття поглядів різних авторів, пор., наприклад:

МОНОЛОГ – одна з двох типологічних форм мовлення (див. також Діалог), усне або писемне розгорнуте мовлення

однієї особи, яке не розраховане безпосередню словесну реакцію слухача й адресується або самому собі, або іншим особам [Українська мова 2004: 370]; форма мовлення адресанта, не розрахована на словесну реакцію іншого / інших і відтворювана / витворювана внаслідок його активної мовленнєвої діяльності, розрахованої здебільшого на пасивне й опосередковане сприйняття мовлення адресатом; функційно-комунікативний різновид мовлення однієї особи; за широкого розуміння і тлумачення діалогу монолог постає як його різновид, спрямований на власне ego [Загнітко 2012, Т. 2: 263]; тривале, внутрішньо однорідне і зв'язне висловлювання, що належить одному суб'єктові і виражає його думки, свідомі чи підсвідомі переживання, рефлексії, почуття та акти волі. М. відрізняється від діалогу тим, що є самостійним, не вимагає відповіді на сторонні висловлювання, позамовну ситуацію [Літературознавчий словник-довідник 2007: 465].

Див. також **монолог внутрішній, монолог діалогічний** [Голянич 2012: 217].

Словник може містити предметний індекс та індекс авторів, що посилює його внутрішню структурну викинченість і сприяє адекватній навігації.

8. Якщо враховувати, що в граматичних та інших описах мови нічого немає, чого б не було в словнику, то легко помітити, що сучасна українська лінгвістична термінографія відбиває рівень теоретичного осмислення загальнолінгвістичних і частковолінгвістичних проблем, а також функційний статус сформованих лінгвістичних напрямів, лінгвістичних течій, наукових шкіл, лінгвістичних теорій (див. словники за науковою редакцією Л. Шевченко [Медіалінгвістика 2014; Юрислінгвістика 2015; Шевченко, Сизонов 2021; Лінгвістична іміджелогія 2023]), а також загальноусталені концептуально-засадничі лінгвонаукові парадигми – від елементарно-тезаурсної, генезисно-еволюційної (порівняльно-історичної), системно-структурної, номінативно-екзистенційної до функційно-комунікативної, функційно-когнітивної (когнітивно-

дискурсивної), синергетичної. Поступова активізація й актуалізація внутрішньословникового тезаурусного експлікування свідчить про можливість застосування останнього в побудові лінгвістичного словника. Бачимо й нову візію у тлумаченні теорії лінгвістичного аналізу та інтелектуального осмислення літературної мови, дослідження лексико- та термінографії в еволюційних процесах розвитку сучасного мовознавства [Шевченко 2001; Бацевич 2004; Іващенко 2011; Загнітко 2020; Загнітко 2022; Шевченко 2024 та ін.].

Перспективним постає опрацювання теоретичних основ лінгвістичної термінографії, оскільки структура словникових статей варіюється від словника до словника, значною мірою відображаючи смаки в упорядкуванні його укладачів, аніж настановні прескрипції загального лексикографічного упорядкування термінологічних одиниць. Не менш актуальним постає створення цілісного науково-дослідного експериментального корпусу текстів для послідовного диференціювання авторизованих термінів, їх функційного навантаження, визначення ступеня поширення, умонтованості в наукових студіюваннях інших дослідників, набуття узусних виявів, а також співвідносності і/чи неспіввідносності із системно унормованими.

Література

Адаменко А. Сильова диференціація логічних прийменників сучасної української мови. *Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки*. 2015. № 1-2. С. 12-16.

Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 342 с.

Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.

Бойко Л. Лексико-словотвірні типи сингулятивів (на матеріалі одинадцятитомного “Словника української мови”). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2018. № 33 (1). С. 16-19.

Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва, 1996. 416 с.

Голянич М.І. Словник лінгвістичних термінів : лексикологія, фразеологія, лексикографія / Голянич М.І., Стефурак Р.І., Бабій І.О. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 272 с.

Городенська К. Граматичний словник української мови : сполучник. Херсон : Видавництво Херсонського державного університету, 2007. 340 с.

Гром'як Р. Літературознавчий словник-довідник. Київ : Видавничий центр "Академія", 2007. 751 с.

Дубичинский В. Теоретическая и прикладная лексикография. Вена – Харьков : Харьковское лексикографическое общество, 1998. 281 с.

Дубічинський В. Українська лексикографія : історія, сучасність та комп'ютерні технології. Харків : Національний технічний університет "Харківська політехніка", 2004. 180 с.

Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : В 4-х т. Донецьк : Донецький національний університет, 2012. Т. 1. 402 с. ; Т. 2. 350 с. ; Т. 3. 426 с.; Т. 4. 388 с.

Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТОВ "ТВОРИ", 2020. Х, 920 с.

Загнітко А. Актуальні питання сучасної лінгвістичної термінографії : функційно-когнітивний вимір. *Wiener Slavistischer Almanach*. 2022. №88. S. 231-249.

Загнітко А., Каратаєва А. Словник часток : матеріали і статті. Донецьк : ДонНУ, 2013. 400 с.

Загнітко А., Данилюк І.Г., Ситар Г.В., Щукіна І.А. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова. Донецьк : "ТОВ ВКФ "БАО", 2007. 416 с.

Загнітко А.П., Широков В.А., Заїка Н.М. та ін. Лінгвістично-інформаційні студії : Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : У 5 т. Т. 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 1 : Словник української мови у двадцяти томах. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 276 с.

Іващенко В. Когнітивне термінознавство : перспективи розвитку. *Термінологічний вісник*. 2011. №. 1. С. 47–54.

Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування. Київ : Либідь, 2017. 656 с.

Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. Т.1 : Наукова парадигма та основні мовно-інформаційні структури. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018а. 271 с.

Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. Т. 2 : Граматичні системи. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018б. 300 с.

Лінгвістично-інформаційні студії: праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. Т. 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 2 : Системна семантика тлумачних словників. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018в. 250 с.

Лінгвістично-інформаційні студії: праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. Т. 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 3 : Динаміка лексико-семантичного складу Словника української мови у 20 томах. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018г. 230 с.

Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України / В.А. Широков та ін. Т. 4 : Корпусна лінгвістика. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018г. 246 с.

Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України / В.А. Широков та ін. Т. 5 : Віртуалізація лінгвістичних технологій. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018д. 239 с.

Мейзерська І.: Словник прийменників сучасної української мови : принципи створення. *Лексикографічний бюлетень*. 2010. № 19. С. 50–64.

Папіш В. Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика : [монографія] / передне слово, наук. ред. проф. Т.А. Космеди. Вінниця – Ужгород : Поліграфцентр “Ліра”, 2022. 456 с.

Петрова Т.О. Українська термінографічна критика: становлення, розвиток та перспектива (на матеріалі критичної оцінки термінологічних словників): [монографія] / передне слово, наук. ред. проф. Т.А. Космеди]. Харків : Майдан, 2021. 460 с.

Симоненко Л. Термін як предмет лексикографії. *Мовознавство*. 2017. № 1. С. 35-48.

Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : [монографія]. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2001. 478 с.

Шевченко Л. Неолінгвістика в Україні : дослідницька перспектива : [монографія]. Київ : Ліра-К, 2024. 200 с.

Шевченко Л.І., Ніка О.І., Хом'як О.І., Дем'янюк А.А. Новий словник іншомовних слів / за ред. Л.І. Шевченко. Київ : АРІЙ, 2008. 607 с.

Лінгвістична іміджелогія : словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Ю.Б. Дядищева-Росовецька, Д.Ю. Сизонов, Л.В. Шулінова / за ред. Л.І. Шевченко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 216 с.

Літературознавчий словник-довідник : Вид. 2-ге вид., випр., допов. Київ : Академія, 2007. 751 с.

Медіалінгвістика : словник термінів і понять / Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю. / за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2014. 326 с.

Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, Ін-т української мови ; редкол. : В.М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.

Юрислінгвістика : словник термінів і понять / Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю., Шматко І.В. / за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2015. 348 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Теорія медіалінгвістики : підручник / за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2021. 214 с.

Вікторія Іващенко

<https://orcid.org/0000-0002-8044-4116>

ЗАСАДИ МЕДІЙНОГО СЛОВНИКАРСТВА В ПРАКТИЦІ СТВОРЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО МІНІМУМУ МЕДІАЗНАВЦЯ

Вступ

Сьогодні в українському мовознавстві активно виформовується новий “напрямок лексикографічної діяльності”, який пов’язується із укладанням медійних словників, – *медіалексикографія*, що вперше (саме в такому формулюванні) задекларовано в статті Л. Шевченко “Медійна лексикографія в лінгвістичній перспективі” [Шевченко 2014: 7]. В іншій праці медіалексикографію потрактовано як “інноваційний напрямок сучасної комунікативної лінгвістики” [Шевченко, Сизонов 2019: 12]. Розбудовники цього напрямку в Україні Л. Шевченко та Д. Сизонов предметну й поняттєву сферу сучасної медіалексикографії окреслюють також у ширших формулюваннях: **(1)** “Медійна лексикографія – це ще й дослідження динамічного стану мови масової комунікації, численні словники функціонального ресурсу слова в мас-медіа, що діагностують реальне “життя” мови ЗМІ. Саме тому в україністиці активно з’являються словники, що відбивають особливості розвитку української мови в масовій комунікації” [Там само: 12]; **(2)** “Як результат інформаційного прориву – формування медійної лексикографії, що дефінітивно ми визначаємо у двох ракурсах – широкому та вузькому: **(а)** комплексна назва, що об’єднує різні типи медійних словників (описові, дискурсивні, термінологічні, перекладні та ін.), що систематизують фахову термінологію та професійну лексику працівників медіа; **(б)** лексикографічний напрямок, в основу якого покладено аналіз медійного дискурсу – його мови, стилістичних засобів, комунікативних тактик та стратегій, що можуть стати об’єктом для дослідження та систематизації у вигляді словників” [Шевченко, Сизонов 2021: 645-646].

Загалом проблематику теорії і практики медійної лексикографії саме в розумінні медіа як масмедіа, або ЗМІ, представлено у працях [Шевченко 2014; Сизонов 2012; Сизонов 2013; Шевченко, Сизонов 2017; Шевченко, Сизонов 2019; Шевченко, Сизонов 2020; Шевченко, Сизонов 2021; Shevchenko, Syzopov 2019], які фактично й започаткували цей неонапря́м.

Попри актуальність та затребуваність теоретичного обґрунтування принципів побудови медійних словників, практики збирання, систематизації, фіксації й опису лексичного матеріалу в сучасних медіа або ж термінів зі сфери медіа як такі теоретичні дослідження в цій галузі в європейському мовознавстві майже відсутні. В зарубіжному науковому дискурсі також немає праць, присвячених становленню медійної лексикографії як окремого дослідницького напряму та виду практичної діяльності, хоча словників медійних термінів, енциклопедій та глосаріїв сфери медіа є чимало. Див., напр.: (Orledar 2003; Russell 2006; Słownik terminologii medialnej 2006; Куляс 2006; Бідзіля 2007; Рутковський 2007; Дергач 2009; Бондар, Головатий, Сенченко 2010; Вайшенберг, Кляйнштойбер, Пьорксен 2011; Chandler, Munday 2011, 2016, 2020; Сизонов 2012; Новітні Медіа та комунікаційні технології 2012; Михайлин 2013; Шевченко, Дергач, Сизонов 2013, 2014; Козачок, Васильченко, Мерзлюк та ін. 2014; Баришполець 2014; Шевченко, Сизонов 2017-2023; Keywords for Media Studies 2017; Крижанівська, Циктор 2017; Lahlali 2018 та ін.).

1. Інституціоналізація медійного словника́рства

Спробуємо простежити основні ознаки інституціоналізації медіасловника́рства (медіалексикографії) як нового напряму лексикографічної діяльності, що виформовується на межі взаємодії комунікативної лінгвістики, медіалінгвістики та комп'ютерної лінгвістики. З-поміж таких ознак розрізняємо:

(1) *Наявність теоретико-методологічних засад напряму* (в аспекті вузького та широкого розуміння медіа / масмедіа / ЗМІ⁸):

⁸У сучасному лексикографічному дискурсі є різночитання щодо розуміння *медіа* та *мас-медіа*:

(1.1) (а) (з огляду на вузьке розуміння) – засад лексикографічного опрацювання медійної термінології [Сербенська 2010] та теоретичного обґрунтування принципів побудови: “дискурсивно-стилістичних медійних словників” [Шевченко, Сизонов 2020: 12] в межах функціонально-комунікативної парадигми вивчення мови, її фіксації в словниках із застосуванням методів [медіа] лексикографування – методу типологічних зіставлень (у процесі фіксації й наукової паспортизації неологізмів) та методу медіамоніторингу, або прагматичного моніторингу (для опрацювання максимально повного аналізу медіаджерел) [Там само: 5]; (б) (з огляду на широке розуміння) – засад створення мультимедійних словників методом віртуальних лексикографічних / термінографічних лабораторій (ВЛЛ / ВТЛ) із застосуванням комп’ютерних технологій [Широков 2004, 2005, 2011, 2015; Широков та ін. 2015; Вакуленко 2017; Широков, Олександрук 2019; Semenog, Nadutenko, Nadutenko 2021; Надутенко 2023]; електронних освітніх ресурсів для вивчення термінології дисциплін медіазнавчого циклу [Ivashchenko, Yaskevych, Ivashchenko 2021] методом зведення дефініцій терміна в єдину інтегровану базу, що дає можливість укладати зведені термінологічні словники цитатного типу, або термінологічні

- *медіа* – (1) вузьке розуміння: ототожнюють із *масмедіа*, *ЗМІ*; (2) широке розуміння: медіа поділяють на *найдавніші* та *найсучасніші*: “Медіа (від лат. *medium* – засіб, спосіб) – <...>. Часто як синоніми вживають ЗМІ, мас-медіа, хоча зарубіжна наука розглядає медіа у більш широкому значенні, зокрема тлумачить їх з погляду комунікації – поширення інформації, ідей та думок <...>, а методи та способи донесення цих даних до нас і є медіа (листівки друзів, телефонні розмови, комп’ютерні диски тощо). До медіа зараховують засоби зв’язку і передачі інформації різних типів – від найдавніших (мова жестів, наскельні малюнки та ін.) до найсучасніших, що утворюють глобальні інформаційні супермагістралі” (Городенко 2018);

- *масмедіа* (*ЗМІ*) поділяють на *традиційні медіа* та *нові медіа*: “Масмедіа – (...) засоби одночасної передачі інформації групі людей, тобто засоби масової інформації. У структурі мас-медіа нині виділяють традиційні медіа (друковані газети і журнали, радіо, телебачення, а також кіно) і нові, що розповсюджують інформацію за допомогою сучасних технологій (супутникове і кабельне телебачення, мережеві портали і веб-сайти, PDF-видання тощо)” (Савченко 2018).

словники дефініцій-цитат [Іващенко 2019: 53, 57-58; Іващенко, Лозова 2017: 72];

(1.2) типології сучасних медійних словників (у вузькому розумінні медіа), розробленої у лінгво-й соціопрагматичному аспектах [Сизонов 2013];

(1.3) теоретичного обґрунтування категорії медійного дискурсу, його складників та особливостей функціонування з погляду комунікативної доцільності та дихотомії “журналістський – філологічний словник” [Шевченко 2014];

(1.4) окремих положень зіставної (медіа)лексикографії у слов’янському контексті з огляду на українсько-польський досвід [Шевченко, Сизонов 2021] та в контексті західної науки [Шевченко, Сизонов, Дергач 2022].

(2) *Наявність теоретичних досліджень як сукупності наукових праць* (статей, монографій тощо), присвячених актуальним питанням вивчення фіксації мови масмедіа саме у словниках⁹, зокрема з огляду на: “динамічність мови ЗМІ, осучаснення її засобів, що набувають нових комунікативно-прагматичних характеристик” [Шевченко 2014: 3]; “динамічне відтворення вербалізованої сутності й структури масової комунікації” [Шевченко 2014: 14]; “рух семантики слова, появу в комунікативній реальності нових слів і значень” [Шевченко 2014: 12].

(3) *Практика укладання медіалексикографічних праць як словникарська робота*, яка передбачає не лише збирання, систематизацію, фіксацією / реєстрування лексичного / термінологічного матеріалу зі сфери медіа, представлення даних у форматі медійних словників, енциклопедій, тезаурусів, глосаріїв, довідкових та інших видань цієї ж сфери, а й опис усіх процедур практичної діяльності. Див., напр., опис роботи над укладанням словників масмедіа (ЗМІ) у працях [Сизонов 2012; Шевченко, Сизонов 2017; Шевченко, Сизонов, Дергач 2022]:

⁹Див. також праці, присвячені вивченню мови медіа (в широкому розумінні) поза власне лексикографічним аспектом, напр.: [Семен, Тополок 2020; Нечипоренко 2017; Соломенко 2022; Лисинюк 2020 та ін.].

“Медична термінологія в українських ЗМІ” (Сизонов 2012) (дискурсивно-стилістичний різновид термінологічного словника); серії словників як щорічного проєкту “Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа: словник” (Шевченко, Сизонов 2017–2022) (дискурсивно-стилістичний різновид словника неологізмів та фразеологічного словника), “Медіалінгвістика: словник термінів і понять” (Шевченко, Дергач, Сизонов 2013, 2014) та ін.

(4) *Наявність продуктів медіалексикографічної діяльності* як:

(4.1) сукупності медіасловників різних типів (систематизацію таких словників за філологічною класифікацією в категоріях “одномовний”, “тлумачний”, “двомовний”, “частотний”, “словник медіалексики”, “словник-довідник”, “словник масмедіа” здійснено в одній із праць Д. Сизонова [2013]), перелік яких, зокрема й тих, що вийшли після 2013 р., див. вище;

(4.2) банків / баз даних: **(а)** медійних термінів (Chandler, Munday 2011, 2016, 2020; Glossary of Media Literacy Terms 2021; Словник із медіаграмотності 2022; Media Dictionary/1; Медіадрайвер; Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності 2010–2022; Лексичний мінімум медіазнавця: Літера “М” 2020–2024 та ін); **(б)** лексем та фразеологізмів у медіа, зокрема у форматі електронної картотеки нових слів та фразеологізмів української мови (Мовні інновації.UA); **(в)** медійних словників у форматі бібліографічної бази даних (Лексичний мінімум медіазнавця: Словники медійних термінів 2020–2024); **(г)** бази [аудіо-]візуальних даних (Media Dictionary/2; Лексичний мінімум медіазнавця: Телегосарій від Астудія 2020–2024 та ін.).

(5) *Викладання навчальної дисципліни “Медійна лексикографія”* (автори: Л. Шевченко, Д. Сизонов) в КНУ імені Тараса Шевченка із залученням студентів до створення лексикографічного проєкту “Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа: словник” (2017–2022).

(6) *Розроблення термінологічно-поняттєвого апарату медіасловникарства*, що засвідчує “термінологічну

інституціоналізацію”¹⁰ нового напрямку лексикографічної діяльності як “адаптацію, обґрунтування введення термінів до термінологічної системи” [Сурмін 2010: 17]. Пор., напр., використання переважно в наукових працях Л. Шевченко, Д. Сизонова, О. Сербенської термінів цього напрямку: *медіалексикографія* (медійна [нео]лексикографія), *медіасловник* (медійний словник), *словник [мас]медіа*, *неословник медіа*, *словник медіалексики*, *мова [мас]медіа*, *медіалексикографування*, *метод [медіа]лексикографування*, *медійний лексикограф[-лінгвіст]*, *медіа[лексикографічне] видання*, *медіалексикографічні паралелі*, *медіалексикографічна спрадщина*, *медіатермін* (медійний термін), *медійний терміноряд*, *медіатекст* ([мас]медійний текст), *медіаконтекст* (медійний контекст), [мас]медійний контент, *медіалінгвістика*, *медіалінгвістичний словник*, *медіалінгвістична термінологія*, *медіакommунікації* (медійні комунікації), *медіастилістика*, *медіадискурс* ([мас-]медійний дискурс), *медіамоніторинг*, *метод медіамоніторингу* та ін.

Отже, з огляду на основні ознаки інституціоналізації сучасного медійного словникарства спробуємо розробити типологію медійних словників у контексті різночитань у визначеннях поняття “медіа”, а також описати специфіку створення на цій основі електронного освітнього ресурсу (ЕОР) “Лексичний мінімум медіазнавця” (2020–2024) як медіаплатформи комунікативної взаємодії, яка корелює з різними типами медійних словників, що, власне, й визначає мету пропонованого дослідження.

2. Дискурсивні лексикографічні практики в галузі медійного словникарства

Засади медійної лексикографії, або медійного словникарства (медіасловникарства), випрацьовані на принципах побудови дискурсивно-стилістичних словників та функціонально-комунікативної парадигми вивчення мови [Шевченко, Сизонов 2020] тісно корелюють із проблематикою “лексикографічного дискурсу”, зокрема

¹⁰Про специфіку цього процесу на прикладі термінологічної інституціоналізації поняття “медіазнавство” див. [Іващенко 2022: 26-38].

й дистанційного його різновиду як “медіаплатформи комунікативної взаємодії” [Іващенко 2023: 6]. З-поміж типологічних різновидів такого дискурсу розрізняємо: “з одного боку, інтракультурний, інтеркультурний (міжкультурний), транскультурний та мультикультурний лексикографічні дискурси; з другого – дискурс словника, дискурс словникової статті, термінологічний і термінографічний дискурси та лексикографічний дискурс термінологічних шкіл” [Іващенко 2023: 6].

З огляду на визначення медіаплатформ як “телебачення, *книги*, *вебсайту*, соціальної мережі, реального світу (афіші, плакати), мультимедійної презентації, комп’ютерної гри тощо”, яке дає Н. Зражевська [Зражевська 2022: 167], до них можна віднести й самі словники, що є посередниками в комунікації (від лат. *medium*, англ. *media*, укр. *медіа* / *медія*)¹¹, одним із різновидів фізичних носіїв інформації, засобів комунікації, каналів і водночас інструментів для збереження, передавання й подання інформації, яку містить словник, або в друкованому (традиційному), або в електронному (оцифрованому, онлайнному / мережевому) форматах. Електронні словники з відкритим кодом доступу (вільним доступом), що є інтерактивними ресурсами, на яких відбувається дистанційна комунікативна взаємодія користувачів між собою та користувачів і розробників цих ресурсів, якнайкраще репрезентують різні формати дистанційного лексико-

¹¹Див. визначення терміна *медіа*: (газети) “інтернет, газети, журнали, телебачення тощо, які розглядаються як група”; (відео / музичні файли) “відео, музика та фотографії, які зберігаються як певні типи файлів на комп’ютері”; (посередник) (Cambridge Dictionary); (комунікації) “канали та інструменти для збереження, передавання й подавання інформації або даних” (Вікіпедія); “засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою” (Закон України “Про медіа” 2024); “сукупність фізичних носіїв різної за формою подання інформації, або засоби її передачі, що передбачають наявність певного фізичного носія в процесі комунікації; канали та інструменти, що використовуються для зберігання, передачі і подання інформації або даних” [Барзилович, Григорова, Пунчак та ін. 2017: 282].

графічного дискурсу. Кожен різновид такого дискурсу відповідає тій чи іншій медіаплатформі опосередкованої (дистанційної) комунікативної взаємодії¹², що передбачає передавання інформації у форматі словника (тексту), а також обмін між користувачами платформ інформацією про словники, засади й принципи їх укладання, про впорядкування, унормування та гармонізацію лексичних / термінологічних одиниць у різних мовах тощо.

В аспекті дискурсивних лексикографічних практик саме в галузі медійного словникарства нашу увагу привертає концептуальна багатозначність та лексична неоднорідність значення самого терміна *медійний словник*, що ґрунтується на семантиці терміна *медіа* (див. його визначення у примітках “1” та “4”). Медійні словники (медіасловники) в лексикографічному дискурсі сьогодні здебільшого репрезентують такі різновиди:

(1) *словники мови медіа / мас-медіа / ЗМІ*, або *словники медіалексики* (у вузькому розумінні медіа), напр.: “Словник онімів українських мас-медіа” (Дергач 2009), “Медична термінологія в українських ЗМІ” (Сизонов 2012), “Словник медійних перифразів ХХІ століття” (Козачок,

¹²Про відповідність певного різновиду дистанційного лексикографічного дискурсу тій чи іншій медіаплатформі дистанційної комунікативної взаємодії див. [Іващенко 2023]. Прикладами таких платформ є, зокрема: онлайн-дискусійна вебплатформа “ЛексМіт” (“LexMeet”), що її заснувала Європейська лексикографічна структура (ELEXIS); онлайн-інструмент “ТермТест: словниковий тест для самооцінювання” (“TermTest: Dictionary self-assessment test”) на вебпорталі Термінологічного центру “ТЕРМКАТ” (“TERMCAT”); вебплатформи “МультиТерм” (“MultiTerm”), “Термінолог” (“Terminologie”), розроблені як системи та інструменти для написання словників; Термінографічна база даних “TERM_IN” відкритого доступу, користувацький інтерфейс якої розроблено англійською та слов’янськими мовами; форум “Українські словники” на вебсторінці “phpBB.forum software”; дискурс професійної спільноти “Термінологічні сервіси” (“Terminology Services”) у соціальній мережі “Лінкедін” (“LinkedIn”) та ін.; Комунікативна платформа (Communication Platform) на вебсторінці “yourterm.org”, створена у форматі порталу “ЄвроТерм” (“EurTerm”) для співпраці з представниками Європейського Парламенту та авторами й координаторами проекту “Термінологія без кордонів” (“Terminology without Borders”). Опис медіаплатформ див. [Іващенко 2023; Іващенко, Горбенко, Гіденко 2020].

Васильченко, Мерзлюк та ін. 2014); “Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа: словник” (Шевченко, Сизонов 2017–2022);

(2) *мережеві*, або *[онлайн-]словники, глосарії, енциклопедії медійних термінів / медіатермінів* (у широкому розумінні медіа), які використовують у галузі журналістики, текстології / лінгвістики тексту, видавничої справи, медіавиробництва, мультимедіа, екранних (аудіовізуальних) медіа / кіно та ширше нових медіа – мобільних пристроїв, відеоплатформ, комп’ютерної продукції, інтернету, соціальних медіа / мереж тощо, напр.: “Енциклопедичний словник семіотики, медіа та комунікації” (Danesi 2000), “Практичний медіасловник” (Orledar 2003), “Інформаційне суспільство. Новітні технології та Інтернет” (Societat de l’informacion. Novèlas tecnologies e Internet 2003), “Сучасний медіатекст. Словник-довідник” (Яцимірська 2005), “Словник медійної термінології” (Słownik terminologii medialnej 2006), “Словник журналіста: терміни, мас-медіа, постаті” (Бідзіля 2007), “Український словник-довідник екранних медіа” (Рутковський 2007), “Енциклопедія для видавця та журналіста: енциклопедичний словник-довідник” (Бондар, Головатий, Сенченко 2010), “Журналістика та медіа: Довідник” (Вайшенберг, Кляйнштойбер, Пьорксен 2011), “Новітні Медіа та комунікаційні технології: Термінологічний словник” (2012), “Журналістика: словник-довідник” (Михайлин 2013), **“Короткий словник-довідник медіа термінів”**¹³ (Крижанівська, Циктор 2017), “Телекомунікаційний словник” (Diccionari de telecomunicacions 2017), “Словник. Media IQ – твій медійний інтелект” (2017), “Арабський медіасловник” (Lahlali 2018), “Термінологія візуалізації даних” (Terminologia de la visualització de dades 2018), “Термінологія та фразеологія комп’ютерної продукції” (Terminologia i fraseologia dels productes informatics 2019), “Основна термінологія мобільних пристроїв” (Terminologia bàsica dels dispositius mòbils 2020), “Глосарій термінів медіаграмотності” (Glossary of Media

¹³Написання за оригіналом.

Literacy Terms 2021), “Словник із медіаграмотності” (2022), “Термінологія платформ відео на замовлення” (Terminologia de les plataformes de vídeo a la carta, 2023), “Словник соціальних медіа” (Social Media Dictionary), “Словник термінів соціальних медіа” (Dictionary of Social Media Terms) та ін.

(3) **словники, глосарії, енциклопедії медіазнавчих термінів** (термінів дисциплін медіазнавчого циклу¹⁴), напр.: “Словник із медіазнавства” (Russell 2006), “Медіалінгвістика: словник термінів і понять” (Шевченко, Дергач, Сизонов 2013, 2014), “Ключові слова для медіадосліджень” (Keywords for Media Studies 2017), “Основи медіаменеджменту: Глосарій” (Барзилович, Григорова, Пунчак та ін. 2017), “Український словник медіакультури” (Барішполець 2014);

(4) **мультимедійні словники** (зокрема аудіовізуальних медіапродуктів; більшою мірою комбіновані, поєднують мережеві / [онлайн-]словники медійних (у широкому розумінні медіа) або медіазнавчих термінів та продукти інфографіки, графіки, мультимедіа, що їх ілюструють; словники у форматі додатків із відео- та аудіоматеріалом), напр.: “Актуальна телефонія” (*La telefonía al día* 2013), “Сенсорні жести на мобільних пристроях” (*Gestos táctils en dispositius mòbils* 2014), “Медіасловник” (KM Media Dictionary 2016), “Терміни відеожокея” (*Termes de videojocs* 2019), “Терміни вебдизайну” (*Termes del disseny web* 2020),

¹⁴Сучасне **медіазнавство** “формується на перетині проблематики різних галузей знань, наук та наукових дисциплін, які між собою взаємодіють як конвергентні субсфери та (а) орієнтовані на вивчення й аналіз медіа, пов’язаних із ними дослідницьких об’єктів, процесів, явищ, поведінки людей, які послуговуються медіа, законодавчої бази про медіа, (б) використовують медіа в дослідницькій практиці, навчальному процесі, (в) відчують вплив із боку медіа та самі впливають на медіа й керують ними, (г) споживають медійний контент і поширюють його тощо” [Івашенко 2022: 31]. **Дисципліни медіазнавчого циклу**: медіологія, медіафілософія, медіаісторіографія / медіаархеологія, медіаетика, антропологія медіа / медіантропологія, медіамедицина, медіалінгвістика, медіакритика, медіариторика, медіакомпаративістика, медіаекологія / екологія масової інформації, медіадидактика, медіапсихологія, медіапедагогіка, медіаменеджмент, медіаекономіка, медіасоціологія / соціологія медіа тощо.

“Медіасловник” (Media Dictionary/2), “Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності” (віртуальна лексикографічна лабораторія)¹⁵ (2010–2022).

3. Електронний освітній ресурс “Лексичний мінімум медіазнавця” як дискурсивна лексикографічна практика та медіаплатформа комунікативної взаємодії

Елементи мультимедійних словників різних типів, що корелюють із електронними довідковими виданнями, містить створений на факультеті журналістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка ЕОР “Лексичний мінімум медіазнавця” (Лексичний мінімум медіазнавця: Літера “М” 2020–2024). Це експериментальна віртуальна лабораторія, на платформі якої здобувачі вищої освіти всіх рівнів разом із науково-педагогічними працівниками опановуватимуть різні медіапрактики в межах виконання дослідницької теми “Медіазнавчі студії в науковому та освітньому дискурсах” (2019–2024), а також угоди між Інститутом (пізніше Факультетом) журналістики та Інститутом Йозефа Стефана (Словенія) про отримання статусу спостерігача в міжнародному проекті HORIZON 2020 “ELEXIS” (Європейська лексикографічна інфраструктура) (1.02.2018–31.07.2022) (The Institute of Journalism of Borys Grinchenko Kyiv University). Для статусного визначення аналізованого проекту використовуємо термін *віртуальна лабораторія* та його похідні – *віртуальна бібліографічна лабораторія*, *віртуальна лексикографічна / термінографічна лабораторія*, *віртуальна медіалабораторія*, *віртуальна дослідницька лабораторія*.

Робота здійснювалася в кілька етапів:

(1) Розроблення концепції проєкту – окреслення проблемного поля й термінологічно-поняттєвого апарату за двома аспектними напрямками:

¹⁵“Створено в рамках грантової програми “МЕДІА&ВЧИТЕЛЬський кампус” проєкту “Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність”, IREX (Рада наукових досліджень та обмінів) за підтримки Посольств Великої Британії та США у партнерстві з Міністерством освіти і науки України та Академією української преси” [Надуненко 2023].

(1.1) за кореляцією ключових понять “електронний освітній ресурс (ЕОР)” – “електронні навчальні видання” (електронна версія (копія, аналог) друкованого підручника, електронний підручник, електронний практикум, електронна хрестоматія, електронний курс лекцій, електронний навчальний посібник, електронний освітній ігровий ресурс (ЕОІР) тощо) // “електронні довідкові видання” (електронний довідник, електронна енциклопедія, електронний словник тощо) (за функціональною ознакою) – “організаційно-допоміжний ЕОР” // “основний ЕОР” – “електронний [навчальний] [термінологічний] словник” [Положення про електронні освітні ресурси 2012] – “електронна (комп’ютерна) лексикографія” – “електронна [навчальна] термінографія”; **(а)** “електронне видання” – “мультимедійне електронне видання” (за природою основної інформації) – “довідкове // навчальне електронне видання” (за цільовим призначенням) – “мережне електронне видання” (за технологією використання) [ДСТУ 7157:2010]; **(б)** “[навчальне] довідкове електронне видання” – “навчальний [термінологічний] електронний словник” [Положення про електронні освітні ресурси 2012]; **(в)** “образотворче [електронне] видання” – “наочний [електронний] посібник” – “навчальний наочний [електронний] посібник” // “довідковий наочний [електронний] посібник” (за знаковою природою інформації) [ДСТУ 3017:2015]; **(г)** “навчальне [електронне] видання” – “навчальна [електронна] програма” // “навчальний [електронний] посібник” – “навчальний наочний [електронний] посібник” [Положення про електронні освітні ресурси 2012];

(1.2) за кореляцією ключових понять “[лексикографічний / термінографічний] дистанційний дискурс / інтернет-дискурс / комп’ютерний дискурс” / “дискурс словника” / “словниковий дискурс” [Івашенко 2023] – “віртуальна [лексикографічна / термінографічна] лабораторія” [Широков, Олександрук 2019; Широков, Загнітко, Надутенко та ін. 2022; Semenog, Nadutenko, Nadutenko 2021; Вакуленко 2017] – “медіаплатформа

комунікативної взаємодії”;

(а) “[лексикографічний / термінографічний] дистанційний дискурс / дискурс словника / словниковий дискурс” – “інтракультурний дистанційний дискурс” // “інтеркультурний / міжкультурний дистанційний дискурс” // “транскультурний дистанційний дискурс” // “мультикультурний дистанційний дискурс”;

(б) “[лексикографічний / термінографічний] дистанційний дискурс / дискурс словника / словниковий дискурс” – “дистанційний дискурс словникової статті” // “термінологічний дистанційний дискурс” // “термінографічний дистанційний дискурс”;

(в) “[лексикографічний] дистанційний дискурс / інтернет-дискурс / комп’ютерний дискурс” – “дистанційний дискурс термінологічних шкіл” – “монолінгвокультурний дистанційний дискурс” // “полілінгвокультурний дистанційний дискурс”;

(г) “полілінгвокультурний [лексикографічний] дистанційний дискурс термінологічних шкіл” – “дистанційний дискурс лідерів спільнот” // “міжінституційний дистанційний дискурс” // “інституційний дистанційний дискурс” [Ващенко 2023].

(2) **Обрання дослідницьких методів**, зокрема: методу інформаційного та контекстного пошуку, спостереження, проблемного аналізу, контент-аналізу, лексикографічного аналізу та аналізу словникових дефініцій, систематизації і класифікації, методу лексикографування, описового, порівняльно-зіставного, узагальнення, моделювання, методу віртуальних лабораторій, методу зведення дефініцій терміна в єдину інтегровану базу, методів створення візуального контенту, а також технологій створення та відтворення [відео]презентацій із використанням застосунку “Павер Поїнт” (Power Point), технології відеомонтажу та ін.

(3) **Інформаційний пошук наукової літератури** (з проблеми створення ЕОР, електронних навчальних термінологічних словників) та **формування емпіричної бази дослідження** у форматі зібрань різних типів: електронних

мультимедійних навчальних термінологічних словників; медіаплатформ-репрезентантів дистанційних дискурсів; термінологічних, бібліографічних, лексикографічних, аудіо- та візуальних даних, наукових праць і навчальних програм викладачів Факультету журналістики як змістових компонентів ресурсу.

(4) *Покрокова реалізація концепції проєкту.* Кожен крок передбачав свої завдання, з-поміж яких такі:

(4.1) Аналіз та узагальнення європейського й українського досвідів створення електронних навчальних термінологічних словників; на цій основі розроблення типології таких словників. Реалізація завдання дала можливість: **(а)** визначити категорійний статус Лексичного мінімуму медіазнавця як ЕОР, що: корелює з навчальним та довідковим електронними виданнями; інтегрує електронні навчальні термінологічні словники різних типів; є медіаплатформою комунікативної взаємодії між викладачем і здобувачем вищої освіти, який підпадає під категорію дистанційного дискурсу; **(б)** сформулювати пролегомени до типології електронних навчальних термінологічних словників; визначити типологічний статус Лексичного мінімуму медіазнавця як гіпермедійного (поєднує гіпертекст і мультимедіа – аудіо- та відеофайли разом із лінійними презентаціями й pdf-форматами наукових праць та навчальних програм) довідкового ЕОР, що корелює з електронним навчальним термінологічним словником комбінованого типу, який містить елементи: інформаційно-пошукової системи, термінологічного зведеного словника-мінімуму цитатного типу / зведеного словника дефініцій-цитат, лінійних презентацій, інтерактивності, полікодовості та призначений для медіафахівців, медіазнавців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, які опановують різні медіапрактики (детально про це див. [Ivashchenko, Yaskevych, Ivashchenko 2021]). Електронно освітні ресурси такого типу можна кваліфікувати також своєрідними різновидами медіатекстів, які, на думку М. Яцимірської та Н. Драган, “мають універсальні риси: слово, звук, візуальність (кінокадри, фото, відеосюжети)”, з-поміж яких виокремлюють

власне інтернет-тексти, що їх називають “новим комунікаційним феноменом”, із яким пов’язують поняття мультимедійності та гіпертексту, де “гіпертекст – це комбінація мовного тексту зі здатністю комп’ютера здійснювати інтерактивне розгалуження або динамічне відтворення нелінійного тексту, який не може бути надрукований на аркуші паперу у звичайний спосіб” [Яцимірська, Драган 2007: 268].

(4.2) Узагальнення досвіду створення медіаплатформ, що репрезентують різні типи дистанційних дискурсів; розроблення на цій основі типології лексикографічного / термінографічного дистанційного дискурсу як медіаплатформи комунікативної взаємодії. Реалізація завдання допомогла визначити параметри опису дистанційного дискурсу за кількома класифікаційними критеріями, за якими розмежовано такі дистанційні дискурси: **(а)** термінографічний: дискурс словника, дискурс словникової статті, термінологічний дискурс, термінографічний дискурс – інтракультурний, інтеркультурний / міжкультурний, транскультурний, мультикультурний; **(б)** лексикографічний дискурс термінологічних шкіл, що є комунікативною медіаплатформою для представників різних культур [Івашченко 2023]. На цій основі з’ясовано, що Лексичний мінімум медіазнавця: репрезентує інтракультурний лексикографічний дистанційний дискурс із елементами транскультурного; є комунікативною медіаплатформою актуалізації власне термінологічного дискурсу, а в його межах словникової статті кожного з термінів та словникового дискурсу загалом.

(4.3) Розроблення концепції ЕОР “Лексичний мінімум медіазнавця”, створення його експериментальної моделі. Реалізація завдання насамперед передбачала опис архітектоніки, змістове наповнення, особливостей функціонування, обрання мови програмування, розроблення ЕОР, інтерфейсу користувача, адаптації його до потреб людей із порушеннями зору. Детально про це див. [Ivashchenko, Yaskevych, Ivashchenko 2021]. Тут зазначимо, що користувачький інтерфейс ресурсу містить (Рис. 1): (1) вікно для пошуку й вибору терміна; (2) вікно реєстрових термінів

із компонентом *media*-; (3) вікно з даними про термін; (4) верхнє меню піктограм: “Відеоілюстрація”, “Навчальна дисципліна”, “Презентація”, “Наукова праця”, “Подкаст” (на етапі розроблення); (5) бокове меню: “Про проєкт”, “Версія для людей із порушеннями зору”, “Медіатека” (на етапі розроблення), “Словники медійних термінів”, “Телегосарій від Астудії”, “Контакти”, “Додати термін” (Лексичний мінімум медіазнавця: Літера “М” 2020–2024).

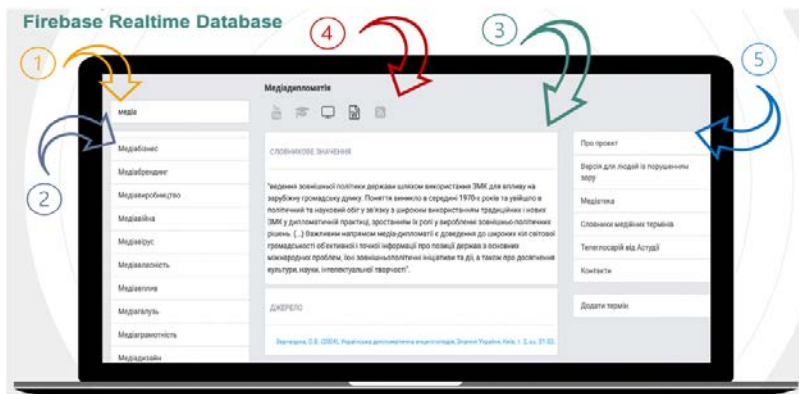

Рис. 1. Користувацькі вікна ЕОР “Лексичний мінімум медіазнавця”

ЕОР як експериментальна віртуальна лабораторія інтегрує чотири сегменти:

Бібліографічна лабораторія (Рис. 2). Це створення бібліографічної бази даних “Словники медійних термінів” у форматі зібрання термінографічних праць, що фіксують термінологію різних галузей медіасфери (у широкому розумінні медіа). Рубрика “Словники медійних термінів” є в боковому меню ЕОР. Її активування розгортає два алфавітні покажчики (кирилицею та латиницею). Перехід за тією чи іншою літерою активізує відповідний перелік словників із гіперпосиланнями на їхні онлайнів та пдф-формати (там, де це можливо). Відтак користувач може ознайомитися з повними версіями словників. Станом на 2024 рік до бази внесено словники медіазнавства, медіаменеджменту, медіакультури, медіалінгвістики, журналістики, [мас-]медіа, соціальних медіа, новітніх медіа та

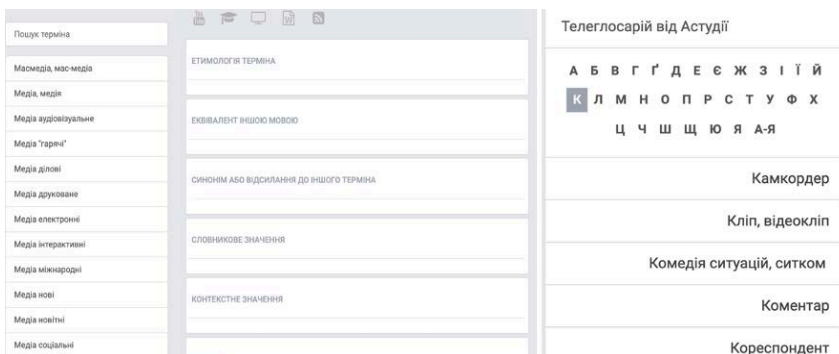
комунікаційних технологій, телекомунікацій, телефонії, видавничої та книжкової справи, а також словники з медіаграмотності, інфомедійної грамотності, редакційно-видавничої комп'ютерної термінології, термінології медіатексту, відеоігор, вебдизайну, мобільних пристроїв, сенсорних жестів на мобільних пристроях, соціальної інформації та інтернету, візуалізації даних, відеоплатформ – всього 81 позиція. Бібліографічна лабораторія фактично є зібранням термінографічних праць, що певною мірою кваліфікує її і як термінографічну базу даних.

Рис. 2. Фрагменти бібліографічної бази даних “Словники медійних термінів”

Лексикографічна лабораторія (Рис. 3). Орієнтована на розроблення термінологічної та дефінітивної баз даних у форматах зібрання: **(а)** термінів-репрезентантів обсягу

поняття “медіазнавство” (називають наукові дисципліни медіазнавчого циклу або медіагалузь практичної діяльності) – формують онлайнвий словник-мінімум термінів із компонентом *media-*, у якому можна здійснити інформаційний пошук за “вікном для пошуку й вибору терміна”. Ці терміни (станом на 2024 р. їх у базі 141) розміщено в алфавітному порядку у “вікні реєстрових термінів”, перехід за кожним із яких відкриває “вікно даних про термін” (словникова стаття), де зазначено таку інформацію: етимологія терміна, еквівалент іншою мовою, синонім або відсилання до іншого терміна, словникове значення, контекстне значення, джерело. Кожен термін ілюструють презентація, відеоролик, наукові праці та навчальні програми, що містять ключове слово із зазначеним компонентом. Пошук ілюстрацій здійснюється за піктограмами верхнього меню; **(б)** кількох дефініцій того самого терміна, вибраних зі словників (рубрика “словникове значення” у “вікні даних про термін”) і/або наукових праць (рубрика “контекстне значення” у “вікні даних про термін”) із зазначенням джерел; **(в)** термінів телебачення – формують мультимедійний словник-мінімум “Телеглосарій від Астудії”, у якому терміни впорядковано за алфавітом у форматі списку відеофайлів про терміни (станом на 2024 р. їх завантажено 51); **(г)** професіоналізмів медійної сфери – формують “Медіасловник” (на етапі створення).

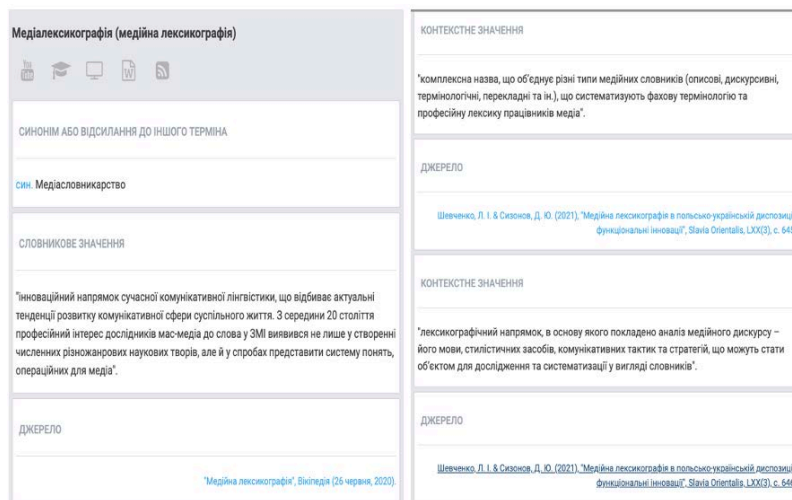

Рис. 3. Фрагменти термінологічних баз даних термінів (онлайн-словника медіазнавчих термінів із компонентом *media*-й Телеглосарію від Астудії) та дефінітивної бази терміна *медіалексикографія*

Медіалабораторія (Рис. 4–5). Це формування бази візуальних та аудіовізуальних даних у форматі зібрання презентацій, аудіо- та відеороликів про терміни, які активуються: **(а)** після переходу до піктограм “Відеоілюстрація” та “Презентація” верхнього меню – для словника медіазнавчих термінів із компонентом *media*-; **(б)** після вибору в рубриці бокового меню “Телеглосарій від Астудії” того чи іншого терміна телебачення в плейлисті відеофайлів, які розміщено на ютуб-каналі Астудії Університету Грінченка. Станом на 2024 р. до бази ЕОР завантажено 42 презентації та 77 відеороликів до термінів.

Навчально-дослідницька лабораторія (Рис. 6). Передбачає створення на одній платформі бази наукових праць та робочих навчальних програми науково-педагогічних працівників Факультету журналістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, у яких фігурує термін із компонентом *media*-. Станом на 2024 р. до бази завантажено 30 наукових праць та 80 навчальних програм.

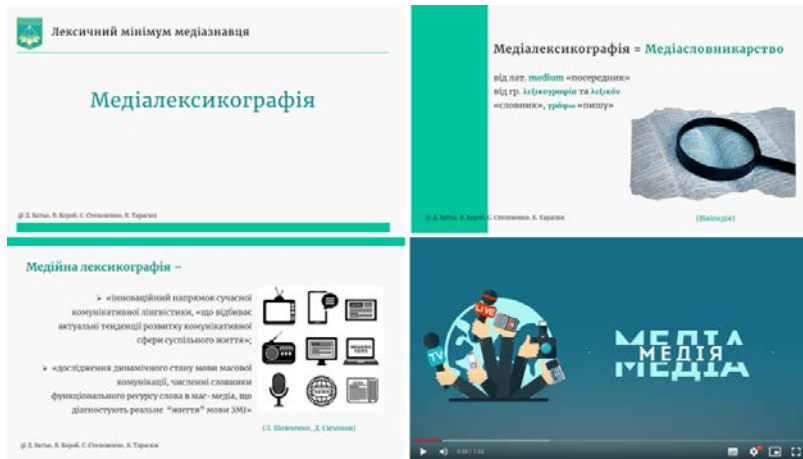

Рис. 4. Фрагменти презентації та відеопрезентації до терміна *медіалексикографія* онлайн-словника медіазнавчих термінів із компонентом *медіа*-

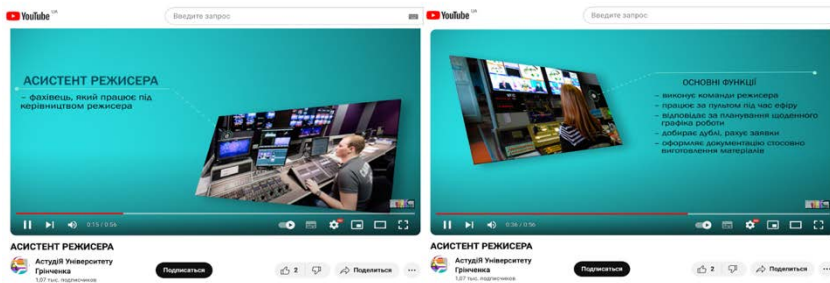

Рис. 5. Фрагменти відеоролика до терміна *асистент режисера* Телегłosарію від Астудії

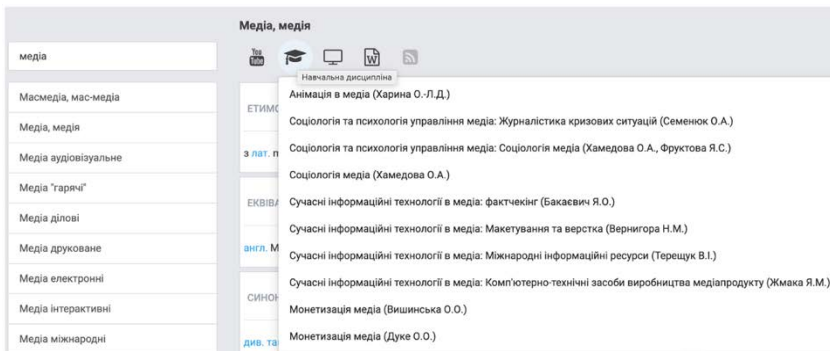

Рис. 6. Фрагмент бази навчальних програм до терміна *медіа*

(4.4) Упровадження Лексичного мінімуму медіазнавця до навчального процесу факультету журналістики. Реалізація цього завдання передбачала: **(а)** використання ЕОР в межах викладання 20-ти навчальних дисциплін у форматі виконання різних типів завдань, основними з яких були такі: збирання первинних даних для словникової статті того чи іншого терміна та представлення їх у форматі структурованої за певними рубриками таблички як моделі “вікні даних про термін” ЕОР; створення презентацій та відеороликів для візуалізації даних; редагування первинної інформації, презентацій, відеороликів; конвертація словникової статті терміна, відеофайлів, пдф-файлів та презентацій до відповідних баз даних ресурсу, на платформі якого студенти разом із викладачами опановують різні медіапрактики – вчать створювати медійні продукти, що ілюструють терміни; **(б)** проведення науково-практичних конференцій (“Медіазнавчі студії в європейському діалозі: освітній та науковий дискурс”, 2020; “Медіакомунікації в діалозі культур: виклики європейської інтеграції для української освіти і науки”, 2023), серії семінарів (“Сучасне медіазнавство: теорія і практика” та “Сучасне медіазнавство: європейський досвід теорії та практики в Україні”, 2019–2023), на яких висвітлювалися питання створення Лексичного мінімуму медіазнавця, онлайн-квесту від Наукового товариства Факультету журналістики “ГЖмедіа в пошуках сенсу” (2021) та МедіаГри “Прокачай свою медіаграмотність” (2023), мета яких – поглибити знання з медійної термінології; **(в)** опитування про використання ЕОР в навчальному процесі з метою з’ясування користувацьких запитів та узагальнення результатів, в якому взяли участь 70 здобувачів вищої освіти всіх рівнів та науково-педагогічні працівники. Напр.: на запитання “Чи знаєте Ви щось про Лексичний мінімум медіазнавця?” 81,4% опитуваних відповіли “так”; на запитання “Ви використовуєте Лексичний мінімум медіазнавця?” 62,9% відповіли “так”; на запитання “Якщо так, то з якою метою?” 58,8% студентів зазначили, що використовують для навчання; на запитання “Що Вам

сподобалося в Лексичному мінімумі медіазнавця?” були такі відповіді: “зручний у користуванні”, “швидкий пошук термінів”, “різні формати представлення термінів”, “хороша ідея проєкту”, “є додаткова інформація”, “є можливість дізнатися про невідомий термін через усі його визначення”, “є джерела” та ін.

(4.5) Окреслення перспектив подальшої роботи. Для Лексичного мінімуму медіазнавця передбачено створення: **(а)** окремого додатку, або функціоналу, який дасть змогу редагувати терміни й додавати нові; **(б)** мобільного додатку для розробленої архітектури; **(в)** додатку для формування бази даних медіатеки та медіасловника професіоналізмів; **(г)** бази даних подкастів для аудіорепрезентації того чи іншого терміна; **(д)** наповнення ресурсу новими даними.

Висновок

Отже, сьогодні в українському науково-освітньому дискурсі сформувався новий напрям лексикографічної діяльності – медіалексикографія (медіасловникарство) як різновид дискурсивної лексикографії, який кваліфіковано інноваційним у структурі комунікативної лінгвістики. Він започаткував серію дискурсивно-стилістичних медійних словників (у розумінні медіа як мас-медіа / ЗМІ). Інституціоналізацію цього напрямку засвідчують: наявність теоретико-методологічних положень, а отже, й наукових досліджень, у яких їх прописано; практика укладання медіалексикографічних праць – термінологічних словників та словникового проєкту неологізмів і фразеологізмів у медіа, що сигналізує про активну словникарську роботу; наявність медіалексикографічних продуктів; викладання навчальної дисципліни за назвою нового дослідницького напрямку, розроблення його термінологічно-поняттєвого апарату.

Сьогодні можна також засвідчити ще один вектор розвитку медіасловникарства, пов'язаний із широким розумінням медіа, який реалізує себе більшою мірою в межах комп'ютерної лінгвістики та медіазнавства. Він

пов'язаний зі створенням онлайн-ових гіпермедійних термінологічних словників формату EOP як віртуальних лабораторій, у яких терміни візуалізовано в різний спосіб (через плакати, [інтерактивну] інфографіку, візуальні історії, відео тощо). Таких словників поки що в Україні мало. За кореляцією основних термінопонять EOP може поєднувати в собі функціональне призначення різних типів е-ресурсів, що відбивають специфіку дистанційного термінографічного дискурсу.

Одним із різновидів такого EOP є “Лексичний мінімум медіазнавця”, який: (1) забезпечує: (а) інформацією про базову термінологію предметної сфери “медіазнавство”, що формує термінологічну компетентність здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників; (б) знаннями про актуальну бібліографію словників медійних термінів, наукові праці медіазнавчої проблематики та навчальні дисципліни; (2) формує практичні навички: (а) з технологій створення презентацій, відеороликів про терміни (вміння візуалізувати, аудіювати та інтерактивно представляти дані для посилення ефекту пізнання); (б) систематизації термінологічних кейсів та медіаданих, зібраних на одній платформі. Цей ресурс відповідає сучасним запитам на створення такого типу медіаплатформ для комунікативної взаємодії викладачів і здобувачів усіх рівнів вищої освіти.

Література

Вакуленко М. Віртуальна українсько-російсько-англійська термінографічна лабораторія з фізики: сучасні лінгвістичні технології у фаховій мові. *Словенська термінологіја данас*. Београд: Српска академија науки и уметности : Институт за српски језик САНУ, 2017. С. 679–689.

ДСТУ 3017:2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. Київ : ДП “УкрНДНЦ”, 2016. 38 с.

ДСТУ 7157:2010. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості: чинний від 1991.01.01. Київ : Держспоживстандарт України, 2010. 18 с.

Закон України “Про медіа” № 2849-IX [Редакція від 11.02.2024]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2849-20#Text> (дата доступу : 04.05. 2024).

Зражевська Н.І. Теорія медіа та суспільства. Київ : Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2021. 198 с.

Іващенко В.Л. Дистанційний лексикографічний дискурс : медіаплатформи комунікативної взаємодії. *Інтегровані комунікації*. 2023. № 2(16). С. 6-20. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.161>

Іващенко В.Л. Прологмени до медіазнавства як нової міждисциплінарної галузі знання. *Медіазнавчі студії в євроінтеграційному дискурсі України : [колективна монографія] / наук. ред. В.Л. Іващенко*. Київ : ДП “Експрес-об’ява”, 2022.С. 9-40.

Іващенко В.Л. Словник термінів термінознавства : макро- та мікроструктура. *Вісник Термінологічної комісії при МКС*. 2019. Вип. 3. С. 43–72.

Іващенко В., Горбенко Г., Гіденко С. Термінографічна база даних TERM_IN у міжслов’янському діалозі : архітектоніка та проектування. *Rasprave*. 2020. Vol. 46(2). S. 669–691. URL : <https://hrcak.srce.hr/file/356583> (дата доступу : 27.04.2024).

Іващенко В.Л., Лозова Н.Г. Принципи укладання Зведеного словника назв суб’єктів культурної діяльності в українській мові. *Вісник Термінологічної комісії при МКС*. 2017. Вип. 1. С. 71–78. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/20708/1/V_L_Ivashchenko_N_H_Lozova_PUZS_BTC%20ICSS_1.pdf (дата доступу : 27.04.2024).

ДЖмедіа у пошуках сенсу. 2021. URL : <https://www.facebook.com/nt.ij1> (дата доступу : 03.05.2025).

Лисинюк М. В. Мова ЗМІ як показник мовної культури сучасного суспільства. *Культура і сучасність*. 2020. № 2. С. 33-38.

МедіаГра “Прокачай свою медіаграмотність”. 2023. URL : <https://www.facebook.com/nt.ij1> (дата доступу : 03.05.2025).

Надутенко М. Технологія створення мультимедійних словників: етапи процесу та приклади програмних продуктів українського мовно-інформаційного фонду. *Мовний простір сучасного світу : VII Всеукраїнська наук. конф. студентів, аспірантів і молодих учених (Київ, 26 травня, 2023)*. 2023. С. 131-135.

Нечипоренко А.Ф. Мова ЗМІ та її вплив на формування культури мовлення. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. Vol. 32 (122). P. 67-69.

Положення про електронні освітні ресурси від 01.10.2012 р. № 1060 (ред. наказу МОН України від 29.05. 2019 р. № 749). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#Text> (дата доступу : 19.05.2024).

Семен Н., Тополюк К. Інноваційна лексика в мові сучасних веб-медіа (на прикладі інтернет-варіанту газети “День”). *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія : Журналістські науки.* 2020. Вип. 4. С. 205-210.

Сербенська О. Засади лексикографічного опрацювання медійної термінології в довіднику *Słownik terminologii edialnej* (Краків, 2006). *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”.* 2010. № 676. С. 117-120.

Сизонов Д.Ю. Медійна лексикографія в аспекті актуальних тенденцій розвитку українського мовознавства. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2012. Вип. 25. С. 79-87.

Сизонов Д.Ю. Сучасна медіалексикографія : лінгво-прагматичний потенціал. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2013. Вип. 26. С. 47-56.

Соломенко Л.І. Мовленнєва культура початку ХХІ століття в контексті феномену нових медіа. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2022. № 3. С. 57-62.

Сурмін Ю. Термінологічна система державного управління: сутність та тенденції розвитку. *Понятійно-категоріальний апарат публічного управління : матеріали метод. семінару у форматі відеоконференції (31 березня 2010 р.) / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, Ю.П. Сурміна, В.П. Трощинського ; передмова Ю.В. Ковбасюка.* Київ: НАДУ, 2010. С. 9-21.

Шевченко Л.І. Медійна лексикографія в лінгвістичній перспективі. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2014. № 28. С. 7-16.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Медійна лексикографія в польсько-українській диспозиції : функціональні інновації. *Slavia Orientalis.* 2021. LXX(3). С. 643-659.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова як маркери часу : медійна лексикографія сьогодні і в перспективі. *Записки з українського мовознавства.* 2019. Вип. 25. Том 1. С. 11-20.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Принципи лексикографічної репрезентації нових слів та фразеологізмів у мас-медіа. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2017. Вип. 34. С. 76-85.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Стан і перспективи дискурсивно-стилістичної лексикографії : огляд проблеми. *Studia z*

Filologii Polskiej i Słowiańskiej. 2020. № 55. S. 1-19.
<https://doi.org/10.11649/sfps.1966>

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю., Дергач Д.В. Дискурсив-на лексикографія у просторі західної науки. *Мовознавство*. 2022. № 5. С. 3-14.

Широков В.А. Елементи лексикографії. Київ : Довіра, 2005. С. 224-247.

Широков В.А. Комп'ютерна лексикографія. Київ : Наукова думка, 2011. 352 с.

Широков В.А. Феноменологія лексикографічних систем. Київ : Наукова думка, 2004. 327 с.

Широков В.А., Олександрук І.В. Віртуальна лексикографічна лабораторія “Словник української мови” як інструмент семантичних досліджень. *Мовознавство*. 2019. № 5. С. 3-20.

Широков В.А., Симоненко Л.О., Остапова І.В., Надутенко М.В., Вербиненко Ю.І. Віртуальні лексикографічні лабораторії в сучасній термінографії. *Термінологічний вісник*. 2015. Вип. 3(1). С. 101–109.

Широков В., Загнітко А., Надутенко М., Надутенко М., Семенов О. та ін. Віртуальна лексикографічна лабораторія “Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності”. *Український мовно-інформаційний фонд НАН України*. 2022. URL : <https://lcorp.ulif.org.ua/InfoMediaVLL/> (дата доступу : 15.05.2024).

Яцимирська М., Драган Н. Медіатекст як продукт журналістської творчості (психолінгвістичний аналіз логічного сприйняття та емоцій). *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2007. Вип. 30. С. 267-276.

Ivashchenko V., Yaskevych V., Ivashchenko D. “Lexical Minimum of Media Scientist” : Reference Learning Edition as an Educational EResource. *Proceedings of Digital Humanities Workshop (DHW 2021)* (December 23, 2021, Kyiv, Ukraine). New York : The Association for Computing Machinery, 2021. P. 48-55.

Semenog O.M., Nadutenko M.V. Virtual laboratory “Multi-media dictionary of infomedia literacy”. *Philological sciences, intercultural communication and translation studies: an experience and challenges* : International scientific and practical conference. 2021. Vol. 1. Czestochowa : “Baltija Publishing”. P. 62-66.

Shevchenko L., Syzonov D. Electronic Filing System of Language Innovations in Media : Psycholinguistic Metric. *Psycholinguistics*. 2019. № 26(2). P. 358-376.

Лексикографічні джерела

Барзилович О.М., Григорова З.В., Пунчак Л.А. та ін. Глосарій. *Основи медіаменеджменту*: навч. посібн. для студ. спеціальності 073 “Менеджмент”, спеціалізації “Медіаменеджмент та адміністрування у видавничо-поліграфічній галузі”. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. С. 269-294.

Баришполець О.Т. Український словник медіакультури. Київ : Міленіум, 2014. 196 с.

Бідзіля Ю. М. Словник журналіста : терміни, мас-медіа, постаті. Ужгород : Закарпаття, 2007. 220 с.

Бондар Ю.В., Головатий М.Ф., Сенченко М.І. Енцикло-педія для видавця та журналіста : енциклопедичний словник-довідник. Київ : МАУП, Книжкова палата України, ДП “Видвничий дім “Персонал”, 2010. 400 с.

Вайшенберг З., Кляйнштойбер Г.Й., Пьорксен Б. Журналістика та медіа : Довідник / перекл. із нім. П. Демешко, К. Макеєв ; за заг. ред. В.Ф. Іванова, О.В. Волошенюк. Київ : Центр Вільної Преси, Академія Української Преси, 2011. 529 с.

Вікіпедія : Медіа URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Медіа> (дата доступу : 07.05.2024).

Горошенко Л.М. Медіа. *Енциклопедія сучасної України*. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. Т. 20. URL : <https://esu.com.ua/article-66085> (дата доступу : 07.05.2024).

Дергач Д.В. Словник онімів українських мас-медіа / за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2009. 175 с.

Козачок Я., Васильченко В., Мерзлюк Ю., Костюк І., Кравченко С. Словник медійних перифразів ХХІ століття. Київ : НАУ, 2014. 152 с.

Крижанівська Л.В., Циктор О.І. Короткий словник-довідник медіа термінів. Криве Озеро : РМНЦ відділу освіти Кривоозерської райдержадміністрації. 2017. 28 с.

Куляс П.П. Словник найпоширеніших помилок у засобах масової інформації з варіантами їх виправлення : посібн. Київ : Університет “Україна”, 2006. 192 с.

Лексичний мінімум медіазнавця : Словники медійних термінів. 2020–2024. URL : <https://vyaskevych.github.io/LexicalMinimumMediaStudies/> (дата доступу : 07.05.2024).

Лексичний мінімум медіазнавця : Телеглосарій від Астудії. 2020–2024. URL : <https://vyaskevych.github.io/LexicalMinimumMediaStudies/> (дата доступу : 07.05.2024).

Лексичний мінімум медіазнавця : Літера “М”. 2020–2024. URL : <https://vyaskevych.github.io/LexicalMinimumMediaStudies/> (дата доступу : 07.05.2024).

Медіадрайвер. Словник. URL : <http://mediadriver.online/dictionary/> (дата доступу : 29.04. 2024).

Медіазнавчі студії в науковому та освітньому дискурсах. 2019–2024. URL : <https://fj.kubg.edu.ua/informatsiya/naukovtsiam/naukova-tema-instytutu-kafedr.html#mediaznavchi-studiji-v-naukovomu-ta-osvitnomu-diskursakh-2019-2024> (дата доступу : 07.05.2024).

Михайлин І.Л. Журналістика : словник-довідник. Київ : Академвидав, 2013. 317 с.

Мовні інновації.UA. URL : <https://newlexua.blogspot.com> (дата доступу: 08.05.2024).

Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності: Віртуальна лексикографічна лабораторія “Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності” : Живий словник з інфомедійної грамотності. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2010–2022. URL : <https://lcorp.ulif.org.ua/InfoMediaVLL/> (дата доступу : 11.05.2024).

Новітні Медіа та комунікаційні технології: комплекс навчальних програм для спеціальностей “журналістика”, “видавнича справа та редагування”, “реклама та зв’язки з громадськістю” : Термінологічний словник / за заг. ред. В.Е. Шевченко. Київ : Паливода А.В., 2012. 412 с.

Рутковський О. Український словник-довідник екранних медіа / відп. ред. С.В. Тримбач. Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2007. 304 с.

Савченко О.В. Мас-медіа. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАНУ, 2018. Т. 19. URL: <https://esu.com.ua/article-64254> (дата доступу: 06.05.2024).

Сизонов Д.Ю. Медична термінологія в українських ЗМІ : словник / за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2012. 335 с.

Словник із медіаграмотності. 2022. URL : <https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/slovnyk.pdf> (дата доступу: 07.05.2024).

Словник. *Media IQ – твій медійний інтелект*. 2017. URL : <http://media-iq.tilda.ws/glossary> (дата доступу: 07.05.2024).

Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2013. 240 с.

Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / за ред. Л.І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2014. 326 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2017. 120 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2018. Ч.1. 120 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2019. Ч.2. 119 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2020. Ч.3. 119 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021. Ч. 4. 100 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа: словник / відп. ред. Л. І. Шевченко. Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2022. Ч. 5. 359 с.

Яцимірська М. Сучасний медіатекст. Словник-довідник. Львів : ПАІС, 2005. 127 с.

Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/media> (дата доступу : 02.05.2024).

Chandler D., Munday R. A Dictionary of Media and Communication. Oxford : Oxford University Press, 2011. 1 Ed. URL : <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199568758.001.0001/acref-9780199568758> (дата доступу : 08.05.2024).

Chandler D., Munday R. A Dictionary of Media and Communication. Oxford : Oxford University Press, 2016. 2 Ed. URL : <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780191800986.001.0001/acref-9780191800986> (дата доступу : 08.05.2024).

Chandler D., Munday R. A Dictionary of Media and Communication. Oxford : Oxford University Press, 2020. 3 Ed. URL : <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780198841838.001.0001/acref-9780198841838> (дата доступу : 08.05.2024).

Danesi M. Encyclopedic Dictionary of Semiotics, Media, and Communication. Toronto : University of Toronto Press, 2000. 400 p.

Diccionari de telecomunicacions. *TERMCAT, Centre de Terminologia*. Barcelona : TERMCAT, Centre de Terminologia, 2017.

Dictionary of Social Media Terms. *Hootsuite*. URL : <https://blog.hootsuite.com/social-media-definitions/> (дата доступу : 13.05.2024).

Gestos tàctils en dispositius mòbils. *TERMCAT, Centre de Terminologia*. Barcelona : TERMCAT, Centre de Terminologia, 2014. URL : <https://www.termcat.cat/ca/recursos/productes-multimedia/gestos-tactils-dispositius-mobils> (дата доступу: 08.05.2024).

Glossary of Media Literacy Terms / Ed. by N. Goshylyk, V. Goshylyk, I. Malyshivska, T. Marchuk, D. Sabadash, U. Tykha. Ivano-Frankivsk, 2021. 72 p.

Keywords for Media Studies / Eds L. Ouellette, J. Gray. NYU Press, 2017. 240 p.

KM Media Dictionary. 2016. URL : <https://apkcombo.com/km-media-dictionary/com.kmmedia.dictionary/> (дата доступу : 11.05.2024).

La telefonia al dia. *TERMCAT, Centre de Terminologia*. Barcelona : TERMCAT, Centre de Terminologia, 2013. URL : <https://www.termcat.cat/ca/recursos/productes-multimedia/la-telefonial-dia> (дата доступу : 08.05.2024).

Lahlali El M. Arabic Media Dictionary. London: Routledge, 2018. Ed. 1. 432 p.

Media Dictionary/1. *Mediassociates*. URL : <https://www.mediassociates.com/media-dictionary/> (дата доступу : 08.05.2024).

Media Dictionary/2. *Media Education Lab*. URL : <https://mediaeducationlab.com/events/introducing-media-dictionary> (дата доступу: 08.05.2024).

Orledar J. The Practical Media Dictionary. London : Bloomsbury, 2003. 197 p.

Russell J. Dictionary of Media Studies. A&C Black, 2006. 261 p.
Słownik terminologii medialnej / Red. W. Pisarek. Kraków, 2006. 251 s.

Social Media Dictionary. URL : <https://nl.pinterest.com/thesocialpieces/social-media-dictionary/> (дата доступу : 11.05.2024).

Societat de l'informacion. Novèlas tecnologies e Internet. *TERMCAT, Centre de Terminologia*. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia, 2003.

Termes de videojocs : com els diem en català. *TERMCAT, Centre de Terminologia*. Barcelona : TERMCAT, Centre de Terminologia, 2019. URL : <https://www.termcat.cat/ca/recursos/productes-multimedia/termes-videojocs-com-els-diem-catala> (дата доступу: 08.05.2024).

Termes del disseny web. *TERMCAT, Centre de Terminologia*. Barcelona : TERMCAT, Centre de Terminologia, 2020. URL : <https://www.termcat.cat/ca/recursos/productes-multimedia/termes-del-disseny-web> (дата доступу: 08.05.2024).

Terminologia bàsica dels dispositius mòbils. *TERMCAT, Centre de Terminologia*. Barcelona : TERMCAT, Centre de Terminologia, 2020. URL : <https://www.termcat.cat/ca/diccionaris-en-linia/171> (дата доступу : 11.05.2024).

Terminologia de la visualització de dades. *TERMCAT, Centre de Terminologia*. Barcelona : TERMCAT, Centre de Terminologia, 2018.

Terminologia de les plataformes de vídeo a la carta. *TERMCAT, Centre de Terminologia*. Barcelona : TERMCAT, Centre de Terminologia, 2023. URL : <https://www.termcat.cat/ca/diccionaris-en-linia/314> (дата доступу : 11.05.2024).

Terminologia i fraseologia dels productes informatics. *TERMCAT, Centre de Terminologia*. Barcelona : TERMCAT, Centre de Terminologia, 2019.

The Institute of Journalism of Borys Grinchenko Kyiv University. *ELEXIS*. URL : <https://elex.is/portfolio-item/ijbgku/> (дата доступу : 11.05.2024).

Розділ 5

**ДИНАМІКА
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ІДЕЙ
У НАЦІОНАЛЬНОМУ
МОВОЗНАВСТВІ**

Олександр Стишов

<https://orcid.org/0000-0001-6192-255X>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ДИНАМІКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У сучасній лінгвістичній науці вже аксіоматичним стало твердження, що найдинамічніше розвивається лексико-семантичний рівень (або підсистема) певної живої мови під впливом позамовних (їх слушно вважають домінантними [Шевченко 2014]) і внутрішньомовних чинників. Тож українська мова ХХІ сторіччя не є винятком. Особливо в сучасну інформаційну добу, коли спільноти продукують усе нові й нові номінації для позначення інноваційних понять, реалій, явищ, ознак, дій та процесів. Постійні й невинні зміни в соціумах і в доквітлі, інтенсивна електронна комунікація активізували й процеси неологізації, а тому лексико-семантичні підсистеми багатьох мов зазнають значних кількісних і якісних змін. Сучасний світ змінюється настільки бурхливо, що при цьому не може не змінюватися людина, її свідомість (і мовна зокрема), її спосіб мислення (і мовомислення зокрема), її комунікативні інтенції, комунікативні стратегії і тактики [Космеда, Осіпова, Сліпецька 2021: 28]. Вивчення динамічних процесів у мовах було, є та завжди залишатиметься важливою проблемою лінгвістики.

Дослідженню динаміки словникового складу сучасних мов нині присвячено немало робіт українських мовознавців, таких, як: С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Шевченко, К. Городенська, Н. Клименко, Ю. Зацний, Є. Карпіловська, Б. Ажнюк, Л. Мацько, Л. Струганець, А. Нелюба, Ж. Колоїз, Г. Вокальчук, А. Архангельська, М. Навальна, Т. Коць, Л. Кислюк, Т. Левченко, О. Кирилук, А. Таран, О. Ляхова М. Бойчук, Т. Панченко, К. Ладоня, Ю. Молоткіна, П. Мариненко, О. Дзюбіна та багатьох ін.) і зарубіжних учених: К. Гутшмідт, І. Онхайзер, У. Квастгоф, Ж.-Ф. Саблайроллес, М. Сарі, С. Кук, Х. Кемада, Д. Бернар,

Х. Ядацька, К. Вашакова, Ц. Аврамова, О. Мартінцова, К. Вачкова, В. Радєва, Ц. Аврамова, Ю. Балтова, Д. Благоева, В. Янушева, М. Стояночка, Т. Пішковіч, А. Мілковіч та багато ін. Однак зміни в лексиці сучасної української мови відбуваються настільки інтенсивно, що це потребує їх постійної фіксації, уведення до словників нових і актуалізованих лексем, а також ґрунтовних комплексних праць. Отже, актуальність таких досліджень була й залишається беззаперечною. Варто простежити основні процеси й тенденції динамічного розвитку словникового складу, що намітилися й активно діють як у літературній, так і в загальнонародній українській мові першої чверті ХХІ ст.

Фактичним матеріалом аналізу є масив нових і актуалізованих слів (понад 570 одиниць), дібраних із інтернетного, масмедійного, художнього дискурсів, а також почасти зафіксованих у живому розмовному мовленні українців. Неочікувана поява будь-якого нового надважливого явища чи події в житті соціуму провокує в масовій комунікації “неологічний бум”. Адже саме неологізми, як слушно твердить Є. Карпіловська, відіграють домінуючу роль у “зміні як українськомовного “креслення” дійсності в цілому, так і «креслення» окремих її об’єктів, їх сукупностей чи реальних і ментальних просторів, з ними пов’язаних” [Карпіловська 2010: 91], а тому неологізацію вважаємо надважливим процесом мовної динаміки в різних сферах комунікації. Засвідчено, що у своїй структурі більшість нових слів містять такі основні складники – номінативний, експресивний, оцінний, когнітивний. Такі слова вивчає нова наука – неолінгвістика. “Поняття ‘неолінгвістика’ є одним із наукових, а отже, предметних маркерів інформаційної ери в цивілізації. <...> Лінії дискусії окреслюють дуалізм традиційних парадигм, із усім спектром наукових досягнень, результатів й апробованих методів аналізу мовних явищ, а в іншій частині спектра – інноваційного знання, співмірного з часом цивілізації, викликами та тенденціями її розвитку” [Шевченко 2018: 22].

Характерно, що в досліджувану добу динаміці української лексико-семантичної підсистеми передусім сприяють активна деривація й численні нові етранжизми та колоквіалізми, частково – соціальні діалектизми, актуалізовані слова та ін.

Зібраний значний корпус фактичного матеріалу засвідчує, що саме словотворення найбільш інтенсивно сприяє збагаченню словникового складу сучасної української мови як на базі питомих дериваційних ресурсів, так і запозичених (нових чи давніх). Хоча варто акцентувати, що, за нашими спостереженнями, відбувається надання більшої переваги чужомовним дериваційним ресурсам. Передусім це стосується давно засвоєних і нових входжень, що стають твірними основами для нових слів: *мультитест* “тест, що містить питання або завдання з багатьох предметів”, *рашизм* “злочинна шовіністична ідеологія так званого “русского міра””; *смартфоновомбі* “особа, яка має залежність від смартфона” та ін. Пор.: *На контракт вступ за результатами мультитесту буде відбуватись лише на висококон’юнктурні спеціальності* [<http://edu.zt.ua>]; *...корисна порада для усіх “смартфоновомбі”*: *це вже є залежністю, зробіть паузу!* [www.dw.com] та ін. Також засвідчено ще одну характерну рису в сучасній національній деривації – помітна інтенсифікація комбінованого, або змішаного, словотворення: *біоочисник* “спеціальний концентрат на біологічній основі – суміш бактерій потужної дії, яка справляється з утилізацією жирів, фекалій, тканин, паперу, мийних засобів тощо”, *кібернаступ* “кібернетичний наступ”, *жінка-олігарх*, *сторителити* “доносити не лише цікаву інформацію, а й ідеї, досвід”, *дринкувати* “вживати алкогольний напій” та ін. Напр.: *Донатъ на кібернаступ ЗСУ. Будь з Україною* [<https://www.facebook.com/>]; *Секретар Ради національно безпеки і оборони Олексій Данілов заявив, що в Україні вже з’явилася жінка-олігарх* [<https://pik.net.ua>]. Помічено, що дещо менш продуктивно відбувається деривація шляхом поєднання лише питомих словотвірних ресурсів: *урокодавець* “той, хто дає уроки”, *свіжопригнаний*

(автомобіль) “який щойно пригнали”, рідноословлюватись “висловлюйтесь рідною мовою”, дрімун “особа, яка дримає” та ін. Пор.: Сучасний педагог-словесник – не **урокодавець**, запрограмований освітньою парадигмою; це креативна особистість з виразними націоментальними рисами, майстер-дослідник [<https://gapon.te.ua>]; **Уберігаймо свої душі, рідноословлюємось!** [<https://chtyvo.org.ua>].

Традиційно для української мови найбільш продуктивним є морфологічний спосіб словотворення, а в ньому відповідно – суфіксація. Засвідчено, що слова різних лексико-граматичних класів найактивніше творяться за допомогою таких українських суфіксів: **-к(а)-, -ин(я), -иц(я), -ець, -ик, -ник, -ач, -юг(а), ун, -ість, -щин-, -нн(я), -ств-/цтв-, -н(я), -н-, -льн-, -ов-/ев-, -ськ-, -ува-, -и-, -і-, -о-**: ухлянтка, косметологиня, чарівливиця, тероборонець, тецеківець, ковідник, вигулювач, садюга, паркун, російщина, зрадофільство, хінкальня, спамний, грейдинговий, дизайнувати, байрактарити, трофеїти, медійно та багато ін. Пор.: *Та він такий **ковідник**, як я баярина* [<https://twitter.com>]; *Люди мало поінформовані про алгоритми дії [стосовно загального процесу створення системи суспільної безпеки], навіть ті, хто на перших роках війни пережив обстріли та тимчасову окупацію, не мають можливості актуалізувати свої навички, що можуть бути корисними при нестандартних ситуаціях. Бо подібну комунікацію влади з людьми заведено вважати нагнітанням паніки та **зрадофільством*** [<https://tyzhden.ua>]; *Ми про те, що копірайтинг не повинен бути **спамним** інструментом для продажів* [<https://ideadigital.agency>]; *Соціалізуймося, творімо добро! Ви маєте неповторний шанс навчитися приборкати думки, **дизайнувати** та керувати соціальними ініціативами* [fspo.udpu.edu.ua].

Як показує проаналізований матеріал, такі суфікси інтенсивніше сполучаються із запозиченими мотиваторами. Варто відзначити, що завдяки саме суфіксам особливо розширився синонімічний ряд із домінантою **убивати**: *двохсотити, утилізувати, кобзонити, могилізувати* тощо:

Українські воїни продовжують “**двохсотити**” російських “зеків”, завербованих у ПВК “Вагнер” [www.unian.ua]; Ватажка російської банди “Кусковські”, якого з тюрми забрали на фронт, під Бахмутом вже **утилізували** ЗСУ [https://cipro.com.ua] та ін.

Не менш продуктивними є також запозичені суфікси й суфіксоїди, які використовують для утворення різноманітних іменників: **-изацій/-ізацій-, -ацій-, -іст/ -ист, -изм/-ізм, -ант, -ат, -(і)ад-, -ман, -філ, -фоб, -фобій-, -терапій-, -цид, -гейт**: **могилізація, манікюрист, олігархат, саломан, правдоотерапія, вагнергейт** та багато ін. Пор.: “**Могилізація**” в РФ триває: до Криму й під російський Ставрополь прибули тисячі солдатів (заголовок статті) [https://gazeta.ua]; “Сало – продукт, який надає силу та енергію, підтримує дух українців. А я – головний **саломан** країни”, – [Михайло] Поплавський [https://glavcom.ua]. Помічено, що названі вище постпозитивні форманти активніше поєднуються з питомими твірними основами, особливо негативного реєстру. Нерідко таку сполучуваність суфіксів і суфіксоїдів із мотиваторами здійснюють навмисно, зокрема в масмедійному, інтернетному й художньому дискурсах, для досягнення певного стилістичного ефекту, зумовленого обставинами комунікації: **совкізм, паханат, зрадофіл, відьмакіада** та ін. Пор.: **Совкізм** людей, що вважають себе провідними ідеологами українського патріотизму (чи так саме собою склалося) часто зашкалює [https://zig-master.livejournal.com]; “**Мета (закону [про мови] – Ред.) – розвал незалежної держави, знищення України як держави, тобто побудова малоросійського паханату при кремлівському каганаті**”, – переконаний Гриценко [https://tyzhden.ua]; **В середовищах зрадофілів і їхніх супротивників є різні, часто недружні між собою люди** [https://www.unian.ua].

Нормативну неусталеність на досліджуваному етапі розвитку української мови демонструє суфіксальна варіантність новотворів: **ухильник – ухильнець – ухильнт – ухиліст**. Напр.: **Військкомати почали публікувати в ЗМІ прізвища ухильників від армії** [https://tsn.ua]; **Усі ухильнці,**

які отримали декілька штрафів та не з'являються до ТЦК, будуть нести кримінальну відповідальність [https://suspilne.media]; Співробітники Національної поліції за нівроку в Україні виявити та заблокували 48 каналів переправки **ухилянців** за кордон [https://gazeta.ua]; На Закарпатті затримали групу із 10 **ухилистів** [https://www.ukr.net/news/criminal.html]. Уважаємо, що з часом, у процесі розвитку, мова обере один із варіантів, а інші або набудуть певних семантичних чи стилістичних відтінків, або поступово відійдуть на маргінеси лінгвальної системи, а то й зникнуть.

У сучасній українській мові продуктивними є також ряд префіксів і префіксоїдів, зокрема як питомих (**не-, напів-, спів-, недо-, над-, до-, за-, роз-, без-, між-, пере-, з-/с-, від-, перед, після-, проти-, на-**), так і запозичених (**супер-, анти-, де-, ре-, квазі-, екс-, нео-, пост-, псевдо-, міні-, мега-, гіпер-, пара-, нано-**). Прикладами є іменникові, прикметникові та поодинокі дієслівні новотвори, на зразок: *неватник, напівзомбі, недопарад, деофшиоризувати, квазіутворення, постковідний, псевдобіженець, гіпернаступ, мегазнахідка, нанопокриття, наднагальний, доковідний, накомп'ютеризувати* та багато ін. Пор.: *Бувають [в альпіністів] моменти, коли мозок переходить в анабіозний стан і все, ти вже не як людина, а як **напівзомбі*** [https://tsn.ua]; *лукашенко майже все: на **недопараді** біля путіна його терміново госпіталізували – намагаються відкапати* [https://kyiv.ukrainianwall.com]; *Путін роками намагався **деофшиоризувати** російські гроші і повернути їх у свої руки* [https://ua.korrespondent.net]; *Імовірно, **постковідний** синдром розвивається у кожній третій жінки й кожного п'ятого чоловіка* [https://gazeta.ua]; ***Псевдобіженці** з Іраку просили милостиню і лаяли Буша (заголовок статті)* [https://umoloda.kyiv.ua].

Характерна особливість аналізованого періоду – активізація творення різноманітних складних слів, деривованих морфологічним способом, істотно сприяє динаміці лексичного складу. Значна кількість таких одиниць

утворена основокладанням (композицією), зокрема як чистим (*маскошок, дисколіт, новоприсвоєння, зомбомашина, зрадперемога*), так із суфіксацією (*низькозарплатний, короткобазний, ніжнозвучний, новослів'я, російськомов'я*). Пор.: У документах стверджувалося, що **38-метровий дисколіт** за три хвилини набирає висоту 15 тисяч метрів і розвивав у горизонтальному польоті на цій висоті надзвукову швидкість – 2200 км/год. [<https://zhytomyrschyna.zt.ua>]; Там навіть неприхильний до **російськомов'я** українців Яр Славутич з Канади похвалив двомовну лірику Л. Ніколаєвської... [<https://www.pravda.com.ua/news/>].

В останні роки в українській мові помічено тенденцію до постійного чисельного зростання нових слів, утворених словоскладанням (юкстапозицією): *онлайн-щоденник, мотор-колесо, парамедик-волонтерка, суддя-хабарниця, шахрай-псевдоподатківець, колаборант-силовик, режим-ізгой* та багато ін. Напр. у контексті: *Самокат оснащений **мотор-колесом** спереду, що дозволяє йому легше долати підйоми на схили* [<https://24tv.ua>]; *Прямих союзників у Кремля на міжнародній арені сьогодні майже не залишилося, якщо не брати до уваги одіозні **режими-ізгой**, на кшталт Білорусі, Північної Кореї, Сирії, Куби чи Венесуели* [<https://www.radiosvoboda.org>]. Як засвідчують дібраний матеріал і наведені приклади, крім нейтральних, утворюється значна кількість стилістично забарвлених слів, що є оказіоналізмами. Такі одиниці нерідко створюють із метою вираження переважно негативно оцінної (*землемахінатор, рашозомбі, жирномордий, окупант-мародер, країна-людоджер*) або рідше – позитивно оцінної (*квітограй, людина-символ, людина-хорообрість*) маркованості. Пор.: **Окупант-мародер** зізнався, як позбувся награваного [<https://24tv.ua>]; *Екс-чемпіон світу* [В'ячеслав Сенченко. – О.С.]: “*Росія – це **країна-людоджер, країна-терорист**”* [<https://sport.ua/uk>]; “*Сьогодні в бою загинув “Да Вінчі”, герой України, доброволець, **людина-символ, людина-хорообрість**, – Дмитро Коцюбайло. Босць 67-ї окремої*

механізованої бригади, комбат. Загинув в бою під Бахмутом, у бою за Україну”, – сказав Зеленський [https://gazeta.ua].

У ХХІ сторіччі в українській мові активізується аббревіація різних типів, що є важливим засобом мовної економії. Особливо це стосується масмедійного, інтернетного й розмовного дискурсів, у яких ощадливе використання теле- та радіоефіру, газетного чи журнального простору, а також лінгвальних зусиль має вагоме значення. Засвідчено, що останнім часом в українській мові більш продуктивними є частковоскорочені утворення з такими аброморфемами, як: **кібер-** (кібервійна, кіберосвіта, кібервсесвіт, кіберпростір, кібератака, кіберзлочід, кібертерор, кібернападник, кіберзагроза, кіберцензура, кібервтручання), **політ-** (політбіженець, політперегони, політгрупа, політрепресія, політринок, політбізнесовий), **еко-** (екоїжса, екопродукція, екотуризм, екокрамниця, екомаркет), **держ-** (держфункціонер, держкерування, держтендер, держмова), **е-** (е-середовище, е-повідка, е-голосування, е-урок, е-шарж). Пор.: У Кремлі прорахували, що контури обмежувальних “червоних ліній” виписані дуже нечітко, а це дає Путіну можливість агресивного маневрування, прикриваючись засобами масової дезінформації, корупцією в середовищі європейських політиків, **кібер-втручанням** та традиційним для росіян шпигунством [https://www.radiosvoboda.org]; Хубло вже грає на всіх напрямках, і контролює реакцію всіх, як закордону, так і внутрішнього **політринку** [https://forum.pravda.com.ua] та ін. Також відзначаємо активізацію деривації ініціальних аббревіатур (літерних і звукових): **ОТГ** – Об’єднана територіальна громада; **ТЦКСП** – Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки; **ДФТГ** – Добровольче формування територіальної громади; **ЛСР** – легіон “Свобода Росії”; **ТОТ** – тимчасово окупована територія; **ОРТ** – освітня робототехніка; **БЕК** – безекіпажний катер; **ШІ** – штучний інтелект тощо.

Помічено наростання продуктивності універбації переважно у творенні колоквіальних слів або авторських

одиниць, деривованих із настановою під розмовність: *повномасштабка* “повномасштабна фаза російсько-української війни з 24 лютого 2022 року”, *дистанційка* “дистанційне навчання або робота”, *ядерка* “ядерна зброя або ядерна бомба”, *балістика* “балістичне озброєння”, *бустер* “бустерна доза”, *побічка* “побічний ефект”, *вебка* “вебкамера”, *безконтакт* “безконтактна оплата”, *ультрабюджетник* “ультрабюджетний виріб”, *біполярка* “біполярний розлад”, *похідник* “похідне утворення (одиниця)” та ін. Пор.: *Коли навалився коронавірус, більшість працівників нашої фірми відправили на дистанційку* [із розмовного мовлення]; *Смерті і “побічка” від вакцини Pfizer: більше маніпуляції, ніж правди* [<https://www.ukrinform.ua>]. Характерно, що такими словами нині активно послуговується не лише розмовне мовлення, а й інші дискурси, зокрема інтернетний, масмедійний і художній. Особливо це буває тоді, коли потрібно висловитися коротко й містко, та водночас із певною стилістичною настановою: *Північна Корея заявила про випробування підводної “ядерки”* [<https://ua.news>]; *ПриватБанк запустив новий “безконтакт” – оплату за QR-кодом у POS-терміналах* [<https://privatbank.ua>] та ін. Отже, як слушно зазначає Д. Сизонов, діє принцип *комунікативного стискування*, який виявляється в постійному відтворенні вдалих комунікативних форм, що краще передають думку автора медіаматеріалу [Сизонов 2024: 133]. Це ще раз засвідчує, що тенденція до орозмовлення в українській мові першої чверті ХХІ сторіччя виявляється надзвичайно дієво.

Виявлено, що телескопія також поступово набуває активності. Однак варто відзначити таку особливість: якщо в попередні десятиліття цей спосіб словотворення використовували переважно для продукування авторських неологізмів (*лукашизм*, *Ялинкович*, *Путлер*, *Донбабве*, *Даунбас*), то в останні роки активізувалася деривація загальнономовних нових одиниць: *АТОмобіль* (*АТО* + *автомобіль*), *бандерамобіль* (від *Бандера* + *автомобіль*), *марсокоптер* (*Марс* + *гелікоптер*), *маскомат* (від *маска* +

автомат), *молокомат* (від *молоко* + *автомат*), *бідноміка* (від *бідність* + *економіка*), *кавоголік* (від *кава* + *алкоголік*) та ін. Пор.: У Калуші освятили 12-й “*бандерамобіль*” на передову [https://vikna.tv]; “*Марсокоптер*”, розроблений для розрідженої атмосфери Марса, матиме чотири лопаті та важитиме менше двох кілограмів [https://www.dw.com]. Хоча цим способом також і далі досить активно продовжують okazіоналізми переважно в масмедійному й інтернетному дискурсах: *інтригація* (від *інтрига* + *інтеграція*), *пропагандон* (від *пропаганда* + *гандон*), *окупендум* (від *окупація* + *референдум*) та ін. Серед таких одиниць є чимало відонімів, що спроектовані на створення потрібного стилістичного ефекту та посилення суспільного осуду, зневаги й розвінчання: *ліліпутін* (від *ліліпут* + *Путін*), *путінівізор* (від *Путін* + *телевізор*), *путінюгенд* (від *Путін* + *Гітлер'югенд*), *бедламент* (від *бедлам* + *пармамент*) та ін. Характерно, що аналізований спосіб, запозичений із англійської мови, надзвичайно “прижився” в українській мові, оскільки є однією з форм мовної економії – сприяє передачі більшої інформації короткою формою.

Зібраний лексичний матеріал показує, що на сучасному етапі в інноваційних процесах малопродуктивними є безафіксний, або нульсуфіксальний (*сепар* ← *сепаратист*, *посил* ← *посилання*, *неформат* ← *неформатний*) і префіксально-суфіксальний способи (*безмов'я*, *зрелігійнення*, *онулювати*). Пор.: Журналіст нагадує, що в серпні 2014-го українські війська, які здебільшого склалися з добровольців, займали домінуючі висоти над Луганськом. “*Сепари*” буквально тікали з міста [https://www.radiosvoboda.org]; Важко говорити у період *безмов'я*, але я вірю, що ви є саме тим поколінням, яке створить нові термінології, ідеї, та теорії [https://culture.ucu.edu.ua]; “Ми не військові злочинці, своїх товаришів *обнулювати* та *трьохсотити* не збираємося. І виконувати злочинні накази ми не збираємося”, – заявили [російські] військовослужбовці на відео [https://sprotyv.info]. Як бачимо, безафіксним способом

утворюються переважно колоквиальні неологізми з метою економії мовних зусиль.

Проаналізований корпус дібраних нами нових одиниць засвідчує, що серед неморфологічних способів словотворення в цей період продуктивною є лише семантична деривація (лексико-семантичний спосіб). На сьогодні її як вторинну номінацію трактують по-різному, зокрема як: скорочення / розширення попередньої назви (О. Тараненко), утворення в мові будь-якого вторинного смислового знака (А. Загнітко), появи нових смислів у мовній комунікації (Л. Мацько), інтелектуального переосмислення мовних одиниць (Л. Шевченко) та ін. Вона істотно сприяє утвердженню національних структурно-семантичних особливостей у сучасній українській мові. Також характерно те, що такі новотвори вносять у комунікацію значний експресивно-емоційний заряд, нетрафаретно змальовують реалії, осіб, явища, події, дії, стани. Помічено, що переважна більшість неосемантів відбиває явний вплив позамовних факторів. Передусім головним із них є російсько-українська війна, яка слугувала потужним поштовхом для таких утворень. Так, до прикладу, спочатку лексема *кобзонити* мала значення “оспівувати правлячий російський режим і керівну верхівку”, як це робив свого часу Й. Кобзон (*Кобзон пояснив, чому його колеги не хочуть “кобзонити” у Криму та Донбасі* [<https://www.dero.ua>]), а з початком війни й після його смерті слово набуло нової семантики – “знищувати, убивати” (“*Залізний месник*” *поспішає кобзонити окупантів!* [<https://mc.today>])). Також нового мілітарного значення в останні роки набули кілька відомих іменників: *прихід* “вибух у результаті влучання ракети чи бомби”, *приліт* “влучання ворожої ракети, бомби чи снаряда в що-небудь”, *подарунок* “вибуховий пристрій”, *бавовна* “вибухи в Російській Федерації чи на військових і стратегічних об’єктах окупованих територій України”, *бандероль* “відправлення з України трупа російського окупанта в мішку” та ін.: “*Зламани хрести, розбиті. Хрести позносило. “Прихід”*”

просто у могилу. Фрагменти від пам'ятників порозліталися”, – розповів староста села [<https://vsn.ua>]; *На карті населені пункти росії, куди приїхала “бандероль” з України “Груз 200”, позначені значком у формі черепа з двома перехрещеними кістками. Чорний колір значка означає звичайних солдатів, червоний – офіцерський склад* [<https://konkurent.ua>].

Загально визнано, що метафора є одним із найбільш продуктивних інструментів збагачення й розвитку мови, а також виступає засобом концептуалізації дійсності та формування суспільних поглядів. Вона нерідко є важливим інструментом, зокрема в масмедіа, допомагаючи пояснити складні явища й події як в українському соціумі, так і в зарубіжжі через зрозумілі та доступні образи. Характерно, що більшість слів із новим значенням виникають як результат активної дії метафоризації, оскільки саме метафора відіграє значну роль у процесі надання оцінки особам, фактам, явищам, ознакам, діям, про які повідомляється, формує позитивне або негативне ставлення до них. Тобто метафори змінюють не тільки семантику в словах, а й модифікують стильовий і стилістичний статус лексичних одиниць. Зафіксовано різноманітні види метафор: *перевзуватися* ірон. “змінювати свої колишні погляди відповідно до кон'юнктури”; *алерген* “особа, яка викликає у когось дразливість через свою поведінку, виступає подразником”; *гаманець* “1) багатій; 2) спонсор”; *гурман* “той, хто любить щось вишукане, цікаве”; *заточений* “налаштований, націлений” та ін., що активно використовується в медійних контекстах.

Як бачимо, метафори – не лише художній засіб, але й важливий складник передачі культурних цінностей, мудрості, креативності та ідентичності українського народу. Зібраний матеріал показує, що неосемантив, які виникли в результаті метонімії, порівняно з метафоричними перенесеннями семантики, значно менше. Це одиниці, на зразок: *роздягальня* “спортсмени певної команди, пов'язані з роздягальною”; *ватник* “люмпенізована проросійськи

налаштована особа, яка носить ватник, люто ненавидить усе українське, підтримує російську загарбницьку політику; соціально-політична позиція таких людей суттєво спотворена внаслідок перманентного впливу спочатку радянської, а згодом російської пропаганди”; гуччі “виріб, виготовлений фірмою “Гуччі (Gucci)” та ін. Напр.: *Футболісти Реалу додали головного болю своєму наставнику Карло Анчелотті у виборі основного голкіпера на час відсутності Тібо Куртуа, адже роздягальня позитивно відгукнулася про Андрія Луніна* [<https://sportnews.com.ua>]; *“Ватника” влаштовує середовище, уряд і власне життя, що видається йому цілком благополучним на тлі страшних змін, які відбуваються на екрані телевізора, зовні* [<https://day.kyiv.ua>] та ін.

Засвідчено лише поодинокі випадки конденсації словосполучення у слово-неосемант: *слуга* “представник партії “Слуга народу”. Напр.: *Серед іншого, “слуги” критикували уряд через провалену комунікацію* [газета “Україна молода”, 14.11.2019]. Як бачимо, видозміни значення відбуваються як у питомих, так і в переважно давно адаптованих запозичених словах.

У досліджувану добу з-поміж неморфологічних способів словотворення малопродуктивними виступають лексико-синтаксичний, або зрощеннєвий, (*здоров'язбереження, затридні, бандерадрон*) і морфолого-синтаксичний, або конверсія (*хінкальна, хотдожна, бургерна*).

Варто акцентувати увагу на ще одному важливому явищі в руслі антропоцентризму, яке інтенсифікувалося в останні десятиліття в українській мові, – новітня словотвірна фемінізація – складний, багатоаспектний і неоднозначно оцінюваний громадськістю феномен із усіма ознаками потужної динаміки [Архангельська 2019: 372]. Про її активізацію слушно зазначає О. Тараненко: “Активізація ролі жінок у виробництві та в суспільстві в цілому, зростання їхнього впливу на суспільне життя й розгортання жіночого руху привели до інтенсивного розвитку мовних засобів для позначення особи жіночої статі

за родом занять (професійною і суспільною діяльністю) та соціальним становищем (посадою, званням тощо), який спостерігається в різних європейських мовах з кінця XIX і особливо в XX–XXI ст. (в СРСР – ще в перші десятиліття його існування, в інших країнах особливо після Другої світової війни)” [Тараненко 2020: 25]. Зафіксовано як вдалі фемінативи (*жертводавиця, догравальниця, санкарка, омбудсменка, генералка, борчиня, плавчиня*), так і невдалі з погляду культури мови, естетики (*послиха / посолка, історикиня, адвокатеса, ботиха*). На нашу думку, замість останніх варто вживати одиниці, на зразок: *жінка-посол, жінка-історик, жінка-адвокат, жінка-бот*. Напр.: *Український колектив у чотирьох сетах обіграв “Шелмі Брно”*. *Найкращою за результативністю стала догравальниця “Прометей” Вікі Савар – 19 очок* [<https://xsport.ua>]; *У США дві сестри отримали звання генералок вперше за 224-річну історію американських Сухопутних військ* [<https://umoloda.kyiv.ua>] та ін.

У масмедійному, інтернетному й художньому дискурсах активізація вживання більшості фемінативів умотивоване притаманними їм яскравою образністю, експресивністю, емоційністю, влучністю та дотепністю, наближеністю до живого усного мовлення, що сприяє лаконічності в поданні матеріалу та приверненні уваги потенційного сприймача інформації.

У зв'язку з лібералізацією, демократизацією та вседозволеністю в українській мові цього часового зрізу спостерігаємо “оказіональний бум” і мовну гру в словотворенні. Нині такі неологічні одиниці автори породжують як за продуктивними, так і рідше – непродуктивними словотвірними моделями. Також у цих процесах деривація може відбуватися й за законом аналогії або калькування. Засвідчено, що в досліджуваний період творцями актуальних okazіоналізмів, відбиваючи сучасну соціодинаміку, виступають масмедійники, блогери, тіктокери, фейсбуківці й пересічні громадяни, рідше – письменники. Переконливими прикладами слугують

одиниці, на зразок: *всепропальці* “особи, які в усьому звинувачують владу”, *мизамирці* “прихильники капітуляції в українському соціумі”, *бульбофюрер* “самопроголошений президент Білорусі О. Лукашенко”, *оркофюрер* “президент Російської Федерації В. Путін”, *оркофашист*, *ватонаселення*, *відхенібрьоздити*, *закобзонити* “знищити, убити” та багато ін. Аналізовані одиниці деривовано з метою нестандартно, із значним зарядом експресії, влучності й дотепності номінувати ті чи ті реалії, явища, осіб, дії, процеси. Відомо, що okazіоналізми рідко поповнюють корпус нормативних лексем і стають кодифікованими. Однак, на нашу думку, слово *закобзонити* вже набуло ознак розмовної літературної одиниці. Так і інші вдало створені okazіоналізми можуть бути підхопленими й використуватися більшістю носіїв української мови. Варто акцентувати, що переважна більшість індивідуально-авторських новотворів виступають негативно оцінними. Нерідко вони є лайливими та вульгарними. Засвідчено, що позитивно оцінні okazіоналізми трапляються рідше: *землетрудич*, *словотерапія*, *рідноословлюватись* та ін. Пор.: *Слово лікувало і лікує людські душі. При їх правильному використанні слова набувають особливої магічної сили. Узагальнюючи, ми можемо скласти загальні правила усного мовлення, які відповідають визначенню – словотерапія* [<https://up.mk.ua>]; *Уберігаймо свої душі, рідноословлюймо!* [<https://chtyvo.org.ua>] та ін.

Як демонструють наведені вище численні новотвори, в українській мові досліджуваного часового зрізу серед частин мови істотно переважають іменники, особливо назви осіб. Останні свідчать про активізацію антропоцентричних інтенцій.

Отже, як бачимо, словотвірна система української мови зазнає істотного розвитку в першій чверті ХХІ ст. Вона надає значні можливості різним представникам народу виявити свою креативну діяльність. “Можливість постає як творча засада на мовний пошук, мовне конструювання, трансформацію як художньо-естетичний прийом.

Можливість є найбільш продуктивним і перспективним напрямком розвитку мови, її інтелектуалізації” [Шевченко 2001: 412].

На жаль, не все ідеально в сучасних словотвірних процесах. Нами зафіксовано також і деякі невдалі деривати, що не вражають естетикою та викликають неприємні асоціації: *сучліт*, *сучарт*, *дрищик* та ін. Пор.: *Під дах конкурсу запрошують українських та іноземних кураторів до 40 років, які здатні пов'язати **сучарт** із традиціями українського мистецтва і представити свої концепції вкупі з артефактами в провідних вітчизняних музеях* [<https://umoloda.kyiv.ua>]; *Аж раптом у певний момент стало очевидно, що це одне-надцять-сто-більше видань сформували цілий пласт **сучліту**, який неможливо ігнорувати* [<https://tyzhdn.ua>]. У розмовному, інтернетному, масмедійному та й у художньому дискурсах засвідчено небажані нові утворення, зокрема лайливі й вульгарні, на зразок: *кремляді, всепропадли, лайнюк, лайномет, оркобидло, гівнокомандувач, мордило* та ін. Пор.: *Медійний лайномет Андрій Карпов відпрацьовує липецьку зарплатню* [@bastion_tv]; *Порохоботський лайномет знову попереду підбрехачів* [<https://t.me>]; *Чому бандюківське **оркобидло** так полюбляє обмазуватися православ'ям та іконами?* [<https://x.com>]; *Антон з'явився на п'ятому поверсі готелю “Лівадія” вранці наступного дня. Стрижений **мордило**, що сидів у кріслі біля порт'є, відклав убік порножурнал. – Тебе каго нада?* [Андрій Кокотюха]. На жаль, зібраний матеріал засвідчує, що тенденція до вульгаризації в українській мові поступово набирає обертів. Уважаємо, що цьому процесові головню сприяє російсько-українська війна, а також негативні явища й процеси всередині держави – корупція, здирництво, порушення законів високопосадовцями та ін.

Нові запозичення – друге важливе джерело, що сприяє динаміці лексико-семантичної системи. Такі одиниці – своєрідне знаряддя пізнання світу, переймання досягнень у науці, техніці, військовій справі, медицині, культурі в інших народів, передусім високорозвинених. Оскільки нині Україна

стала відкритою та демоератичною державою, яка все більше орієнтується на західноєвропейський світ, це спричиняє динамізм іншомовних входжень передусім на лексико-семантичному рівні. Нові запозичення сприяють істотному розширенню знань, ерудиції українців, поглибленню свідомості, їхній інтелектуалізації. Про це слушно зауважила одна з відомих українських науковиць: “Концептуальність теорії мовної інтелектуалізації виявлена і значною мірою представлена в розкритті закономірностей відтворення в національній мові світовідчуття й світорозуміння народу в його цивілізаційних змінах. Основний цивілізаційний критерій людства – інтелект. Відповідно й інтелектуалізація мови полягає в рухомому процесуальному становленні мовної системи, вдосконаленні її семантико-структурної організації, функцій, репрезентації мовних форм еволюціонуючої національної свідомості та їх відповідності структурі інтелектуального пізнання” [Шевченко 2001: 139].

У першій чверті XXI сторіччя активному входженню та вживанню новозапозичених слів (особливо в інтернет-дискурсі та в ЗМІ), сприяв ряд чинників як екстралінгвального, так і інтралінгвального характеру. Серед позамовних варто виділити: 1) науково-технічний прогрес, інформатизація, комп'ютеризація та інтернетизація в глобальному масштабі; 2) вплив мови-джерела (США, Велика Британія, Канада), пов'язаний із політико-економічним авторитетом держави; 3) відкритість України: інтенсифікація міжкультурної комунікації в галузі науки, техніки, економіки, туризму, мистецтва та ін., що сприяє активізації комунікації з носіями інших мов; 4) посилення діяльності іноземних фірм, релігійних організацій і сект в Україні; 5) дифузія термінів-інтернаціоналізмів, замість яких українська мова ще не створила адекватного відповідника; 6) використання іншомовної лексеми, із метою коротко описати певну реалію чи поняття одним словом; 7) зростання рівня освіченості журналістів і більшості громадян України, зокрема оволодіння іноземними мовами; білінгвізм; 8) мода на іншомовні слова і запозичення, естетичні смаки українців

(особливо молодого покоління), які надають мовленню оригінальності, незвичності, престижності та багато ін. До інтралінгвальних факторів відносимо такі: 1) системність мови, що ґрунтується на взаємозалежності її рівнів та елементів; 2) тенденція до інтеграції елементів мови; 3) номінативна безвихідь або внутрішньомовна потреба в називанні нової реальності чи поняття і їх відсутність у базі мови реципієнта (передусім стосовно різноманітних термінів); 4) принцип економії мовної енергії, лінгвальних засобів; 5) практична потреба у семантичному або стилістичному розмежуванні внутрішньо близьких, однак усе-таки різних понять для їх уточнення; 6) прагнення до новизни та свіжості, емоційності й експресивності; 7) дія аналогічних тенденцій тощо.

Зібраний матеріал засвідчив, що серед іншомовних слів у досліджуваній період значно переважають англіцизми й американізми (понад 80 %). Саме англійські неологізми на сьогодні найактивніше проникають до словника сучасного українця, поширюючись у масовій комунікації [Шевченко, Сизонов 2022; Сизонов 2024]. Цей процес відбувається під впливом потужної глобалізації та інтернаціоналізації. Варто наголосити, що саме останні сприяють активному входженню термінів із різноманітних галузей знань, які домінують із-поміж новозапозичень. Про це також твердить науковиця М. Навальна: “глобалізаційні процеси спричинили переважно термінологічні запозичення до українського лексикону” [Навальна 2011: 8]. Так, в останні десятиліття українська мова поповнилася такими спеціальними словами: 1) соціально-економічними: *дрейзинг, субброкер, реферал, хедж-фонд / гедж-фонд* та ін.; 2) суспільно-політичними: *трендвотчинг, астротурфінг, спін-дóктор / спіндóктор* та ін.; 3) технічними: *скринкáстинг, форк, айдро́п, фічефон* та ін.; 4) науковими: *топкварк, прайс-кеп, нетлінгвістика* та ін.; 5) медичними: *антиейджинг, чек-ап, донанемаб* та ін.; 6) спортивними: *футго́льф, фістбо́л, семі-контакт* та ін.; 7) мистецькими: *фан-арт, бенгер, шоуранер* та ін. Пор. у контекстах: *Куплені українцями акції перебувають на*

рахунку іноземного брокера, який зберігає їх на користь українського **субброкера**, який, своєю чергою, зберігає їх на користь своїх клієнтів [https://finclub.net]; **Спін-доктор** – це *Pr-Фахівець*, який за рахунок застосування комплексної системи інструментів, приймань, форм і методів в області PR “лікує” (виправляє) події, що є результатом чорного PR, тобто він займається подачею події в більш сприятливому вигляді, виправленням висвітлення публікацій, виступів, події в мас-медіа після того, як інформаційний розвиток прийняв несприятливий відтінок і ситуація одержала негативний імпульс [https://slovotvir.org.ua]; **Скринкастинг** найчастіше використовують для створення лекцій з предметів, що стосуються комп’ютерних технологій: програмування, вебдизайн, обробка фотографій, монтаж відео [https://www.researchgate.net]; Зараз стає популярним кардіологічний постковідний **чек-ап** [https://zn.ua]; Андрій запропонував завтра зіграти в **футгольф** [https://www.k1.ua]; Слідом за Меліссою Макбрайд спін-офф залишила **шоураннер** Анджела Кенг [https://www.ukr.net]. Отже, входження значної кількості різноманітних термінів у сучасну українську мову сприяє заповненню спеціальних лакун, а також адаптації національної терміносистеми до міжнародних стандартів.

Звичайно, крім термінів із різних царин, у рідну мову входять також і чужизми на позначення побутових реалій: *лонгслів* (від англ. – *long* – довгий, *sleeve* – рукав) “футболка, термобілизна, нижня білизна, тренувальний одяг із довгим рукавом”; *кранчі* (із англ. *crunches*) “хрусткі пластівці, багаті на клітковину, цінні вітаміни та мінерали, запечені до хрусткої скоринки з горіхами й сухофруктами або іншими корисними продуктами”; *трайфл* (англ. *trifle*) “багатошаровий десерт, який можна знайти в британській та інших кухнях” та ін., що активно використовується в медійному просторі.

Відзначаємо, що в студійований нами період дифузія з інших мов є не такою значною. Названі входження, порівняно з англіцизмами, становлять невеликий відсоток

(за нашими підрахунками біля 20%). Так, у XXI ст. в українській мові почали функціонувати нові слова з 1) італійської (*гуанчале, панакота, лімончело* та ін.); 2) французької (*кавіст, крокембуш* та ін.); 3) іспанської (*гаспачо, тортилья* та ін.); 4) японської (*ікігай, карі, компейто* та ін.); 5) німецької (*берлінери, брюкенклас* та ін.) мов. Як бачимо, наведені вище новозапозичення – це здебільшого колишні екзотизми, що завдяки глобалізації стали активніше вживатися в сучасній українській мові.

Варто наголосити, що в останні роки, зокрема у зв'язку з російсько-українською війною, різко зменшилася кількість входжень із російської мови. Це окремі одиниці, на зразок: *сарафанка* “найпростіший і давній спосіб усного обміну інформацією та безкоштовної реклами”, *прильот/приліт* “влучання ворожої ракети чи снаряда в що-небудь”, *поребрик* “1) вузька смуга з каміння, плит і т. ін., що відокремлює проїжджу частину вулиці від тротуарів; 2) перен. Російська Федерація”, *вдячечка* “подяка”. Зауважимо, що останнє слово є невдалою калькою російської розмовної одиниці *благодарочка*. Напр. у контексті: *Росія продовжує цинічно обстрілювати Сумщину: за день зафіксували понад 80 “прильотів”* [<https://tsn.ua>]; *Полтавщина: пізно ввечері стався “приліт” по об'єкту господарської інфраструктури в одному з сіл області* [<https://day.kyiv.ua>]; *Наважуся припустити, що наше скажімо, „вдячечка”:) нічим не відрізнялося б ні від „благодарю”, ні від „благодарочки”* [<https://texty.org.ua>].

Варто зацентувати, що нові запозичення – це не лише позитивне явище, як було зазначено вище. Певна частина таких слів є небажаною або й навіть шкідливою, оскільки нівелює національну специфіку української мови, розхитує та руйнує її лексико-семантичні особливості. Недоречне вживання деяких іншомовних неологізмів робить комунікацію малозрозумілою, засміченою. Якщо є кращі українські відповідники до новозапозичень, то варто надавати перевагу саме їм, адже вони є зрозумілішими, нерідко милозвучнішими, легше запам'ятовується

й сприймаються громадянами. Так, наприклад, доречніше використовувати *вечірка* замість *паті*, *невдача*, *провал*, *халепка* замість *факап*, *наставник*, *порадник* замість *тьютор*, *стінопис* замість *мурал*, *кутовий* замість *корнер* та ін. На жаль, нині спостерігаємо ще одну негативну тенденцію – зростання кількості варваризмів, зокрема в латинській графіці: *COVID-19*, *afterparty*, *stand-by*, *plus-size*, *non-paper*, *hate* та ін. Пор.: 2127 пунктів щеплення для імунпрофілактики **COVID-19** розпочнуть працювати в Україні з 28 квітня [<http://ukurier.gov.ua>]; Як стверджує автор, головна ідея цього документу, який наразі перебуває у статусі “**non-paper**”, полягає в тому, що після підписання і ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Німеччина має розділити політичну й економічну відповідальність за Україну [<https://zn.ua>]. Також небажаним є використання напівварваризмів, на зразок: *bluetooth-навушники*, *OLED-панель*, *DDOS-атака* тощо. Напр.: *А з захистом від DDOS-атак у нас взагалі епічно* [<https://zn.ua>].

Традиційно, починаючи ще з періоду формування нової української мови, важливим джерелом збагачення лексико-семантичної системи української мови та її динаміки були й залишаються розмовні слова. Так, у ХХІ столітті рідна мова поповнилася в результаті протистояння окниженню чималим масивом названих слів, на кшталт: *маєчка* “поліетиленовий одноразовий кульочок із ручками”, *залізо* “металева гривня певного номіналу”, *додайка* “додаток до основної порції”, *стопати* “зупиняти автомобіль або інший транспортний засіб, щоб підїхати в ньому”, *замануха* “заманювання”, *бюджетник* “студент, який здобуває освіту на бюджетній формі навчання”, *перф* “перфоратор” та ін. Напр.: *Вам який подати кульочок? Маєчку?* [із розмовного мовлення]; *Ось орієнтовні розцінки за один одноразовий кульочок. За подальше безкоштовне розповсюдження так званих “маєчок” підприємців битимуть гривнею* [<https://zaxid.net>]; *Також у Коді цікавилися, чи дякував його хтось з клієнтів, яких він “ощасливив” додатковим нагетсом. Чоловік відповів, що обслуговував клієнтів на*

автомобілях, тому про “**додайку**” вони дізнавалися, коли приїжджали додому [<https://tsn.ua>]; Запропонований додатково до основного товар завжди діє, як “**замануха**”. Це може бути і поясок до сукні, і серезки, іноді навіть додатковий товар не до цієї речі, а просто як **замануха**. Наприклад, рушник. З взуття – устілки, колготки, крем по догляду [<https://www.stb.ua/dobre/ua/>]. Варто акцентувати, що виникнення багатьох розмовних одиниць сприяли відомі екстралінгвальні чинники, які діяли в останні роки в українському соціумі: *ковідка* “зменшено-пестливе від *ковід*, тобто хвороба, яку викликає Sars-CoV-2”, *карантинка* “фото з часу перебування в самоізоляції”, *дистанційка* “дистанційне навчання або робота”, *хаймарсити* “нищити ворога”, *ждун* “мешканець України, який чекає на прихід російських загарбників” та ін. Пор.: *Здається, серед усіх глобальних бід людства, не спричинених безпосередньо нашим видом, як мінімум 4 за останнє століття спричинені вірусами. “Іспанка” – рак – СНІД – “ковідка”* [<https://day.kyiv.ua>]; *Серед людей на Донеччині, Луганщині й Харківському напрямку є велика частка ждунів, які чекають ковбасу по рубль тридцять, кірпічний хліб і російську владу* [<https://tyzhden.ua>]. Цікаво, що потужне входження запозичень нині впливає й на розмовне словотворення. Іншомовні слова можуть слугувати мотиваторами для колоквіалізмів, деривованих уже на українському ґрунті: *бьоздик* (від англ. *birthday*) “день народження”, *дьютик* (від англ. *duty free*) “крамниця безмитної торгівлі (переважно в аеропорті)”, *крейзонутий* (від англ. *crazy*) “божевільний; розумово обмежений, нетямущий”, *зомбак* (від *zombi*, що, імовірно, походить із мов банту) “той, хто беззастережно підкоряється волі іншої людини” та ін. Пор.: *Вранці ти прокинувся і випадково загадавши, що у Михалича завтра бьоздик (норм слово, не чіпляйтесь), а шо йому підігнати – взагалі без поняття* [<https://www.instagram.com>]. Тут ми бачимо взаємодію різних за походженням словотвірних засобів, як за допомогою українських афіксів книжність переходить у розмовність.

Засвідчено, що серед нових колоквиалізмів переважають стилістично марковані утворення – негативно й позитивно оцінні. Так, за характером конотативних сем у неологізмах зафіксовано різні види розмовності, як-от: 1) жартівлива: *біткоїн* “металева гривня певного номіналу”, *пензлювати* “йти”; 2) зневажлива: *вірусняк*, “віруси”, *рекетня* збірн., “рекетири”; 3) зневажливо-іронічна: *папіряччя* “зібрання документів, праць у паперовому форматі”, *держак* “державний секретар”; 4) вульгарна: *тушкомерзота*, *ковідіот*, *совкобидло*, *оркобидло* та ін. Напр.: – *Що ти мені цілу купу біткоїнів насипав?! Дай решту паперовими гривнями!* [із розмовного мовлення]; – *Цікаво, – задираючи голову, сказав Барабаш, – а там рекетня є?* (Л.Кононович); *Проводив подібні переговори саме “держак” (так народ прозвав держсекретарів) Журавський* [<https://umoloda.kyiv.ua>]; *Основний ресурс Москви – совкобидло* [<https://m.youtube.com>]; *Чому бандюківське оркобидло так полюбляє обмазуватися православ'ям та іконами?* [<https://x.com>]. На нашу думку, нові розмовні слова, функціонуючи в різних дискурсах із нейтральним лексемами, сприяють пошвавленню викладу, вносять певну емоційність, експресію, образність, є більш переконливими й дохідливими для реципієнтів. Помічено, що на сьогодні колоквиальні неологізми особливо інтенсивно використовують автори в інтернет-комунікації та в медіамовленні, допомагаючи авторам наблизитися до реципієнтів, а також нерідко передають реакцію останніх у коментарях, діалогах, полілогах, виступах та ін. Як бачимо, впливає доречний висновок: “Тенденції розвитку розмовного стилю української мови відбивають глибинну взаємозалежність соціальної та культурної перспективи сучасної держави і статусу в ній літературної мови українського народу” [Шевченко 2008: 9].

Розвитку сучасного українського лексику в руслі орозмовлення сприяють різноманітні соціальні діалектизми – жаргонізми й арготизми. Із цього приводу відома українська лінгвістка Л. Шевченко слушно зазначає: “Активні процеси

в розмовному стилі української мови (а ми додамо, що також і в інтернет-, і в медіадискурсі – О. С.) передусім позначені чисельністю і частотністю використання сленгових, жаргонних і просторічних мовних одиниць як вияву мовної свідомості соціуму перехідного періоду кардинальної зміни соціально-політичного устрою держави, вияву інтерференції і взаємовпливу мов у сучасному глобалізованому світі” [Шевченко 2008: 13-14]. Закономірно, що з початком російсько-української війни значно активізувалося творення мілітарних соціолектизмів, які інтенсивно функціонують не лише в розмовному дискурсі, а й у різних медіа та інтернеті, через що стають відомими широкому колові мовців: *пташка* “безпілотний літальний апарат, вертоліт або літак”, *монед* “безпілотний літаючий апарат іранського виробництва “Shahed-136”, *дискотека* “активні бойові дії”, *маршрутка* “бойова машина піхоти з особовим складом ворога”, *покемон* “кулемет Калашникова модернізований”, *нора* “бліндаж” тощо. Пор.: *Як працюють українські воїни та їхні “пташки” на нулі: захоплене відео* [https://24tv.ua]; *Над Дніпропетровщиною літали ворожі “монеди”, спрацювала ППО – голова облради* [https://www.pravda.com.ua]; *Десантники показали, як нищать “маршрутки” росіян* [https://www.ukr.net]. Нині світова й українська спільноти перейшли до наступного етапу свого розвитку – інформаційної доби, у якій провідне положення посідають комп'ютеризація та інформатика, а також телефонія, а тому прикладами жаргонізмів із названих царин слугують одиниці, на зразок: *адмінка* “панель адміністратора”, *іменка* “іменна сторінка інтернет-користувача”, *бан* “1) обмеження доступу користувача до певного сайту; 2) заборона”, *забанити* “заборонити доступ, право відповідати на дописи й тому подібні обмеження для користувача (в інтернеті)”, *проц* “центральний процесор” тощо: *Захоплюється [Юрко Зелений] мовознавством, зокрема – вишукує питома слов'янську лексику. Деякі слова виносить на обговорення на своїй “іменці” – іменній сторінці* [https://gazeta.ua]. Серед молодіжних соціолектизмів, що активізувалися в останні

роки, варто назвати одиниці, на зразок: *дичина* “маячня, нісенітниця”, *шеймити* “соромити, критикувати, засуджувати поведінку (зазвичай в інтернеті), *пумки* “кросівки фірми “Puma”, *парохід* “той, хто не пропускає заняття, ходить на пари” та ін. Пор.: *Вона постійно шеймить свого брата за його незадовільні оцінки* [<https://slovotvir.org.ua>]; *Побратим придбав пумки на літо* [із розмовного мовлення]. В сучасному автомобільному жаргоні активно побутують слова, на кшталт: *безлімітка* “автомобіль із безлімітною швидкістю”, *гібрид* “гібридний автомобіль”, *електричка* “автомобіль з електричним двигуном, що живиться від акумуляторів, установлених на цій же машині; електромобіль”, *гірлянда* “проблискові маячки різних кольорів, встановлені на даху автомобіля”, *гаситися* “зменшувати швидкість, гальмувати” тощо: *Тепер [після зміни двигуна] гібрид здатний розганятися до 100 км/год лише за 4,5 секунди, а його максимальна швидкість досягає 240 км/год.* [<https://www.ukr.net>]. Із-поміж спортивних соціолектизмів нині активно функціонують такі: *здуватися* “програвати”, *закамбечити* “програючи в ході матчу, відігратися та в результаті досягти нічиєї або й перемогти”, *вежа* “вища ліга”, *фіналка* “фінальна частина турніру з покеру”, *гарбуз* “борець сумо” та ін. Пор.: *Наразі саме Андерсон є чіп-лідером турніра, проте й у Вайзмана третій стек, що дає непогані перспективи на фіналку...* [<https://ua.tribuna.com/uk/poker>].

Сучасний жаргон журналістів представлений одиницями, на кшталт: *цегла* “стандартний сюжет новин”, *борзописець* “журналіст, який пише багато, але погано, *жуйка* “пережовування в матеріалі фактів, прізвищ, цифр” та ін. Пор.: *Телемарафон треба однозначно відміняти. Це жуйка, яку неможливо дивитися, але люди це споживають, бо іншого немає. Люди звикли дивитися телевізор. Але це перетворилося просто на рупор влади – і більше нічого* [<https://zmina.ua>]. Засвідчено також наукові соціолектизми, які трапляються рідше: *дисер* / *дисертуха* “дисертація”, *мурзилка*, *смітник* “український або зарубіжний збірник чи

журнал, у якому за гроші друкують всевдонаукові праці”. Напр.: “...Серед цих журналів дуже багато настільки недобросовісних видань, що справжні вчені називають їх *мурзилками*, або *смітниками*, більш пристойного слова для них підібрати не можна”, – каже Войтенко [https://zn.ua]. Варто акцентувати, що частина соціалектизмів, які активно “розкручують” у масмедійному й інтернетному дискурсах, поступово набуває статусу розмовних літературних слів. До них можна віднести лексеми, на зразок: *нуль*, *передок* “передова; частина лінії оборони, найближча до ворога”, *висіти* “не реагувати на зовнішні подразники –натискання клавіш чи кнопок миші (про операційну систему або програму)”, *підрізати* “несподівано стрімко обігнати який-небудь транспортний засіб (переважно авто), перешкоджаючи його подальшому рухові, створивши аварійну або близьку до неї ситуацію на дорозі”, *вангувати* “передбачати”, *закладка* “вид схованки (у наркоманів)”, *джинса* “замовлена, проплачена стаття, що містить компромат або рекламу” тощо. На нашу думку, такі одиниць уже мають бути зафіксованими нормативними лексикографічними працями.

Ще один різновид соціальних діалектизмів, зокрема арготизми, певним чином сприяють динаміці лексичного складу української мови ХХІ стор. Незважаючи на те, що такі лексеми характерні для людей закритої спільноти, в останні десятиліття вони активно вживаються у розмовному, масмедійному та інтернетному дискурсах, рідше – у художньому. Засвідчено використання названих соціалектизмів передусім кримінального походження: *ліпило / ліпила* “лікар”, *дерібанити* “здійснювати незаконний поділ, привласнення земель, майна, коштів і т. ін.”, *шлепер* “вагонний злодій”, *пахан* “особа, яка очолює злочинне угруповання”, *стрілка* “місце зустрічі, під час якої вирішують певні проблеми (найчастіше шляхом застосування фізичної сили)”, *жмур* “покійник, труп” та ін. Пор.: *Заповідні ліси Закарпаття продовжують*

немилосердно дерібанити місцеві посадовці
 [https://umoloda.kyiv.ua].

Також певною мірою сприяють динамічному розвитку лексико-семантичної системи сучасної української мови також актуалізовані, або ревіталізовані, одиниці (так звані функційні неологізми): *томос, справочинство, виш, речник, середмістя, перемитники, перемитництво, кашлюк, забій, правець, реченець* тощо. Важливо відзначити, що останнє з названих слів є питомим і поступово заміняє небажане запозичення з англійської мови *дедлайн* “кінцевий термін, до якого має бути виконане певне завдання”. Пор.: *Коли впродовж останнього часу мовний колектив зумів повернути до активного вжитку іменники речник, середмістя, перемитники, перемитництво та ін., то немає жодних підстав для того, щоб реченець опинився серед запорошеного забуття* [http://www.golos.com.ua].

Відомо, що лексико-семантична система будь-якої мови не тільки збагачується, але й, так би мовити, позбувається частини одиниць, відправляючи їх на периферію. Так, в останні десятиліття пасивізованим, тобто історизмами, стали слова, на зразок: *пейджер, беркутівець, беркутня, даївець, міліція, міліціонер, міліцейський* та ін. Це сталося тому, що названі реалії та поняття вийшли з вжитку або й зовсім зникли, замінившись іншими (наприклад: названі останніми лексеми нині мають відповідники – *поліція, поліцейський*).

Отже, українська лексико-семантична система нині розвивається надзвичайно динамічно, істотно збагачується як кількісно, так і якісно. Проаналізовані мовні одиниці відбивають особливості освоєння активно змінюваного світу українцями, є засобом утілення їхньої мовної картини світу. Нині різноманітні неологізми слугують не лише засобом номінації чи емоційно-експресивного висловлення думки авторами, які їх створили або запозичили в готовому вигляді, а й віддзеркалюють актуальні соціально-політичні, мілітарні, економічні, медичні, культурні, спортивні та ін. важливі явища й процеси сучасного динамічного інформатизованого світу. Виявлено, що в першій чверті XXI сторіччя найбільш

дієвими джерелами поповнення лексико-семантичної підсистеми української мови є словотворення, запозичення (головно англіцизми), розмовні одиниці, а також почасти субстандартні й актуалізовані слова. Засвідчено істотне збільшення числа фемінативних утворень, одиниць, пов'язаних із російсько-українською війною, різноманітних okazionalizmів тощо.

Література

Архангельська А. *Femina cognita*. Українська жінка у слові й словнику. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 444 с.

Карпіловська Є. Нова Україна в словотвірній номінації : зміни в мовному кресленні світу. *Відображення історії та культури народу в словотворенні*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 91-109.

Космеда Т., Осіпова Т., Сліпецька В. Зміни в комунікації та мовомисленні українців в епоху коронавірусної пандемії : інноваційна креативність. *Theoria et historia scientiarum*. Vol. XVIII. Ed. Nicolaus Copernicus University 2021. С. 27-47.

Навальна М. Динаміка лексику української періодики початку ХХІ ст.: [монографія]. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.

Сизонов Д.Ю. Медійна фразеологія в інформаційному просторі сучасної України: лінгвостилістичний та комунікативно-функціональний ресурс : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2024. 439 с.

Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови. *Мовознавство*. 2002. № 4-5. С. 33-39.

Тараненко О.О. Явище мовного андроцентризму і сучасний рух за гендерну рівність. *Мовознавство*. 2020. № 2. С. 20-46.

Шевченко Л.І. Активні процеси в розмовному стилі української мови : культурний простір і мовна свідомість соціуму. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2008. Вип. 16. С. 9-15.

Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : [монографія]. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2001. 478 с.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2017. 120 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2018. Ч.1. 120 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2019. Ч.2. 119 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2020. Ч.3. 119 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021. Ч. 4. 100 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2022. Ч. 5. 359 с.

Шевченко Л.І. Українська неолінгвістика : пошуковий простір, напрями, проблеми. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 3. С. 22-30.

Лариса Шулінова

<https://orcid.org/0000-0002-1902-9191>

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА ЖАНРОЛОГІЯ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

Еволюційні й динамічні суспільні процеси та глобалізаційні виклики зумовлюють постійну увагу до функціонування мов, виявлення, оновлення та розкриття їх потенцій у забезпеченні комунікативних потреб у різних сферах суспільної діяльності. Інноваційні технології як можливість здобування, продукування, обміну інформацією та організація життєдіяльності людських спільнот значною мірою впливають розвиток сучасних мов. Тому дослідження функціональної стилістики залишається актуальним і на часі завжди.

Екстра- й інтралінгвіальні чинники формування функціональних стилів перебувають у колі зацікавлень українських лінгвістів повсякчас, починаючи з другої половини ХХ ст. Одним із провідних стилістів-функціоналістів є Заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор Лариса Іванівна Шевченко. У своїх працях вона системно досліджує різні аспекти, пов'язані з підставами диференціації стилів у сучасній українській мові, зокрема і в контексті інтелектуалізації, ресурсів мовних засобів, жанрових реалізації тощо. В одній із засадничих наукових статей “Екстралінгвістична основа як фактор формування мовних особливостей жанру” вона відзначила, що основне методологічне питання, “яке розв’язується функціональною стилістикою, – питання про зумовленість системи мовних засобів того чи іншого стилю (і, вужче, підстилю, жанру та ін.) екстралінгвістичною основою” [Шевченко 2014: 94]. Щодо саме жанрової диференціації у функціональній стилістиці вона акцентувала на стильовій “однорідності конкретних текстів у межах жанру і жанрів у межах стилю”

і що при цьому “кожен жанр має свою екстралінгвістичну специфіку, а отже, й мовну” [Там само: 97-98].

Потреба осмислення, встановлення критеріїв і підстав для виокремлення жанрів та наявності міжстильових жанрів, на наш погляд, лишається актуальною й сьогодні, особливо в контексті технологізації та певним чином демократизації всіх сфер суспільного життя – офіційно-ділової (електронний документообіг, петиції, наради / засідання, одруження / розлучення онлайн тощо), наукової (особисті сторінки науковців у соціальних мережах, дистанційна робота міжнародних груп дослідників, конференції, науковий нонфікшн тощо), медійної (традиційні медіа, їх жанри та сучасні модифікації, жанрова дифузія, розрізнення форматів, жанрів і жанрових різновидів, нові жанри тощо), культурно-мистецької (рецензії, огляди, відгуки фахівців і пересічних реципієнтів, дописи в соціальних мережах представників мистецької спільноти, фанфіки тощо), міжособистісного спілкування (мережеве спілкування, зокрема й листування, тощо).

Зазначаючи, що в стилістичних дефініціях жанру зазвичай не актуалізована специфіка їх дослідження та розуміння, а тому здебільшого такі визначення збігаються за своїми критеріями із загальнотеоретичними, Л. Шевченко вважає, що “питання жанрової диференціації стилів і їх особливостей все ще залишаються поза увагою більшості лінгвістів, хоча і є одним із найактуальніших аспектів мовознавчих пошуків. Шлях до розв’язання названих проблем ми бачимо лише у зверненні до екстралінгвістичних факторів, які зумовлюють функціональні особливості та систематику одиниць жанру” [Шевченко 2014: 101].

У працях із жанрології українських дослідників спостерігаємо здебільшого вживання терміна “мовленнєвий жанр” [Бацевич 2004; Бацевич 2005; Дерпак 2005; Корольов 2009; Мовленнєві жанри 2010 та ін.] із відповідними критеріями та підходами до вивчення. Проте в лінгвостилістичному контексті осмислення поняття “жанр” будемо виходити з твердження Л. Шевченко, що в стилістиці

мовлення “об’єктом дослідження стає безпосередньо мова жанру. Фактори, які в теорії жанрів кваліфікуються як первинні у творенні жанру і є передусім об’єктом вивчення, виступають у стилістиці мовлення щодо мови жанру як екстралінгвістичні. Стилїстика мовлення аналізує їх вплив на добір, склад мовних засобів, на функціонування і трансформацію в процесі функціонування мовних одиниць, проте об’єктом дослідження залишається саме мова жанру” [Шевченко 2014: 99]. Тобто послуговуватимемося термінами “жанр” та “медійний жанр”, “жанр офіційно-ділового стилю” і под. як більш узагальненими щодо специфіки лінгвостилїстики як наукової галузі знань.

Для предметного дослідження функціонального складника диференціації жанрів у стилїстиці пропонуємо власне визначення жанру, що є уточненим варіантом запропонованого нами в попередніх лінгвостилїстичних дослідженнях [Шулінова 2013: 261]: *жанр* – динамічна і водночас закріплена традицією та сформована функціонуванням в активній мовній практиці текстова модель, зумовлена екстралінгвальними чинниками, що структурують і формують стильову специфіку, взаємозв’язок мовних одиниць та засобів усіх рівнів.

Функціональний підхід до диференціації жанрів у лінгвостилїстиці спирається на те, що “понятійна термінологічна поліваріантність розширює значення категорії функції до лінгвістичного універсуму, що дозволяє виокреслювати спеціальні ракурси мовознавчої проблематики, співвіднесені з функцією” [Шевченко 2001: 157]. Тобто в сучасній функціональній стилїстиці розглядаємо реалізації функцій мови, функцій мовних одиниць і засобів різних рівнів та функції жанрів.

Розглянемо оглядово (більш детально це доцільно робити як самостійні ґрунтовні дослідження) жанрові групи в межах функціональних стилів. Для нас важливо окреслити напрями та запропонувати підхід до розрізнення жанрів у межах стилів за функціональним критерієм.

Медійний стиль. У цьому стилі з-поміж мовних функцій традиційно доміантними визначають інформативну (референтну) і впливу (волюнтативну), проте й пізнавальна, комунікативна, емоційна та співвіднесені з ними фатична, ментальна, аксіологічна, денотативна, естетична будуть реалізовані, а зі стильових та жанрових – аналітична, гедоністична (розважальна), популяризація, освітня, організаційна, виховна. Один із учнів Л. Шевченко, представник її лінгвостилістичної наукової школи Дмитро Дергач саме функціональний аспект узяв за основу власної класифікації жанрів медійного стилю. На його думку “медіалінгвістична концепція стратифікації жанрів медіа, заснована на критеріях функціоналізму, враховує такі основні функції медіажанрів та їх мови, реалізовані в різних типах і формах масової комунікації: 1) інформаційна (новини, інформаційна стаття, інформаційне інтерв'ю, бліц-інтерв'ю, замітка, оголошення, афіша та ін.) <...>; 2) аналітична (аналітична стаття, тижневі новини, аналітичне інтерв'ю, соціальна реклама, ток-шоу, стрес-шоу, пост-шоу, огляд, коментар та ін.) <...>; 3) маніпулятивна (комерційна реклама, політична, соціальна програма, гасло, слоган та ін.) <...>; 4) когнітивна (інтелект-шоу, формат каналів “Культура”, “Наука”, “Діскавери”, телепередач “Ревізор”, “Мастершеф” та ін.) <...>; 5) розважальна (в першу чергу йдеться про телевізійні та радійні варіанти жанру шоу – талант-шоу “Х-фактор”, “Фабрика зірок”, “Як дві краплі”, “Льодовиковий період”, “Вишка” та ін., реаліті-шоу, будильник-шоу та ін.); 6) комунікативна (чат, сторінка в соціальних мережах, електронний лист, блог та ін.) <...>; 7) естетична (есе, нарис, фейлетон та ін.) <...>” [Дергач 2014: 30-31]. Вважаємо, що саме такий підхід до диференціації жанрів у межах функціональних стилів є одним із найбільш сучасних та системних. Проте не в усьому погоджуємося з дослідником, зокрема щодо належності окремих визначених ним жанрів саме до жанрів (гасло, слоган, блог, соціальна програма) чи визначених груп (фейлетон – до естетичних). Також дискусійним, на наш погляд,

є розрізнення інтерв'ю на інформаційні та аналітичні, виокремлення інформаційних статей. Виходячи з визначення інтерв'ю, основна функція – інформативна, а аналітична, до речі, можливі ще і розважальна, і маніпулятивна, і естетична, якщо інтерв'ю, наприклад, із коміком, політиком чи літератором, будуть вторинними. Щодо статей, як і звітів, на наш погляд, можливе подібне розрізнення на інформаційні та аналітичні. Допускаємо й наявність інших поглядів, що важливо для розвитку наукового осмислення сучасних процесів у лінгвостилістиці та медіалінгвістиці. Всі ці питання засвідчують актуальність і важливість досліджень функціонального складника в диференціації жанрів.

Науковий стиль. У цьому стилі реалізовано найперше мовні функції – когнітивну (пізнавальну, мислетворчу), референтну (інформативну), метамовну, функції стильові та жанрові – дослідницьку, освітню, аналітичну, популяризацій, впливу, оцінювання певного наукового знання в науковому соціумі. Застосовуючи функціональний підхід, пропонуємо розрізнити жанри наукового стилю за такими групами:

- науково-дослідницькі (монографія, академічна наукова стаття, дисертація, наукова доповідь тощо), у яких реалізовано найперше функції когнітивну, метамовну та дослідницьку;

- науково-аналітичні (рецензія, відгук, анотація, коментар, аналітичний звіт, експертний висновок, реферат тощо), у яких реалізовано функції аналітичну, оцінювання певного наукового знання в науковому соціумі, впливу;

- науково-інформативні (довідник, словник, енциклопедія, інформаційний звіт, інформаційний лист про науковий захід тощо), у яких основною буде функція інформативна;

- науково-навчальні (підручник, посібник, лекція, навчальний реферат тощо), у яких реалізовано освітню, пізнавальну, інформативну, аналітичну функції;

- науково-популярні (науково-популярна стаття, науково-популярна доповідь, допис відповідної тематики та призначення в соціальній мережі тощо), у яких реалізовано функції пізнавальну, інформативну, популяризацій та впливу.

Науковий нонфікшн, що стає все більш поширеним і затребуваним у реципієнтів різного рівня знань, підготовки, фахової компетентності, за функціональним критерієм можна зарахувати і до науково-дослідницьких, і до науково-популярних. Додатковими критеріями розрізнення стануть добір мовних засобів реалізації авторського задуму та відповідно архітектура тексту, наявність / відсутність покликань на наукові джерела тощо.

Офіційно-діловий стиль. Системно реалізовано в цьому стилі мовні функції – референтну (інформативну) і волюнтативну (імперативна, впливу), функції стильові та жанрові – аналітичну, комунікативну, організаційну. Окремі аспекти функціонального підходу до розрізнення жанрів офіційно-ділового стилю за групами були застосовані С. Єрмоленко, зокрема “розрізняють: 1) документальні жанри (наказ, протокол, ухвала, заява, угода); 2) інформативно-ознайомлювальні жанри (інформація, інструкція); 3) власне інформативні жанри (оголошення, письмова інформація, повідомлення)” [Єрмоленко 1999: 315] Ми ж пропонуємо виокремлювати жанри офіційно-ділового стилю за такими групами:

- інформативні (акт, довідка, інформаційний звіт, службовий лист, оголошення, подання, службова записка, резюме, посвідчення, комюніке, нота, дипломатична заява тощо);

- аналітичні (аналітичний звіт, коментар, огляд, відгук, рецензія, доповідь, меморандум тощо);

- комунікативні (ділова телефонна розмова, перемовини, співбесіда, нарада, саміт, дипломатичний прийом тощо);

- організаційні (статут, правила, інструкція, положення, план роботи, контракт, угода, конвенція тощо);

- імперативні (конституція, закон, наказ, розпорядження, постанова, ухвала, рішення, вказівка, петиція, доручення, декларація тощо).

Не пропонуємо виокремлювати дипломатичні жанри, адже їх функціональний мовний і жанровий складники дають підстави розподілити за загальним для всіх текстів офіційно-

ділового стилю функціональним підходом. За потреби можна кількість груп збільшити, наприклад, виокремивши розпорядчі та регламентаційні, проте основною функцією в них, на наш погляд, є імперативна, що дало підстави об'єднати їх в межах однієї класифікаційної групи.

Розмовний стиль. Досліджуючи активні процеси в розмовному стилі української мови, Л. Шевченко характеризує “розмовний стиль як один із найбільш комунікативно динамічних, вербально рефлексивних і водночас поліваріантних щодо жанрів тип мовної комунікації постає в сучасному світі вербалізованою реальністю, що дозволяє вимірювати інтелектуальну мобільність будь-якої національної мови у глобалізованому світі” [Шевченко 2014: 114-115]. Розрізнення і за підстилями, і за жанровими групами в цьому стилі доволі суперечливе в сучасних лінгвостилістичних дослідженнях або загалом відсутнє. Узятий нами за основу диференціації жанрів функціональний підхід дає підстави запропонувати вмотивований та системний розподіл текстів усного та писемного спілкування, аналогічний до інших стилів.

Основними мовними функціями, реалізованими в цьому стилі, є комунікативна, інформативна, емоційна та впливу, проте варто наголосити й на аксіологічній та ментальній, адже вважаємо, що формування індивідуальних, родинних і певною мірою суспільних цінностей відбувається в міжособистісному спілкуванні, як і формування, збереження та передавання національної самосвідомості, традицій культури й історії народу. Пропонуємо розрізняти жанри розмовного стилю за такими групами:

- інформативні (нотатки, записка, запрошення, порада, рецепт, звіт, прогноз, лист тощо);
- комунікативні (бесіда, телефонна / онлайн розмова, комплімент, прохання, щоденник тощо);
- імперативні (заповіт, наказ, розпорядження тощо);
- емоційні (суперечка, вітання, тост, голосіння, прокльон тощо).

Зараховуємо щоденник до комунікативних жанрів через функціональне призначення – спілкування із самим собою,

з реальним (особа, з якою автор погоджується / не погоджується, розмірковуючи / оцінюючи певні події та ситуації, описувані в щоденникових записах) чи уявним / сподіваним адресатом (тим, хто за певної ситуації чи умов читатиме). Припускаємо, що аксіологічна та ментальна функції дають змогу виокремлювати жанрові різновиди (духовний заповіт, ворожіння як різновид прогнозу тощо). Добір відповідних мовних засобів у них, що відповідатимуть систематиці стилю загалом, окремих його жанрів, розкриватимуть функціональний ресурс сучасної української мови в розмовному стилі. Проте це має стати предметом наукового обговорення та окремих самостійних досліджень.

Художній стиль. У художньому стилі основними мовними функціями зазвичай вважають емоційну, естетичну та поетичну, хоча, безумовно, реалізовані також ментальна, аксіологічна, когнітивна та впливу, щодо окремих жанрів можна визначати й гедоністичну. Зрештою всі стильові риси, зумовлені функціональною єдністю: уживання мовних засобів в естетичній функції. Традиційна на сьогодні диференціація художнього стилю за підстилями та жанрами збігається з літературознавчим поділом за родами літератури на поетичні, прозові, драматичні, хоча й із зазначенням специфіки добору мовних засобів відповідно до їх стилістичного потенціалу, як-от у С. Єрмоленко: “Кожний із жанрових різновидів художнього стилю (поезія, проза, драма) володіє особливими прийомами актуалізації стилістичного значення мовних одиниць у текстах” [Єрмоленко 1999: 303]. Але такий поділ не відповідає функціонально-стилістичним критеріям. Як орієнтовну модель, що може бути доповнена, уточнена, модифікована, пропонуємо розрізняти жанри художнього стилю за такими групами:

- аксіологічні (філософський роман / есе / вірш / драма / трагедія, психологічний роман / новела тощо);
- ментальні (дума, легенда, історичний роман / повість / драма / трагедія громадянська поезія, героїчна поезія / драма / трагедія тощо);

- волюнтативні (повчальна драма, заповіт, епіграма, роман-притча, байка тощо);

- розважальні (фарс, водевіль, пародія, розважальна комедія тощо);

- когнітивні (акровірш, есе, науково-фантастичний роман / повість / оповідання, детективний роман / повість / оповідання тощо);

- комунікативні (роман у листах, вірш-діалог, щоденник тощо).

Лінгвостилістичний статус окремих жанрів художнього стилю (нонфікшн, фанфік тощо) потребує окремого вивчення, що дасть змогу визначити їх жанрові різновиди та належність до відповідних груп за функціональним критерієм диференціації.

Релігійний стиль. Послугуємося цим терміном на позначення функціонального різновиду літературної мови, адже одним із основних екстралінгвальних критеріїв є форми суспільної свідомості (наука, політика, право, мистецтво й релігія) та відповідні їм сфери суспільної діяльності з типізованою і традиційною формою спілкування. На сьогодні лишається остаточно не визначений статус релігійного стилю в системі функціональних стилів сучасної української мови та термін, яким його номінують.

Щодо статусу в системі функціональних стилів, то погоджуємося з аргументами, наведеними Л. Шевченко в праці “Лінгвістична аргументація конфесійного стилю в сучасній українській літературній мові”: “екстралінгвальне й інтралінгвальне забезпечення аргументативності стадіального розвитку конфесійного стилю гармонізують лінгвістичну теорію, оскільки сприяють об’єктивності підходів до визначеного наукового об’єкта – мови, що функціонує в реальному цивілізаційному просторі” [Шевченко 2014: 138]. У наукових працях ХХ – початку ХХІ ст. “для його називання вживається цілий ряд ідентичних термінів: *сакральний стиль, конфесійний стиль, богословський стиль, релігійний стиль, священна мова, свята мова, культова мова* тощо” [Українська лінгвостилістика

2007: 311]. Можемо стверджувати, що на початок 2024 року ситуація не змінилася.

Визнаємо належність релігійного стилю до системи функціональних стилів української літературної мови, проте послуговуємося терміном “релігійний стиль”, який, на наш погляд, є більш системним і відповідним до екстралінгвальних чинників виокремлення стилів. Доцільність диференціації за жанровими групами в цьому стилі варто розглядати в контексті вирішення окреслених проблем у самостійному спеціальному дослідженні. Проте запропонований для всіх стилів функціональний підхід розрізнення жанрових груп буде доцільним і щодо цього функціонального різновиду літературної мови.

Функціональний підхід до диференціації жанрів у лінгвостилістиці дає змогу виокремити й аргументовано досліджувати текстові реалізації, які номінують міжстильовими жанрами. Визначаючи певні жанри, наявні в різних стилях, як міжстильові, зважаємо й на екстралінгвальні, й на інтралінгвальні чинники, проте власне складник реалізації функцій мовних, стильових, жанрових та окремих мовних засобів різних рівнів, на наш погляд, дає вихідні підстави їх виокремлювати. Звісно, проблема функціонування в сучасній лінгвостилістичній системі міжстильових жанрів є самостійним напрямом дослідження, тому лише окреслимо загальні функціональні принципи, дотичні до запропонованого вище аспекту диференціації жанрів у лінгвостилістиці.

До міжстильових жанрів зараховуємо статтю, рецензію, коментар, огляд, лист, звіт, доповідь, есе тощо. Стаття – один із основних репрезентативних жанрів і наукового, і медійного стилю, у якому системно реалізовано функції когнітивну, інформативну, аналітичну, дослідницьку. Зауважимо, що статтю в офіційно-діловому стилі визначаємо не як самостійний жанр, а як елемент архітекτονіки інших жанрів (конституція, закон тощо). Рецензія – жанр наукового, медійного й офіційно-ділового стилів, у якому основними будуть функції інформативна, аналітична, оцінювання наукового знання / культурно-мистецького явища / медійного

продукту / офіційно-ділового документа у відповідному соціумі, в медійному стилі – ще й популяризації, впливу та рекламна, а в офіційно-діловому та науковому – імперативна (“рекомендувати” / “не рекомендувати”, “визнавати” / “не визнавати” тощо). Коментар і огляд є жанрами наукового, медійного й офіційно-ділового стилів, функціональними маркерами яких визначаємо аналітичність, інформативність, оцінність, вплив. Лист – жанр офіційно-ділового, медійного, розмовного та художнього стилів. Визначальними спільними для цього жанру будуть функції інформативна та комунікативна для всіх названих стилів, а впливу й емоційна – для медійного, художнього й розмовного. Звіт – жанр офіційно-ділового, медійного, наукового та розмовного стилів. Мотивуємо належність цього жанру до міжстильових із реалізацією саме в названих стилях за спільними функціями: інформативна та аналітична. Есе – жанр наукового, медійного та художнього стилів. Когнітивна, емоційна, аксіологічна, ментальна – основні визначальні функції цього жанру. Для міжстильових жанрів також властива подібність архітекtonіки тексту, а вже інші екстра- та інтралінгвальні чинники вмотивовуватимуть їхню специфіку в межах кожного зі стилів.

Запропонований функціональний підхід до диференціації жанрів у лінгвостилістиці дає змогу унормувати понятійно-категоріальний апарат одного із сегментів функціональної стилістики, що сприятиме подальшим системним дослідженням відповідно до особливостей розвитку української літературної мови в сучасних реаліях, адже, за визначенням Л. Шевченко, “національна літературна мова відтворює загальну закономірність, властиву літературним мовам нового часу, – функціонування на принципово нових культурних засадах і у відповідності з ними” [Шевченко 2001: 336]. Жанрова система стилів сучасної української літературної мови є сформованою і водночас динамічною, що відповідає викликам нового часу, де новітні політичні, економічні, соціальні, культурно-мистецькі реалії та процеси, а також технології створення й обміну інформацією зумовлюють трансформацію вже наявних, виникнення нових жанрів та їх

гармонійне функціонування задля реалізації потреб суспільної комунікації в усіх сферах життєдіяльності.

Література

Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник Київ : Видав. центр “Академія”, 2004. 344 с.

Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія : проблеми і перспективи. Львів : ПАІС, 2005. 264 с.

Дергач Д.В. Медійна жанрологія в дискурсі сучасного філологічного знання. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2014. Вип. 28. С. 28-35.

Дерпак О.В. Конфронтативні мовленнєві жанри : комунікативно-прагматичний та мовний аспекти (на матеріалі української, англійської та польської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2005. 16 с.

Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності : стилістика та культура мови. Київ : Видавництво “Довіра”, 1999. 430 с.

Корольов І.Р. Мовленнєвий жанр і комунікативна ситуація : співвідношення понять. *Studia Linguistica*. 2009. Вип. 3. С. 130-134.

Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації: [монографія] / авт. кол. : Р. Помірко, Ф. Бацевич, А. Паславська та ін. Львів : ПАІС, 2010. 280 с.

Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст. : система понять і бібліографічні джерела / За ред. д-ра філол. наук, проф. С.Я. Єрмоленко. Київ : Грамота, 2007. 368 с.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 420 с.

Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : [монографія]. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2001. 478 с.

Шулінова Л.В. Науковий стиль сучасної української літературної мови: жанрова диференціація. *Університетська україністика в актуальних епістемах сучасного мовознавства / Упорядн. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / за ред. Л.І. Шевченко*. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2013. С. 257-263.

Юлія Дядищева-Росовецька
<https://orcid.org/0000-0003-4366-3587>

РЕФЛЕКСІЇ ЛАРИСИ ШЕВЧЕНКО В ЦАРИНІ РОЗРОБКИ КОНЦЕПЦІЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Вищою формою існування загальнонародної мови, як відомо, є літературна. Її теоретичні підвалини в осмисленні й розробці було закладено основоположниками Г. Винокуром, В. Виноградовим, науковцями Празького лінгвістичного гуртка та ін. майже сто років тому. Проте *tempora mutantur*, весь цей час лінгвістика активно розвивалася, з'явилися нові наукові дисципліни, такі як медіалінгвістика, політична лінгвістика тощо, змінилася сама мова.

До дослідження поняття літературної мови в різних аспектах, окреслення її параметрів, вивчення наступництва її традицій неодноразово у своєму науковому дискурсі звертається Лариса Шевченко [Шевченко 2014а: 197-205; 211-224].

Значне місце в розвитку літературної мови посідає інтелектуалізація, котру ще Б. Гавранек визначив як “такий ступінь розвитку мови, при якому висловлювання стають більш визначеними й точними, а за потреби – абстрактними й здатними висловлювати всю складність думок і їх взаємозв'язок” [Havránek 1932: 50-51]. Л. Шевченко розглядає питання інтелектуалізації української літературної мови як одне з ключових. Широку проблематику інтелектуалізації літературної мови проаналізовано нею в докторській дисертації “Інтелектуалізація української літературної мови: лінгвістична та теоретико-епістемологічна аспектологія” (2002 р.). У різних ракурсах автор досліджує складний процес інтелектуального розвитку та урізноманітнення української літературної мови у своїй монографії “Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу” [Шевченко 2001а].

До проблеми інтелектуалізації літературної мови Л. Шевченко звертається в першому розділі своєї ґрунтовної монографії, присвяченому розгляду теоретичних проблем сучасного мовознавства, зосереджуючись на пошуку дослідницьких парадигм [Шевченко 2001а: 39-53; див. також: Шевченко 2000г; Шевченко 2014а: 13-21]. Дослідниця наголошує: “Концепція інтелектуалізації сучасної української літературної мови є новітнім лінгво-теоретичним дискурсом в епістемології, визначеним як конструктивно модельований пошук критеріїв, репрезентативних форм, характеристик і закономірностей вербального представлення свідомості, що еволюціонує [Шевченко 2001а: 124]. І далі вона деталізує: “Теорія інтелектуалізації мови є знанням про: а) інтелектуальну динаміку мовних форм; б) інтелектуальний розвиток наукового лінгвістичного знання” [Шевченко 2001а: 124; див. також: Шевченко 1993: 230-237].

На глибоке переконання Л. Шевченко, “теорія мовознавства в Україні, аналізована в парадигмі інтелектуалізації знання, має характеристики стадіальності, віднесеності до сформованих дискурсів світової науки (“внутрішня форма слова” О. Потєбні, історична еволюція мови Л. Булаховського, теорія значення О. Мельничука, логіко-структурне моделювання В. Перебийніс та ін.) [Шевченко 2001а: 126]. І далі автор продовжує: “Одночасно спостерігаємо продуктивний пошук і лінгвістичне конструювання в пошукових векторах: історико-лінгвістичному (Г. Півторак, В. Німчук, В. Русанівський, О. Ткаченко, В. Передрієнко, В. Горобець та ін.), порівняльній типології мов (А. Непокупний, Г. Халимоненко, С. Собуцький, К. Тищенко, С. Семчинський), системної та функціональної граматики (А. Грищенко, К. Городенська, І. Вихованець, Л. Кадомцева, О. Ніка та ін.), структурної та прикладної лінгвістики (В. Перебийніс, Є. Карпіловська та ін.), стилістики (С. Єрмоленко, Л. Мацько, Т. Панько, М. Пилинський, Л. Пустовіт, Л. Ставицька та ін.), актуальних психо-і соціолінгвістичних напрямків” [Шевченко 2001а: 126].

Л. Шевченко доходить принципового висновку: “Мова, таким чином, є диференційованою ознакою інтелекту, а

одночасно його репрезентативною формою. Вербалізований інтелект, що еволюціонує в історичному і психологічному просторі, визначає інтелектуалізацію мови” [Шевченко 2001а: 129]. Привертає увагу вдалий аналіз моделювання дослідницею категорії “інтелектуалізація мови” в сучасній теоретичній лінгвістиці, якій присвячено окремий розділ її монографії [Шевченко 2001а: 140-146; див. також: Шевченко 1999: 128-135]. Л. Шевченко зупиняється на вивченні логіки терміна “інтелектуалізація мови” в лінгвістичній теорії [Шевченко 1991б: 213-214], окрему працю присвячує семантиці поняття “інтелектуальний” у системі лінгвістичних категорій [Шевченко 2007: 11-16; див. також: Шевченко 2014а: 41-44]. Автор замислюється й над питанням діалектики наукового пошуку і проблеми інтелектуалізації української мови [Шевченко 1991а: 3-5].

Протягом тривалого часу Л. Шевченко звертається до ключових постатей українського мовознавства й аналізує їх внесок у розвиток концепції літературної мови: вона вивчає проблеми становлення лінгвістичної теорії в Україні та роль М. Максимовича в цьому процесі [Шевченко 2001в: 14-21], простежує зверненість І. Огієнка до внеску першого ректора Київського університету [Шевченко 2004б; Шевченко 2014а: 254-257]. Її увагу привертає концепція розвитку української літературної мови в дослідженнях І. Франка [Шевченко 2002а], функціональний розвиток мови в лінгвістичній концепції А. Кримського [Шевченко 1992: 52-58; Шевченко 2014а: 257-264], концептуалізоване поняття “вербалізація думки” в О. Потебні й теорії інтелектуалізації літературної мови [Шевченко 2011: 7-10; Шевченко 2014а: 249-253] тощо.

Літературна мова як вторинна за часом виникнення порівняно з живим народним мовленням діалектного типу відрізняється наявністю слів з абстрактним значенням, тоді як в діалектному мовленні основу складає лексика з конкретно-предметним значенням: назви традиційних знарядь праці, одягу, страв, предметів домашнього вжитку та ін. Важливо, що посилення інтелектуального аспекту літературної мови відбувається не лише шляхом поповнення

словника новими термінами з абстрактним значенням, новими словами, але й шляхом переосмислення старих – актуалізації та автоматизації [Навр'янек 1932: 50-51]. Свого часу Б. Гавранек обґрунтував тезу про те, що інтелектуалізація сприяє зміні структури словника, вона “отримує найвище втілення в науковій мові (теоретичній), яка характеризується прагненням до максимально точного вираження, прагненням до того, щоб мовне втілення відображало точність об'єктивного мислення (наукового), щоб слова-терміни наближалися до логічних понять, а речення – до суджень” [Навр'янек 1932: 50-51]. Проблема сучасної української термінології неодноразово привертала увагу Л. Шевченко в різних аспектах. Зокрема дослідниця розглядає її в концептах теорії інтелектуалізації мови [Шевченко 2000в: 11-12]. Також вона зупиняється на аналізі тенденцій розвитку української термінології в контексті проблеми мовного планування [Шевченко 2002б: 11-18].

Ключовою рисою літературної мови є її нормованість [Єрмоленко 2004а; див. також: Єрмоленко 2004б; і ще: Струганець 2002; Москаленко 1974 тощо], окремо постає проблема її “суворого нормування” [Кравченко 2010: 88]. Б. Гавранек наголошував: “Теоретичне пізнання норми нової літературної мови є корисним і для стабілізації літературної мови, з одного боку, тому що подібне пізнання означає кодифікацію норми, з іншого боку, тому що теоретик своїм знанням норми допомагає й іншим пізнати її. Тим самим він сприяє пізнанню норми літературної мови, сприяє також стабілізації літературної мови та розвитку її функціональних розбіжностей” [Навр'янек 1932: 83-84]. Також учений намагався встановити розбіжності між нормою народної мови і нормою літературної мови [Навр'янек 1932: 83-84]. Л. Шевченко присвятила вивченню різних аспектів норми літературної мови низку досліджень, із яких найбільше приваблює розвідка “Стилістична норма як проблема сучасної лінгвістики” [Шевченко 2021].

Літературна мова є категорією історичною (М. Гухман), ступінь розвитку якої залежить від багатьох чинників, серед

яких чи не найважливіше місце посідають шляхи її розвою та становлення. Л. Шевченко неодноразово зверталася до вивчення концептуальних питань функціонального розвитку української літературної мови в другій половині XIX ст. [Шевченко 2001а: 320-333] та в XX ст. Її висновки багато в чому корелюють з основними тезами щодо цього періоду автора ґрунтовного підручника з історії української літературної мови В. Русанівського, зокрема розділів “Розширення функціональних меж української мови” та “На зламі віків” [Русанівський 2001: 221-253, 254-289].

Невичерпні можливості урізноманітнення літературній мові дає звернення до безмежних покладів староминувщини. Л. Шевченко у своєму науковому доробку аналізує архаїзми як стилістичний засіб на різних мовних рівнях у дискурсі проблем функціонального розвитку мови [Шевченко 2000а: 508-516].

Увагу дослідниці привертає лінгвістична рецепція християнської моделі світу [Шевченко 2000б: 210-217]. Потужну інтелектуалізацію слов'янського мовлення діалектного типу здійснили творці літературної старослов'янської мови, першовчителі слов'янські, просвітителі Кирило та Мефодій, які розробили азбуку і здійснили переклад книг Святого письма.

Окремо треба відмітити авторські розмисли, присвячені культурному патерну й вербальній рефлексії, у глибокому аналізі Л. Шевченко символіки саду в біблійному тексті [Шевченко 2001а: 260-272], у спостереженнях вченого щодо світу символічних універсумів Г. Сковороди (саду в естетиці українського бароко) [Шевченко 2001а: 272-286] та в лінгвістичній інтерпретації символіки саду в Т. Шевченка [Шевченко 2001а: 286-295].

Традиційно серед основних класифікаційних параметрів літературної мови називають поліфункціональність. Наявність функціональних стилів – це ще одна риса, що відрізняє літературну мову від інших виявів загальнонародної мови, таких як діалектне мовлення. Л. Шевченко присвячує низку публікацій актуальним

проблемам структуризації функціональних стилів української літературної мови [Шевченко 2001а: 342-359; див. також: Шевченко 1998а: 183-186], концептуальним питанням функціонального розвитку української літературної мови [Шевченко 2001а: 320-333], а також суспільній детермінованості стильової систематики літературної мови [Шевченко 2005: 172-185; Шевченко 2014а: 79-91]. Особливо її приваблюють студії з вивчення стилю масової інформації, серед котрих варто виділити її дослідження концептів теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації сучасної української літературної мови [Шевченко 2003: 3-15; Шевченко 2014а: 101-112]. Треба тут відзначити працю, присвячену аналізу ситуації з вивченням медіалінгвістики в сучасній Україні [Шевченко 2013: 3-12; див. також: Шевченко 2014а: 167-174].

Також привертає увагу низка праць Л. Шевченко, де вона наводить переконливу лінгвістичну аргументацію щодо проблеми виокремлення конфесійного стилю в сучасній українській літературній мові [Шевченко 2004а: 3-11; Шевченко 2014а: 133-140; Шевченко 2005: 172-185; див. також: Шевченко 2014а: 85-87]. Зокрема автор зазначає: “Неоднозначність наукових підходів і критеріїв функціональної самодостатності конфесійного стилю стосується передусім екстралінгвальних характеристик, спричинених складністю виокремлення специфічної для всіх носіїв національної мови суспільної сфери комунікації. Така ситуація пов’язана зі світоглядно-соціальною стратифікацією різних груп населення: віруючі / невіруючі, носії традиційних цінностей / орієнтовані на цінності культури доби глобалізації, люди зрілого віку / молодь та ін.” [Шевченко 2014а: 85].

Окремою проблемою можна вважати й таку, що висловлена в тезі: “Складність для лінгвістичної мотивації цілісності конфесійного стилю становить обставина, за якої існує реальна множинність релігійних культурів зі своїми богословськими терміносистемами, фразеологією, симво-

лічним значенням слова тощо. Логічна суперечність у такому випадку вже в постановці питання, що інколи артикулюється в наукових дискусіях: конфесійний *стиль* чи конфесійні *стили*?” [Шевченко 2014а: 85].

Сама дослідниця наголошує, що “сучасна теорія функціональних стилів не виробила пояснень і мотивації системних параметрів названого стилю. Лише окремі лінгвісти <...> аргументують його системні характеристики, узгоджуючи критерії з загальними теоретичними засадами і логікою сформульованої класифікації. В інших випадках досить типово є зверненість до окремих мовних характеристик богословської сфери комунікації, що, безумовно, додає лінгвістичної аргументації, проте, на нашу думку, об’єктивний аналіз статусу конфесійного стилю в сучасній літературній мові є науковою перспективою” [Шевченко 2014а: 84].

Науковець підкреслює: “До складних питань лінгвістичної аргументації конфесійного стилю належить вироблення критеріїв ідентифікації мовних характеристик стилю за умови, коли йдеться про дистанціювання чи навіть антиномічність численних конфесійних жанрів: неоднаковими є критерії добору мовних одиниць у канонічному *регламентованому публічному спілкуванні* <...>, чи *персоніфікованому*, що спирається на спонтанно творене слово (сповідь, молитовне звернення людини до Творця, заповіт). На наш погляд, у такому випадку виникає питання *критеріїв і форм розвитку стилю* та його мовної системи. При цьому маємо враховувати, що богословська традиція детермінує семантико-понятійні відношення: *простір тлумачень реалізується в сфері ідей*, спричинених словом, а не елементарної констатації значеннєвої парадигми слова, фрази, граматичної конструкції та ін.” [Шевченко 2014а: 87].

Звернімо увагу, що “посилення інтелектуального аспекту мови відбувається не лише за рахунок поповнення літературної мови лексикою, притаманною лише літературній мові та нехарактерною для діалектного мовлення, але й за рахунок специфічної фразеології”

[Navránek 1932: 50-51]. Фразеологію як знакову модель інтелектуального розвитку національної літературної мови розглядає Л. Шевченко в окремому розділі монографії [Шевченко 2001а: 245-260]. Тут вона акцентує на такому аспекті як “символічність християнського конструювання світу в лінгвістичній рецепції” і зосереджується на розв’язанні питання про витоки української літературної фразеології [Шевченко 2001а: 245-252]. Також безумовно викликає інтерес підрозділ її монографії, присвячений розгляду еволюції літературної фразеології, зокрема, біблійного походження, як інтелектуальної інтерпретації буття [Шевченко 2001а: 253-260; див. також: Шевченко 2000б: 210-217].

Окремо треба виділити розробку Л. Шевченко питань, присвячених дискурсивно-стилістичній лексикографії [Шевченко, Сизонов 2020], а також функціональним інноваціям у медійній лексикографії [Шевченко, Сизонов 2021] та взагалі лінгвістичним перспективам медійної лексикографії [Шевченко 2014б, див. також: Шевченко 2014а: 174-180]. Сучасний етап функціонування української літературної мови характеризується бурхливим розвитком, викликаним жвавими комунікаційними процесами, що знаходять втілення, зокрема, в активному запозиченні лексики. Тому видаються надзвичайно важливими кодифікаційні студії Л. Шевченко, її видання з колективом співавторів лексикографічних праць, зокрема словника іншомовних слів [Новий словник іншомовних слів 2007], а також низки двомовних словників, здійснене за участі та під керівництвом Л. Шевченко [Сучасний англо-український, українсько-англійський словник 2013; Сучасний німецько-український, українсько-німецький словник 2015; Українсько-македонський, македонсько-український розмовник 2005та ін.].

Запозичення є помітною складовою частиною сучасної термінології, що відіграє значну роль у розвитку української літературної мови, тому важливою є публікація колективом авторів фахових перекладних словників [Новий англо-

український медичний словник 2007; Новий англо-український, українсько-англійський медичний словник 2009; Англо-український юридичний словник 2007; Новий українсько-англійський юридичний словник 2009; Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права 2010; Англо-український, українсько-англійський юридичний словник 2010 та ін.]

На схвальне слово заслуговує оприлюднення Л. Шевченко з колективом співавторів фундаментального словника термінів і понять медіалінгвістики [Медіалінгвістика 2013], що пережив два видання [Медіалінгвістика 2014], юрислінгвістики [Юрислінгвістика 2015], лінгвістичної іміджелогії [Лінгвістична іміджелогія 2023].

Безсумнівно варта уваги на цьому етапі розвитку української літературної мови сучасна неологія: активний процес словотворення, запозичення (найчастіше з англійської), калькування, абревіація тощо. Тому видається вагомим проєкт, ініційований Л. Шевченко: словник “Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа” (наразі вийшло п’ять частин, і робота триває) [Нові слова 2018; Нові слова 2019; Нові слова 2020; Нові слова 2021; Нові слова 2022]. Названі публікації мають велике значення, зокрема, як фіксації сучасного стану розвитку та функціонування української літературної мови, також вони є цінним матеріалом для майбутніх досліджень лексики й фразеології нашого часу, адже для отримання достовірних результатів важливий часовий фактор: фахово осягнути, якою мірою певні зміни в мові нашого періоду були перспективними (або контрпродуктивними), можна лише постфактум, “з великої відстані”.

Переконливою та вичерпною є розвідка, здійснена у співавторстві Л. Шевченко з В. Передрієнком, присвячена висвітленню концептуальних питань вивчення й викладання історії української літературної мови в Київському університеті [Шевченко, Передрієнко 1999: 5-12].

У розвитку літературної мови значну роль відіграє творчість видатних письменників, що виступають мовотворцями, як, наприклад, Т. Шевченко. Л. Шевченко

аналізує доробок І. Котляревського в ракурсі еволюційного розвитку літературних форм української мови [Шевченко 1998б], зупиняється на інтелектуальній інсталяції літературної мови в дискурсі В. Винниченка [Шевченко 2001б: 339-348], її увагу привертають київські неокласики в філологічній концепції Сергія Єфремова [Шевченко 2014а: 264-271] та ін.

Рефлексії Л. Шевченко в царині розробки концепції літературної мови видаються актуальними й важливими, адже українська літературна мова зараз переживає етап активних змін та бурхливого розвитку, спричинений не лише екстралінгвальними, але й інтралінгвальними чинниками, і сьогодні Л. Шевченко робить свій внесок у її вивчення та фіксацію.

Література

Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права : близько 70000 термінів / Упорядн. В.І. Муравйов [та ін.] ; За ред. В.І. Муравйова, Л.І. Шевченко. Київ : Арій, 2010. 608 с.

Англо-український, українсько-англійський юридичний словник : близько 70000 термінів / Упорядн. Л.І. Шевченко, В.І. Муравйов [та ін.] ; За ред. Л.І. Шевченко, В.І. Муравйова. Київ : Арій, 2010.

Англо-український юридичний словник : Близько 75000 термінів / За ред. Л.І. Шевченко, В.І. Муравйова ; науковий переклад і редагування : Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова, О.І. Хом'як та ін. Київ : Арій, 2007. 552 с.

Єрмоленко С.Я. Літературна мова. *Українська мова : Енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол. : В.М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004а. С. 318-320.

Єрмоленко С.Я. Норма мовна. *Українська мова : Енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол. : В.М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004б. С. 420-421.

Кравченко Л.О. Лексикологія. *Сучасна українська літературна мова : Лексикологія. Фонетика* : підручник / А.К. Мойсієнко, О.В. Бас-Кононенко та ін. Київ : Знання, 2010. С. 87-94.

Лінгвістична іміджелогія : словник термінів і понять / укл. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Ю.Б. Дядищева-Росовецька,

Д.Ю. Сизонов, Л.В. Шулінова ; За ред. Л.І. Шевченко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 216 с.

Медіалінгвістика : словник термінів і понять / укл. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов ; За ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2013. 240 с.

Медіалінгвістика: словник термінів і понять / укл. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов ; За ред. Л.І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 326 с.

Москаленко А.А. Нормалізація української літературної мови. Бібліографічний покажчик. Одеса : Вид-во Одеського державного університету, 1974. 86 с.

Новий англо-український медичний словник ; За ред. Ривкіна В.Л., Бенюмовича М.С. ; Відп. ред. Л.І. Шевченко, В.І. Шматко; упоряд. : Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, Л.В. Шулінова, О.І. Хом’як. Київ : Арій, 2007. 784 с.

Новий англо-український, українсько-англійський медичний словник : близько 24 000 термінів / Упоряд. Н.Р. Мокіна ; За ред. Л.І. Шевченко, В.І. Шматка, В.В. Лося / Науковий переклад і редагування : Л.І. Шевченко, В.І. Шматко, О.І. Ніка, А.А. Дем’янюк. Київ : Арій, 2009. 480 с.

Новий словник іншомовних слів / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом’як, А.А. Дем’янюк ; За ред. Л.І. Шевченко. Київ : Арій, 2007. 1480 с.

Новий українсько-англійський юридичний словник : близько 50 000 термінів / Упоряд. В.І. Муравйов [та ін.] ; За ред. Л.І. Шевченко, В.І. Муравйова. Київ : Арій, 2009. 528 с.

Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2018. Ч. 1. 120 с.

Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2019. Ч. 2. 119 с.

Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2020. Ч. 3. 119 с.

Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021. Ч. 4. 100 с.

Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2022. Ч. 5.

Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Підручник. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

Струганець Л.В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття : монографія. Тернопіль : Астон, 2002. 352 с.

Сучасний англо-український, українсько-англійський словник. Понад 100000 слів і словосполучень / Уклад. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, І.В. Шматко. Київ : Арій, 2013. 544 с.

Сучасний німецько-український, українсько-німецький словник. Понад 100000 слів і словосполучень / Уклад. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач. Київ : Арій, 2015. 544 с.

Українсько-македонський і македонсько-український розмовник / О. Онищенко, Б. Ристовські, В. Русанівський та ін. Київ : Довіра, 2005. 287 с.

Шевченко Л.І. Діалектика наукового пошуку і проблеми інтелектуалізації української мови. *Українське мовознавство*. 1991а. Вип. 18. С. 3-5.

Шевченко Л.І. Логіка терміна “інтелектуалізація мови” у лінгвістичній теорії. *Терминологические чтения (Цикл 2) “Проблемы языков для специальных целей, научной и профессиональной коммуникации”*. 1991б. Ч. 2. С. 213-214.

Шевченко Л.І. Функціональний розвиток мови у лінгвістичній концепції А. Ю. Кримського. *Українське мовознавство*. 1992. Вип. 19. С. 52-58.

Шевченко Л.І. Концептуальність теорії мовної інтелектуалізації. *Сучасні проблеми філології*. Тематичний збірник наукових праць. Київ : Ін-т системних досліджень освіти, 1993. С. 230-237.

Шевченко Л.І. Стилі сучасної української мови. Проблема структуризації. *Українська мова : з минулого в майбутнє*. Київ : НАН України, 1998а. С. 183-186.

Шевченко Л.І. Творчість І. Котляревського в ракурсі еволюційного розвитку літературних форм української мови. *Творчість І. Котляревського в культурологічному контексті : Зб. наук. пр.* Київ : ВПЦ “Київський університет”, 1998б.

Шевченко Л.І. Моделювання категорії “інтелектуалізація мови” в сучасній теоретичній лінгвістиці. *Вісник “Слов’янський університет”*. 1999а. Вип. 3. С. 128-135.

Шевченко Л.І., Передрієнко В.А. Історія української літературної мови в Київському університеті (концептуальні питання). *Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури. Матеріали науково-теоретичної конференції, присвяченої*

165-річчю університету. Гуманітарні науки. Частина II. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 1999б. С. 5-12.

Шевченко Л.І. Архаїзми в дискурсі проблем функціонального розвитку мови. *Дискурс сучасної історичної романістики : поетика жанру. Наукові студії.* Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2000а. С. 508-516.

Шевченко Л.І. Знаковість християнської моделі світу в лінгвістичній рецепції. (До питання про витoki української літературної фразеології). *Вісник XI “Слов’янський університет”*, 2000б. Вип. 9. Філологія. С. 210-217.

Шевченко Л.І. Проблеми термінології в концептах теорії інтелектуалізації мови. *Сучасні проблеми термінології та термінографії : Тези міжнародної наукової конференції.* Київ : КМУЦА, 2000в. С. 11-12.

Шевченко Л.І. Теоретичні проблеми сучасного українського мовознавства : пошук дослідницьких парадигм. *Слов’янські мови і сучасний світ.* Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2000г. С. 5-14.

Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : [монографія]. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2001а. 478 с.

Шевченко Л.І. Інтелектуальна інсталяція літературної мови. *Дискурс В. Винниченка. Літературознавчі студії.* 2001б. С. 339-348.

Шевченко Л.І. Михайло Максимович і проблеми становлення лінгвістичної теорії в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2001в. Вип. 4. С. 14-21.

Шевченко Л.І. Концепція розвитку української літературної мови в дослідженнях І. Франка. *Літературознавчі студії.* 2002а. Вип. 2.

Шевченко Л.І. Тенденції розвитку української термінології в контексті проблеми мовного планування. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : Зб. наукових праць.* 2002б. Вип. 2. С. 11-18.

Шевченко Л.І. Концепти теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2003. Вип. 7. С. 3-15.

Шевченко Л.І. Лінгвістична аргументація конфесійного стилю в сучасній українській літературній мові. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2004а. Вип. 10. С. 3-11.

Шевченко Л.І. Михайло Максимович і Іван Огієнко : діалог філологів в історії української літературної мови. *Вісник*

Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. 2004б. Вип. 15.

Шевченко Л.І. Суспільна детермінованість стильової систематики літературної мови. *Українсько-македонський науковий збірник*. НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського, МАНМ, 2005. Вип. 1. С. 172-185.

Шевченко Л.І. Семантика поняття “інтелектуальний” в системі лінгвістичних категорій. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2007. Вип. 14. С. 11-16.

Шевченко Л.І. Концептуалізоване поняття “вербалізація думки” в О. Потебні й теорії інтелектуалізації літературної мови. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2011. Вип. 23. С. 7-10.

Шевченко Л.І. Медіалінгвістика в сучасній Україні : аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. Вип. 26. С. 3-12.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014а. 317 с.

Шевченко Л.І. Медійна лексикографія в лінгвістичній перспективі. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2014б. Вип. 28. С. 7-16.

Шевченко Л., Сизонов Д. Стан і перспективи дискурсивно-стилістичної лексикографії: огляд проблеми. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2020. 55. S. 1-19.

Шевченко Л.І. Стилістична норма як проблема сучасної лінгвістики. *Круглий стіл “Дискусійні проблеми сучасної стилістики” в рамках Міжнародної конференції “Мова. Література. Реальність”*, м. Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 4–5 листопада 2021 р.

Шевченко Л., Сизонов Д. Медійна лексикографія в польсько-українській диспозиції : функціональні інновації. *Slavia Orientalis*. 2021. LXX (3), S. 643-659.

Юрислінгвістика : словник термінів і понять / укл. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко / За ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2015. 348 с.

Havráněk V. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. *Spisovná čeština a jazyková kultura* / Eds. V. Havráněk, M. Weingart. Praha : Melantrich, 1932. P. 32-84.

Оксана Луценко
<https://orcid.org/0000-0001-6087-316X>

**ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА
У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ
ЛАРИСИ ШЕВЧЕНКО**

Лінгвостилістика – розділ мовознавчої науки, що вивчає функціонування мови в межах функціонально-стильових різновидів, виокремлюваних відповідно до позамовних та внутрішньомовних чинників.

Як самостійна галузь лінгвостилістика виокремилася у 50-60-ті рр. ХХ ст. Із цього часу, за твердженням С. Єрмоленко, “спостерігаємо зростання наукового інтересу до проблем стилістики. Збільшується кількість праць, присвячених вивченню не лише традиційного об’єкта стилістики – мови художньої літератури, а й дослідженню загальних питань стильової диференціації мови, аналізу функціональних стилів. Це дало підстави авторам академічного видання “Сучасна українська літературна мова. Стилістика” зробити висновок, що лінгвостилістика в 70-ті роки ХХ ст. “стала одним із плідних напрямків українського мовознавства” [Єрмоленко].

Саме у згаданий період була опублікована одна з перших наукових статей, що започаткувала лінгвостилістичні пошуки Лариси Шевченко, – “Деякі стилістичні проблеми метафоризації” [Шевченко 1974], де зроблено спробу класифікації метафор, а також схарактеризовано метафоризацію як процес та описано специфіку вивчення метафори у стилістиці.

Так, метафоризація, за визначенням дослідниці, – “це процес перенесення за асоціацією. Саме асоціативні зв’язки включають в себе всю різноманітність нашого життя. На асоціативних зв’язках, як правило, будується метафоричний контекст. При цьому в метафорі підкреслюються найхарактерніші, найважливіші для даної ситуації риси, інші ж риси відступають на другий план. Таким чином, при

створенні метафор в їх семантичне поле вкладається оцінка автора. Мікроконтекст, у межах якого існує метафора, вбирає в себе ставлення автора, і саме тому в процесі метафоризації підсилюються якісні ознаки явищ чи предметів [Шевченко 2014: 157].

Традиційно метафора вважається найскладнішим тропом експресивного мовлення. Вона функціонує як “універсальний семантичний закон, за яким автор надає предметам, явищам та абстракціям рис, ознак і дій, властивих живим істотам” [Чабаненко 1984: 48]. Природною експресивністю відзначається та метафора, суб’єктивно-асоціативний зміст якої є новим, оригінальним та семантично прозорим, розрахованим на естетичну свідомість людини певного часу.

На ці характеристики звернула увагу свого часу й Л. Шевченко, написавши, що “метафора поєднує в собі елементи чуттєвого і абстрактно-логічного сприйняття. Вона є найкращим засобом для збудження творчої уяви читача, змушуючи його пройти тим же шляхом асоціацій, яким ішов автор, і, водночас, пропонуючи ідею, яку він має трансформувати в закінчену думку” [Шевченко 2014: 158].

У сучасній лінгвостилістиці ідеї щодо об’єктності, методу і предметної спрямованості лінгвістичного аналізу метафори спираються на різні теоретико-концептуальні засади, проте пошук оптимального наукового механізму пояснення вербалізованих у тексті асоціацій приводить до інтеграції підходів. Незаперечною і перспективною для наукового аналізу залишається думка про важливість метафори як способу пізнання світу, необхідність її вивчення в номінативному, формальному, філософському, психологічному і власне лінгвістичному аспектах, що передбачає певний синтез методів семасіології, ономасіології, гносеології, логіки, лінгвістики, психології, експресіології, структурального моделювання мовних явищ та ін.

Аналіз метафоричної системи української мови, представлений у дослідженнях В. Русанівського, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Лисиченко, Ю. Карпенка,

О. Тараненка, Л. Шевченко, Л. Пустовіт, Ю. Тимошенко, Т. Матвєєвої, О. Тищенко, Н. Варич, Л. Кравець та ін., зосереджений традиційно на двох аспектах дослідження – структурно-семантичному та функціонально-стилістичному аналізі метафор. В основі класифікаційних підходів до метафори домінує її систематизація за номінативно-функціональними типами: семантично модельовані закономірності співвідношення задуму автора і пов'язаного з цим відображення дійсності.

У процесі дослідження функціональної сутності метафори Л. Шевченко встановила, що “стилістика досліджує не лише загальномовні метафори, їх роль у тексті в межах певного стилю, але й вивчає всі види метафор з урахуванням їх стилістичних можливостей та експресивної оцінки, яку приносить у текст певний вид метафоричного перенесення, визначає частотність і ймовірність використання певних видів метафори в межах кожного стилю” [Шевченко 2014: 160].

Логічно видається пропозиція авторки відокремити вивчення загальномовних метафор від інших її видів, мотивуючи це тим, що “роль метафори визначається за її смисловою, емоційною навантаженістю, за мотивуванням у тексті” [Шевченко 2014: 160].

Так, наприклад, авторська метафора – один із продуктивних засобів еволюційних змін у семантичній структурі слова національної мови. Це зумовлено тим, що розвиток семантики спирається на природу, особливості, традиції мовно-естетичного світогляду народу і досконалість авторської мовної техніки. Метафора з цього погляду реалізує найбільшу продуктивність формування вторинних номінацій у процесі моделювання мовної картини світу, що, у свою чергу, зумовлює специфічний погляд на світ та метафоричне позначення ідіостилістичних особливостей вербалізації світу. Завдяки взаємодії мислення і мови як засобу мисленневих виявів та зображуваної дійсності утворюється вербально-асоціативний потенціал метафори – зв'язок значення цього тропа з реальним змістовим

наповненням. Ідіостилістична картина світу з цього погляду є фактом вербалізації національно-культурного і персоніфікованого мислення. У цьому зв'язку Л. Шевченко стверджує, що “вивчення зображувальної ролі переносних значень у мові письменника є предметом дослідження одної з рис індивідуального стилю автора, є частковим завданням у порівнянні з усіма тими проблемами, які виникають при вивченні метафори стилістикою” [Шевченко 2014: 160-161]. У цій же праці авторка обґрунтовує необхідність загальної класифікації метафор і пояснює принципи її формування: “Абстрагування від усієї різноманітності метафор, яке почасти можна спостерігати в мовознавстві, необхідне для створення загальної класифікації метафор, для визначення їх основних видів (при створенні класифікації можна врахувати тільки основні, спільні для цього виду метафор риси, часткові ж риси, властиві тільки окремій метафорі, залишаються за межами класифікації). Проте при дослідженні будь-якого конкретного тексту метафора виступає в ньому як безпосередня реалізація нового значення з усім багатством смислових і емоційних відтінків” [Там само: 161].

Крім метафори, якій було присвячене ще одне дослідження Л. Шевченко – йдеться про працю “Метафора і усна форма” [Шевченко 1976], авторка цікавиться функціонуванням і інших тропів та стилістичних фігур і не лише в художньому, але й медійному тексті – хронологічно наступні статті дослідниці присвячено вивченню порівняння у мові пропагандиста [Шевченко 1976] та природі й функції повтору в аналітичних жанрах [Шевченко 1977].

Генетично в основі функціонування тропів лежить принцип творення нового поняття, зумовлений виникненням сукупності асоціацій, на яких ґрунтується побудова аналогії між елементами реальної дійсності та абстрактними поняттями й уявленнями внутрішнього світу. За твердженням М. Ласло-Куцюк [Ласло-Куцюк 1983: 28], саме порівняння виникає, як слово-поняття, тобто за допомогою пізнання невідомого через відоме, через зближення двох

явищ на основі спільного знаменника, якоїсь спільної риси. Важливо, що порівняння вважається універсальним мовно-художнім засобом, який ґрунтується на зіставленні понять, паралелізмі уявлень, асоціативних зв'язках і є одним із основних стилістичних прийомів [Павленко 1970: 78].

Порівняння підкреслює та посилює образ одного предмета чи явища за рахунок іншого, викликає певні естетично спрямовані асоціації та чуттєво-оцінні реакції. За логіко-семантичними ознаками та характером сприймання ці мовні засоби можна поділити на порівняння з прозорою (сприймаються без особливого інтелектуального напруження і є помірно експресивними) та складною (потребують асоціативної розумової активізації суб'єкта) логіко-семантичними основами. З огляду на висловлене дослідження порівняльного звороту в медійному тексті, зокрема у мові пропагандистів, є актуальним, оскільки допомагає встановити особливості лінгвістичного моделювання бажаної дійсності, а також чинники впливу на свідомість реципієнтів.

Загалом зауважимо, що порушені Л. Шевченко у згаданих статтях питання були, є і будуть актуальними в лінгвостилістиці, бо розуміння стилістичної функції тропів, використовуваних автором, дає можливість правильно зчитати наративи, ідеї, зміст тексту. Стилістична функція тропів пов'язана з семантичним механізмом відповідної моделі та її лексичним наповненням, що виникає в результаті реалізації художньо-естетичної або сугестивної функції тексту. Це здійснюється у процесі повного або часткового семантичного перетворення словникових одиниць. Повне перетворення характеризується виникненням нового значення, що знаходить вираження у структурі висловлювання. Часткове – пов'язане з конкретно-образним збагаченням, вираженим перерозподілом мовних одиниць. Для розуміння цього процесу необхідно спочатку дослідити семантику вихідної словникової одиниці та її дистрибутивні властивості в мові, а потім визначити специфіку актуалізації і пов'язані з нею контекстуальні умови. В лінгвостилістиці

традиційним є інтерес до семантико-стилістичного (функціонально-стилістичного чи стилістичного) аналізу, за допомогою якого виявляються смислові відтінки інтелектуального, емоційного, естетичного наповнення тексту загалом і лексичної семантики виражальних одиниць зокрема [Мацько, Сидоренко, Мацько 2003: 14]. Увага до виражально-зображальних можливостей слова як засобу емоційно-експресивного, інтелектуально-логічного, художньо-естетичного, інформаційно-сугестивного змісту є основною і для сучасних лінгвостилістичних досліджень.

Однією з центральних проблем лінгвістичної стилістики є мовна експресія – складна лінгвостилістична категорія, в межах якої визначають поняття експресивності – “інтенсифікованої (збільшеної, підсиленої) виразності, такої психологічно й соціально мотивованої властивості мовного знака, яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає напруження почуттів” [Чабаненко 1984: 146]. У науковій літературі виділяють первинну і вторинну (похідну) експресивність [Чабаненко 1984: 149]. Первинна – це традиційна інтенсифікована виразність тих загальнонародних та індивідуально-авторських утворень, які входять до основного лінгвостилістичного фонду певної мови. Вторинна виникає в результаті функціональної зумовленості й певного структурно-семантичного оновлення традиційного мовного засобу. Важливою властивістю експресивності є її невіддільність від мовотворчості, образного й асоціативного мислення. Системні зв'язки, що встановлюються між одиницями художнього тексту, зумовлюють його сприйняття на рівні свідомості і визначають зміст. Основою такого сприйняття є образи, що виявляються в семантиці текстуальних одиниць, якими є тропи. Ці мовні одиниці виконують роль інтенсифікаторів виразності і відзначаються найпомітнішою лінгвостилістичною активністю.

Саме ця проблематика викликала науковий інтерес Л. Шевченко – і наступну працю дослідниця присвятила вивченню взаємозв'язку мовних засобів експресії та

стандарту [Шевченко 1979]. Специфіку мови, зумовлену потенційними можливостями семантики, можна оцінити лише на тлі нормативних мовних рівнів, з яких лексико-семантичний найважливіший, оскільки слово – носій понятійного ядра, образно-чуттєвих уявлень, емоційно-оцінних стилістичних значень. Мотивованість семантичних структур на основі лексичних трансформацій, у процесі яких відбувається прирощення художнього смислу і збагачення лексичного рівня, може бути з'ясована у конкретному контексті. Виявляючи потенційні можливості, текстові елементи вступають у семантико-формальні зв'язки, корелюють з іншими виражальними засобами.

Як лінгвостилістка Л. Шевченко значну частину свого доробку присвятила вивченню індивідуально-авторських стилів, зокрема авторкою активно досліджувалися особливості індивідуальних картини світу письменників, а також символіка та кольороназви в мовотворчості авторів різних періодів, зокрема Тараса Шевченка, Григорія Сковороди, Ольги Кобилянської, Павла Тичини, неокласиків, Зінаїди Тулуб, Максима Рильського, Миколи Зерова та ін.

Поняття “ідіостиль автора” пов'язане із втіленням у текстах авторської концептуальної картини світу. Способом репрезентації авторської картини світу є тексти, тому видається логічним на основі текстової даності досліджувати особливості мовної особистості автора у всій багатоаспектності її відображення – естетичній, емоційній, інтелектуальній, духовній.

Ідіостилістичні картини світу письменників є найрепрезентативнішим виявом, де персоніфікуються, інтегруються і варіюються мовно-виражальні засоби. Індивідуально-авторське світосприймання та світовідтворення визначає художньо-образну конкретизацію дійсності, естетичну функцію мови, що реалізується внаслідок побудови та використання специфічних мовних засобів, особливого типу функціонально-семантичних структур та ідіостилістичних прийомів, що характеризуються зверненням до природних для певного мовного середовища типів асоціювання на рівні національно-культурної свідомості.

Мовна картина світу віддзеркалює уявлення, вірування, мисленнєві стереотипи нації, що є складниками концептуальної картини світу. Традиційним і закономірним у лінгвостилістичних дослідженнях є виокремлення специфічних ідіостилістичних, національних та універсальних концептів, що вербалізовано виявляються передусім у номінаціях, їх образних трансформаціях, лексико-семантичних парадигмах, у специфічній конотації семантичної структури слова, в характері символізації образних засобів мови, що пов'язані з особливостями місцезовитку і мисленнєвої діяльності народу, інтелектуального пізнання світу художником слова.

Так, ще одним із лінгвостилістичних зацікавлень Л. Шевченко стала індивідуально-авторська символіка. Серед праць зустрічаємо дослідження символіки рослинного світу в Тараса Шевченка [Шевченко 1999], лінгвістичної інтерпретації символіки Тараса Шевченка, зокрема символу “сад” [Шевченко 2001], опозиції символіки у Григорія Сковороди як аргументу до культурно-мовної диглосії пізнього бароко [Шевченко 2003], саду в символічному просторі слова Тараса Шевченка [Шевченко 2004], символічних асоціацій оніричного простору Григорія Сковороди і Павла Тичини [Шевченко 2004], символіки саду в ідеях постсосюрівської лінгвістики у просторі слова Ольги Кобилянської [Шевченко 2005], символу в ідіостилістиці тексту в Лаканівському контексті [Шевченко 2010], семантики “волі” в лінгвоестетиці З. Тулуб [Шевченко 2010] та ін.

Цікавими є спостереження Л. Шевченко за символікою живого одухотвореного світу у вербалізації української ментальності в просторі часу й культури [Шевченко 2002]. Традиційно в лінгвостилістичній науці символ розглядається у взаємозв'язку з процесами мислення та пізнання, оскільки є найважливішою мовною сутністю, засобом художнього узагальнення дійсності, що містить інформацію про зв'язок слова з культурою. В художньому творі символи функціонують як замкнена система значень, зумовлених контекстом. З одного боку, вони зберігають суб'єктивність та

безпосередність сприйняття, а з іншого – є предметними, об'єктивованими в структурах естетичної свідомості. Як слушно зазначає Л. Шевченко, “українська літературна мова успадкувала представлену ще в індоєвропейській традиції символіку тваринного світу як одного з рівнів антропоморфно модельованого всесвіту”. Значимість тварин у житті людини “настільки виразна і типова”, що дозволяє скласифікувати їх за ознакою наближеності до людини: дикі та домашні тварини верхнього (птахи), середнього (домашні тварини і звірі) та нижнього (плазуни, хтонічні та комахоподібні тварини) [Шевченко 2002: 15-16].

Проведений аналіз дає змогу виявити зміну ієрархічних пріоритетів символіки тваринного світу в процесі становлення національної ментальності та її форм у літературній мові. Як стверджує Л. Шевченко [Шевченко 2002: 19-20], “інтелектуальна динаміка мови в історично спроектованому дискурсі відображає реалії буття і цивілізаційний рух мислення, де ще в праісторичний період починається розпад всеобіймаючої світ, ієрархічно вибудованої язичницької символіки та її вербалізованих форм”. Щоденне спілкування зі свійськими тваринами позбавляє їх міфічності, символіки ідеальних значень. Одночасно конкретний досвід типізується і відливається у стійких формулах, що в подальшому метафоризуються і функціонують як узагальнені номінації загальновідомої ситуації, явища, дії чи ознаки. Такий процес “десемантизації символічного значення” спостерігаємо й у мовотворчості українських письменників.

Нагадаємо, що символ – це “потужний сигнал художньо-естетичної інформації, це оформлена за законами мовотворчої естетики експресивно-стилістична одиниця, що органічно включає в себе понятійно-асоціативний, образно-художній та емоційно-оцінний інгредієнти, яка, як і будь-який символ, завжди спирається на чуттєве споглядання, абстрактне мислення та життєву практику людини” [Чабаненко 1984: 45]. Таким чином, символ концентрує підсвідомий глибинний смисл, описово-узагальнена семантична функція якого

потребує лінгвістичної інтерпретації, чому власне й присвячене згадане дослідження Л. Шевченко.

Колоративи – це один із засобів авторського пізнання світу. Їх аналіз дає можливість всебічного розгляду мовної особистості митця, розуміння його художньо-естетичної системи та одночасно концепції світобачення покоління. Л. Шевченко вивчала колір в ідіостилі Т. Шевченка [Шевченко 1991], колористичну семантику Тараса Шевченка в засланні: білий, синій, червоний [Шевченко 2007], семантику чорного кольору у Тараса Шевченка при перебуванні на засланні [Шевченко 2008], колористику М. Рильського як культурний прецедент словесного простору ХХ ст. [Шевченко, Дергач 2011] та ін. У дослідженні “Колір у науковому опрацюванні А. Вежбицької” стверджується, що “важливим і, підкреслимо, надзвичайно актуальним є дослідницький локус, в якому має бути проаналізований ресурс колоративів, пов’язаний зі здатністю впливати на психіку, маніпулювати свідомістю, змінювати сприйняття кольорової палітри аж до зсувів у поняттєвій об’єктивації світу. В такій постановці питання неототожене з лінгвістикою нейрофізіологічне знання (і в цьому абсолютну рацію має А. Вежбицька) постає титаном, який здатен допомогти мовознавству досягнути глибини людської психіки та її тонкої діяльності й залишитися при цьому наукою про слово” [Шевченко, Дергач 2011].

Крім аналізу текстів художнього стилю, Л. Шевченко цікавили лінгвостилістичні проблеми, пов’язані з розмовним, конфесійним і медійним стилями.

Так, праці дослідниці присвячено активним процесам у розмовному стилі української мови з увагою до культурного простору й мовної свідомості соціуму [Шевченко 2008]; лінгвістичній аргументації конфесійного стилю в сучасній українській літературній мові [Шевченко 2004], культурному патерну і вербальній рефлексії в біблійному тексті [Шевченко 2002] та ін.

Лінгвостилістичне вивчення медійного стилю складає значну частину наукового доробку Л. Шевченко

й зосереджується на концептах теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації [Шевченко 2002], контрастивності кольору у фольклорі й сучасних мас-медіа [Шевченко, Дергач 2012], неосемантиці колоративів у медійній комунікації: “новий кларизм” [Шевченко 2012], аналізу ситуації в медіа-лінгвістиці в сучасній Україні [Шевченко 2013], лінгвістичній інтерпретації кольорових домінант у сучасних слов'янських мас-медіа [Шевченко, Дергач 2013] та ін.

Л. Шевченко – авторка праць, де порушуються теоретичні проблеми лінгвостилістики, зокрема визначаються основні поняття, методи та особливості класифікацій, як-от: проблема структуризації стилів сучасної української мови [Шевченко 1998], суспільна детермінованість стильової систематики літературної мови [Шевченко 2005], класифікація стилів української літературної мови як проблема сучасної теоретичної лінгвістики [Шевченко 2004], епістеміологічна дискурсивність стилістики: інтерпретація як метод [Шевченко 2000], екстралінгвістична основа як фактор формування мовних особливостей жанру [Шевченко 1980], синонімія як об'єкт стилістичного вивчення: проблематика, методика аналізу [Шевченко 1986], функціонально-стилістичні підстави класифікації синонімії [Шевченко 1987] та ін.

Підсумовуючи, зауважимо, що дослідницька діяльність Л. Шевченко в царині лінгвостилістики має інноваційний характер і зосереджена на лінгвістичній розробці актуальних теоретичних питань функціональної стилістики, пошуку критеріїв щодо вироблення системних засад комплексного функціонально-стилістичного аналізу тексту, повному та об'єктивному аналізу внутрішніх інтенцій художнього, медійного, конфесійного тексту, лінгвістичних методах дослідження мовної особистості, а також особливостях слововживання, образних парадигм, слів-символів, встановлення характерних ознак синтаксичного ладу текстів різних стилів.

Література

Єрмоленко С.Я. Українська лінгвостилістика : основні поняття, напрямки й методи дослідження. URL : <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/reg/1-1.pdf> (дата доступу : 10.06.2024)

Ласло-Куцюк М. Засади поетики. Бухарест : Критеріон, 1983. 395 с.

Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

Павленко Є.І. Порівняння як граматична і стилістична категорія. *Мовознавство*. 1970. № 1. С. 78-85.

Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. Київ : Вища школа, 1984. 168 с.

Шевченко Л.І. Mowni formy mentalitetu i styl. *Wspolczesne problemy stylistyki porownawczej*. Opole, 1993. С. 219-226.

Шевченко Л.І. Активні процеси в розмовному стилі української мови : культурний простір і мовна свідомість соціуму. *Слов'янські обрії*. 2008. Вип. 2. С. 792-801.

Шевченко Л.І. Вербалізація української ментальності в просторі часу і культури : символіка живого одухотвореного світу. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2002. Вип. VI. С. 9-26.

Шевченко Л.І. Взаємозв'язок мовних засобів експресії та стандарту. *Мовознавство*. 1979. № 6. С. 80-84.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2014. 317 с.

Шевченко Л.І. Деякі стилістичні проблеми метафоризації. *Вісник Київського університету. Серія Журналістики*. 1974. № 16. С. 81-89.

Шевченко Л.І. Екстралінгвістична основа як фактор формування мовних особливостей жанру. *Вісник Київського університету. Українська філологія*. 1980. № 22. С. 68-77.

Шевченко Л.І. Епістеміологічна дискурсивність стилістики : інтерпретація як метод. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2000. С. 42-51.

Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : монографія. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2001. 478 с.

Шевченко Л.І. Класифікаційні критерії системи та функції в теоретичному мовознавстві : стилі літературної мови. *Університетська україністика в актуальних епістемах сучасного мовознавства / Упорядн. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко.* Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2013. С. 202-208.

Шевченко Л.І. Класифікація стилів української літературної мови як проблема сучасної теоретичної лінгвістики. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2004. Вип. 9. С. 3-12.

Шевченко Л.І. Колористична семантика Тараса Шевченка в запланні : білий, синій, червоний. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка: збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С.Я. Єрмоленко / відп. ред. акад. НАН України В.Г. Склярєнко.* Київ, 2007. С. 304-316.

Шевченко Л.І. Концепти теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2002. Вип. 8. С. 3-15.

Шевченко Л.І. Культурний патерн і вербальна рефлексія : символіка саду в біблійному тексті. *Біблія і культура.* Чернівці : Рута, 2002. Вип. 4.

Шевченко Л.І. Лінгвістична аргументація конфесійного стилю в сучасній українській літературній мові. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2004. Вип. 10. С. 3-11.

Шевченко Л.І. Лінгвістична інтерпретація символіки Тараса Шевченка : Сад. *Шевченкознавчі студії : збірник наукових праць.* 2001. Вип. 3. С. 134-142.

Шевченко Л.І. Медіалінгвістика в сучасній Україні : аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2013. Вип. 26. С. 3-12.

Шевченко Л.І. Метафора і усна форма. *Під прапором ленінізму.* 1976. № 9. С. 78.

Шевченко Л.І. Микола Зеров. Тексти. Інтерпретація. *Слово. Стиль. Норма. Збірник наукових праць, присвячених 65-річчю з дня народження доктора філологічних наук, проф. С.Я. Єрмоленко.* Київ : Інститут української мови НАН України, 2002. С. 66-72.

Шевченко Л.І. Мова – традиція – текст в інтелектуальному вимірі неокласиків. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2005.

Шевченко Л.І. Неосемантика колоративів у медійній комунікації: “новий кларизм”. *Акцентологія. Етимологія. Семантика. Збірник до 75-річчя з дня народження академіка НАН України В.Г. Склярєнка*. Київ : Наукова думка, 2012. С. 472-487.

Шевченко Л.І. Опозиція символіки у Григорія Сковороди як аргумент до культурно-мовної диглосії пізнього бароко. *Лінгвістичні дослідження*. 2003. Вип. X. С. 35-41.

Шевченко Л.І. Порівняння у мові пропагандиста. *Під прапором ленінізму*. 1976. № 8. С. 78.

Шевченко Л.І. Природа і функції повтору в аналітичних жанрах. *Журналістика*. 1977. Вип. 3. Питання мови і стилю преси. С. 53-64.

Шевченко Л.І. Сад у символічному просторі слова Тараса Шевченка. *Славістичний збірник*. Київ, 2004.

Шевченко Л.І. Сакральне і профанне. Інтелектуалізм ідеального і візуального як лінгвістична проблема. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2003. Вип. VIII. С. 3-8.

Шевченко Л.І. Семантика “волі” в лінгвоестетиці З. Тулуб. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2010. Вип. 21. С. 99-109.

Шевченко Л.І. Семантика фокусних кольорів у Тараса Шевченка. Заслання. Чорний. Слово. Думка. Людина. *Збірник наукових праць із актуальних проблем лінгвістики : до 80-річчя від дня народження д. філол. н., проф. Л.А. Лисиченко*. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2008.

Шевченко Л.І. Символ в ідіостилістиці тексту : Лаканівський контекст. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2010. Вип. 20. С. 3-11.

Шевченко Л.І. Символіка рослинного світу у Тараса Шевченка (лінгвістична інтерпретація). *Шевченкознавчі студії*. 1999. С. 119-126.

Шевченко Л.І. Символіка саду в ідеях постсосюрівської лінгвістики (простір слова Ольги Кобилянської). *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2005. Вип. 11. С. 3-12.

Шевченко Л.І. Символічні асоціації оніричного простору : Григорій Сковорода і Павло Тичина. *Сучасні літературознавчі студії: збірник наукових праць*. Вип. I. Онірична парадигма світової літератури / гол. ред. В.І. Фесенко. Київ : ВПЦ КНЛУ, 2004. С. 153-261.

Шевченко Л.І. Синонімія як об'єкт стилістичного вивчення. Проблематика, методика аналізу. *Вісник Київського університету. Серія Літературознавство. Мовознавство.* 1986. Вип. 28. С. 133-139.

Шевченко Л.І. Синонімія як об'єкт стилістичного вивчення. Функціонально-стилістичні підстави класифікації. *Вісник Київського університету. Серія Літературознавство. Мовознавство.* 1987. Вип. 29. С. 135-142.

Шевченко Л.І. Стилї сучасної української мови. Проблема структуризації. *Українська мова : з минулого в майбутнє.* Київ : НАН України, 1998.

Шевченко Л.І. Суспільна детермінованість стильової систематики літературної мови. *Роль науки в соціальній трансформації суспільств України та Республіки Македонія.* Київ : НАН України, 2004.

Шевченко Л.І. Функція як лінгвістична категорія : теоретичне моделювання, статус. *Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.* 2000. Вип. 9. С. 64-69.

Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Лінгвістична інтерпретація кольорових доміант у сучасних слов'янських мас-медіа. *Слов'янські обрії : збірник наукових праць.* Київ, 2013. Вип. 5. С. 18-31.

Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колір у науковому опрацюванні А. Вежбицької. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського.* 2011. Вип. 16. С. 185-192.

Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колористика М. Рильського як культурний прецедент словесного простору ХХ ст.. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2011. Вип. 23. С. 15-22.

Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Контрастивність кольору у фольклорі й сучасних мас-медіа. *Шості всеукраїнські наукові фольклористичні читання, присвячені професору Л. Дунаєвській.* Київ, 2012. С. 44-45.

Шевченко Л.І., Ярошевич О.Я. Колір в ідіостилі Т.Г. Шевченка. *Українське мовознавство.* 1991. Вип. 18. С. 127-134.

Розділ 6

**СЛОВЕСНА КУЛЬТУРА
СЛОВ'ЯНСЬКОГО СВІТУ
В ДИСКУРСІ МОДЕРНОЇ
СТИЛІСТИКИ**

Ростислав Радишевський
<https://orcid.org/0000-0002-6949-7815>

ПОЕТ ЛЕВ ВЕНГЛІНСЬКИЙ – УЧАСНИК АЗБУЧНОЇ ВІЙНИ НА ГАЛИЧИНІ

Широкі мовознавчі зацікавлення члена-кореспондента НАН України Лариси Іванівни Шевченко торкалися також полоністичних проблем. Вона керувала дисертаційними дослідженнями, рецензувала кандидатські й докторські дисертації з ділянки польсько-українських взаємин. Як скажімо, вона була рецензенткою монографії моєї докторантки Н. Совтис “Поетична мова Л.Е. Венглінського в контексті лінгвокультурного діалогу України та Польщі” (Київ, 2015), а потім як блискучий оратор виступила на захисті цієї докторської дисертації, де також наголосила на важливості міркувань дисертантки в параграфі “Правописні міркування Л.Е. Венглінського в річищі дискусії про шляхи розвитку української орфографії в Галичині”. Продовжити розмову про ці проблеми хотілося б нам у цій розвідці.

Твори Лева Венглінського (1827–1905), який писав українською (наддністрянським діалектом) та польською мовами побачили світ у другій половині XIX століття. Три українськомовні збірки – “Лучи”, “Оман” та “Русалка”, що мали спільну назву “Новыи поэзии малоруски”, вийшли в Перемишлі 1858 р. Наступні книжки Лева Венглінського – два томи “Звуків од наших сіл і нив” та “Гіркий сміх. Казки й образки з життя в Галичині” – видано 1885 р. у Кракові. В Україні вони досі не видавалися.

Про біографію двомовного поета українсько-польського пограниччя, Лева Венглінського, письмових свідчень небагато. Зокрема, у статті Івана Франка “Азбучна війна в Галичині 1859 р.” згадано: “У р. 1858 появилася досить поважна щодо свого об’єму проба одного поляка Льва Венглінського збагатити руське письменство трьома збірками віршів, що мали загальний титул: «Nowyі poezyi maloruskii t. j. pisny, dumy, dumki, chory, tanci, ballady etc.

w czystom jazyci Czerwono-Rusyniw, wedla zytia zwyczaiw ich i obyczaiw narodnych, utworyw Lew Eug. Wegliński. – T. I, II, III. – Lwiwhorod i Peremyszl. – Nakładem autora, 1858». Про Венгліньського маємо небагато біографічних відомостей. Знаю тільки, що він довгі літа жив на удержанні гр. Войтіха Дзедушицького в Єзуполі коло Станіслава; чи жиє досі, чи вмер, не знаю. Про час його рождення, життя та виховання не знаємо нічого. Свою письменницьку діяльність він розпочав іще 1848 р. польськими та руськими віршиками, а в р. 1858 розвинув досить велику плідність, випустивши окремими книжками три збірки поезій під заголовком «Łuczu» (в трьох частях), «Oman» і «Rusałka», які всі автор уважав одною цілістю, додавши до них спільний словарець менше вживаних руських слів. Значно пізніше, бо аж у р. 1885 той самий автор видав у Кракові своїм власним накладом іще дві збірки своїх поезій, писаних руською мовою та друкованих латинськими буквами, а власне двотомову збірку «Zwuki od naszym sel i nuw. Pinja Lirnyka Nad-Nistranskoho» в двох томах і «Hirkij smich, skazki i obrazki z zytia w Hałyczyni. Spysaw L. Kost' Prawdolubec z Jezupola». Перша з тих збірок попереджена досить просторою передмовою автора (ст. I-XXIV), в якій він іще раз, зовсім по невчасі оправдує вживання латинських букв у руським письменстві. Майже десять літ пізніше, здається в р. 1896, мав я нагоду особисто познайомитися з тим письменником, який відвідав мене в моїм помешканні і вручив мені примірники обох сих остатніх його збірок. Від нього я довідався, що він віддавна живе при дворі властителя Єзуполя гр. Войтіха Дзедушицького, не маючи там ніякого особливого заняття і маючи досить вільного часу для літературної праці. На той ласкавий хліб прийняв його, мабуть ще у 50-их рр. минулого віку, отець гр. Войтіха, а син лишив його на тім становищі до своєї смерті” [Франко 1986: 630-631].

Згаданий Іваном Франком граф Войцех Дзедушицький (нар. 1848 р. в Єзуполі біля Станіслава – помер 1909 р. у Відні) був відомим на той час польським політиком,

депутатом Австрійського парламенту, міністром у справах Галичини, філософом, есеїстом, мистецтвознавцем і письменником. З 1887 р. – член Академії Наук (Akademii Umiejętności), з 1896 р. – професор історії філософії та естетики Львівського університету. Як філософ перебував під впливом Канта, згодом Декарта. Необхідною умовою самопізнання людини вважав тісний зв'язок між людським духом і Богом.

Вбачаємо вплив графів Дзедушицьких не лише на життя поета, а й на творчість. Постать доброго пана є однією з ключових в його українськомовному доробку. Вперше помічаємо такий образ у збірці “Русалка”, назва якої є парафразою персонажа, змальованого в баладі “Сирота”. Героїня балади, натерпівшись страшних поневірянь долі, вирішує втопитися; мало бракувало, аби на русалку перетворилась, але її рятують рибалки – витягають із води і приносять до панського двору. Добрий пан дає бідоласі притулок і нове щасливе життя. Припускаємо, що балада алегорично відтворює перипетії долі самого поета. Почасті біографію Лева Венгліньського можемо реконструювати за його творами та свідченнями, висловленими в передмовях до книжок. Так, місце народження поета підказує поезія “В Журавні” (збірка “Русалка”), у якій ліричний герой по роках повертається в місцину, “дем дітинов був хрещений... Де отець жив, моя мати”. Нині це містечко Журавно в Жидачівському районі Львівської області (до речі, 1505 р. в Журавно народився основоположник польської літератури Миколай Рей). У передмові до польської збірки “Sporek z niw sławiańskich i obsuch” [“Ужинок зі слов'янських і чужих нив”] поет пише, що народився і виховувався на прекрасному березі Дністра, а руське село від дитинства стало для нього ідеалом краси. Далі вказує, що довелося прожити кілька років у “чужій стороні” (як свідчить українськомовна творчість, такою стороною, очевидно, була Волинь), а згодом доля його закинула до “підгорян”, де він познайомився з місцевими звичаями, обрядами, віруваннями та фольклором. Поет зізнається, що з дитинства

захоплювався піснями, наслідком чого у зрілі роки стала вже згадана збірка “*Snopiek z piw sławiańskich i obcych*”, майже повністю присвячена перекладам народних пісень. Лев Венглінський навіть відносить себе до кола європейських і польських дослідників і збирачів фольклору, таких, як: Йоганн Готфрід Гердер, Єрней Копітар, Павел Йозеф Шафарик, Казімеж Бродзінський, Лукаш Голембьовський, Зоріан Доленга-Ходаковський, Вацлав з Олеська, Жегота Паулі, Людвік Юцевич, Оскар Кольберг. Багато своїх етнографічних спостережень автор висловив у примітках до книжок.

Авторські фольклорні уподобання виявилися також у збірці “*Русалка*”, пісні, думки, шумки, трени, коломийки, гайдуки, хороводи якої написані під впливом фольклору, а один із розділів становить справжню “оперу” церемонії галицького весілля. В I томі “*Звуків...*” у двох розділах представлено переклади та переспіви на діалект польських, сербських, моравських, чеських, білоруських, а також литовських народних пісень.

У ХХ столітті про автора згадував Р. Кирчів у книжці “*Українською музою натхненні*” (К., 1971). В “*Українській літературній енциклопедії*” М. Й. Шалата подає стислу оцінку творчості письменника. Перше видання 1858 р. характеризує як багате на форми й жанри, особливо фольклорного походження. “В ньому, – пише М. Шалата, – поет унікав соціальних тем. Мова насичена полонізмами. Більш значимі пізніші збірки Л. Венглінського: польською мовою “*Пісні мулярів і ковалів*” (1881) та українською у 2-х томах “*Звуки від наших сел і нив*” 1885 р., що написана польською транскрипцією. У другій Л. Венглінський співчутливо змалював тяжке соціальне становище селян – “*Біда з довгами*”, “*Садиба*”, “*Діти руські на селі*”. У 1885 р. видав також збірку сатиричних оповідань (поезій – Р. Р.) “*Гіркий сміх*” та збірку віршів польською мовою “*Співи Годземби*”, що починається розділом “*Переклади, наспівування та обробки мотивів українських народних пісень*”. Залишив також українські переклади з польської,

чеської, сербської, словацької, литовської, німецької, французької поезії” [Українська літературна енциклопедія 1988: 287]. Українська мова його збірок – “дзвінка й соковита”, як сам її окреслює. Це говірка тих сторін, у яких відбуваються події, описані у творах: Прикарпаття – буковинське й покутське – та околиці Наддністрянщини, тобто, західноукраїнське наріччя, власне, його наддністрянський діалект. Важливо підкреслити, що свої віршовані діалектні тексти писав латинкою, оскільки був великим прихильником цього алфавіту. В докладних передмовах до книжок, виданих 1885 р., письменник значне місце відводить тлумаченню причин вибору латинки та її особливостям. Адресує свої міркування передовсім полякам, адже й написані вони по-польськи, роз’яснюючи принципи відтворення говіркових звуків латинськими графемами та перекладаючи в доданих словниках говіркову лексику. Він був глибоко переконаний, що не прийняти латинський алфавіт для русинів – це стояти осторонь від нуртів культури. На думку Л. Венглінського, різниця алфавітів роз’єднувала слов’ян. Мову своєї поезії Лев Венглінський називає наріччям, “уживаним у тісних просторових та суспільних межах. (...) Це мова тих сторін, – пише автор, – у яких відбуваються події, описані у творах: Прикарпаття – буковинське й покутське – та околиці Наддністрянщини, словом, Червона Русь”. І далі зазначає: “Гріх було б втратити цю дзвінку й соковиту мову, слова якої зазвичай влучні й меткі, а стиль та звороти дуже гарні”¹⁶.

Згодом він дає докладнішу характеристику своїй дзвінкій і соковитій мові: “Кожний народ, який займає великі простори й складається з різних етнічних елементів, що давніше заселили окремі провінції, а з часом поєдналися в одну політичну цілість, має свої різні діалекти, а кожна значніша околиця – свої говори. Мові русинів, що

¹⁶Збірки Лева Венглінського “Звуки од наших сіл і нив. Пісні наддністрянського лірика” т. I та “Гіркий сміх” містять розлогі передмови польською мовою, з яких черпаємо інформацію про погляди автора на мовні питання.

представляють народність набагато чистішу від різних чужих запозичень за кожен із народів заходу Європи, ...оскільки сама вона є наріччям, бракує діалектів, властивих, скажімо, мові італійців, іспанців, французів, німців і т. д.". Після цього слушного зауваження автор висловлює думки, які вже не є актуальними в сучасній науці про мову: "Малоруска мова має свої говори: білоруський, український і галицький. У межах останнього є говірки: гірська (разом із буковинською) і рівнинна, найбільше до польської мови подібна. <...> Як і скрізь на обширних теренах одного племені, котре в час свого розвитку різних зазнавало впливів, так і на Русі, різниці в обрядах, в одязі, у мові спричинилися до того, що говір, наприклад, білоруський для наддністрян, а карпатський – для українців і навпаки, становлять для розуміння чималі труднощі".

Як відомо, нині білоруська не є говором, а окремою мовою, українська ж мова охоплює і "галицьку", на основі якої утворився південно-західний варіант української літературної мови. В сучасній класифікації говір – це найменша одиниця територіальної диференціації діалектної мови, що становить об'єднання говірок, близьких за фонетичними, акцентуаційними, граматичними та лексичними ознаками. Структурно близькі говори входять до ширшого мовного утворення – наріччя. За набором диференційних ознак говори протиставляються між собою та літературній мові. В українській мові є три наріччя: північне, південно-східне і південно-західне. Останнє охоплює лемківський, надсянський, закарпатський, покутсько-буковинський, гуцульський, бойківський, наддністрянський, волинський, подільський говори.

Наддністрянський (звертаємо на нього увагу тому, що Лев Венглінський називає себе наддністрянським ліриком) – це один із архаїчних говорів галицько-буковинської групи південно-західного наріччя. Він поширений у верхів'ї річки Дністра (нинішня Львівська, Івано-Франківська й Тернопільська області). Деякі наддністрянські говірки функціонують на території сучасної Польщі. Значною мірою

наддністрянській говір накладається на історичну територію Східної Галичини. Він межує: на сході – з подільським говором, на півдні – з покутсько-буковинським, гуцульським та бойківським, а на заході – з надсянським та польськими говірками; на півночі – з волинським. Саме наддністрянський говір, як було сказано, ліг в основу південно-західного, або ж галицького, варіанта української літературної мови.

Автор висловлює віру у творчі можливості української мови: “Тим, хто гадає, що малоруська мова як *lingua rustica* (селянська мова) не здатна далі оформитися в наукову й літературну мову з власних засобів і власними силами, без допомоги великоруської, відповімо, що вони дуже помиляються, бо саме із *lingua rustica* околиць Риму утворилася найпрекрасніша сучасна мова на світі, тобто італійська, «мова ангелів», як її Сафір назвав. Лише треба хотіти працювати над нею, а не спокушатися черпати з миски готову страву, яка не конче може бути корисною”. Лев Венглінський наводить цікаві відомості про ставлення поляків до української мови: “Факт, що полякам, виколисаним няньками-русинками під малоруські пісні, ця мова, дещо відмінна на Прикарпатті, Поділлі та на Україні, давно є любою, а пісні русинів завше в їхній душі породжують ревні почуття смутку, особливо, коли вони перебувають далеко від рідної землі”. І нижче: “З усіх слов’янських мов польська мова найбільше подібна до русинського наріччя [нагадаємо, має на увазі південно-західне наріччя, його наддністрянський говір – Р. Р.]. І не дивно! Адже літературна мова Кохановських, Оріховських, Скаргів, Міцкевичів виникла спільною працею польських і русинських письменників. Це спільна власність обох цих народів, що мають спільну історію, звичаї і кров, долю й долю, так що неможливо по стількох поколіннях родинних зв’язків одних від других відділити... П’ять віків створювали цю амальгаму”. Оскільки польська мова є результатом колективної праці й була загальною власністю протягом багатьох віків, то зовсім не дивно, – пише далі, – що давня русинська мова, збережена у своїй чистоті, так подібна до

польської. Водночас слова різних польських діалектів більше різняться від літературної мови поляків, ніж русинські слова від польських. Відповідно, гуцулам і українцям складніше порозумітися один з одним або із закарпатським русином, ніж мешканцеві з-над Бугу чи Дністра з поляком.

Як згадувалося, твори Лева Венглінського були опубліковані латинським алфавітом, тому обидві передмови містять докладні пояснення принципів відтворення автором українських говіркових звуків латинськими графемами, а також розлогі міркування на захист латинського алфавіту. Митець висловлює думку, що латинка є більш пристосованою до особливостей слов'янських мов, ніж кирилиця та її модифікація, гражданка, запроваджена Петром I, і докладно це обґрунтовує, зокрема, пише: "...Прогрес, що охоплює всі верстви народу й усі галузі людського знання та праці, має виразну тенденцію знести всілякі перешкоди для порозуміння між собою всіх складових людства, щоб чия б то не була праця (особливо, чисто розумова), усім була доступною і всім належала. Цим завданням відповідає також грамота музикантів, телеграфістів, пензель художника і цифрові знаки, запозичені від арабів. Кожен музичний інструмент в особливий спосіб ту саму ноту програє, чарівна грамота Гвідона й Ареццо, разом з італійською термінологією і скороченнями, відомі на всій земній кулі – і співакам, і митцям, і виконавцям на будь-якому інструменті...". На думку Л. Венглінського, розвитку музичного мистецтва не спричинили б ані грецька музична грамота, аж із VI століття вживана, ані римські літери. Далі наводить інші аналогії: "Так само і з арабськими цифрами, які кожна мова по-своєму називає, але всі люди, що живуть на землі, можуть ними порозумітися. Грецькі ж цифри, так само, як і слов'янські, взяті з азбуки, з огляду на практичну користь, були забуті". Л. Венглінський був переконаний, що слідом за цифрами й нотами та азбукою телеграфу у світі має бути прийнятий один загальний алфавіт.

"Що з рунами англосаксів і німців за допомогою християнства та з греко-рунічним алфавітом, тобто

готичним, через дванадцять віків після його виникнення в Польщі та Чехії сталося, що з глаголицею у слов'янському світі відбулося, що нині робиться в Німеччині, те саме чекає і на старі (але новіші за глаголицю) слов'янські азбуки. Вони підуть зі світу в поважну тишу церкви... і поступляться місцем кращому алфавітові, тобто тому, який нині вважається найбільш практичним". Автор категорично заявляє: "Не прийняти латинський алфавіт – це стояти осторонь від нуртів культури". Він уважає, що різниця алфавітів роз'єднує слов'ян. Називає латинку ключем до пантеону людського знання, до скарбниці найвищої думки і найпрекрасніших витворів уяви і досягнень геніїв. Аргументи, висунуті на захист латинки, були, по суті, глобалізаційними. Прагненням до прогресу пояснює автор публікацію у латинських графічних шатах творів Жеготи Паулі, Вацлава Залеського, Тимка Падури, Платона Костецького, Юрія Федьковича та ін., а також брошур, газет, часописів, які виходили "малоруським нарiччям".

Спроби Лева Венглінського застосувати латинську абетку до української мови не були оригінальними. Такі намагання здійснювалися з глибокої давнини, якщо мати на увазі слов'янську мову, що функціонувала на нинішніх теренах України [Франко 1986]. Багато українських пісень друкувалися латинськими буквами в XVII – XIX століттях. У XIX столітті пошвавилися прагнення застосовувати латинську графіку саме в Галичині, оскільки ці землі тривалий час перебували під пануванням Польщі, яка й накидала свою писемність народам, їй підпорядкованим.

Належить пам'ятати, що кирилична абетка була письмовою системою православної літератури, написаної церковнослов'янською (або старослов'янською) мовою, яка в Україні довгі віки відігравала роль книжної мови, як латинська мова – в багатьох західноєвропейських країнах. Вона виконувала функцію нашої книжної мови, але це не була українська мова по суті, це не була мова, якою розмовляв народ, в тому числі і в Галичині. То була македонська говірка давньоболгарської мови, для якої

у IX столітті просвітителі й проповідники, брати Кирило та Мефодій, створили алфавіт і якою почали перекладати богослужбові тексти. Цією ж мовою користувалися як книжною і в Росії, і не лише для богослужбової, а й для світської літератури. Старослов'янська мова значно вплинула на формування російської літературної мови. Російська імперія на теренах України, які згодом опинилися під її владою, усіма засобами укріплювала і зміцнювала себе, в тому числі і за допомогою своєї релігії, мови та графічної системи, якою ця мова записувалася.

У XIX столітті серед культурних діячів західного слов'янського світу не раз виникала думка, щоб перевести слов'янське письменство на одну графічну систему – латинську, яка сприяла б легшому входженню літератури окремого слов'янського народу в загальноєвропейський контекст. Таку ідею висував словенський філолог-славіст Єрней Бартоломій Копітар. Її вплив у своєму збірнику українських та польських пісень Вацлав з Олеська. Подібної думки дотримувався й один із видатних українських діячів, що спричинився до розвитку української науки і культури в першій половині XIX століття в Галичині – Йосиф Лозинський – автор відомої мовознавчої праці під назвою “Gramatyka języka ruskiego (mało-ruskiego)” [Лисюк 2007: 279]. 1834 р. він опублікував у газеті “Rozmaitości Lwowskie”, (№ 29) статтю “O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmienictwa ruskiego” (Про запровадження польської абетки в руську письменність). У цьому випадку то була не польська інтрига, а вияв процесу самоусвідомлення в Галичині.

1859 р. у Галичині була здійснена ще одна спроба, і на цей раз уже з боку уряду, змінити кириличну азбуку латинською (чеською, на цей раз). Намір мав політичне коріння й був підпорядкований експансіоністським планам в австрійському уряді губернатора Галичини, поляка Агенора Голуховського. “Польська керівна верхівка не могла миритися з тим, що в Галичині після весни 1848 р. почався бурхливий розвиток національно-культурного життя. Заснування політичної Руської Ради головної, української газети “Зоря

Галицька” (травень 1848), проведення з’їзду руських учених (жовтень 1848), створення кафедри української словесності у Львівському університеті, яку з грудня 1848 р. очолив Я. Гловацький, видання у Відні українською мовою урядових законів та розпоряджень, заснування в 1849 р. урядового політичного часопису “Галичо-руський вестник”, редактором якого був Микола Устиянович, видання українських підручників для галицьких шкіл, відновлення у Відні української духовної семінарії тощо – все це сприяло пробудженню національної самосвідомості галичан-українців, що аж ніяк не входило в плани польської гонорової шляхти, яка намагалася займати панівне становище в австрійській державі” [Лисюк 2007: 288]. Відтак готувався ґрунт до наступу на українство в Галичині. У цьому руслі у Відні була опублікована брошура Йосифа Їречка (німецькою мовою) щодо пропозиції запровадити латинку для української мови. Політика офіційного Відня була спрямована на подолання будь-яких сепаратистських намагань галичан, зокрема й москвофільських настроїв, зростанню яких сприяла Кримська війна і мобілізація австрійської армії проти Росії. Відбувалися також спроби усунути церковнослов’янську мову з церкви.

Власне, збірки Лева Венглінського, видані 1858 р. польською абеткою, були свого роду підтримкою намірів А. Голуховського, хоча, як було показано за його передмовами, інтенції автора були патріотичні, проукраїнські. Реакцією на ці збірки стала, зокрема, критика москвофіла Богдана Дідицького, висловлена в окремій статті, виданій в журналі “Отечественный сборник”, № 7 за 1859 р., (додатка до щорічника “Вестник”, видаваного у Відні урядового часопису для русинів тодішньої Австрії). Також 1959 р. у Відні Б. Дідицький видав брошуру “О неудобности латинской азбуки въ письменности русской. Разсуждение”, де було докладно розглянуто походження й історію кириличної азбуки та її буцімто незамінність для “руської” мови. У свою чергу, розгорілася критика на Б. Дідицького та ін. Ті процеси навіть було названо “азбучна війна в Галичині”.

Губернатор А. Голуховський 30 травня 1859 р. скликав комісію у справі запровадження латинки, яке проігнорував єпископ С. Литвинович – поважна особа серед тодішнього місцевого духовенства. З українського боку в комісії взяли участь Михайло Куземський, Яків Головацький, Амврозій Яновський, Михайло Малиновський, Йосип Лозинський, Григорій Шашкевич. На Йосипа Лозинського, зокрема, губернатор покладав надії щодо підтримки свого курсу, однак той відмовився від своїх попередніх думок. Українська інтелігенція на той час зрозуміла, що латинка сприяла полонізації не надто ще свідомого галицького русинського люду. Крім того, запровадження латинської азбуки лише в Галичині спричинило б розкол в українській літературі. Визначну роль також зіграла церква. Уряд Відня не міг зігнорувати єпископа С. Литвиновича та спеціальну скаргу до цісаря митрополита Г. Яхимовича в цій справі [Лисюк 2007: 297]. Отже, латинка не була офіційно запроваджена на Галичині. Тим часом, Лев Венглінський не відмовився від своєї ідеї, й українські збірки, видані ним 1885 року, він знову публікує в латинських графічних шатах. Очевидно, автор не був би в захваті від того, що сучасному українському читачеві його твори пропонуються в кириличному записі. Але історія склалася саме так, а не інакше, щодо прийнятої в українській мові азбуки. Вона не лише ввійшла в узус, а й стала нормою, про що, до речі, Лев Венглінський висловився вельми слушно: “Коли раз до чогось звикнеш, то воно перестає тебе дратувати, як на початку. Усе освячує і пом’якшує звичай”. Уважаємо, що однією з причин відсутності творів автора в українській літературі є саме їх латинська графіка.

Насамкінець зазначимо, що Лев Венглінський до своїх збірок, окрім передмов, також додав словнички з тлумаченням українських – зокрема й говіркових – лексем польською мовою. Із цих словничків наведено у виданні вибрані діалектно-українські кореляти та пояснення застарілих слів, які можуть бути незрозумілими сучасному читачеві.

Література

Лисюк М. Іван Франко про азбучні дискусії в Галичині. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznavcze*. 23-24 / Pod red. S. Kozaka. Warszawa, 2007.

Українська літературна енциклопедія. Київ, 1988.

Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 47.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2014. 317 с.

Тетяна Бовсунівська
<https://orcid.org/0000-0002-2018-4674>

ВТАЄМНИЧЕНИЙ ПІЛІГРИМ АДАМА МІЦКЕВИЧА І МОВЧАЗНИЙ КОБЗАР ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ПОВ'ЯЗАНІСТЬ ІДЕОЛОГЕМ РОМАНТИЗМУ

“Бо ми приходьки та чужинці,
перед лицем Твоїм, як усі наші
батьки! Наші дні на землі -
мов та тїнь, і немає тривалого!”
(Перша книга хронік, 29:15)

Слово “пілігрим”, як і “пророк”, було застарілим уже в добу Адама Міцкевича й Тараса Шевченка. Тому використання такого словника було *зумовленим* у творчості письменників-романтиків. Ця зумовленість – сакральномесіанська і в польській, і в українській культурі. Пілігрим – паломник, тобто той, хто здійснює сакральну подорож, мандрує з метою набуття духовного прихистку. Дивно, але саме таке – первісне – значення “пілігрима” імпонувало і Міцкевичу, і Шевченку, який любив читати польську літературу. Шевченків мовчазний кобзар, який є прямим ідеологічним відповідником Міцкевичевого пілігрима, також представляв суспільну верству, яка постійно винищувалась і на час життя поета, фактично, перебувала у конфронтації щодо влади царя. Кобзар був проявленням української народної самосвідомості, яка сформувалась і розвивалась безвідносно до правлячої верхівки, й тільки Бог був йому вказівником. Пілігрим Міцкевича з'явився на такому ж ґрунті польського мислення. Тож у цьому дослідженні представлена *гіпотеза* пов'язаності цих двох ідеологем; доказова база цієї концепції наведена за найбільш виразними ознаками семантики спільності на засадах компаративістики. Його *мета* саме й полягає в доведенні ідеологічної спільності образів пілігрима Міцкевича та мовчазного кобзаря (пророка) Шевченка, що й відбилось на всій поетичній палітрі їх творчості.

Зокрема, ментальна близькість пілігрима Міцкевича і мовчазного кобзаря Тараса Шевченка базується на первісному пробіблійному значенні “пілігрима” як пророка, що прямує в пошуках божественної духовності. В Шевченка мовчазний кобзар підтримується традицією мандрівних філософів (переважно мандрованих дяків), останнім з найвідоміших був Григорій Сковорода. Для Міцкевича пілігрим – то також мандрівний філософ, що презентує божественну екзегезу життя. Обидва поети втілили в цих образах національну ідею сокровенної філософії збереження духовності народу та відстоювання його високого покликання в сакральній картині світу.

Спільність використуваних ідеологем у польському та українському романтизмі зумовлена ще й *прямими контактами* між письменниками (знайомство, листування, прочитання творів тощо). Існують свідоцтва контактів між Міцкевичем і Шевченком, яких упродовж історичного часу, що нас розділяє, з'явилося достатньо. Наприклад, О. Колесса зазначає: “Маємо однак певні докази, що Шевченкові відомі були твори сего польського поета менше більше коло р. 1838-1840. Тоді то, в часи визволення з кріпацької неволі та певного пробудження поетичного свого таланту, обертався Шевченко в кружках петербурзьких літераторів та артистів, між котрими чимало було й поляків. Не один з них мусив особисто знати Міцкевича що недавно жив у Петербурзі, і видав тут свої поезії. До таки освічених поляків, що могли на Шевченка впливати, належав і Л. Демський; з його бібліотеки позичав Тарас польські книжки, між котрими був і один томик поезій Міцкевича, видання познанського. Про це згадує сам Шевченко в своїй автобіографічній повісті п.з. “Художник” [Колесса 1894].

Олександр Колесса окреслив і період контактних впливів: “Поезії Шевченка, в котрих бачимо вплив Міцкевича, написані між роками менше-більше 1838-1840” [Колесса 1894]. З часом свідчень про вплив Міцкевича на Шевченка ставало все більше. Уважне ставлення до творчості Міцкевича відзначав і сучасник Шевченка

О. Чужбинський, пізніше О. Третьак, в радянський час М. Чалий, у наш час – Р. Радишевський, Л. Шевченко та ін.

Месіанські ідеї лежать в основі як образу пілігрима Міцкевича, так і мовчазного кобзаря Шевченка. І в українському, й у польському романтизмі є твори, що написані як пряме наслідування Біблії, але на власному національному ґрунті. “Книгу польського народу і польського пілігримства” А. Міцкевича, що 1832 р. була опублікована в Парижі, часто порівнюють з “Книгою буття українського народу” 1840 р. М. Костомарова. Свого часу М. Зеров переконував, що книга Міцкевича вплинула на Костомарова, наполягаючи на тому, що Костомаров взяв у Міцкевича саму форму книги одкровення: “Що форму “Книги буття” взято в Міцкевича, стає ясным з порівняння перших параграфів...”. В. Мокрий щодо цього зауважує: “Odwrotna niż Adam Mickiewicz drogę do wolności poprzez odrodzone chrześcijaństwo widział Mykōła Kostomarov, dla którego chrześcijaństwo to powszechne braterstwo, narastające oddolnie w miarę przyjmowania i utwierdzania wśród wiernych miłości bliźniego, stanowiącej podstawę wszystkich zasad etyki chrześcijańskiej” [Mokry 1996].

Для нас же важливо наголосити на спільності ідеї месіанства, яка в обох літературах цього часу проростала на основі книг Біблії в першу чергу. Образи пілігрима та мовчазного кобзаря як оповідні центри творчості Міцкевича і Шевченка відповідно корелюють до спільної для них ідеологеми месіанства та відродження власної народності на правах успадкування сакральної істини. В польському літературознавстві ідея романтичного месіанізму не зазнала сильного цензурного впливу (на відміну від українського), зокрема в радянський період можна було прочитати такі міркування в М. Фаніон і М. Жмигроцької: “Dla romantyzmu polskiego istotne znaczenie miał problem współdziałania Boga i człowieka w dziejach świata. Bóg romantyków mógł stać ponad historię, być jej źródłem jako twórca boskiego planu zbawienia ludzkości, ale równie znamienna dla światopoglądu romantycznego była koncepcja Boga wcielonego w historię, która

ukszałtowała kultu Chrystusa, szczególnie doniosła dla romantycznego mesjanizmu” [Fanion, Żmigrodzka 1978].

Польський романтичний месіанізм став наскрізною темою монографії В. Мокрого, в той час, як в Україні монографічних досліджень українського месіанізму бракує: маємо тільки спорадичні висловлювання, що хронологічно концентруються на початку та наприкінці ХХ ст., зокрема в розвідках Л. Білецького, О. Пріцака, С. Павличко.

Пілігрим як наративна основа, як оповідна інстанція виринає у “Кримських сонетах” А. Міцкевича і не тільки. Кобзар – наративна основа всього “Кобзаря” Т. Шевченка. Поет і сам полюбляв ховатися за маскою кобзаря (козак Дармограй). Мовчання і пілігрима Міцкевича, і кобзаря Шевченка у цьому випадку художньо символізує сакральну таємницю долі свого народу. Ці персонажі не продукують промов, гасел і закликів, проте презентують світ істини і правди настільки переконливо, що читач однозначно опиняється на боці такого оповідача. Стиль їх висловлювання – не догматика, а навіювання; не готова істина, а шлях до неї через підказки й натяки, символізовані в тексті. Ідентифікація світів пілігрима Міцкевича і мовчазного кобзаря Шевченка засвідчує спільність ідеологічного поля їх функціонування. Так, пілігрим Міцкевича осмислює себе як представника поневоленого народу так само, як і мовчазний кобзар-пророк Шевченка. Походження цих образів обох поетів – біблійне. Наслідування Біблії проступає як у конструюванні художнього втілення образів, так і в плані ідеологічного забарвлення. Зауважте, спільність між Міцкевичем в Шевченком часто мотивована Біблією, що була для кожного прецедентним текстом. Прагнення представити Шевченка чи Костомарова наслідувачами Міцкевича, починаючи зі спроб Уварова, на мою думку, має дуже непереконливі підстави. Більш продуктивними є дослідження залежності романтичної свідомості від біблійного світу, як у польській, так і в українській культурній традиції. Крім того, міцні контакти між польськими й українськими романтиками

вибудовувалися на основі відродження культури та філософії слов'янства, месіанства, християнського альтруїзму. Це й становило основу їх консолідацій і типологічних сходжень.

Розглянемо *імагологічні сходження та відмінності* в межах досліджуваної ідеологеми. Особистісні виміри пілігрима Міцкевича і мовчазного кобзаря Шевченка співпадають, із них провідними є: 1) серце як основний сокровений вимір, воно дорівнюється до особистості; 2) бентежна душа вболіває за долю свого народу; 3) тонке відчуття оточення та природи. Головний герой поеми “Дзяди” А. Міцкевича – пілігрим Конрад. Перебендя – втілений мовчазний кобзар Шевченка. Християнська традиція змалювання пророка присутня в образах пілігрима А. Міцкевича і мовчазного кобзаря Т. Шевченка. С. Смаль-Стоцький щодо віросповідання Шевченка зазначав: “Шевченко наскрізь релігійний, він - деїст. Одначе його релігійність не є догматична, не спутана ніякими путами, не скована ніякими догмами, компромісовими установами, а жива, стихійна, як саме життя” [Смаль-Стоцький 1934]. Такий рівень зятятості на Божій правді спостерігаємо й у світогляді Міцкевича.

Пілігрим – завжди сирота, навіть тоді, коли є вказівка на його родинні зв'язки. Міцкевич у “Пісні Пілігрима” наголошує на сирітстві кілька разів: “Пілігрим осиротілий”, “Бо сирітське серце в сумі”. Мовчазний кобзар Шевченка також “сирітка”, наприклад, читаємо: “На батька бісового я трачу І дні, і пера, і папір! А іноді то ще й заплачу, Таки аж надто. Не на мир І на діла його дивившись, А так, мов іноді упившись, Дідусь сивесенький рида – Того, бачте, що сирота”. Ідеологема “Великого Сирітства Романтичного” досліджувалась польською вченою Магдаленою Йонкою, яка помітила закономірність у масштабуванні світовідчуття сироти на весь простір романтичного поетичного світу, вона назвала це “Великим Сирітством Романтичним”. Вона ж наголошувала, що сирітське світовідчуття виникає в романтиків безвідносно до істинного родинного статусу, тобто є таким специфічним екстатичним споглядальним

відображенням світу. Саме таке сирітство усвідомлюється пілігримом Міцкевича і мовчазним кобзарем Шевченка. При такому осмисленні статусу персонажа допускалось нудіння світом, сльози, плачі та невдоволення долею, як і дорікання Богу за негармонійність світу. Вся ця семантика утримується в межах пробіблійної традиції.

Для пілігрима характерний медитативний настрій як психологічна константа. Він постійно скаржиться на “горе й лихо”. Проте ці скарги і сльози не руйнують сакральну семантику образів. У Шевченка зустрічаємо відверте відсилання до історії раннього християнства: “Щодень пілати розпинають”. Мовчазний кобзар Шевченка каже: “Тяжко мені, Боже милий, Носити самому Оці думи. І не ділить Ні з ким, – і нікому Не сказати святого слова...” Пілігрим Міцкевича також тужить мовчки. Гіпертрофія мовчання в ідеологемі пілігрима / кобзаря стала свідченням внутрішнього нуртування месіанськими ідеями, часто конкретизація цієї ідеї має вигляд всенародного щастя, яке десь загубилось. Скорбота в цих образних концептах завжди пов'язана із загубленим народним щастям.

У творчості обох письменників ці образи мають ще й семантику письменницької праці. Пілігрим має стосунок до письменства: “В мислях пісеньку складаю Чи пером скриплю у тиші”. В Шевченка ця думка виринає, наприклад, у поезії “Неначе степом чумаки”:

*Неначе степом чумаки
Уосени верству проходять,
Так і мене минають годи,
А я й байдуже. Книжечки
Мережаю та начиняю
Таки віршами. Розважаю
Дурную голову свою,
Та кайдани собі кую
(Як ці добродії дознають).
Та вже ж нехай хоч розіпнуть,
А я без вірші не улежу.*

*Уже два года промережав
І третій в добрий час почну*

В обох поетів ці образи мають ще й автобіографічне підґрунтя. Відчуття невідцензурності написаного було притаманне обом. Пілігрим Міцкевича часто говорить сам із собою, як і мовчазний кобзар Перебендя Шевченка. Власне, й саме мовчання викликане втаємниченістю в такі сфери сакральної долі свого народу, про які ризиковано розповісти вголос.

Пілігрим і кобзар змальовуються на тлі пейзажів, що суголосно відображає коливання переживань та вагань. Пілігрим завжди вписаний у природу, численні пейзажі, які відображають його духовний стан, декодують внутрішні приховані емоції. В циклі “Кримські сонети” пейзажі стають більш екзотичними, але принцип вписаності в духовні процеси пілігрима реалізується послідовно. Зокрема, в сонеті “Алушта вночі” пілігрим вписаний у пейзаж із Чатир-Дагом, він реагує на кольори й запахи східної екзотичної для нього природи, яка, втім, так само рідна, немов би “гойднулася колиска”. Образ поета поданий на тлі пейзажу з Аю-Дагом в іншому сонеті. Створюючи паралель стійкості поета, його зятятості на лірі – та Аю-Дага як скелі, міць якої визнає море, і “спінені вали біжать йому до ніг”, Адам Міцкевич ідеологізує пейзаж, робить його монументальним символом духовного бунту.

Пілігрим – мандрівник, його дорога пролягає скрізь і водночас не має конкретного географічного спрямування, вона веде до духовного зміцнення та зростання. Всі його пересування будь-якими просторами мотивовані тільки духовним вибором, пошуком прихистку бентежній душі. Сакральне призначення Пілігрима в окремих сонетах циклу “Кримські сонети” окреслюється поетом однозначно: “Уважно слухаєш, в ногах прославши грім, Як розмовляє Бог із творивом своїм”. Здатність пілігрима до безпосереднього споглядання Бога, спілкування з Ним не піддається сумніву.

Пілігрим / мовчазний кобзар пов'язані з першостихією води в обох випадках. Пілігрим Міцкевича

представляє першостихію води, його душа відверто порівнюється з “водицею”. В цьому плані цікавою є поезія “Над чистою великою водою...”. В ній усі стихії світу виявляються зануреними у водну й активно виявляють свої властивості, будучи зануреними на “ясну глибину”. В “Акерманських степах”: “Пливу на обшири сухого океану”. В сонеті “Морська тиша” читаємо: “І грає лагідно прояснена вода”. В поезії Адама Міцкевича рясно представлена й атрибутика першостихії води, яка, до речі, наскрізна у творчості всіх романтиків (човен, корабель, хвилі, бурі тощо). У “Кримських сонетах” також велика кількість образів води: “Вода мене студена в обійми прийняла”, “Нуртує й піниться розгнівана вода” та ін. У Шевченка також вода спостерігається скрізь від панорамного (“Грає синє море”) до інтимного (“Сидить сумно над водою”) зображення. Саме першостихія води для нього вагома та централізує всесвіт – і матеріальний, і духовний. Зазвичай “море” у нього має більш виразну семантику загального, гуртового світу, а озера, річечки України частіше інтимізовано.

Спільність мотивів у межах образу палігрима Міцкевича і мовчазного кобзаря Шевченка також вражаюча. До спільних мотивів у межах цієї ідеологеми належать: 1) мотив смерті, потойбіччя; 2) мотив дороги; 3) мотив Вітчизни на противагу чужині; 4) туга за втраченою вітчизною та нудіння чужиною, де вимушено перебуває поет; 5) мотив сльози; 6) мотив стражденного серця. Решта мотивів спорадично потрапляють до семантичного простору ідеологеми палігрима / мовчазного кобзаря, але не є його смисловим ядром. Властива палігримові туга за Вітчизною часто підсилюється мотивом втраченого кохання у творчості обох поетів. У сонеті “Палігрим” кримського циклу це склало сюжетну основу.

Фактично, в усіх творах Міцкевича, крім ймовірно тих, які наслідують фольклорні мотиви та жанри з відвертістю та ретельністю, спостерігаємо палігримський світогляд повною мірою. Крім того, фольклорний світогляд зовсім не

суперечить пілігримові, його природне тяжіння до питомих джерел національності ніколи не контрастує з народним поетичним світобаченням.

Специфічна наративна інстанція. Наратором більшості творів Міцкевича, здається, є пілігрим. Він завжди поєднує традиції жанру та авторський інтимний вимір (“Побачення в гаю”, “Чужа ти тонкощам”, “Я мовлю сам собі”, “Осудить нас ханжа” та ін.). Міцкевич використовує образ петрарківської Лаури (наприклад, у сонетах “Ранок і вечір”, “До Німану”).

Пілігрим часто згадує *молитви*, саме ж моління вважає свідомством невинищеної духовності, або хоча б тяжіння до неї (“хто може ще молитися”). Форма молитви іноді проступає і в поезії Шевченка (як і в решти романтиків). Молитовний наратив як специфічний сокровенний простір особистості та Бога притаманий і Міцкевичу, і Шевченку.

Особливістю поезики Міцкевича можна вважати *діалоги* пілігрима з кимось. Як у поезії “Вигляд гір із степів Козлова” (хоча в країнському перекладі він Мандрівник, а не Пілігрим). Діалог Пілігрима з Мірзою прояснює два різних сприйняття Вітчизни – Польщі. В поезії “Дівчина на роздоріжжі” Пілігрим допомагає дівчині обрати правильний шлях із двох можливих. Там він мудрець і наставник, порадник і філософ. Один шлях це – шлях східних медитацій посеред одноманітної та скромної природи, серед якої і люди стають схожими один на одного. Другий шлях – це барвистий вибух квітів, сонця, рухів, дій. Розмаїття у природі доповнюється розмаїттям людей, коли кожен на іншого настільки не схожий, що можна вічно вивчати цю людську барвистість. Пілігрим пропонує дівчині самостійно обрати один із ймовірних шляхів до опанування духовністю. В сонеті “Мірза до мандрівника” пілігрим малюється східним мірзою як винятковий, той навіть просить Пророка за нього. В циклі “Кримські сонети” частими стають діалоги Мірзи й пілігрима. Рідне й екзотичне умовно існують у зіставленні. Суть таких зіставлень полягає в тому, щоб

продемонструвати визнання сакрального статусу Пілігрима Мірзою як безпристрасним поціновувачем.

Найкраще й найпослідовніше ідеологема духовних мандрів пілігрима відображена в “Кримських сонетах” Адама Міцкевича. Фактично, всі властивості пілігрима як паломника, що керується духовними орієнтирами і як індивідуалізованої особистості, що має бурхливе інтимне життя, ми можемо синтезувати з текстів “Кримських сонетів”. Утім, такі само властивості пілігрима зустрічаються у всіх текстах видатного лірика. Саме цей психологічний комплекс пілігрима та інтерпретації романтичного поета і є провідною наративною інстанцією.

Оскільки у творчості Шевченка прямим відповідником польському пілігриму є мовчазний кобзар, який також є провідною наративною інстанцією всієї творчості поета. Він також схильний до мандрів, медитацій, обирає духовну дорогу, його супроводять мотиви дороги, смерті, серця тощо. Для Шевченка також характерне поринання в першостихію води (з метою відродження, духовного оновлення, виправлення долі, констатації божественної дотичності до людини тощо). Він також постійно живе, врівноважуючи дилему Вітчизни й чужини, часто констатує факт того, що давно став вигнанцем волі, тужить за Вітчизною. Але характерно те, що шевченківський кобзар як певна ідеологема його творчості не вичерпується “пілігримним” сенсом, оскільки в низці творів ми бачимо його активним, він стає проповідником, а то й ватажком свого народу за зразком біблійних пророків.

Висновки. Міцкевичів пілігрим лишається самотником, ніколи не стає пророком, він понуро рухається в межах обраного концепту долі, все усвідомлює, але ніщо не може змінити, не наважується діяти. Тому пряме порівняння з домінантою сходжень дають тільки ті твори, де шевченківський кобзар мовчить, не наважується назватися пророком та повести народ до визволення. В цій частині творів (“Перебендя” та й оповідач у всіх творах першого видання “Кобзаря” 1840 року) типологія пілігрима Адама

Міцкевича і мовчазного кобзаря Тараса Шевченка абсолютна, тобто палітра сходжень перевершує палітру відмінностей. Піліgrim Міцкевича і мовчазний кобзар Шевченка послідовно відтворюють ідеологему месіанства в літературі, пропонуючи читачеві випробування власного духу й серця. Наративна позиція піліgrима / мовчазного кобзаря була для поетів близькою й тому природним чином домінувала над рештою оповідних інстанцій у їх текстах. Спільність образної та мотивної системи у відтворенні цих образів зумовлена тяжінням до ідеологеми месіанства. Отже, месіанський комплекс відіграв роль рушія поетичної еволюції як у творчості Шевченка, так і у творчості Міцкевича. Це одна з центральних, найбільш вагомих, ідеологем всього романтизму. На той час її змістовність нікому не потрібно було роз'яснювати, як і низку її символізацій у літературі. Це своєрідний код романтичного соціально-історичного мислення.

Література

Адам Міцкевич і Україна : зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України ; відп. ред. Р. Радишевський. Київ : Бібліотека українця, 1999. 345 с.

Адам Міцкевич і Україна : Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження видатного польського поета / Відп. за випуск Валерій Скотний. Дрогобич : Вимір, 1998. 159 с.

Астаф'єв О. Творчість Тараса Шевченка та Адама Міцкевича як діалог культур. *Слово і час*. 2006. № 6. С. 7-15.

Білецький Л. Шевченко в Яготині. Авґсбург. 1949. 48 с. (про месіанізм).

Вервес Г.Д. Адам Міцкевич в українській літературі. Київ : Худ. літ., 1955. 278 с.

Вервес Г.Д. Зустріч з Міцкевичем : літературно-критичний нарис. Київ : Рад. письменник, 1968. 163 с.

Вервес Г.Д. Отзвуки польского романтизма на Украине в первой половине XIX века. *Польский романтизм и восточнославянские литературы*. 1973. С.182-190.

Дерналович М. Адам Міцкевич / пер. с пол. Д. Гессена. Варшава : Интерпресс, 1981. 83 с.

Дзядевич Т.М. Ідеологема месіанства в “Книзі польського народу і польського пілігримства” Адама Міцкевича, “Книгах буття українського народу” Миколи Костомарова і циклі “Три літа” Тараса Шевченка. *Наукові записки НаУКМА*. 2001. Т. 19. Спеціальний випуск. Ч.1. С.20-24.

Колесса О. Шевченко і Міцкевич. Львів : Наукове товариство Тараса Шевченка, 1894. С. 36-152.

Зеров М. “Книги буття українського народу”. *Твори в двох томах*. Київ : Дніпро, 1990. Т. 2. С.139-145.

Ніколенко О.М. “Пілігрим” – “Кримські сонети” А. Міцкевича – романтизм у літературі. URL : <https://zarlit.com/textbook/9klas/69.html> (дата доступу : 27.07.2022).

Рильський М. Про поезію Адама Міцкевича. Київ : Держлітвидав, 1955. 120 с.

Рогульська О., Тарасова О. Проблематика “Кримських сонетів” Адама Міцкевича: методичний аспект. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2021. Т. 21. Ч. 1. С.101-108.

Міцкевич А. Вибрані твори в 2 томах. Переклади Максима Рильського. Київ : Худож. літ., 1955. Т.1. 433 с.

Міцкевич А. Книги народа польского и польского пилигримства. М., 1917.

Міцкевич А. Кримські сонети – Крымские сонеты – Sonety Krymskie. Упорядник Леонард Кондратенко. Передмова Миколи Бажана. Сімферополь : Таврія, 1983. 168 с.

Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко : Інтерпретації. Варшава, 1934. 237 с.

Третьак О. Про вплив Міцкевича на поезію Шевченка. Краків : Книгарня Гебетнера і Сп, 1892. 45 с.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : [монографія]. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2001а. 478 с.

Шевченко Л.І. Лінгвістична інтерпретація символіки Тараса Шевченка : Сад. *Шевченкознавчі студії*. 2001б. Вип. 3. С. 134-142.

Шевченко Л.І. Літературна мова в культурній ідентифікації слов'ян : історичний контекст і сучасність. *Слов'янські обрії*. 2010. Вип. 3. С. 32-36.

Шевченко Т. Кобзар. Київ : Рад. письменник, 1983. 544 с.

Шевченко Т. ПЗТ у 12 тт. Київ : Наукова думка, 1989-1991. Т.1-2.

Jonca M. Sierota w literaturze polskiej dla dzieci w XIX wieku. Wrocław, 1994. 297 s.

Fanion M., Żmigrodzka M. Romantyzm i historia. Warszawa, 1978. 571 s.

Literatura ukraińska XIX i XX wieku w kontekście europejskim / red. L. Siryk. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008. 245 s.

Mickiewicz A. Kniegi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego / Adam Mickiewicz ; opracował Stanisław Pigoń. 4-e wyd., przejrzone i uzupełnione. Kraków : Nakładem krakowskiej spółki wydawniczej, 1924. 140 s.

Mokry W. Literatura i myśl filisoficzno-reagijna ukraińskiego romantyzmu. Kraków, 1996. 211 s.

Вероніка Ярмак

<https://orcid.org/0000-0002-5670-4440>

СЕМАНТИЧНА ПАРАДИГМА Й ЕСТЕТИЧНИЙ РЕСУРС НАЙМЕНУВАНЬ КОЛЬОРІВ У РОМАНІ МІЛЕТІ ПРОДАНОВИЧА “УЛЬТРАМАРИН”

Чільне місце в фундаментальному, надзвичайно багатому та різноплановому доробку відомого українського лінгвіста, доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Лариси Іванівни Шевченко посідають праці, присвячені колористичній семантиці. Хоча ця тема й не є новою, вона однозначно належить до числа “вічних” і невичерпних мовознавчих сюжетів. Крім того, дослідниці пощастило розробити у згаданому контексті низку нових важливих напрямів і розставити актуальні сучасні акценти. Особливо вартісними видаються розвідки автора про колористику в масовій мовній свідомості слов’янських соціумів, особливості колористичної семантики творів Т. Шевченка, М. Коцюбинського, М. Рильського, І. Драча та інших українських класиків. Не менш цікавими є й тези Л. Шевченко щодо процесів метафоризації та асоціативних зв’язків кольороназв (викладені в її індивідуальних монографіях “Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу” (2001), “Горизонтами модерної лінгвістики”, (2014)), про колористику як вимір оцінних констант у медіа, про фразеологізми, символізацію кольорів в різних етномовних картинах світу та перспективних моделях семантико-синтаксичної деривації найменувань кольору, використовуваних у ЗМІ (у новій індивідуальній монографії “Неолінгвістика в Україні: дослідницька перспектива” (2024)). Не менш вартісними є й розвідки Л. Шевченко (у співавторстві з кандидатом філологічних наук, доцентом Д. Дергачем), присвячені колористиці в українському мовознавстві, колористиці української народної казки, кольору в науковому опрацюванні А. Вежицької, знаковості

колеристики в семіотиці європейської культури, лінгвістичній інтерпретації кольорових домінант в фольклорі та сучасних мас-медіа та іншим проблемам.

Окреслений напрям у працях Л. Шевченко ми вважаємо вельми перспективним, тож пропонуємо розвинути його в контексті висвітлення семантичної парадигми й естетичного ресурсу найменувань кольорів у сербській прозі початку ХХІ ст., зокрема у творчості видатного письменника – Мілети Продановича, який до того ж прославився не лише як славетний майстер художнього слова, а і як знаний художник. Його з повним правом можна назвати якщо не поліматом, то всебічно розвиненою людиною енциклопедичних знань. М. Проданович (нар. у 1959 р.) – сербський прозаїк, поет і художник, один із представників відомої белградської мистецької групи 1980-х рр. “Alter Imago” (разом із Н. Алаваньо, Т. Лушичем і В. Николичем), один із художників, які в 1986 р. мали честь представляти Югославію на Бієнале у Венеції, автор численних романів, літературних нарисів та поетичних збірок, професор Академії мистецтв у Белграді. Характерною ознакою письменницької манери М. Продановича є своєрідна інтерпретація арсеналу можливостей взаємодії художнього тексту, картин і театральних вистав, а в його мистецькій діяльності важлива роль належить діалогічній манері, метаісторичному колажу та фотографіям. Прозові твори письменника перекладено багатьма європейськими мовами, зокрема й українською.

Роман “Ультрамарин” є, вочевидь, одним із найвідоміших творів М. Продановича, який уперше було опубліковано 2010 р. Твір присвячено батькові письменника, також художникові, що вивчав мистецтво Відродження. В основу роману покладено дитячі спогади М. Продановича про подорож до Італії разом із батьком. Спершу роман було видано у двох томах: основу першого тому складав текст, а другого – картини і світлини. В наступному виданні роману текст, картини й фото інтегровано у своєрідний мікс художнього дискурсу, візуальних вражень і глибоких

емоційних переживань. І, хоча це видання твору і має підзаголовок “Ultramarin: roman bez slika” (роман без картин), насправді його текст є суцільною нескінченною картиною, справжнім поліхромним мистецьким полотном. Воно зіткане з тонкого симбіозу слів, візуальних вражень, переливу барв, живописних і музичних асоціацій, особистих емоційних переживань, тісно переплетених із історичними колізіями тогочасної історії Югославії, Балканського півострова й Італії, просякнених теплою синівською любов’ю і вдячністю своєму батькові-художнику, якого син перевершив у творчому плані, але залишився вдячним йому за науку, за любов до живопису, за прищеплення тонкого художнього смаку.

Колористична стихія роману становить великий інтерес принаймні у трьох аспектах. Адже, по-перше М. Проданович є однаково успішним і в галузі сербського красного письменства, і в галузі живопису; по-друге, твір є автобіографічним, тож має безпосереднє відношення до формування в його автора витончених художніх смаків; по-третє, дискурс “Ультрамарину” є справжнім “полігоном” для дослідження вербального вираження колористичних уподобань його автора. Забігаючи наперед, відзначимо, що найчастотнішою в романі є навіть не назва різновиду синьої фарби, яка послугувала символічною назвою твору, а найменування ‘блакитного’ (‘голубого’; ‘синього’) кольорів та їх численних варіацій, із яких, на наш погляд, і варто розпочати аналіз семантичної парагадигми й естетичного ресурсу колорем.

Описуючи роль блакитного кольору та його відтінків у мистецтві античного і середньовічного світу в контексті власної подорожі до Італії з батьком, М. Проданович пропонує читачеві цікаві деталі історії поширення відповідних фарби й барвників європейським континентом, які ми (з метою найповнішого й усебічного розкриття семантичного ресурсу сербських колорем) водночас ілюструватимемо відповідними уривками з перекладу роману “Ультрамарин” українською мовою у виконанні

Л. Недашківської: “*Stari svet nije imao naklonost prema **plavoj** (тут і далі виділення жирним і курсивом у цитатах наше. – В. Я.) boji...*” [Prodanović 2010: 58] – “*Старий світ не був прихильним до **синього** кольору...*” [Проданович 2013: 92]; “*Rimljani su **plavu** smatrali varvarskom bojom...*” [Prodanović 2010: 58] – “*Римляни вважали **синій** колір варварським...*” [Проданович 2013: 92]; “*U slikarstvu grčkih vaza nema ni traga od **plave**...*” [Prodanović 2010: 58] – “*У живописі грецьких ваз немає жодного сліду **блакитного**...*” [Проданович 2013: 92]; “*Možda – otac nastavlja sa čitanjem – razloge tom odbijanju **plave** treba tražiti i u tehnološkim nemogućnostima da se dobije dovoljno kvalitetan i postojan **plavi** pigment*” [Prodanović 2010: 59] – “*Можливо, – продовжує читати батько, – причини такої відмови від **синього** слід шукати в технологічній неможливості отримати якісний і стійкий **синій** пігмент*” [Проданович 2013: 92]; “*Iz Sen Denija, preko Šartra i drugih katedrala severne Francuske **plava** se, katkad brže, katkad sporije širi kontinentom*” [Prodanović 2010: 60] – “*Із Сен-Дені через Шартрський собор та інші костели північної Франції **синій** іноді швидше, іноді повільніше ширився континентом*” [Проданович 2013: 94]. Як бачимо, українськими відповідниками сербського кольоронайменування ‘plavi’ у різних фрагментах перекладного тексту виступають, відповідно, дві лексеми: ‘синій’ і ‘блакитний’.

У наступних фрагментах роману “Ультрамарин” сербський колоратив ‘plavi’ набуває виразних **символічних значень**. Симптоматичним при цьому видається добір українських еквівалентів: “*Vitraži njegove nove crkve jasno daju do znanja da je stara tablica boja svrgnuta i da je središnja uloga u novoj dodeljena **plavoj***” [Prodanović 2010: 59] – “*Витражі його нової церкви чітко дають знати, що стара таблиця кольорів повалена і головна роль у новій відведена **синьому***” [Проданович 2013: 93-94]; “*Odbojnost prema **plavoj** nastavlja se, barem u Zapadnoj Evropi, i u prvim vekovima hrišćanstva. U srednjovekovnim traktatima o religioznom simbolizmu boja do tančina se raspravlja o više vrsta crvene, bele, crne, nešto manje o zelenoj, žutoj, ljubičastoj i sivoj boji,*

*tako da nedostatak **plave** postaje upadljiv. On se prenosi i na koloristički kôd liturgijske odeće Rimske crkve koji je na snazi do danas*” [Prodanović 2010: 59] – “Неприя́знь до **синього** кольору тривала, принаймні в Західній Європі, і в перші століття християнства. У середньовічних трактатах про релігійну символіку кольорів докладно йшлося про декілька типів червоного, білого, чорного, трохи менше – фіолетовий і сірий кольори, тому відсутність **синього** стала помітною. Вона передалась і на колористичний код одягу Римської церкви, який діє і до сьогодні” [Проданович 2013: 93-94].

Якщо українським відповідником у перекладі всіх трьох наведених ілюстрацій із роману М. Продановича (де йдеться, відповідно, про значення синього як нового і такого, що посів центральне місце в оновленій палітрі кольорів, про тлумачення синьої барви в релігійному символізмі кольорів доби Середньовіччя та в актуальному колористичному коді Римської церкви) є колорема ‘синій’, то для української інтерпретації іншого уривку твору характерною є варіативність дібраних кольороназв перекладного тексту. Останні фігурують, зокрема, в натхненно-піднесений розповіді батька автора роману про одяг Богородиці: “*On nastavlja da čita ... o trijumfalnom pohodu **plave** boje u ikusu Evropljana, ...o tome da u dvanaestom veku Bogorodičina odora postaje **plava**, malo potom, zahvaljujući francuskom kralju, ona postaje pomodna boja aristokratije, crvena krv, dakle, kod nekih postaje **plava**...*” [Prodanović 2010: 60] – “Він продовжує читати ... про тріумфальний похід **синього** кольору в смаках європейців у мистецтві, ...про те, як у дванадцятому столітті одяг Богородиці стає **блакитним**, а трохи згодом, завдячуючи французькому королеві, – модним кольором аристократів: червона кров, отже, у декого стає **блакитною**...” [Проданович 2013: 94].

У перекладі насичений семантико-експресивний заряд сербського прикметника ‘plava’ розкривається в різних іпостасях: синій колір **персоніфікується**, М. Проданович “вдихає” в нього життя, він постає самостійною субстанцією,

метафоризується, виблискуючи всіма гранями свого потужного потенціалу.

Під пером художника й письменника колоратив ‘plavi’ демонструє й інші грані свого багатого спектра: його відтінок стає концентрованішим, суворішим і урочистішим, забарвлює мантию, покров, здатний створити захисний щит для людства, набуваючи “високого” **сакрального значення**: “*Figura Bogorodice čini osovinu lučno završene slike. ... Priželjkivao je i da njegove slike budu deo tog tkanja, tog plavog tkanja koje će zaštititi druge*” [Prodanović 2010: 63] – “*Фигура Богородиці утворює вісь апрочної картини. ... Він хотів, щоб його картини були частиною тієї мантиї, тієї синьої мантиї, яка захистить інших*” [Проданович 2013: 98-99]. Перехід блакитного в насичений і глибокий синій символізує пристрасне бажання художника перетворити свої картини на естетичний інструмент злиття із всеосяжним і водночас невидимим синім кольором, ба більше – залишитися в цьому просторі назавжди: “*Kako je neosetno tonuo u starost, povijao i postajao siv u licu ,njegovo se slikarstvo sve više poistovećivalo sa štitom, sa plavim pokrovom. Glasni, kakofonični svet ostajao je sa druge strane opne. Konačno, otac se sasvim stopio sa tom ugušćenom nevidljivošću koja se iskazuje kao plava boja, nestao u njoj*” [Prodanović 2010: 63] – “*У міру того, як він непомітно занурювався в старість згинався й сірів на обличчі, його картини все більше ототожнювалися зі щитом, із синім покровом. Зрештою, батько повністю змішався з цією згуслою невидимістю, яка виражена у вигляді синього кольору, розчинився в ній*” [Проданович 2013: 98-99].

Українська дослідниця І. Бабій слушно зазначає, що “здатність кольорів впливати на емоційний стан людини (а інколи й формувати останній), створювати необхідне емоційне тло для сприймання пропонованої картини активно застосовують не тільки художники, а й письменники. Завдяки таким функційним навантаженням колірні епітети виконують емоційно-експресивну роль. ...Художні тексти засвідчують характеристичну функцію колірних епітетів, які

у відповідних контекстах разом з означуваними іменниками можуть характеризувати життя персонажів, їх вдачу, внутрішній світ, настрої, навіть свідчити про рівень культури, освіченості героїв” [Бабій 2022: 114, 122].

Певна річ, що частотність уживання не є ані основною, ані єдиною причиною потенційно пильної дослідницької уваги до сербської лексеми ‘plavi’ (укр. блакитний, голубий; синій). Із погляду носіїв української мови хроматичний діапазон найменувань ‘блакитний’, ‘голубий’; ‘синій’ є дещо відмінним від уявлень про відповідний колір та його відтінки в мовній картині сербів, тож добір еквівалентів в інтерпретації українською мовою завжди великою мірою залежить від рішення перекладача. Й тут ми підходимо до вельми цікавої *лінгвістичної проблеми*, яка потребує окремого тлумачення.

Високо оцінюючи науковий підхід до опрацювання кольору А. Вежбицькою, Л. Шевченко та Д. Дергач водночас акцентують увагу на фундаментальних методологічних засадах, які й визначають плідність такого ракурсу: “А. Вежбицька працює з семантикою – найбільш мінливими, найбільш рухливими, найбільш суб’єктивно (чи множинно) пояснюваними як з етимологічного, так і з функціонального погляду одиницями мови. Додамо ще ряд параметрів, без уваги до яких не може працювати філолог: еволюція слова у просторі і часі, модусні смисли, зреалізовані в тексті, суб’єктивне / об’єктивне в семантиці слова, здатність слова до символізації й відповідне поліваріантне прочитання символів залежно від світогляду й «поля культури»” [Шевченко, Дергач 2011: 186]. До згаданих параметрів українські дослідники зараховують також постійне звернення А. Вежбицької до “понятійних універсалій, таких як БАЧИТИ, ЧАС, МІСЦЕ, ПОДІБНІСТЬ...” [Там само: 190].

Відштовхуючись від цих слухних настанов, зазначимо, що сприйняття носіями певної мови основних кольорів веселки (а серед них – і блакитного, і синього кольорів) зазвичай тісно пов’язано з фольклором і з ліричною

народною поезією як із джерелами, в яких загалом доволі чітко окреслено семантичний спектр кольороназв на різних етапах розвитку етносу. Нагадаємо, що авторитетні словники сучасної сербської літературної мови фіксують (принаймні) три основні значення прикметника ‘plav’ / ‘плав’ (означена форма ‘плави’, -а, -о) (далі ми будемо наводити сербські колорема в їх кириличному або латинському графічному варіантах, залежно від того, як вони наводяться в художньому творі, у словниках або в наукових працях – В. Я.): *“1. який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, середній між фіолетовим і зеленим; кольору неба або моря; синій; 2. світло-жовтий, жовтуватий (про волосся); 3. (в означеній формі) як складова деяких ботанічних назв: ~ патлицан, ~ дрво”* [РСJ 2011: 916]. Отже, як випливає зі словникових дефініцій, прикметник ‘plav’ уживається для визначення предметів і явищ, котрі дійсно мають забарвлення відповідного кольору спектра, і для низки відтінків кольору волосся, яке насправді аж ніяк не є блакитним.

Для того, щоб краще збагнути, в яких саме семантико-експресивних іпостасях фігурують колоративи, пов’язані з лексично-семантичною категорією прикметника ‘plav’ в автобіографічному романі письменника й художника М. Продановича “Ультрамарин”, нагадаємо, що блакитний (синій; голубий) колір у сербській ліричній поезії (яка тією чи іншою мірою є джерелом творчого натхнення для кожного видатного митця) є багатошаровим утворенням і включає до свого діапазону п’ять найменувань кольору: ‘plav’ / ‘плав’, ‘modar’ / ‘модар’, ‘sinj’ / ‘сін’’, ‘mavi’ / ‘мави’ і ‘mor’ / ‘мор’. Утім, усі ці назви мають неоднакові колористичні характеристики. Звісно, найсвітліший відтінок притаманний лексемі ‘plav’, значення якої ми розглянули вище. Прикметник ‘modar’ / ‘модар’ (означена форма ‘модри’, -а, -о) поєднує у своєму значенні такі основні характеристики: *“1. який має темно-блакитний колір, насичено-синій; блакитний в широкому розумінні; синюватий, голубуватий; 2. посинілий (про обличчя); із*

багатьма синцями; 3. (в означеній формі) часто як атрибут з ботанічними, рідше з іншими термінами: ~ галица, ~ коприва, ~ льйлан, ~ перуника, ~ слез” [РСJ 2011: 709].

Що ж стосується колоратива ‘sinji’ / ‘сињи’,-а, -е (“1. а. сірий, сіруватий, попелястий, сивуватий, сірий: ~ камінь, ~ волосся, б. синій, синюватий, фіолетовий: ~ море, ~ очи; 2. чорний, темний: ~ гавран; 3. перен. а. нещасний, боягузливий, нещасливий, засмучений: ~ сироче, ~ кукавац); б. важкий (про тягар). • ~ кукавица нар. ...” [РСJ 2011: 1199]), то він має праслов’янське походження і є різною мірою представленим в усіх слов’янських мовах. Вивчаючи назви кольорів у сербській ліричній поезії, дослідниця Д. Станич підкреслює, що в сербській мові “...усе ще існують лексико-морфологічні континуанти цих прикметників, але вони функціонують у периферійному вжитку. Специфічність такого вжитку стосується їхньої пов’язаності з поняттями і явищами, які вважаються такими, що мають відтінок певної містичної зловісності... Таке одвічне значення у корпусі нашої (сербської – В. Я.) мови підтверджують синтагми: *сиње море...*, *сиња магла ...* і *сиња кукавица...* В усіх трьох випадках *сињ* в колористичному сенсі наближається до *чорного* кольору, менше – до *синього*, навіть у своєму найтемнішому відтінку. Море як велика водяна поверхня, повна невідомого, викликає зловісні алузії. Так само й туман як конденсована вода, – невідома субстанція для далеких предків, – є носієм значення фатальності, а також, звісно, й зозуля як фатальний міфічний птах, який віщує лихо” [Станич 2015: 87-88]. Кольороназви ‘maven’ / ‘mavi’ – ‘мавен’ / ‘мави’ (обл.) “блакитний, синій” [РСАНУ 1981: 719] і ‘mor’ / ‘мор’ – “темно-синій, темно-голубий; фіолетовий” [РСАНУ 1988: 49] нині перебувають на маргінесах мовного вжитку. Й тут ми підходимо до необхідності бодай побіжного розгляду однієї вельми цікавої та доволі заплутаної лінгвістичної проблеми.

Зазначимо, що класичною мовознавчою працею, де було зроблено вдалу спробу витлумачити дискусійні моменти, пов’язані з блакитним кольором у сербській та

деяких інших слов'янських мовах, стала ґрунтовна розвідка академіка Мілка Івич “Блакитний колір як лінгвістична проблема”. У цьому дослідженні автор пропонує вирішення декількох проблем, з якими стикалася наука, й на які доти не існувало однозначної переконливої відповіді. Розглянемо детальніше одну з них, а саме: 1) чому деякі мови не мають назви для блакитного кольору (серб. ‘плаво’), а якщо її в певний період і отримують, то потім із легкістю вилучають з ужитку, і 2) як пояснити той дивний феномен, що носії сербської мови вживають для визначення блакитної шапки й волосся жовтуватого відтінку той самий атрибут: ‘плаво’ (укр. блакитне)? Не заглиблюючись у деталі й не зупиняючись глибоко на висвітленні другого аспекту, зазначимо, що на обидва ці питання М. Івич дає відповідь, спираючись і на обставини культурно-психологічного характеру (які одвічно визначали ставлення людей різних національностей до блакитного (синього) кольору), і на стародавнє денотативне й конотативне значення згаданого атрибуту та долю, яку в сербській мові мали вислови на позначення блакитного (синього) кольору, успадковані з праслов'янської мови, і на принципи, на яких базується мікросистема лексичних одиниць для розрізнення людей за кольором (шкіри й волосся) [див.: Ивић 1994: 99-116]. Маргіналізацію сербських прикметників ‘сињи’ і ‘модар’ М. Івич витлумачує як прямий наслідок негативного ставлення до тих явищ, котрі ці дві лексеми позначали. Адже слово ‘сињи’ стало атрибутом, що визначав предмети і явища як зловісні, фатальні або такі, які віщують нещастя, лиху долю тощо, а слово ‘модар’ протягом тривалого часу виконувало функцію основної назви для блакитного (синього). Проте пізніше згадане сербське слово набуло іншої спеціалізації – для опису кольору хворобливої блідості й сіро-синюватого відтінку шкіри небіжчиків, що кінець кінцем і вплинуло на різке звуження сфери його вжитку, а блакитний колір, позбавлений негативних конотацій, залишився без відповідного лексичного визначення. Як образно підкреслює М. Івич, “було неминуче, щоб потом у це

“порожнє поле” не зайшла якась нова лексична одиниця, здатна позначати будь-який блакитний колорит. <...> Відомо, що конотативне значення за сприятливих умов, із часом легко переходить у денотативне. Саме так і сталося в цьому випадку” [Ивић 1994: 106, 111].

Отже, блакитний колір і став саме таким, який заповнив лагуну тоді, коли фонд питомих сербських найменувань фактично залишився без атрибута на позначення блакитного кольору з нейтральною семантикою. Треба зазначити, що первинне значення сербської лексеми ‘плав’ зазнавало ресемантизації, у прадавні часи інформація про власне блакитний (синій) колір не превалювала в її виражальному потенціалі, а мала лише оказіональне значення на фоні сем ‘блідо-жовтий’, ‘ніжно-жовтий’ тощо. Згодом же, як свідчить академік М. Івич, за сприятливих умов конотативне значення переросло в денотативне. Ось чому нині саме словосполучення ‘плава коса’ вживається у сербській мові на позначення білявого волосся [детальніше про це див.: Ивић 1994: 110-111].

Важливого значення в романі М. Продановича “Ультрамарин” набувають також і додаткові характеристики кольору, пов’язані з чистотою його відтінку, а, головне, – з **наявністю блиску**. І якщо прикметник ‘plav’ супроводжується додатковими визначеннями, то для колорема ‘zlatan’ блиск є іманентною характеристикою: “*Tek oko hiljadite godine plave postaju čistije i sjajnije*” [Prodanović 2010: 59]. Поєднання блакитного (синього) кольору із золотим, коли останній буквально “підсвічує” перший, взагалі є дуже характерним для авторських описів дороги до Італії, інтер’єрів музеїв і сакральньо-потойбічної атмосфери італійських церков, наповнених незримою присутністю Всевишнього: “*Ali sve to nije čak ni nagovešteno u jesenjem danu u kojem otac i sin ... voze na jug, polaze na kratak put, da u hladovitoj tišini posmatraju plavo i zlatno*” [Prodanović 2010: 45]; “*Bog i sveci postojali su prvih četrnaest stoleća hrišćanstva kao slike u ambijentima zlatnim, plavim, u stilizovanim predelima kakvi se ne mogu videti na ovom svetu*” [Там само:

45]. Остання характеристика, вочевидь, пов'язана не лише з живописними вподобаннями автора твору, а й сягає своїм корінням констант слов'янського фольклору. Відомим є факт, що механізми концептуалізації кольорів у мові, критерії виділення прототипів основних кольорів, а також причини використання мовних стереотипів для номінації кольорів є взаємопов'язаними.

На думку А. Вежбицької, однією з очевидних універсалій у галузі підходу до вивчення кольорів є те, що становить різницю між часом, коли людина бачить (день), і періодом, коли вона не бачить (ніч), що й послугувало поштовхом для більшості мовознавців покласти в основу типології кольорів опозицію світлий/темний, і саме такий поділ А. Вежбицька визначає як домінуючий [див.: Вежбицька 1996: 231-232]. Полемізуючи з таким підходом, відома сербська дослідниця Л. Попович справедливо підкреслює, що згадана дихотомія випускає з поля зору "...іншу, дуже важливу універсалію, пов'язану з кольорами, – денотативний простір кольору, тобто фон, природне оточення, в якому колір найчастіше трапляється, або ж ситуація, з якою людина корелює певний колір. Саме такий денотативний простір становить основу, відштовхуючись від якої мовець моделює суб'єктивний денотативний простір, тобто оцінює колір за критерієм 'хороший'/'поганий', але, виходячи зі свого особистого досвіду, пов'язаного з кольором" [Поповић 2001: 14].

У координатах денотативного простору письменника і художника М. Продановича **золотий колір** посідає особливе місце: він фігурує і як забарвлення напівсфери, що за канонами давнього живопису символізує нескінченність і небо, з'являється він також і на перетині "земного" і "небесного" ритмів, що їх фіксує творча уява автора, і як золотий фон, на якому зображено головних героїв художніх полотен: "*Pejsaž je nadvišen zlatnom polusferom koja, prema konvencijama drevnog slikarstva, označava beskraj, nebo. „Zemaljski” ritam prati i onaj „nebeski”: zlatno polje presecaju paperjasti cirusi čije rasprostiranje prati krivinu lučne ivice*" [Prodanović 2010: 109]; "...iznad stubova, raskoš raznovrsnih

pigmenata ulivenih u staklenu pastu i homogenu zlatnu podlogu na kojoj su prikazani protagonisti ...” [Там само: 111].

Прикметно й те, що водночас в особистому денотативному просторі автора роману “Ультрамарин” золотий колір асоціюється і співвідноситься приблизно з тим самим набором його лексико-семантичних варіантів, що й у *сербському фольклорі*. Л. Попович, авторитетна дослідниця прототипного і стереотипного способу концептуалізації кольорів і семантичного потенціалу кольороназв у фольклорі різних слов’янських народів, доходить висновку, що символічні інтерпретації кольорів у народній уяві становлять левову частку їхнього семантичного діапазону. Вони складають ядро, довкола якого концентруються інші значеннєві нашарування, в основі яких вгадується стереотипна асоціація. Зокрема, для лексеми ‘златан’ фіксується наступна низка лексико-семантичних варіантів: зроблений із золота; милий; дорогий; красивий; щасливий; святковий; чарівний [див.: Поповић 2001: 17-18]. Отже, з одного боку, золотий колір у денотативному художньому просторі М. Продановича має багато спільних рис із фольклорними уявленнями про нього, з другого, – митець збагачує, значно ускладнює й урізноманітнює фольклорну палітру, послідовно зберігаючи при цьому позитивну й піднесену конотацію згаданої кольороназви.

Наявність блиску і стійких позитивних конотацій в романі “Ультрамарин” притаманні не лише золотому, а й *срібному кольору*, крім того, ці ж особливості характерні також і для лексем-похідних від згаданих колорем (‘rozlata’, ‘rozlaćena’): “Прикметник *сребрн* має двокомпонентну номінативну структуру, оскільки поряд зі значенням ‘зроблений зі срібла’, містить і номінацію ‘який має колір срібла, кольору, із блиском срібла <...> *Сребрн* має і метафоричну транспозицію ‘чарівний’. У цьому випадку він нерідко вживається у поєднанні із *золотим кольором*...” [Станић 2015: 93].

Неабиякого значення набуває і стилістично піднесений мікроконтекст, який створює неповторний фон, що міниться

й сяє, виблискуючи яскравими барвами вогняних або теплих відтінків ('plameni'; 'biće drugačije suštine', 'drugog sveta'; 'rumeni'; 'presijavati se'): "Pjero je to i učinio, ali je stvorio sasvim drugačije delo. Nikola da Senja, u duhu trećenta, prikazao je Isusa na **pozlaćenoj** pozadini, okruženog mandorlom oblikovanom plamenim krilima anđela.... Bog je na toj slici jasno i nedvosmisleno" [Prodanović 2010: 55]; "**Srebrni** branici su se presijavali, svaki njegov deo bio je savršeno oblikovan..." [Там само: 20]; "Postoje, u Sijeni, u Pinakoteci, dve slike koje izmiču pažnji užurbanih posetilaca: u senci spektakularnih gotičkih poliptiha, **pozлата**, rumenih lica gracioznih kasnogotičkih figura..." [Там само: 22].

Наведені спостереження однозначно свідчать про те, що багаті словесні й художньо-естетичні вподобання М. Продановича в галузі вживання кольороназв мають багато спільного іще з однією релевантною характеристикою, яку Л. Попович розглядає як основу категоризації кольороназв у слов'янському фольклорі. Йдеться про **опозицію "блискуче" – "без блиску"**: "Багато лінгвістів вказують на той факт, що принцип категоризації назв кольорів, заснований на атрибуті 'блискучий', в історичному плані передував хроматичному принципіві. Джон Лайонз пояснює, що наше нерозуміння принципа виділення кольорів у давніх мовах, є наслідком змішування різних критеріїв.... У давніх народів, на думку Лайонза, категоризацію кольорів було засновано на принципі виділення ознаки, пов'язаної із блиском... Найархаїчніші символи у слов'янському фольклорі відзначаються саме присутністю в них **елементу блиску**. Мотиви, у яких представлені бели/златі камен, бела риба, златі jelen мають міфологічні конотації, оскільки вони пов'язані з блиском небесних тіл, які обожнювалися в архаїчних культурах" [Поповић 2021: 8, 10].

У своєму дослідженні, присвяченому колоративам у сербській народній поезії, відомий філолог Д. Айдачич слушно зазначає: "Аналітичне вивчення візуальності, опосередкованої в мові, стає іще складнішим, якщо вона (візуальність – В. Я.) вивчається на прикладах літературних

текстів і природи опису світу в них. Ракурси появи кольорів обумовлено поетичною будовою літературних текстів, співвідношенням конкретного (а надто художнього), понятійного і емоційного зображення, співвідношенням реального і фантастичного, дослівного й образного дискурсу” [Аждачић 1992: 2]. Із цим твердженням важко не погодитися, адже образність синього/блакитного кольорів у романі перебуває в постійній динаміці, в розвитку від звичної для читача метафорико-фразеологічної парадигми до креативних стилістичних фігур.

Необхідно відзначити, що особливості функціонування колоративів у художньому дискурсі мають чимало спільних рис не лише зі специфікою їх вживання у слов'янському фольклорі як невичерпному джерелі авторської фантазії, а й з **колористикою в мові сучасних медіа**. У згаданому контексті актуалізуються спостереження Л. Шевченко над потенціалом словесної колористики як інтегральної характеристики свідомості та моделей їхньої семантико-синтаксичної деривації, викладені в її монографії “Неолінгвістика в Україні: дослідницька перспектива”: “Колористика, як відомо, символізована з константами національної свідомості, а отже, відповідний асоціативний ресурс кольору є сталим, відбитим як постійна атрибутивність простору, часу, почуттів, об’єктного світу (*білий* – світло, ясність, чистота та ін., *чорний* – темрява, сум, але й родючість та ін.), <...> *синій* – простір (небесний, морський), спокій та ін., <...> *червоне яблуко, червоний мак, синє море, блакитне небо* та ін. <...> Серед перспективних моделей семантико-синтаксичної деривації, використовуваних у ЗМІ, можна назвати і сталі в традиціях літературної мови фразеологізми: *Білий дім*, <...> *білий лебідь, біла ворона, білий янгол, зелені берети* та ін.” [Шевченко 2024: 51-52]. Наведімо низку прикладів “традиційних” метафор, які М. Проданович уживає в різних контекстах свого роману – від опису реалій подорожі своєї родини до Італії до опису картин визначних діячів доби Відродження: “*Ambrođo i njegov stariji brat Pjetro umrli su u pohodu „crne smrti”*” [Prodanović 2010: 83];

“U času povratka u Sijenu moje privatno „**zlatno doba**” ozvučuje karakterističan bruj slabih „*Sitroenovih*” motora” [Там само: 83]; “I nije Pjero tek ilustrator „**Zlatne legende**”...” [Там само: 24]; “...putujemo zaobilaznim stazama, ostavljamo, za tren, na drugoj strani mora, tamu, nesreću, **plave šlemove**, obesne barone rata, zgarišta i silovališta...” [Там само: 14]. Наведені метафори набули широкого вжитку й загалом сприймаються як усталені: це стосується як колоративів ‘crna’, ‘zlatan’, так і прикметника ‘plav’, який розвинув свій потенціал у складі словосполучення ‘plavi šlemovi’ (укр. – ‘блакитні шоломи’, яке усталилося в багатьох мовах як назва спеціально зібраних військових з різних країн, контингенту миротворців ООН, метою яких є контроль за дотриманням миру).

Загалом же найбільший за обсягом і найцікавіший для дослідження лексичний масив колоративів у романі М. Продановича “Ультрамарин”, на нашу думку, становлять різновиди синього і блакитного кольорів, а також їх деривати (‘plavi’ / ‘plavonosni’; ‘sinji’ / ‘sinjavica’). Цікаво, що сербська кольороназва ‘plava’, яка часто вживається автором роману в розлогих екскурсах до історії винайдення і подальшої “долі” синьої фарби, постає в українському перекладі твору у своїх різних семантичних іпостасях: “*Još u devetnaestom veku pojedini naučnici su branili tezu da ljudi starog sveta nisu bili u stanju da vide **plavu**. Ili, u blažoj varijanti, da razlikuju **plavu** i zelenu*” [Prodanović 2010: 59] – “Ще в дев’ятнадцятому столітті деякі вчені відстоювали твердження, що люди стародавнього світу не здатні були бачити **синій**. Або, у більш м’якому варіанті, відрізнити **синій** і зелений” [Проданович 2013: 92]; “*Ne treba gubiti iz vida sa uspon i prosperitet Sansepolkra u vreme Pjerovog rođenja potiču najvećim delom od uzgajanja i prerade **sinjavice**, sača, guada, biljke slične gorčici iz čijeg lišća se, složenim procesom, izdvajao **plavi** pigment. Najverovatnije je to bio zanat Pjerovog oca*” [Prodanović 2010: 57] – “Ми не повинні залишати поза увагою, що зростання і процвітання Сансеполькро на момент народження П’єро пов’язане переважно з переробкою **синильника**, вайди, guada, рослини, подібної до тирличу,

з листя якої складним процесом витягують **синій** пігмент” [Проданович 2013: 90]; “*To će reći da je imendan **plavonosne** biljke bio 14. februar*” [Prodanović 2010: 58] – “*Тобто іменини **синьоносної** рослини були 14-го лютого*” [Проданович 2013: 90]. Якщо у вищенаведених прикладах сербський прикметник **plavi** та його деривати є безпосередньо пов’язаними з денотатом і вживаються у своїх прямих значеннях (а в українському перекладі в ролі відповідника виступають лексеми ‘синій’ (синильник, синьоносний), то наступний фрагмент є ілюстрацією вживання і, відповідно, перекладацької інтерпретації і прямого, і переносного значень згаданої колорема за допомогою двох різних лексем: “*On nastavlja da čita i kada su svi izašli, iz susedne sobe čujem njegov glas koji niže redove o trijumfalnom pohodu **plave** boje u ukusu Evropljana, u slikarstvu, heraldici i odevanju, o tome da u dvanaestom veku Bogorodičina odora postaje **plava**, malo potom, zahvaljujući francuskom kralju, ona postaje pomodna boja aristokratije, crvena krv, dakle, kod nekih postaje **plava**...*” [Prodanović 2010: 60] – “*Він продовжує читати, і навіть коли всі вийшли, я чую його голос із сусідньої кімнати, який нанизує рядки про тріумфальний похід **синього** кольору в смаках європейців у мистецтві, геральдиці та одязі, про те, як у дванадцятomu столітті одяг Богородиці стає **блакитним**, а трохи згодом, завдячуючи французькому королеві – модним кольором аристократів: червона кров, отже, у декого стає **блакитною**...*” [Проданович 2013: 94].

Попри те, що сприйняття кольору є суто індивідуальним, зіставлення колорема ‘plavi’ в сербському оригіналі та її можливих українських відповідників у перекладі проливає світло не лише на особливості сербської назви цього кольору, й на семантико-естетичний ресурс української колорема ‘синій’. Виходячи з концептуалізації синього кольору, українські мовознавці відзначають різні об’єкти референції останнього. І. Голубовська підкреслює, що синій як “холодний” колір може мати негативні конотації, адже він зазвичай асоціюється з відтінком шкіри людини, що хворіє, або ж страждає фізично чи психологічно

[Голубовська 2004: 157]. Спостереження І. Голубовської розвиває Т. Семашко, акцентуючи на тому, що протягом своєї тривалої історичної еволюції в мові лексема ‘синій’ частково звільнилася від значеннєвих нашарувань, пов’язаних зі світлопозначенням, і певною мірою зберегла архаїчні значення, які передають кольорову ознаку. Тому колоратив ‘синій’ іноді має яскраво виражений амбівалентний характер: “У природі прототипом синього кольору є вода; також прототиповим референтом синього виступає колір неба, але він не цілком уподібнюється небу, як, наприклад, *голубий* (який безпосередньо пов’язаний із ясним денним світлом), адже *синій* пов’язаний з відсутністю світла ясного дня Іншим прототиповим референтом може бути реакція шкіри на удар або холод тощо. Співвіднесеність із небом, з одного боку, і забарвленням шкіри, що постраждала від удару, холоду чи хвороби, – з іншого, зумовила специфіку переносних, метафоричних значень і символічних функцій цього колірною найменування, яке в різних контекстах набуває конотацій, у яких реалізуються асоціації з синім кольором як позитивного, так і негативного емоційного плану” [Семашко 2013: 129].

Із метою найповнішого розкриття семантико-естетичного потенціалу сербської лексеми ‘**plav**’ у її виразно метафоричних іпостасях вважаємо за необхідне знову звернутися до порівняльного аналізу фрагментів роману М. Продановича “Ультрамарин” та їх перекладу українською мовою. Пропоновані контексти ілюструють індивідуально-авторське, суто “мистецьке” використання згаданого колоратива: “...*pred nama se otvara pučina, prostor dve plave podeljen po horizontali meko ocrtanom linijom*” [Prodanović 2010: 12] – “...*перед нами з’являється відкрите море, простір двох синяв...*” [Проданович 2013: 23]; “...*bele zapenušane brazde šire se iza krme, kao da su one poslednja, tanana veza sa kopnom, ali i one, u daljini, nestaju, utaraju se u entropiju plavetnila, plovimo preko mora, preko mora*” [Prodanović 2010: 12] – “...*білі піняві борозни стеляться за кормою, наче останній, хисткий зв’язок із сушею, але й вони*

зникають удалині, тонуть в ентропії **синяви**, пливемо по морю, по морю” [Проданович 2012: 23]; “*Kao da su sve te uredno složene tesere različitih boja, svih zamislivih pigmenata okovanih staklenom masom, unete u ovaj prostor samo da bi podržale sveprisutnost **plave***” [Prodanović 2010: 113-114] – “*Наче всі ці акуратно викладені тесери різних кольорів, усі мислимі пігменти, покриті скляною масою, присутні в цьому просторі тільки заради того, щоб підкреслити всюдисущість **синього***” [Проданович 2012: с. 174]. Підхід до передачі колоратива ‘plav’ та його деривата ‘plavetnilo’ в українській інтерпретації, як цього і треба було очікувати, є творчим і вдалим. Варто зазначити, що у словосполученні ‘prostor dve plave’ (у першому прикладі) колоратив, не втрачаючи основи зі своїм денотатом, трансформується в субстантивованій іменник із виразною конотацією узагальненого й масштабного значення. Ще більших “переливів” і відтінків набуває відприкметниковий іменник ‘plavetnilo’ у складі вишуканої стилістичної фігури (‘ентропіја plavetnila’), яка передає розсіювання енергії синього кольору, його перетворення й розподіл у просторі. Символічну важливість, винятковість, драматичну насиченість і неповторність синього кольору для автора роману втілено у третьому прикладі, де усе розмаїття інших кольорів і пігментів підпорядковано лише тому, щоб підкреслити ‘sveprisutnost plave’ – ‘всюдисущість синього’ – винятково важливого, майже “сакрального” кольору для письменника й художника М. Продановича. Підкреслимо, що в перекладі усіх трьох фрагментів перекладач безпомилково обирає саме український відповідник ‘синява’, а не, скажімо, ‘блакить’. Такий вибір теоретично теж мав би право на існування, але однозначно був би набагато менш вдалим, оскільки не відображав би гами відтінків, кольорової “розтяжки”, глибини й насиченості оригінальної кольороназви, адже ‘plav’ у автора роману аж ніяк не є гомогенним кольором [детальніше про це див.: Ивић 2002: 6-13], не є він однозначним і за своїм експресивним зарядом. Наведімо ще одну ілюстрацію з роману “Ультрамарин” і його

українського відповідника (цього разу вже переходу іншого кольорового відтінку в синій): “...otac će se, i u tim časovima, znam, vraćati onom predelu iza Batistinih i Federikovih kontura... postepenom pretapanju rumenila zore u **plavetnilo**...” [Prodanović 2010: 76] – “...у такі миті він повертатиметься до того пейзажу за обрисами Баттисти і Федеріко..., поступового переходу заграви у **синь**...” [Проданович 2012: 122]. Так само, як і в попередніх фрагментах М. Проданович віртуозно “грає” фарбами, одразу створюючи яскраву візуальну версію власного літературного дискурсу.

Авторську оповідь про історію синього кольору майстерно вплетено в образну тканину всього роману – час від часу вона переривається, але згодом дає нові яскраві спалахи, вибудовуючи своєрідний синонімічний ряд для сербської лексеми ‘plavi’. Проте жоден із синонімів не є тотожним останній за своєю семантикою, жодна наступна візуалізація кольору не є подібною попередній, у кожному з фрагментів М. Проданович малює нове, неповторне художнє полотно: “Posebno cenjen **plavi** pigment... – dobijao se od poludragog kamena nazvanog **lapis lazuli**” [Prodanović 2010: 60]; “Tu, na proscenijumu **modrog** beskrajja, cirusi, kumulusi i stratokumulusi stvarali su izmenjive konstelacije...” [Prodanović 2010: 3].

Прикметно, що колорема ‘modri’ у своєму відносно нейтральному значенні, яка є, на перший погляд, семантично найближчою прикметникові ‘plavi’, з’являється в дискурсі твору вельми рідко. Колоритним оказіональним синонімом до лексеми ‘plavi’ виступає назва відомої рослини ‘indigo’, співзвучна назві відповідного кольору: “Isatis tinctoria raste na vlažnim glinovitim zemljištima u delovima Evrope sa umerenom klimom. Sve do šesnaestog veka ti su zasadi bili najvažniji izvor **plavog** praha za bojenje na evropskom Zapadu. Tada je, pod jedrima trgovačkih flota, ... počeo da stiže znatno jeftiniji pigment istog sastava, dobijen iz druge biljke – **indiga**” [Prodanović 2010: 57]; “Sve do šesnaestog veka ti su zasadi bili najvažniji izvor **plavog** praha za bojenje na evropskom Zapadu. Tada je, ... iz daljina, preko mora, počeo da stiže znatno jeftiniji pigment istog sastava, dobijen iz druge biljke – **indiga**” [Там

само: 57]; “*I mnogo leta nakon istorijske pobede uvezenog indiga, sećanje na sač ne bleđi...*” [Там само: 58]; “*Uprkos protekcionističkim merama, strogim kaznama za one koji se odvaže da upotrebe uvezeni pigment, glasinama da je plava dobijena iz indiga otrovna, štaviše i širenjem podmuklo smišljenog naziva đavolje oko, čime je za prestupnike obezbeđena i viza za pakao, iz istočnih, kasnije i zapadnih Indijâ stiže sve više materije koja tkaninu, i bez višestrukog procesa potapanja i prokuvavanja, čini zagasito plavom*” [Там само: 58]. Промовистими контекстуальними деталями, що суттєво сприяють посиленню негативних конотацій, які супроводжують опис рослини індиго, виступають і її вигадана народна назва (‘đavolje oko’), і алегорична назва покарання для злочинців (‘viza za pakao’), і зловісно-тьмянний відтінок тканини (‘zagasito plava’).

Цікаво, що на саму назву ‘ультрамарин’ (синій пігмент зі слідами червоного або група відтінків синього барвника), яка є назвою роману, читач уперше натрапляє далеко не на самому його початку. Автор “підходить” до її презентації поступово, збагачуючи естетико-асоціативний спектр останньої. Прикметною є й наявність постійних характерних “супутніх” поєднань ультрамарину (зазвичай у межах мікроконтексту) з кольорами землі й неба: ‘вохрою’ (кольором від блідо-жовтого до темно-бурого), ‘неаполітанською жовтою’, ‘сіною’ (природним жовто-коричневим пігментом), ‘умброю’ (коричневим пігментом, близьким за тоном до вохри): “...*ponekad bi se na šarkama pojavio i tanani sloj rđe, kada bi potrošio neku od boja, najčešće ultramarin ili oker*” [Prodanović 2010: 18]; “...*samo intonacija zaokupljala njegovu pažnju, putanja se sve više sužavala, odbacivao bi jednu po jednu boju, jedno po jedno sazvučje, preostajali su samo tonovi zemlje i neba: napuljske žute, sijene, umbre i zlatni okeri*” u razgovoru sa **plavom**, na posletku samo **ultramarin**, kao poslednje uporište, kao nagoveštaj prelaska preko mora” [Prodanović 2010: 22]. Кінець кінцем уся багата екстензія згаданих кольорів переростає в ‘безкінечний, суцільний ультрамарин’, який для автора роману є натяком

на перетин моря. У цьому ж контексті М. Проданович пропонує й власне образне тлумачення назви кольору ‘ультрамарин’, – ‘глибокий, насичено-блакитний’, ‘у якому чути багатоголосий шум хвиль морської стихії’, ‘той, що приходить з іншого боку моря’: “... *u svesti Evropljana skupocena plava bila je nešto što stiže sa druge strane mora i otud naziv ultramarin*” [Prodanović 2010: 61]; “...*kada iz tišine jednog od očevih blokova najednom izroni akvarel drugačiji od onih koje razvrstavam, pravougaonik ispunjen jednom jedinom bojom, dubokom, jasnom plavom, ultramarinom, jasno čujem huk talasa i vidim strah u očima saputnika, vraćam se u dan u kojem sam osetio svu snagu stihije...*” [Там само: 104]; “...*prešao je onim čamcem sličnim listu koji se sada ljuljuška ispred žala, čamcem koji je pobedio razuzdane vetrove, uplovio u neprekidni ultramarin*” [Там само: 104].

М. Проданович, самобутній письменник і художник, суттєво розширює діапазон і, головне, вимір сприйняття згаданого кольору читачем: від чисто візуального рівня – до вищого щабля “матеріально-нематеріального”: “*Gete joj se divio, ne samo u ispisanim redovima rasprave o bojama, već i na akvarelima koje je radio, Kandinski je ispitivao njenu duhovnu dimenziju, a mit o vidljivoj nevidljivosti plave, o njevoj materijalnoj nematerijalnosti, Iv Klajn uzdigao je na metafizički princip svog slikarstva*” [Prodanović 2010: 61].

Як тонко відзначає Л. Шевченко, “зорова рефлексія, зокрема кольорова, належить до онтологічних характеристик *homo sapiens*, так само як й інші види рефлексії – тактильна, нюхова, смакова. ...Складається лабільна сітка кореляцій особистісного сприйняття кольору й кольору як маркера досвіду покоління / поколінь, зумовленого культурно-історичними, соціальними, політичними реаліями. Кольорова рефлексія людини й соціуму відбивається у слові, ідентифікує, визначає параметри його семантики” [Шевченко 2014: 185]. Особистісне, естетичне сприйняття кольору завжди виходить у М. Продановича на перший план і не збігається із загальноприйнятими стереотипами, воно є виразно індивідуалізованим, переплетеним із теплими

спогадами про життєвий шлях і похилі роки його батька-художника, коли останній в уяві сина рухається до ‘царства блакиті’, в серпанку ультрамаринового світла, яке з ‘безкінечного’ перетворюється на ‘всепроникне’. М. Продановича досконало вивчає художню манеру палітру улюблених кольорів свого батька: чорну фарбу витісняє характерне поєднання ‘ультрамарину’, ‘темної умбри’, ‘пастельних відтінків вохри’, кобальтової блакитної’, ‘неаполітанської жовтої’ фарб, яке поступово перетікає із суто кольорового в якісно інший, часовий вимір (у ‘дифузний ранок’ ‘присмерк’, або в ‘літо’, що переходить в ‘осінь’): “*Sada sam sasvim siguran, to je moj otac koji se u sedlu, na dobroj, vernoj životinji lagano kreće prema starosti i carstvu **plave**, otac koji već plovi kroz taj sveprožimajući **ultramarin**, ka drugoj obali*” [Prodanović 2010: 89]; “*...sa očeve palete zauvek se iseljava **crna**, njenu ulogu, kada je baš neophodno, preuzimaju **ultramarini** i **tamne umbre**. Na drugoj strani... svetlost pronalazi u pastelnim tonovima okera, kobaltne plave, napuljske žute, ...kao da se čas fokusiranja nekog motiva seli iz ozarenog podneva u difuzno jutro ili u sumrak, leto prelazi u jesen*” [Prodanović 2010: 86].

Вельми індивідуалізованою постає й мережа асоціацій, що виникають у М. Продановича у зв’язку з темними відтінками кольорів середньовічних італійських, носіями значень яких є не конкретні колорема, а словосполучення на кшталт ‘mrka korozija’ і лексема ‘rđa’, які, відповідно, вдало співвідносяться зі словосполученнями ‘zadah nafte’, ‘zapis prošlosti’, ‘metalne amfore’, ‘teški miris’. Прикметно, що в перекладі українською інтерпретатор передає дві різні сербські лексеми (‘mrka korozija’, ‘rđa’) за допомогою того самого слова українського слова (‘іржа’): “*Na svetlom podu od poliranog cementa mediteranski umetnik složio je korišćenu burad za naftu, šuplje metalne valjke bez poklopca čije je nekada različito obojene površine ujednačila **mrka korozija**. U toj **rđi** zadržao se mukli zadah nafte, zapis prošlosti, tih metalnih amfora mašinske ere. Teški miris postepeno je ispunjavao prostor pod šiljatim lukovima...*” [Prodanović 2010: 6] – “*На свімлії підлози*

з відполірованого бетону середземноморський митець поставив використані барелі для нафти, порожні металеві циліндри без кришки, стінки яких, колись по-різному пофарбовані, об'єднала бура іржа. У тій іржі затримався приглушений дух нафти, слід минулого металевих амфор механічної ери. Важкий запах поступово заповнював простір під стрільчатими арками...” [Проданович 2012: 12]. Проте чи не найважливішу деталь (прикметник ‘svetli’), на контрасті з якою і побудовано весь наведений фрагмент, приховано на самому початку першого сербського речення. Це визначення і створює контрастне світле тло, завдяки якому і спрацьовує відповідний ефект.

Загалом же і в самій стилістиці, і в тональності багатого, подекуди майже нескінченного асоціативного ланцюгу кольорів роману М. Продановича превалюють ультрамарин, ляпіс-лазур, золотистий, темно-синій, голубий – радісні, “дзвінкі”, урочисті, насичені й водночас ніжні відтінки, які співвідносяться з дуже субтильними, доволі абстрактними й ефемерними речами (‘евокацією безкраю’, миттевостями ‘між днем і ніччю’, ‘ширнянням між існуванням і неіснуванням’, ‘мудрістю світів’): “...*ultramarin sakupio i pročitio svu mudrost različitih svetova kroz koje prolazi i zadržao samo ono zajedničko, samo najvažnije. Ta čista, zvonka boja je evokacija letujavog beskrajja, zaziv onog delikatnog trenutka između dana i noći, slika čoveka koji neprekidno lebdi između postojanja i nepostojanja*” [Prodanović 2010: 61]; “*Omnia praeclara rara (курсив оригіналу. – В. Я.) – isprobavam svoje sećanje, prihvatajući mogućnost da pogrešim i u poniženju budem poslat na mesto u četvrtoj klupi. Ta se drevna izreka odnosi i na lapis lazuli. Vaš kao i pozlata, tamno plava boja je svim posmatračima pokazivala do koje mere su poručioi oltara...*” [Prodanović 2010: 96].

Суголосним художньо-мистецьким словесним асоціаціям М. Продановича в контексті його опису творів італійського мистецтва епохи Відродження є й аналіз Л. Шевченко висловлювань ученого, філософа, теоретика культури, фахівця в галузі семіотики й середньовічної естетики, письменника

У. Еко. Ось як про це пише Л. Шевченко: “Констатуючи факт часто ірраціональної оцінки нащадками цивілізації Середньовічної Європи, вербалізованої в перифразі “темних віків”, італійський семіотик пропонує доказові аргументи на користь кларистичності, світлонаповненості, осяйності, сонцесяйності, “променистості” світовідчуття людини того часу. Протиставлення світлової обмеженості, мізерності середньовічного житла кольоровому буйству відчуттів й естетичного творення світу в мистецтві “вражають” Умберто Еко: “наскільки вони сповнені світла і навіть якогось особливого сяння, породженого поєднанням чистих кольорів: червоного, голубого, золотого, сріблястого ...” [Шевченко 2014: 189].

Перелік асоціацій був би неповним, якби ми не включили до нього метафоричні фрагменти з роману “Ультрамарин”, де різні кольори корелюють з різними (більш або менш абстрактними) поняттями – ‘природа’, ‘живопис’, ‘повітря’, ‘аура’, вібраційна сутність ‘краєвид’: *“Ta dva podjednako nedefinisana pojma, život i priroda, ukrstili su se negde i stvorili osnov za očevo slikarstvo. On je slikao auru predmeta, njihovu vibrantnu suštinu, slikao je vazduh oko njih, misao o predelu a ne predeo kao takav. I u slikama je pokušavao da ostvari promene ritma, ekspresivni spletovi poteza smenjivali su se sa pasivnim površinama, zonama boje...”* [Prodanović 2010: 33–34]. У наступному прикладі М. Проданович згадує, як він у дитинстві, оточений благодатною аурою батькової художньої майстерні, намагався здійснити “перехід” із похмурого середньовічного світу, де небезпечна чумна паличка мутує і переходить у все нові й нові жахливі форми, до світлого царства блакитних тонів живописних полотен П’єро делла Франческа: *“U svemu što je otac naslikao, u auri kojom je ispunjavao ovaj atelje, sadržan je pokušaj da savlada, da prekorači tu razliku, da iz sveta gde Pasteurella pestis mutira i zadobija nove čudovišne oblike pređe u jasnoću Pjerovih plavih tonova”* [Prodanović 2010: 30].

Не менш характерними для художнього світу М. Продановича є й асоціації та гармонія між кольоровою і музичною стихіями, між кольорами і природою. Як слушно

підкреслює Л. Шевченко, “метафоризація – це процес перенесення за асоціацією. Саме асоціативні зв’язки включають в себе всю різноманітність нашого життя. На асоціативних зв’язках, як правило, будується метафоричний контекст. При цьому в метафорі підкреслюються найхарактерніші, найважливіші для даної ситуації риси, інші ж риси відступають на другий план. Таким чином, при створенні метафор в їх семантичне поле вкладається оцінка автора” [Шевченко 2014: 157]. У наступних фрагментах з роману “Ультрамарин” і авторська метафорика, що ґрунтується на характерних асоціаціях, і імпліцитна авторська оцінка ситуації є вельми відчутними. Асоціації М. Продановича, як завжди, вишукані, тонкі, подекуди – загадково-таємничі, гранично індивідуалізовані й естетизовані. Недарма в одному мікроконтексті з ‘кольором’, ‘мішаниною пігментів’ фігурують словосполучення: ‘музичний корелят’ ‘гармонія, що віддає данину природі’, ‘блокфлейта’, ‘забарвлювати простір’ ‘мистецтво’ ‘видимий світ’, ‘природа’, ‘органічний погляд на мистецтво’, ‘залежність від видимого світу’, ‘нова природа’: “*Duboko je osećao (batačko) da svaka boja koju nanosi na platno ima svoj muzički korelat. Kada bi mu bilo teško da pronade pravu mešavinu pigmenata, da stvori sklad koji odaje počast prirodi, posezao je za blok-flautom*” [Prodanović 2010: 31]; “*Verovao je da muzika, na način nešto drugačiji od slike, na način potpuniji, boji ceo prostor...*” [Там само: 31]; “*Očeva organicistička vizija umetnosti, ne sporim, deluje veoma poetično, zavodljivo, ali – govorim mu – ona ostavlja po strani čitave segmente ljudske delatnosti, sve pokušaje da se delo upravo oslobodi od zavisnosti od vidljivog sveta oko nas i postavi kao nova priroda*” [Там само: 32].

Дослідження семантичної парадигми й естетичного ресурсу найменувань кольорів, здійснене на багатому лексичному матеріалі роману “Ультрамарин” Мілети Продановича, дає підстави зробити низку важливих висновків. Стилїстика використання автором колором відзначається декількома характерними рисами. Передусім

дається взнаки той факт, що автор твору є блискучим майстром і в галузі красного письменства, і в галузі живопису. М. Проданович демонструє безперечний талант і виняткову здатність практично одночасно з наративним планом створювати в уяві читача яскраві картини й образи. Першочергову роль у цьому процесі, на нашу думку, відіграє віртуозне використання колоративів, вишуканий добір кольорової палітри, передусім сербських найменувань блакитного, синього, ультрамарину та інших відтінків згаданої кольорової гама, а також золотого і срібного кольорів. Звісно, згадані лексеми є лише фрагментом набагато ширшої кольорової стихії роману. Письменник значно розширює межі усталених фольклорних символів, пов'язаних із барвами, останні завжди постають індивідуалізованими й естетизованими, в контексті багатих і своєрідних асоціацій автора роману зі сфери живопису, музики, мистецтва, філософії.

Важливого значення набуває глибока особиста “пережитість” автором усіх колізій твору і здатність збагачувати емоційні переживання свого дитинства, “супроводжувати” їх відтінками різних барв. Колореми постають насиченими не лише в семантичному, а й в експресивному планах: ідеться про їх метафоричні екстензії, персоніфікацію, набуття ними символічного і сакрального значень.

Безумовно, уявлення про семантичне наповнення кольорів нерозривно пов'язано в автора роману з певними сербськими фольклорними й народно-пісенними константами. Проте прозовий дискурс М. Продановича актуалізує багатий репертуар додаткових ознак кольору: поєднання його відтінків, чистоту, яскравість, а головне, – наявність або відсутність блиску. Зі згаданими параметрами зазвичай пов'язана й наявність у колорем позитивних або негативних конотацій. Лексичний матеріал роману дає змогу простежити зміну семантичного наповнення в динаміці, активізацію і “приглушення” певних сем у значеннєвому

спектрі кольоропозначень у процесі історичної еволюції сербської мови.

Великий інтерес і вагоме теоретичне підґрунтя для дослідження колоративів у художньому дискурсі становлять лінгвістичні праці сучасних українських і сербських мовознавців. Особливо вартісними в цій галузі, на наш погляд, є праці Л. Шевченко, оскільки вони стосуються не лише семантики й емоційного наповнення колорем в художній літературі й у слов'янському фольклорі, а й у мові сучасних засобів масової інформації. Прикметно, що висновки Л. Шевченко щодо функціонування кольоронайменувань у мові ЗМІ завдяки своїй глибині й універсальності вдало екстраполюються на семантико-експресивні особливості колорем у художньому прозовому дискурсі.

Література

Ајдачић Д. Боје у народној поезији. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. Нови Сад, 1992. Бр. 2. С. 285-321.

Бабій І. Семантико-естетична парадигма назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі художньої прози ХХ ст.) : монографія. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2021. 238 с.

Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос, 2004. 284 с.

Ивић М. О метафоричким екстензијама назива боја. *Кодови словенских култура*. 2002. Бр. 6. С. 6-13.

Ивић М. Плава боја као лингвистички проблем. *Јужнословенски филолог*. Београд, 1994. Л. С. 99-116.

Поповић Љ. Опозиција „сјајно” – „без сјаја” као основа категоризације назива за боје у словенском фолклору. *Зборник Матице српске за славистику*. Нови Сад, 2012. Св 81. С. 7-40.

Поповић Љ. О прототипском и стереотипском начину концептуализације боја у језику. *Кодови словенских култура*. Београд. 2001. № 6. С. 14-31.

Семашко Т.Ф. Розвиток семантичних потенцій колоратива синій у процесі вербалізації суспільної свідомості. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2013. Вип. 28. С. 125-136.

Станић Д. Систем назива за боје у лирској народној поезији. Докторска дисертација. Београд, 2015. 277 с.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Шевченко Л.І. Неолінгвістика в Україні : дослідницька перспектива : [монографія]. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 200 с.

Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колір у науковому опрацюванні А. Вежбицької. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2011. Вип. 16. С. 185-192.

Список умовних скорочень

РСЈ – Речник српскога језика [изр М. Вујанић и др. ; ред. и ур. М. Николић]. Изм. и попр. изд. Нови Сад : Матица српска (Нови Сад : Будућност), 2011. 1561 стр.

РСАНУ – Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Т. XI. Ур. М. Пешикан. Београд : Институт за српски језик, 1981. 800 с. ; Т. XIII. Ур. Љ. Матић. Београд : Институт за српски језик, 1988. 756 с.

Джерела

Проданович М. Ультрамарин. Київ : Темпора, 2013. 208 с. Переклад із сербської Л. Недашківської.

Prodanović M. Ultramarin. Beograd: “Stubivi kulture – Vreme knjige”, 2010. 176 s.

Розділ 7

**СТИЛІСТИКА
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
ЛІНГВІСТИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ**

Анатолій Мойсієнко

<https://orcid.org/0000-0002-7856-2746>

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СОНЕТНОГО ТЕКСТУ НА ТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Особливістю побудови класичного сонетного тексту, що закріпився у світовій літературі з часів публікації першого датованого сонета (1241) представником сицилійської школи Джакомо да Лантіні з Палермо, як відомо, є поділ структури вірша на октаву (становить дві чотирирядкові строфи – два катрени) й секстину (дві трирядкові строфи – два терцети). Цифрову атрибутику такої організації сонетного твору дослідники пов'язують із відносно автономним характером світської культури італійського Середньовіччя, яка намагалася “примирити в собі земне і небесне, тілесне і духовне”, адже “катрени в середньовічній поезії були жанром світської лірики, а терцини – духовної, таким чином, поєднані в Італії у XIII столітті в єдине ціле”, вони мовби означували шлях до такої гармонії [Назаров 2006]. Так само, розмірковуючи над тезою філософа про те, що свого часу “число було суттєвим елементом естетичної думки і сакральним символом, думкою Бога”, зокрема, число три – „символом всього духовного”, а чотири – „числом світових елементів, тобто символом матеріального світу” [Гуревич 1972: 13], відомий дослідник сонетного вірша К. Герасимов зазначав: “Не виключена можливість, що в будові сонета знайшло відображення бажання побачити в досконалому творі мистецтва прагнення поезії від матеріального до духовного, від земного – до небесного” [Герасимов 1985: 30-31].

Отже, синтез чотирирядкових і трирядкових строф із відповідним набором римового конструктору в сонетному вірші до сьогодні залишається одним із визначальних чинників структурної організації класичного сонета.

Так, скажімо, про “італійський” сонет у ряді джерел, зокрема довідкових, сказано, що на рівні катренових строф він характеризується перехресною послідовністю римованих рядків за схемою *abab abab* [Іванюк 2001: 537], що й спостерігаємо, наприклад, у вищезгаданому творі Джакомо да Лантіні, перекладеному українською І. Качуровським. Таку ж структуру римування бачимо і в 15-му сонеті зі знаменитої книги Данте Аліг’єрі “Нове життя”, адекватно передану на українському ґрунті Д. Павличком.

Хоч, скажімо, в більшості сонетів Дантового твору рядки в катренових строфах римуються за схемою *abba abba*: суміжна рима другого і третього версів, охопна – першого й четвертого. Приклади такого римування в катренах знаходимо і в інших італійських представників “нового солодкого стилю”, як, наприклад, Гвідо Кавальканті (сонети “До Данте”) чи Чекко Анджольєрі (“Жорстоке і зухвале бажання”, “Жінка, гра і таверна” тощо). Зрештою, як зауважував І. Качуровський, “невдовзі ця форма стане такою мірою панівною у світовому сонетярстві, що деякі теоретики визнаватимуть канонічним лише сонет з порядком рим *abba abba* в обох катренах” [Качуровський 2008: 133].

Цьому значною мірою сприяло видання збірки Ф. Петрарки “Канцоньєре” (або “Книга пісень”), яка стала справою всього життя поета і визначною віхою не лише в італійській, а й у світовій літературі (остання редакція збірки побачила світ за рік до смерті автора (1373 р.) і налічувала 366 творів – канцони, секстини, балади, мадригали та переважна більшість – 317 – сонети на честь мадонни Лаури). Віршем Петрарки таким чином утверджується поетика на національній літературній мові й, по суті, канонізується строфічна побудова з римуванням *abba abba*. Тобто патерн *abba abba* стає нормою для катренових строф “італійського” сонета й, певне, має виступати його кваліфікаційною ознакою поряд із системою *abab abab*. Саме так характеризує структуру версового римування в катренах “італійського” сонета М. Гаспаров в одній із літературознавчих енциклопедій [Гаспаров 1972:

67]. Правда, в іншому фаховому виданні, у статті про сонет того ж автора подається тільки компонента *abab abab* [Гаспаров 1987: 411]. На обидві структури римування в катренах вказує А. Ткаченко у книзі “Мистецтво слова (Вступ до літературознавства)” [Ткаченко 1998: 398].

На відміну від паралелізму суміжних і охопних римованих версів у катренових строфах петрарківського сонета, терцетні римування завжди перехресні, головню за схемою *cdc dcd* (через рядок) або *cde cde* (через два рядки, так зване тернарне римування), хоч можливі й інші варіації.

Отже, за словами В. Жирмунського, лише поступово в ліриці італійських петраркистів (їхніх зарубіжних послідовників) виробляються “закони” сонета, у структурі якого – восьмивірш, що складається з двох метрично паралельних чотиривіршів з охопними римами, однаковими у всьому восьмивірші (*abba abba*), які з'єднують метрично паралельні члени висхідної частини в певну високу й відокремлену єдність, і шестивірш низхідної частини з рядками на три рими в різному розташуванні (окрім чергування *ccd, eed*) [Жирмунський 1975: 449]. Сонетні тексти петрарківського зразка подибуємо в доробку багатьох видатних митців наступних поколінь епохи італійського Відродження, як от: Маттео Марія Боярдо (1441-1494), Лудовіко Аріосто (1474-1533), Мікеланджело Буонарроті (1475-1564), Торкватао Тассо (1544-1595) та ін. Більше того, як зауважував Д. Наливайко, “школу петраркізму пройшли найвидатніші європейські поети XVI сторіччя. У Франції, Іспанії, Англії та інших країнах Європи ренесансна лірика утворювалась як синтез петраркізму з національними поетичними традиціями” [Наливайко 1978: 8].

Так, “французький” сонет, взявши за основу петрарківську побудову катренів (*abba abba*), закріпив однак, на відміну від італійських варіантів чергувань рими у терцетах, переважно парне римування в кожному з тривіршів: *ccd eed* (рідше *ccd ede*). У створенні сонета національною мовою визначна роль належить Клемену Маро (нерідко вислів *маронічний сонет* вживався синонімічно до

французький сонет), що не могло не позначитися на подальшому культивуванні мовно-культурних особливостей сонетного вірша, насамперед на новаторських пошуках у творчості поетів Плеяди – П'єра де Ронсара, Жоашена дю Белле, Жана Антуана Баїфа та ін. Маніфестом нового покоління поетів став трактат однодумця П'єра де Ронсара – Жоашена дю Белле “Захист і прославляння французької мови” (“La Deffence et illustration de la langue francoyse”, 1549). У творчості П'єра де Ронсара, очільника цієї групи, сонетний вірш на національній основі отримав загальну підтримку й розвиток, де суміжний повтор рими в терцетах виступає вже, по суті, як статусна ознака; замість італійського одинадцятискладника (чи архаїчного десятискладника) міцно утверджується дванадцятискладовий александрійський вірш, із обов'язковим чергуванням чоловічих і жіночих рим у рядках (адже, на відміну від італійської мови, в якій більшість слів має наголос на передостанньому складі й, відповідно, у вірші превалюють жіночі рими, структура французької мови дозволила скористатися можливістю вживання як відкритих, так і закритих складів наприкінці рядка, що стало також статусною ознакою і що, зрештою, позначилося на динамічній напрузі вірша).

Італійське підгрунтя має і “англійський” сонет, який характеризується перехресним чергуванням катренових рим, причому різним у кожній із трьох строф, і суміжним римуванням заключного дистиха (*abab cdcd efef gg*). Саме така форма утвердилась на основі Шекспірового вірша (нерідко в літературі вислів *шекспірівський сонет* заступає поняття *англійський сонет*, так само, як *петрарківський сонет* – *італійський сонет*). Запропонована Шекспіром форма, по суті, спростила систему Спенсерового сонета, що відзначалася значно складнішою версифікаційною архітектонікою, де кінцева рима попереднього катрена підхоплювалась першим рядком кожного наступного катрена, а завершальна дворядкова строфа так само мала суміжну форму римування (*abab bcbs cdcd ee*).

Всі три типи сонетного вірша (італійський, французький, англійський), що характеризуються строфічною організацією римованого конструкту, активно функціонують у сучасному українському і зарубіжному сонетотворенні. Хоч дослідники іноді пропонують дещо відозмінений їх класифікаційний поділ. Так, Т. Андреюшкіна в докторській дисертації про німецький сонет говорить про два типи сонетних строф, що склались на європейському просторі: романський – із двома катренами і двома терцетами (це, зрештою, те саме, що італійсько-французький) та англійський – із трьома катренами й одним двовіршем [Андреюшкіна 2008]. Італійсько-французький сонет, поряд із англійським, виокремлює у виданні “Строфіки” І. Качуровський [Качуровський 1967: 160-161]. Крім того, він виділяє також німецько-російський сонет – лише на тій основі, що, на відміну від перших двох, які ґрунтуються на силабічній системі версифікації, німецько-російський сонет характеризується силабо-тонічною системою віршування [Там само: 162]. Хоч на такій підставі аналогічно можна було б означити не лише німецько-російський, а й будь-який інший тип сонета, що розвивається на національній основі й послуговується силабо-тонічним п’ятистопним чи шестистопним ямбом. Більше того, за словами того ж І. Качуровського, “з кінцем XVIII століття англійська поезія повертається до італійсько-французької форми строфи, зберігаючи *силабо-тонічний розмір*” [Там само: 161-162]. Однак теза про німецько-російський тип сонета в ряді видань чомусь актуалізується й на сучасних українських теренах, де поряд з італійсько-французьким і англійським різновидами сонетної строфи називається німецько-російський варіант, строфічна будова й система римування якого “аналогічна італійсько-французькій, але базована на силабо-тонічній системі версифікації” [Шаф 2012: 76]; пор. також: [Белоброва 2011: 41; Немченко, 2020: 114], зокрема, в довідковій літературі, з покликанням на авторство І. Качуровського [Літературознавча енциклопедія 2007, II: 415; Астаф’єв 2005: 15]. У той час як про німецько-

російський версифікаційний тип сонета нічого не знаходимо в дослідників ні німецького, ні російського вірша. Наприклад, у згаданій уже праці Т. Андреюшкіної, де зазначалося, що “історично склались два типи сонетних строф” – романський і англійський: ідеться про те, що “особливого значення для німецького сонета набула контамінація обох [романського і англійського – А.М.] строфічних видів і варіювання їх, що стає прикладом літератури епохи модерну і постмодернізму... Варіативність строф отримує першоступеневе значення в ХХ ст., набір строф стає неконвенційним” [Андреюшкіна 2008].

В основному контамінаційний характер щодо традиційного поділу на італійський, французький і англійський тип сонета має сучасний український сонетний вірш, як і сонет у ряді інших слов’янських літератур.

Зрештою, засвідчити це можна вже на прикладі творчості І. Франка, який свого часу зробив найбільше, щоб сонет не лише став знаковим як жанрове утворення, а й отримав подальший поступ на українських теренах.

Неважко простежити, що перші написані І. Франком сонети “Котляревський” і “Народна пісня” (1873 р.) мають італійську форму версифікації (*abab abab cdc cdc*), сонети пізнішого періоду – 80-90-х рр. – побудовані за зразком французького типу (*abba abba ccd eed*), як-от: “Сікстинська мадонна”, і зокрема з варіацією другого катрена *baab*: “Се дім плачу”, чи англійського типу (*abab cdcd efef gg*): “Хто її зложив”), а також ті чи ті сонети виконані в італійсько-французькому оформленні (*abab abab ccd eed*: “Минув час мук...”, “Як те залізо з силою дивною”) та інших синтезованих формах: *abba cddc ee fggf* (“Народ наш в бідах добрий практик...”), *abab cdcd ee ff gg* (“Пісня арештанська”), *aaaa aaaa bcbc dd* (“Сонети – се раби...”) тощо.

Зрештою, приклади класичного італійського сонета чи французького, які ґрунтуються на двох катренових і трьох терцетних римах, а також англійського, побудованого на двох різних римах у кожному з трьох катренів і моно-

римному диптиху, можна спостерегти на широкому тлі українських сонетних текстів – і у традиційному вимірі, й із найрізноманітнішими видозмінами.

Проте національно-мовні, культурно-історичні особливості, характерні для тієї чи тієї літератури, значною мірою впливають і на версифікаційну специфіку, зокрема й найбільш поширений віршовий розмір у тій чи тій національній традиції. М. Гаспаров зауважував, що “розвиток тих чи інших віршових форм в окремих мовах визначається взаємодією конкретної мови і міжнародного культурного впливу. Мова вказує (до певного ступеня), чого не може бути в національному віршуванні” [Гаспаров 2003: 235]. Роль національно-мовного ресурсу, безперечно, була визначальною для утвердження, наприклад, одинадцятискладового вірша в італійській, іспанській чи португальській поезії, дванадцятискладника (так званого александрійського вірша) з цезурою посередині рядка у класичному французькому сонеті, п’ятистопного ямба – в англійському сонеті. П’ятистопний (чи шестистопний) ямбічний розмір є традиційно усталеним для українського сонетного вірша, як класичної, так і сучасної української поезії, як, зрештою, і для сонета в ряді інших слов’янських літератур, а також у німецькій, голландській, скандинавській літературах.

Вибір розміру, звичайно ж, залежить від творчого задуму, авторської інтенції та ще ряду інших чинників у кожному окремому випадку. За нашими спостереженнями, у творчості українських сонетярів усе ж таки превалює п’ятистопний розмір. Хоч інколи можна вздріти й відмінні факти – наприклад, у книзі з двадцяти сонетних вінків І. Мацинського фіксуємо п’ятистопний ямб лише в шістьох текстах, у решті (чотирнадцятьох) – шестистопний, що, як зазначала М. Якубовська, це можна пояснити тим, “що більшість вінків написано у формі медитацій, авторських роздумів, які вимагали довших, більш розгорнутих ритмічних форм вираження” [Якубовська 2002: 15].

Нерідко можна бачити, як в одному творі того чи того автора з різною метою поєднано верси з п'ятистопним і шестистопним розмірами. Про функцію динамізації таких поєднань на прикладі несонетного вірша Лесі Українки говорить Н. Костенко: “Спорадичне впровадження рядків 6-стопного ямба з цезурою породжує ефект контрастного їх зіставлення з рядками нецезурованого 5-стопного ямба, що увиразнює ритм; з іншого боку, цезурованість 6-стопника стимулює і підтримує цезурованість окремих рядків 5-стопного ямба, що чергуються з нецезурованими; і це надає ще більшій динаміці ритму” [Костенко 2006: 169-170].

Різні аспекти таких поєднань спостерігаємо в сонетному вірші. П. Воронько в сонеті “Мені наснився знову кінь-вогонь” через сон-спогад відтворює трагічну буттєвість партизанського життя – загибель друга-коня і природне потрясіння ліричного героя на тлі *кривавої хмари в карій глибині – Не дзеньк, а зойк в залізнім стремені... Холодний піт, мов олово, зі скронь... І трепет болю до моїх долонь...* (чи не чути в цих алітераціях-асонансах “кри-ар-кар” зловісно-прощальної “пісні ворона?” – тонко підмітив свого часу в коментарях до Воронькового сонета В. Дяченко [Дяченко 1984: 112]. І все це передано динамікою п'ятистопного ямба. А у фінальній частині вірша, коли герой опиняється в нічній безодні воєнної стихії один на один, лише з *сідельцем за плечима* та ще тривожним почуттям роздуму – *Куди пішов загін – назад а чи вперед?*, – подовжений (шестистопний) цезурований рядок стає мовби логічним адекватом, коли почуття тривоги й роздуму накладаються і створюють нелегкий психологічний контекст.

Зовсім відмінну тональність має інша поезія П. Воронька (“У поле вийшла. Очі волошкові...”), в якій через картину зустрічі двох юних сердець (*Вона йшла в легесенькій обнові <...> Зустрівся хлопець – і в єдинім слові Незнаний світ відкрився перед ними*) трансльовано власний спогад ліричного героя, і хоч він не може пригадати того почутого від них слова, проте: *Воно було на яре сонце схоже, Що осяває далечі росисті. Я знав його в мої юнацькі роки,*

Ним відкривав новітній світ широкий. І оцей припіднято-інтонаційний плин оповіді в п'ятистопних рядках нарешті переходить у легкий смуток невідворотності тих проминулих юних днів, що знаходить відповідне вираження в заключному, вже шестистопному, версі: *Тепер згубив його в осіннім падолисті.* Чергування рядків п'ятистопного і шестистопного ямба у відомому сонеті М. Вороного “Nie wolno!” дослідники так само пов'язують з інтимними переживаннями ліричного героя – “душевними коливаннями”, неспокоєм [Кшевецький 2008: 44].

Різні видозміни шестистопних і п'ятистопних, а також інших чергувань можна спостерегти в сонетах багатьох авторів. Різка зміна віршового темпоритму, зумовлена включенням у систему п'ятистопних / шестистопних рядків сонета окремих значно коротших рядків, як правило, передбачає актуалізацію певного смислового, емоційного моменту, своєрідне виокремлення такого моменту чи то всередині, чи наприкінці текстової структури. Приклади таких структурно-композиційних видозмін можна спостерегти в сонетах В. Махна “Лінії”, О. Різникова “Некуриво полегшує життя”. В першому випадку діалектика *кривих ліній* (у часи завітні чи потворні, де і *потороч на золотій валторні, і погань в лісі, і святі в тюрмі*), розгортаючись у п'ятистопових версах попередніх строф, у наступній терцетній строфі (*І коли схочеш випрямити їх, / ці лінії, коли вкриває сніг / і сліпить очі*), набуває умовно-оптативної інтонації: при цьому вкорочений (двостопний) останній рядок мовби ступенює кінетичну енергію вірша і стає своєрідним контрапунктом переходу до висновкової колізійності не менш напружених п'ятистопних рядків риторично-питальної зумовленості заключного тривірша:

*невже не зможеш вижити отут,
валторну взяти в руки золоту,
щоб голову зривало з поторочі?*

Життєва філософія ліричного героя, що знаходить п'ятистопне вираження в кожній з катренових строф сонета О. Різникова (подаємо лише останні 9-12 рядки: *Чи хай у груді бджоли залетять?/ Чи погляд милий душу хай поранить?/ Раз безталанний – буде безталанний, / хоч хай його сім раз позолотять*) набуває висновковості в завершальній дворядковій строфі, що характеризується амплітудою від шестистопного розширення (тринадцятий рядок) до інтонації відрубно-короткого двостопника оцінного змісту у прикінцевому рядку:

*То ж краще ввічливо сказати на добраніч,
та й спать.*

Загалом же щодо канонічності / неканонічності віршового рядка видатні митці, як правило, схильні завжди довіряти власній інтуїції. В одному з листів М. Зеров привідчиняє дверцята у власну робітню, пояснюючи вживання шестистопного рядка в кінцівках таких сонетів, як “Іванів гай у Полтаві”, “Князь Ігор”, “Олександрія” (при тому, що інші рядки, як і в цілому більшість сонетів поета, написані п'ятистопним ямбом): “Мені здавалося, що при конденсуванні змісту в останньому рядку видовження його так само законне, як і в Спенсеровій строфі. Досі ніхто, оскільки мені відомо, мого відступу від канона не зауважив” [Зеров 1958: 182; Детальніше див.: Мойсієнко 2022: 218].

Звичайно ж, переносячи той чи той поетичний твір на інший національний ґрунт, перекладач, неодмінно має враховувати різні нюанси змістової та структурно-образної конденсації строфи, корелюючи з особливостями авторської версифікації, зокрема й у наповненні рядка стопами. Тому не можна не погодитися із заувагою М. Стріхи до якісного перекладу А. Перепадею 312-го сонета Петрарки, “але – сонет написано п'ятистопним ямбом, а рядки *«Ні в полі лицарі, до бою вже готові»* й *«Та, що була мені свічадо і світило»* – шестистопові, довші від сусідів на цілих два

склади (для призвичаєного до класичного віршування вуха це звучить прикрим дисонансом)” [Стріха 2008].

Окрім традиційно закріплених в українській поезії п’ятискладових (шестискладових) ямбічних строф, у ряді випадків маємо наявність версів з більшою чи меншою кількістю складів. Чотиристопним ямбом, наприклад, написані окремі сонети П. Тичини (“Гнатів Михайличенку”), М. Рильського (“До портрета Саксаганського”), В. Стуса (“Люблю цю тишу гробову”), а також значна кількість сонетних творів М. Чернявського (“Князь Ігор”, “Осінь”, “Вовки”, “Порубка” та ін.), І. Світличного (“Тарас Бульба”, “Глина”, “Роль”, “В. Симоненкові” та ін.), О. Різникова (“Не штука зримувань слова”, “Зима мина. Озимина”, “Табун коней гуля на волі”, “Щосна пишу собі листа” та ін.), В. Кулика (“Клятва захисника”, “Я зачарований сонетом”, “Летіли лебеді над морем...”, “Натюрморт з лиманом” та ін.), вінки сонетів І. Калинця “Сковорода”, В. Рябого “Вітросторінки” тощо. Ще менше – тристопним ямбом (О. Різників, “Ти – відкриття нового”) чи семистопним (В. Рябий, вінок із одинадцяти сонетів “Молитвохрам”), восьмистопним (І. Малкович, “Сонет з торбинкою квасолі”). Найменше поширені, зі зрозумілих причин, одностопні двоскладові верси (ямбохореїчний сонет “Біль” В. Кулика: *Одна / В полі / Доля / Сумна // Чомусь / Море – / Горі / Комусь... // Хвилі / Білі, / Мов сні: / Квилять / Милі / Сини*) і, звичайно ж, – верси з односкладових слів-стоп (брахісонетний вірш), як, наприклад, у Хведосія Чички (псевдонім І. Качуровського): *Зблід / Злих / Лих / Слід. / Тих / Літ / Міт – / Сміх. / З ним / Йдім / Вдаль, / Де / Жде / Граль.* Чи в модифікованій формі В. Капусти: *Ян / до / інь / лип. / Глянь: / то – / тінь / вглиб. / Жде / рух / змін. / Де / пруг, – / скін.* Порівн. також у білоруського поета У. Мархеля: *Ах, / зноў / слоў / крах. / Ах, / зноў / сноў / страх. / Стой, / час, / мрой / нас / не / ў сне!,* у перекладі А. Мойсієнка: *Ах, / див / слів / крах. / Ах, / спив / снів / страх. / ...Мрїть – / час! / Вздрїть / нас / в сні – / ні!).*

Крім ямбічних строф, меншою мірою вживані в сонетному вірші двоскладові хорейні стопи (“В церкві” Ю. Федьковича, “Незабутнє” Г. Черінь, “Де одворожив на квітах травень” І. Перепеляка, “Смерть посвяченого” Ю. Бедрика, п’ятивіршевий вінок “Гіркосліз” В. Рябого та ін.); трискладові стопи – дактилеві (“Гостре каміння і шлак” Б. Тена, “ніч позбавляє страху позбавляє зору” І. Шувалової, вінок сонетів “Казка про сотворіння світу” В. Китайгородської; пор. також у ряді “Сонетів до Орфея” Р.-М. Рільке), амфібрахієві (“Виходила з хати стрічати весну” П. Воронька, “Безсоння” І. Гнатюка, “Висота” Л. Костенко), анапестові (диптих “Сонети” Б. Лепкого, “Сонет про весну, писаний взимі” Б.-І. Антонича, “Елегії нудоти” Ю. Бедрика, кілька вінків М. Кіяновської: “Палестина (пори року)”, “Галатея. Post scriptum”, “Манускрипт sine anno”, “Ніби Напередовець, або In vitro”, “Риби і житіє”).

Крім традиційного поділу на строфи з відповідною послідовністю і кількістю рядків (4-4-3-3 – італійсько-французький тип, 4-4-4-2 – англійський тип), у доробку українських сонетярів також можна спостерегти ряд видозмін, зумовлених у кожному окремому випадку тим чи тим баченням композиційно-змістової організації вірша, певною авторською інтенцією, що вводить, за словами Л. Шевченко, в “нові парадигми пізнання і можливих понятійних зміщень” при прочитанні конкретного цілого [Шевченко 2014: 25]. Маємо і так званий перевернутий сонет, зі строфічною розбивкою 3-3-4-4: “Сонет неверле” В. Терена, “Пора прийшла думками відболіти...” В. Кулика, “Промова до коня” Д. Пилипчука; з катреновим обрамленням суміжних терцетних строф і навпаки: другий вірш диптиха “Житіє лабіринта п’ятикутного” І. Малковича – 4-3-3-4 і “Любов” Б.-І. Антонича – 3-4-4-3); сонет з чергуванням чотирирядкових і трирядкових строф (4-3-4-3): “Подорож літаком” Б.-І. Антонича; сонет зі зміщенням двовіршевої моноримної строфи, частіше на передостанню позицію (4-4-2-4): цикл “Сонети обухівської дороги А. Малишка, “Сонет про Батієву гору” В. Підпалого, “Сонет і весна”

І. Жиленко, “Сонет березня” Г. Ковалю, “Англіїці мали всенький білий світ” О. Різникова. Ось як прокоментував власну видозміну англійської схеми О. Різників: “Чому двовірш як третя строфа – бо підсумовує один план оповіді, а для вираження іншого плану має бути новий контекст, для вираження якого у фіналі необхідна вже чотирирядкова строфа”. Наведемо повністю – з розбивкою на строфи – прокоментований автором сонет: *Англіїці мали всенький білий світ, на землях і морях владарювали, і ніби війська завжди вистачало їм злочинців, щоб індійців обсадити. / Здається, їм мову їх за рідну мали – півсвіту нею стало говорити. На Лондоні зійшовся клином світ, а от дивина – споруда захиталась, / врізнобіч потягнувся кожен рід, / імперія хиталась і – упала! / Та як раніш, невикоджене стоїть / англійське слово, котре гартували Шекспіри й Мільтони не на десяток літ, бо слова дух твердіший од металу.*

Модифікаційним типом канонічної структури є, наприклад, усічений сонет: без останнього терцета, одного чи кількох останніх рядків (“До істот з зеленої зорі” Б.-І. Антонича, “Незакінчений сонет” В. Терена), а також сонет з кодою (хвостатий сонет), що налічує понад чотирнадцять рядків (“Тете” П. Филиповича, “Сонет з кодою” І. Качуровського, вінок сонетів “Ярозоря” В. Рябого, в якому з кодових рядків кожного вірша утворено магістрал), сонет із одного катрена і двох терцетів (безголовий сонет), напр., “Як весело між вас, зелені, повні хвилі” М. Філянського, “Le sonnet sans tête” М. Вороного (в останньому автор, по суті, дає жанрове визначення: *Ось вам сонет, що зветься “безголовий”. / Так охрестив його колись Мейнар. / Sans tete...(comme votre poete) Чи вільно в дар / Вам принести такий зразок віршовий? / В нім тільки першої строфи нема, / А в решті форма вірша та ж сама, / Обмежена лиш десятьма рядками. / Що не звіршовано – це мій секрет / І... друже мій, хай буде це між нами, / Коли скажу вам його tête à tête*). До речі, структуру безголового сонета має й десятирядкова строфа в “Енеїді” І. Котляревського. І ще цілий ряд модифікаційних форм

сонета подибуємо в українських авторів. А ще такі, що контаміновані на композиційно-жанровій основі з іншими строфічними утвореннями, наприклад, сонет-тріолет (“Вслухатися у сонцезливу” з вінка “Весновесілля” В. Рябого), ронделесонет (“Місячні варіації з сілля” В. Капусти, його ж цикл “Камертони рондележанру”) тощо.

Отже, структура українського сонетного вірша, що протягом майже трьох віків усталилася на основі класичних європейських зразків, у своєму розвитку набула багатьох модифікаційних характеристик, які стосуються контамінаційного характеру різних типів віршування, тих чи тих видозмін внутрішньострофічної організації, структурно-композиційної побудови художньої цілості, що зумовлено творчим підходом до вираження авторських інтенцій у кожному окремому випадку.

Література

Андреюшкина Т. Немецкий сонет : эволюция жанра : автореферат дисс. ... д-ра филол. наук. Москва, 2008.

Астаф'єв О. “Кримські сонети” Адама Міцкевича як українська версія та інтертекст. *Адам Міцкевич. Кримські сонети*. Переклад з польської. Київ : Lexikon, 2005. С. 3-20.

Белоброва Т. Рецепція сонетної форми : теоретико-методологічні аспекти. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. Вип. 16. С. 40-43.

Гаспаров М. Очерк истории европейского стиха. Москва : Фортуна Лимитед, 2003. 272 с.

Гаспаров М. Сонет. *Краткая литературная энциклопедия*. Москва : Сов. энциклопедия, 1972. Т. 7. С. 67-68.

Гаспаров М. Сонет. *Литературный энциклопедический словарь*. Москва : Сов. энциклопедия, 1987. С. 411-412.

Герасимов К. Диалектика канонів сонета. *Гармония противоположностей*. Тбилиси : Изд-во Тбилисского ун-та, 1985. С.17-51.

Гуревич А. Категории средневековой культуры. Москва : Искусство, 1972. 320 с.

Дяченко В. І майстер сонета. Дослідження : портрет жанру. *Пранор*. 1984. №1. С. 103-115.

Жирмунский В. Теория стиха. Ленинград : Сов. писатель, 1975. 663 с.

Зеров М. *Corollarium* : збірка літературної спадщини / ред. М. Орест, Мюнхен: Ін-т літератури, 1958. 221 с.

Іванюк Б. Сонет. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 537-538.

Качуровський І. Король-сонет. Сонет, його історія і теорія. *Качуровський І. Генетика і архітектоніка*. Кн. II. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. С. 130-150.

Качуровський І. Строфіка. Мюнхен, 1967. 360 с.

Костенко Н. Українське віршування ХХ століття : [навчальний посібник]. 2-ге вид., випр. та доп. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2006. 287 с.

Кшевецький В. Архітектонічні та семантичні особливості шестистопового ямба в сонетах В. Брюсова і М. Вороного. *Питання літературознавства*. 2008. Вип. 75. С. 40-47.

Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2007. Т. 2. 624 с.

Мойсієнко А. Український сонетний текст : канон і неканон. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. 2022. № 10. С. 225-242.

Назаров Н. Іван Франко і сонетярство. *Всесвіт*. 2006. № 7-8. URL : <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/184/41/> (дата доступу : 10.05.2024).

Наливайко Д. Світанок нової європейської поезії. *Світанок. Із європейської поезії Відродження*. Київ : Веселка, 1978. С. 5-21.

Немченко І. Сонети Валерія Кулика і європейська традиція жанру. *Україна та цінності Європи : культура, політика, освіта*. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Острог : Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2020. С. 113-116.

Стріха М. Майстри теж хиблять. *Всесвіт*. 2008. № 3-4. С. 202-205.

Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). Київ : Правда Ярославичів, 1998. 448 с.

Шаф О. Еволюція жанрів української лірики рубежу ХХ–ХХІ століть. Київ : Просвіта, 2012. 272 с.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Якубовська М. Вінок сонетів в українській поезії. Генезис та історія розвитку : автореф. ... дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2002. 20 с.

Олена Олексенко

<https://orcid.org/0000-0002-6541-8040>

СТИЛЕТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОРФОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Стилістика як “галузь лінгвістики, що вивчає принципи використання різнорівневих мовних засобів, спрямованих на досягнення певного прагматичного результату залежно від особливостей сфери функціонування” [Селіванова 2006: 580] має двохсотлітню історію становлення, вона виокремлюється в мовознавчу дисципліну в 20-30-х рр ХХ ст., однак функціональна стилістика заявила про себе в загальній парадигмі стилістики не так давно. Її завдання, на відміну від стилістики лінійної, описової, вивчати функціональні стилі, кваліфікуючи особливості кожного з них та відношення міжстильової взаємодії, досліджувати принципи організації мовних одиниць в окремо взятому стилі, визначати вербальні доміанти втілення інтенцій автора. Проблеми функціональної стилістики висвітлювалися в роботах багатьох мовознавців (С. Єрмоленко, А. Капелюшний, А. Коваль та ін.), серед яких помітне місце займають праці Л. Шевченко, присвячені проблемі структуризації стилів сучасної української літературної мови, теорії стилістики, зокрема методам і методикам дослідження у сфері функціональної стилістики, а також вивченню специфіки окремих стилів – розмовного, наукового, художнього в його ідіостилістичному вимірі [Шевченко 2004; Шевченко 2014]. Загалом серед лінгвістів поширена думка про перетин функціональної стилістики зі стилістикою індивідуального мовлення, що “орієнтована на дослідження закономірностей і мовних ресурсів індивідуальних стилів майстрів художнього слова” [Селіванова 2006: 580], унаслідок чого виникає стилістика тексту, зокрема такий її вид, як стилістика художнього тексту.

Науковці звертають пильну увагу на такий напрям функціональної стилістики, як “розкриття специфіки відбору

та використання лексичних, морфологічних, синтаксичних, словотвірних та інших засобів у межах кожного стилю” [Загнітко 2012: 376].

Зазвичай розрізняють лексичні засоби стилістики і граматичні, однак точки їх перетину доволі частотні – вживання спеціально відібраних автором, наприклад, морфологічних форм, так чи так пов’язане з актуалізацією певного лексичного значення або створенням нового значення чи його відтінку. Якщо лексичні та фразеологічні засоби й закони їх використання в кожному з функціональних стилів вивчені досить детально (роботи В. Ващенка, М. Гладкого, М. Голянич, С. Єрмоленко, В. Калашника, А. Коваль, М. Коцюбинської, М. Пилинського, Н. Піддубної, О. Семенов, В. Чабаненка та багатьох ін.), так само як і стилістичне використання синтаксичних одиниць (праці В. Ващенка, П. Дудика, С. Єрмоленко, Ю. Калашник, В. Олексенка та ін.), то стилетвірним і текстотвірним можливостям морфологічних засобів приділялася незначна, часом побіжна увага. Найбільш відомі спеціальні розвідки В. Ващенка, В. Кононенка, Л. Мацько та матеріали, викладені в підручниках зі стилістики авторства Г. Волкотруб, П. Дудика, Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько та О. Пономарева.

У колі нашої уваги перебуває різновид функціонального стилю художньої мови – мова поезії (поетичне мовлення), зокрема організація поетичних текстів за допомогою спеціально акцентованих морфологічних одиниць – їх форм і категорій. Стилетвірний потенціал засобів морфології, проблеми реалізації поетичного змісту за допомогою певних форм і значень, “граматика поезії” здавна привертала увагу мовознавців. Як відомо, сучасний підхід до опису поетичного мовлення, його лінгвістичного статусу пов’язаний з ім’ям О. Потебні. Роботи цього представника Харківської філологічної школи стали поштовхом до осмислення поетичного в мові й мови в поезії, визначивши значною мірою світові та вітчизняні напрями філологічних досліджень у сфері лінгвістичної поезики [Скоробогатова

2012]. О. Потебня приділяв значну увагу формам і функціям мовних знаків у художньому тексті, накресливши таким чином основні принципи текстового аналізу. Ці ідеї знайшли розвиток у працях його учня – Д. Овсяннико-Куликовського, який виокремив лірику серед інших типів поезії й заклав початки вивчення психології ліризму. В середині ХХ ст. низка питань, пов'язаних із функціональним навантаженням граматичних форм і категорій у поетичному мовленні, була висвітлена в працях Л. Булаховського, В. Виноградова, Ю. Лотмана, Р. Якобсона та ін. На теренах сучасної української лінгвопоетики й лінгвостилістики відомі роботи А. Бондаренка, О. Голікової, К. Голобородька, А. Гулака, С. Єрмоленко, В. Калашника, Ю. Калашник, Л. Лисиченко, Н. Мініної, А. Мойсієнка, О. Маленко, О. Скоробогатової, Н. Слухай, І. Степанченка, М. Філона та ін., багато з яких, належачи до Харківської філологічної школи, плідно розвивають її традиції.

Як відомо, поетичний текст – це цілісний феномен, у якому діють певні закони слововжитку і смислотворення, зокрема закономірності взаємодії одиниць морфологічного рівня, що виконують завдання образотворення, ритмотворення, вираження інтенцій автора, його емоцій та почасти експресії. Звісно, що взаємодія між морфологічними формами і граматичними значеннями тісно переплетена з семантичним наповненням лексичних одиниць і з семантикою тексту ліричного твору. С. Єрмоленко слушно зауважує, що “кожен з рівнів мови, який виділяється з метою його наукового вивчення, насправді виявляється в істинному сприйнятті цілісного мовного організму. Цілісність сприйняття може забезпечуватися тільки пізнанням досвіду створення і сприйняття текстів” [Єрмоленко 2009: 10]. Основна закономірність поетичного мовлення сформульована Р. Якобсоном: “Поетична функція проектує принцип еквівалентності з осі селекції на вісь комбінації” [Якобсон 1975: 204]. Для нашого дослідження вагома і його ідея про “співположення граматичних форм” у поетичних текстах, що поглиблена й деталізована в роботах

О. Скоробогатової, яка вважає, що “морфологічне співвідношення словесних знаків на невеликому просторі віршованого тексту (у віршованому фрагменті) можна характеризувати як співположення, чергування й атракцію, на просторі цілого тексту – як домінанту й граматичний ритм, а на міжтекстовому (гіпертекстовому, макротекстовому) просторі – як поетико-граматичні лейтмотиви” [Скоробогатова 2012: 314]. Науковиця здійснила комплексний аналіз поетичного потенціалу таких іменних категорій, як категорія числа, граматичний рід у зв’язку з лексико-граматичним розрядом істот / неістот, відмінок, лексико-граматичний розряд онімів / апелятивів. Вона дослідила також регулярні способи виділення морфологічних значень у поетичному тексті та їх роль у формуванні поетичних смислів, зокрема граматичне співположення, морфологічну атракцію, морфологічні форми і значення, що організують поетичний текст, граматичну парадигму, морфологічні складники розгортання ліричного сюжету, морфологічний ритм, морфологічну селекцію, морфологічну домінанту в поетичному тексті, поетико-морфологічні лейтмотиви в мові поезії [Скоробогатова 2012]. Наукова вихованка О. Скоробогатової Н. Мініна дослідила поетичний потенціал службових частин мови, адже, за твердженням багатьох мовознавців, діапазон смислоутворювальних можливостей службових слів досить значний, бо окремі класи службових слів набувають у поетичних контекстах додаткових значень і впливають на зміст вірша [Скоробогатова, Мініна 2017]. О. Голікова дослідила інфінітивні й номінативні ряди в художньому тексті, їх функціонально-семантичне навантаження [Голікова 2011].

Треба зазначити, що наше дослідження спирається також на теоретичні положення про вплив психологічного типу автора на характер використання в поетичному ідіостилі тих чи тих мовних засобів, передусім граматичних, що розроблено в працях Л. Лисиченко, Т. Космеди, І. Павлової, Т. Скорбач та в низці наших статей, а також на погляди О. Калашник, І. Павлової, О. Халіман і наші на

прагматичний ресурс морфологічних категорій та форм у створенні індивідуального стилю окремих українських письменників [Лисиченко, Скорбач 2001, Космеда, Олексенко, Павлова 2019; Калашник, Олексенко, Халіман 2022; Олексенко 2009; Олексенко 2015; Олексенко 2020; Олексенко 2021; Олексенко 2022].

Крім того, ми керувалися досягненнями дослідників у сфері стилістики, зокрема тих, хто вивчав засоби експресивності мови (роботи С. Бибик, П. Дудика, С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Пономаріва, Г. Сюті, В. Чабаненка, І. Чередниченка, Л. Шевченко та ін.).

Сучасні поети вважають метою поезії розвиток засобів виразності мови. С. Єрмоленко зазначає, що мовна компетенція поета значно перевищує звичайну, створена ним лінгвальна дійсність впливає на розвиток національної мови. Філософія мови вказує на необхідність “шукати саме в поетичній функції просторову й часову глибину норми національної мови” [Єрмоленко 2009: 10]. У той же час поетичний текст і поетична модель світу – наслідок мовної діяльності. Тобто поетичне мовлення – це не надбудова над мовою, а вид людської діяльності і спосіб мислення, відповідний мові.

Поетичний текст характеризують як текст, побудований за допомогою мовних одиниць, ритмічно організований, що підпорядковується законам єдності й тісноти віршового ряду та динаміки форми [Скоробогатова, 2012: 25]. Саме цю властивість – реалізацію в поетичному тексті закону єдності й тісноти віршового ряду – вважають внутрішньо притаманною, відповідною природі самого вірша. Динаміка форми підкоряється ритму як конструктивному фактору вірша. Ю. Тинянов підкреслював, що саме здатність до трансформації, змін усіх складників вірша, підпорядкування їх загальному організаційному принципу дозволяє розглядати вірш “як конструкцію, у якій всі елементи перебувають у взаємному співвідношенні” [цитуються за: О. Скоробогатова, 2012: 26]. Одиниця поетичного мовлення тісно пов’язана з загальним уявленням про мову,

з загальнонаціональною мовною картиною світу. Відображення поетичного задуму у слові співвідносно, з одного боку, з поняттям мовної, а з другого – індивідуально-авторської концептуалізації світу й лексичної та граматичної категоризації, в кожного поета є своя поетична модель світу. Ідіостиль кожного з поетів має особливості на всіх рівнях мовної репрезентації, однак існують певні універсальні закони творення ліричних текстів, до числа яких належать і загальні тенденції використання з художньою метою певних морфологічних засобів. Причому цей процес не контролюється “граматичною свідомістю” автора, він не задумується над тим, яку граматичну форму чи категорію обрати в конкретному тексті, вибір здійснюється інтуїтивно, автоматично – селекція і комбінація відбувається під тиском законів поетичного тексту: ритму, єдності й тісноті віршового ряду, динаміки форми, що підпорядкована ритму.

У цьому дослідженні маємо на меті виявити загальні тенденції у використанні морфологічних одиниць української мови для творення поетичного підстилю художнього стилю, звернувши увагу на індивідуально-стильові прерогативи їх використання в мовленні таких поетів, як О. Олесь, М. Вінграновський, Л. Костенко, С. Жадан, П. Вишебаба, які представляють українську поезію значного проміжку часу – від початку ХХ ст. до сьогодні.

Спираємося на системно-структурний підхід до виокремлення для аналізу морфологічних одиниць української мови і на комунікативно-функціональний у поєднанні з інтерпретативним методом в описі їх художньої актуалізації в поетичному мовленні. Обраний шлях дослідження від форми до функції – шлях виявлення особливостей використання одиниць морфологічної системи в її поетичному функціонуванні, тобто в розширенні її функціональних меж порівняно з загальномовним ужитком. Враховуємо також і зворотний шлях – від функції до форми, тобто вивчення потреб поетичного підстилю в проєкції на можливості морфологічних форм і значень. Таким чином, розглядаємо граматику, стилістику й поетику системно, в їх

природньому зв'язку як спільний мовний простір виявлення поетичного задуму й утілення поетичного змісту творів.

Стилістичні функції окремих форм і граматичних значень морфологічних одиниць розглядаються зазвичай на тлі літературної норми з урахуванням особливостей того чи того стилю, зокрема й художнього, але без урахування специфіки поетичного підстилю. Такий підхід спричиняє узагальнене тлумачення художнього потенціалу граматичних форм і категорій, хоча кожен із підстилів художнього стилю має свої особливості граматичної організації тексту, а відтак і специфіку використання тих чи тих морфологічних засобів зі стилістичною метою. Серед типових випадків упорядкування і структурно-текстової організації морфологічних одиниць у поетичному тексті виділяють граматичне зіставлення і протиставлення елементів граматичної опозиції; морфологічне “згущення” однорідних граем, створення однорідного морфологічного ряду і морфологічної домінанти; морфологічне чергування, зокрема граматичний ритм; актуалізацію відношень додатковості; категоріальну повноту; граматичну атракцію. Серед регулярних способів виділення морфологічних значень у поетичному тексті й визначення їхньої ролі у формуванні поетичних смислів виокремлюють граматичне співположення, морфологічну атракцію, морфологічні форми і значення, що організують поетичний текст, морфологічний складник розгортання ліричного сюжету, морфологічний ритм, морфологічну селекцію, морфологічну домінанту в поетичному тексті, поетико-морфологічні лейтмотиви [Скоробогатова 2012]. Це дає змогу виокремити “внутрішню форму” морфологічних одиниць як спроможність реалізувати свою поетичну функцію.

Експресивно-виражальні функції іменника, прикметника, дієслова в художньому мовленні розглядають передусім з огляду на їх лексичне значення, яке само по собі може бути емотивно, експресивно й аксіологічно маркованим, і в працях зі стилістики наводиться тільки коротка характеристика стилетвірних можливостей окремих

форм, причому найбільше уваги зосереджено на демінутивних чи пейоративних утвореннях, оказіональному слово- чи формотворенні. Ми ж розглядаємо стильову і стилістичну функції форм і граматичних значень частин мови в площині семантики всього поетичного тексту, в аспекті їх функціонування як чинників творення і ритму, і образів, і змісту вірша.

З огляду на закон єдності й щільності віршового ряду розглянемо явище співположення спільнокореневих слів як однакової частиномовної належності, так і різної. Таке тавтологічне поєднання слів у тісних межах одного рядка чи однієї строфи або й тексту вірша відображає вплив фольклорних джерел на формування авторського стилю, на характер образотворення поета, що відзначають такі дослідники, як С. Богдан, С. Єрмоленко, Л. Фоміна та ін. Поєднання спільнокореневих слів посилює понятійне значення, закладене в корені як їх семантичному ядрі. Особливо частотне це явище в поетичному мовленні М. Вінграновського: *На синю синь води лягла від хмари тінь* (М. Вінграновський), *Зупинилась тиша тиха і незбудна, / Зупинився в небі вечоровий дим* (М. Вінграновський), *Довгодовго давнє літо давніло, / Де не йшло – стояла синя мла* (М. Вінграновський). Такі плеонастичні утворення не справляють враження надмірності, вони наділені високим виражальним статусом, перебираючи на себе функції морфологічної доміанти, і є візитівкою ідіостилу автора. Ми вже звертали увагу на вірш М. Вінграновського, “де на 11 рядків тексту слова з коренем *біл-* вжито 9 разів: *Сестри білять* яблуні в саду. / *Мати білять* хату та у хаті. / *Біля хати білий* батько на канані / *Вигріває* війни та журбу. / *Мати білять* яблуні в саду. / *Мати білять* хату та у хаті. / *Біля хати білий* батько на канані... / *Мати білять* яблуні в саду. / *Мати білять* хату *Білять* хату... (М. Вінграновський). Таке співположення в поєднанні з анафоричним уживанням початку 5 рядків (*мати білять*) сприяє кінематографічному ефекту – змалювання динамічної картини за дією, вираженою дієсловом *білити*, й статичної

картини за ознакою *білий*, презентованою якісним прикметником, що стосується батька, а загалом – ностальгійної картини світлого сімейного спомину” [Олексенко 2021: 58].

Дослідники мовного коду М. Вінграновського звертали увагу на його “схильність до накопичення однорідних членів речення, які акумулюють високий рівень текстової змістової емотивності, слугують потужним виявом почуттєвої інтенції поета” [Там само]. Та найбільш художньо яскравими є ряди співположних однорідних членів, виражених різними частинами мови з однаковим коренем: *Кажу ж, кажу ж у звітреному сні / У зимі, в осені, у літі, у весні: / Весною, літом, восени, зимою / Дві білих пісні рук твоїх зі мною* (М. Вінграновський). Емотивність поетичного стилю М. Вінграновського “вихлюпується” нанизуванням слів з однаковими і омонімічними коренями: *Обнімає ніч зорю за плечі, / Синьо посміхається зоря... / Ти мені настояна на втечі, / Втеченько-утечо-течія* (М. Вінграновський). Притаманна цьому поетові і гра передусім демінутивними, а також пейоративними суфіксами, які він приєднує до твірних основ, часом ігноруючи правила валентності морфем. “Такі новотвори часто співположні один одному й виступають як єдиний поняттєвий комплекс. Їхнє нагромадження (ампліфікація) є художнім прийомом експресивізації й емотивізації тексту твору: *Я крикнув, повен сил і дій: / - Мій світе, світку, світоменьку, / Мій світонько, свищице мій!..* (М. Вінграновський)” [Олексенко 2021: 60]. Авторське словотворення, але вже із залученням різних частин мови спостерігаємо й у такому тексті: *Наморосило в ній [в Холодній балці] туманів, / І самота-одина / У ній одніє й на світанні, / І тільки щастя їй нема...* (М. Вінграновський). Співположення в одному поетичному ряду спільнокореневих слів, частина яких є авторськими новотворами з порушенням дериваційних можливостей морфем, маніфестує яскравий виражальний ефект і в текстах поезій Л. Костенко. Наприклад, насичено образним роблять стиль поетеси згущення таких іменників одного кореня: *Місто, премісто,*

прамісто моє! / *Стойбище* людське з асфальту й бетону (Л. Костенко), де прикметниковий префікс *пре-* зі значенням надмірних властивостей приєднано до іменника, а його сусідство з префіксом *пра-* посилює значення цих трьох іменників як єдиного комплексу, що виражає певний образ.

Як експресивний засіб актуалізації смислової домінанти вірша співположення морфологічних одиниць з однаковим коренем спостерігаємо, наприклад, у вірші Л. Костенко “Два чорні лебеді”, де на перші шість рядків припадає шість уживань слів із коренем *лебед-*, що експлікує задум автора перенести міфологізацію вірності двох лебедів на стосунки людей і більше – асоціює цю вічну відданість з вічністю всесвіту і циклічністю життя: *Два чорні лебеді / календарного білого моря / випливають із ночі і знову кудись у ніч / лебедин і лебідка / лебедин і лебідка / чорні лебеді часу з лебединої пісні сторіч* (Л. Костенко). Яскравості образу додає повтор, до того ж останній рядок повторюється в кінці поезії, наголошуючи на безперервності циклів життя. Тавтологічне згущення в різночастининомовних словах кореня *чорн-*, *черн-* створює ефект страшної казки-лякалки, відомої всім із дитинства, і допомагає читачеві зануритися в сюжет поезії “Акварелі дитинства”, передаючи неповторну атмосферу дитячих спогадів і вражень: *Моє нечуване терпіння* іще ніхто не переміг, / *бо за терпінням є Трипілля, а за Черніговом – Черніг.* / *Черніг* страшний, він дуже *чорний*. / *Як* звечоріє на Дніпрі, / *Черніг* сідає в *чорний човен* і ставить *чорні ятері* (Л. Костенко). Початок вірша Ліни Костенко “Божевілля моє...” побудований на співположенні іменників, ужитих у називному відмінку, які об’єднані спільною словотвірною моделлю і одним із коренів, що є семантично ключовим: *Божевілля моє, божемилля, / богомілля моїм сльозам!* (Л. Костенко). Така концентрація іменників у сильній позиції початку твору забезпечує яскравий авторський посил, загальний емотивний заряд поезії.

На окрему увагу заслуговує “багаточленність відмінкової парадигми, що створює ефект накопичення, щільності, певне враження художньої навмисності прийому” [Скоробогатова 2012: 348-349]. О. Скоробогатова зауважує, що в таких

випадках значущими є не окремі відмінки та їхні значення, а комплекс як смислова єдність. Така стилістична фігура відома під назвою поліптон. Наприклад, у вірші М. Вінграновського “Цю жінку я люблю” спостерігаємо багатовідмінковість іменника *страх*: *Цю жінку я люблю. Така моя печаль. / Така моя тривога і турбота. / У **страсі** скінчив ніч і в **страсі** день почав. / Від **страху** і до **страху** ця любовта* (М. Вінграновський). Блок цих відмінкових форм передає семантику тривожного відчуття, пов’язаного з можливістю втрати коханої. Семантика стану природи передана багатовідмінковістю слова *туман*: *Лошиця нюхає туман, / З туману пахне їй туманом. / І видно: з-за туману тьмяно / Зіходить місяць-молодан* (М. Вінграновський). Високий ступінь вияву почуттів ліричного героя, посилення емотивного ефекту виражається таким поліптоном: *Добрий ранок, моя самотність! / Холод холоду. Тиша тиш* (Л. Костенко).

Крім гри зі спільнокореновими словами і тісного вживання того самого іменника в різних відмінках, поширеним явищем є нанизування однакових форм певних частин мови. Аналізуючи поетичні тексти Л. Костенко, натрапляємо на низку таких випадків, коли, наприклад, повтор тієї самої прийменниково-іменникової конструкції стає граматико-семантичним лейтмотивом вірша: *І знову тиша. Лиш блукають луни. / Крізь день, крізь мить, / крізь душу, крізь віки. / Сосновий ліс перебирає струни / над берегами вічної ріки...* (Л. Костенко). Такий висновок впливає з характеру поетичної творчості письменниці – відображення в ній філософського сприйняття дійсності, асоціювання себе з природою, життя – з безкінечним Всесвітом, що вербалізовано іменниками з семантикою часу поруч з іменником *душа*. В наступному уривку привертає увагу співположення моделі “дієслово + іменник”, де іменники інтегровані семантикою часу й семантикою абстрактності на позначення відчуттів / почуттів, причому іменники перебувають у парадигматичних відношеннях антонімії, що актуалізує закладений у них зміст: *Маю день, маю мить, / маю вічність собі на остачу. / Мала щастя*

своє, проміняла його на біду (Л. Костенко). Це протиставлення понять продовжується далі згущенням моделі “займенник + іменник”: *Кожен ранок був ніччю. / Кожна ніч була передоднем. / Кожен день був жагучим чуттям передцасть* (Л. Костенко). В останньому рядку антитетична семантика зникає, поступаючись узагальненню часу і стану людини, вираженому авторським новотвором *передцастя*. На протиставленні заперечення / ствердження побудовано строфу поезії О. Олесь “Енергії! Нестриманих бажань!”, де іменники в орудному відмінку зі значенням знаряддя і способу виконання дії утворюють антитезу, виступаючи контекстуальними антонімами: *Ми мусим вирватись з тюрми, / Ми мусим грати розірвати. / Але не смутком, не плачем / І не благанням, не словами, / А ділом, волею, мечем! Оцими власними руками* (О. Олесь). Поруч із нанизуванням одновідмінкових форм іменника градус експресії тексту підвищують парцельовані структури.

Розглядаючи стилетвірні функції прийменниково-іменникових конструкцій не можна обійти увагою таке явище поетичного мовлення, як морфологічна атракція. О. Потебня розробляв ідею про структурну єдність і співвідносність усіх елементів мови, що виявляється і в такому понятті, як “атракція форм”, яка передбачає повторення форми під впливом попереднього чи наступного елемента, при цьому він мав на увазі саме граматичні форми, а не паронімію, засновану на лексичному значенні. Атракцію граматичних форм учений розглядав на матеріалі фольклорних текстів і Священного писання та інших богослужбових текстів, де вона найбільш поширена. О. Скоробогатова, досліджуючи функції граматичних значень морфологічних категорій і лексико-граматичних розрядів іменника в породженні поетичних смислів, розглядає атракцію форм як художній прийом структурної організації поетичного мовлення, одного із способів створення виразності на граматичному рівні, наслідку дії закону єдності й тісноти віршового ряду. Вона виділяє два його типи: по-перше, використання атракції як стилізації під фольклорні тексти і, “по-друге, використання однотипних і

симетрично розташованих у віршовому ряду граматичних форм з метою створення свого роду граматичної симетрії, яка є однією з лінгвістичних основ образної симетрії, що формує асоціативний простір тексту” [Скоробогатова 2012: 330].

Розглянемо перший тип, який не так часто трапляється в поетичному мовленні, однак у низці випадків відображає генетичний зв'язок поета з фольклорними джерелами – образно-смісловою і символічною основою народної творчості, що виявляється в елементах мовного коду письменника, зокрема поета-лірика. До таких виявів відносимо використання специфічних народнопісенних конструкцій, що в основі мають морфологічну атракцію, зокрема, вживання прийменника з прикметником, що повторює “правильну” конструкцію прийменника з іменником. Ілюстрацію цього явища знаходимо в поетичних текстах М. Вінграновського: *У лісі вже нічого не цвіте, / Цвіте лиш дятел на сосні сумливій / Та синій дзвоник уві млі у мливій, / Це те цвітіння, але вже не те...* (М. Вінграновський). У цьому разі атракція морфологічних форм перетинається зі співположенням спільнокоренових слів різних частин мови, що вкупі створює виразну картину осінньої природи. Або ж: *Поїхали на Сквиру, на гриби, / На свіже слово, на меду на темні* (М. Вінграновський). Припускаємо, що в цьому прикладі саме нанизування конструкцій із прийменником *на* і формами знахідного відмінка іменника, що виражають нетотожні граматичні значення – спочатку напряму, а далі мети, спонукають до появи атракції морфологічних форм, яким ніби не вистачає нанизаних іменників, і прийменник залучає до низки прикметник. Надмірне стилістично забарвлене вживання прийменника перед означенням поруч із тим самим прийменником та іменником вважається найпоширенішим виявом морфологічної атракції. Такий граматичний стрій структурує й ритмізує текст, надає йому авторської поетичної самобутності.

До другого типу морфологічної атракції належать частотні випадки, коли використовуються однотипні

симетрично розташовані граматичні конструкції. Такі випадки вживання морфологічних форм акцентують висловлене і виконують ритмоутворювальну функцію. Таким прикладом може бути перша строфа вірша Л. Костенко “На березі Прип’яті...”, де поетеса використовує художню функцію прийменника *на*, вживаючи його тричі з іменником у місцевому відмінку, але один раз відступає від норми і вживає його не перед іменником, а в постпозиції: ***На березі Прип’яті спить сатана, / прикинувся, клятий, сухою вербою. / На березі Прип’яті – березі – на - / ріки, що колись була голубою*** (Л. Костенко). Дослідники граматичної поезики зазначають, що відмінкова парадигма іменників як домінанта ліричного твору трапляється зрідка [Скоробогатова 2012: 382], проте вона завжди яскрава і за змістом, і за здатністю розставляти логічні наголоси, та за виконанням ритмомелодійної функції. Наприклад, уся поезія-подяка-молитва “Вечірнє сонце, дякую за день!” Л. Костенко побудована на одній граматичній основі – знахідному відмінку іменників з об’єктним граматичним значенням і відповідного їм вказівного займенника *те* і прийменника *за*. Ця конструкція повторюється 17 разів у 16 рядках тексту і несе в собі основне смислове навантаження – номінує об’єкти, за які висловлюється подяка. Наводимо цей вірш повністю, бо інакше втрачається ефект його сприйняття: ***Вечірнє сонце, дякую за день! / Вечірнє сонце, дякую за втому. / За тих лісів просвітлених Едем / і за волошку в житті золотому. / За твій світанок і за твій зеніт, / і за мої обпечені зеніти. / За те, що завтра хоче зеленіть, / за те, що вчора встигло оддзвеніти. / За небо в небі, за дитячий сміх. / За те, що можу, і за те, що мушу. / Вечірнє сонце, дякую за всіх, / котрі нічим не осквернили душу. / За те, що завтра жде своїх натхнень. / Що десь у світі кров ще не пролита. / Вечірнє сонце, дякую за день, / за цю потребу слова, як молитви*** (Л. Костенко).

Об’єктні значення знахідного відмінка домінують і в поезії Л. Костенко “Львівські голуби”, разом із прийменником *про* вони стають стрижневою конструкцією

тексту. Парцеляція таких конструкцій значно підвищує їхній художній ефект: *Над містом розмовляють голуби. / Про що, не знаю. Про цікаві речі. / Про той собор. Про людство. Про війну. / Про білий світ, про небо з далиною* (Л. Костенко).

До вияву морфологічної атракції треба віднести не тільки симетрію повторюваних прийменниково-іменникових сполук, а й накопичення часток, зокрема частки *не*, яка зазвичай вживається перед дієсловом й акцентуаційно не виділяється. Однак автор може усвідомлено акцентувати заперечення, зміщуючи наголос на частку, яка стає змістоцентричною, домінантною у вираженні смислу твору. Графічно це оформлено пунктуаційно – тире та крапками: *Не – відбувалось. Не – тремтіло. / Не – золотіло. Не – текло. / Не полотніло. Не – боліло. / Не... – господи!.. – не – не було!..* (М. Вінграновський). Багатократне повторення частки в складі безособових непоширених речень забезпечує особливий ритмомелодійний порядок як у вертикальному, так і в горизонтальному рядах.

Як відомо, стилістичні можливості службових частин мови (прийменників, сполучників, часток, а також вигуків) “базуються на здатності їх сприяти відтворенню різних типів модальності” [Пономарів 2000: 102], безпосередньо вони понять не виражають, але виступають важливими опорними точками для формування певних семантичних нюансів висловлення, а також у поетичних текстах слугують важливим чинником ритмомелодійного ладу й усієї композиційної структури твору. Частка *не* в цьому аспекті досить продуктивна. Н. Мініна зазначає, що “згущення” заперечних часток часто посилює однорідність граматичного ряду у вірші, а також сприяє виділенню й формуванню домінантних граматичних форм – заперечних конструкцій [Скоробогатова, Мінніна 2017: 28]. Випадки “згущення” службових слів, зокрема часток, як уже зазначалося, часто супроводжуються їхньою локалізацією у вертикальних і горизонтальних віршових рядах, що теж є доказом авторської селекції морфологічних засобів для вираження своєї інтенції. Особливо художньо насиченим є вживання

заперечної частки *не* у сполученні з прийменником *до* (*не до*). Таке поєднання вимагає від іменника родового відмінка і набуває значення чогось недоречного, не на часі. В поезії Л. Костенко “Заночували птиці на лимані” така конструкція локалізується в горизонтальному ряду, її поетична актуалізація пов’язана з явищем морфологічної атракції та виявляється в тому, що *не до* “відривається” від іменників і починає вживатися самостійно, це оказіональне морфологічне вживання ніби транслює звуки птахів, що відлітають: *Нам не до сну, нам не до, не до, не до! / Не гелочіть, Господь нам явить небо* (Л. Костенко).

Звертає на себе увагу особлива художня функція заперечної частки *не* у формуванні наскрізної модальності заперечення, коли таким реченням починається твір і далі відбувається “згущення” заперечувальної семантики повтором частки *не*. А. Мойсієнко висловив думку, що “семантика заголовного рядка ліричного тексту може визначати смислову й експресивно-емоційну доміанту всього твору, презентувати певну тезу, яка підтверджується чи заперечується <...> бути точкою опори для численних асоціативних ідей. При цьому важливу роль відіграє граматичний статус першого рядка (з урахуванням <...> окремих морфологічних факторів” [Мойсієнко 2006: 34]. Накопичення заперечних конструкцій як доміант поетичного смислу поширене, зокрема, в ідіостилі М. Вінграновського, наводимо один приклад – поезія “Не починайся. Ні з очей...”: **Не починайся. Ні з очей, / Ні з губ мені не починайся. / В Холодній Балці сон тече – / Не снись. Не звись. Не називайся** (М. Вінграновський). Категоричність заперечення підкреслена повторюваним сполучником *ні* та повтором однакових і спільнокореневих слів і непоширених односкладних речень, що створюють ефект уривчастої емоційної мови.

Художні можливості в поетичних текстах виявляє й багата парадигма дієслівних категорій, граматичних значень і форм. Зупинимося на тих, які виконують найбільш виразну художню функцію.

Багаті стилетвірні можливості дієслівних форм і граматичних значень відзначають практично всі дослідники, хто торкався у своїх працях цього питання (П. Дудик, С. Дорошенко, Л. Лисак, Л. Мацько, О. Огринчук, К. Серажим, Л. Шевченко, І. Юдкін-Ріпун та ін.).

Лінгвісти звертають серед іншого увагу на видо-часові відношення як вияв хронотопних характеристик подій у їхній динаміці. Темпоральна композиція ліричного тексту, що “скріплює елементи твору в тимчасовому відношенні”, ґрунтується на трьох основних прийомах – повторі, контрасті та монтажі. Основу дієслівної домінанти часу поетичного тексту, а також інших типів морфологічної домінанти, становить згущення граем, що повторюються в теперішньому, минулому чи майбутньому часі [Лотман 1972]. Видо-часові дієслівні форми, як відомо, розрізняються за такими семантичними ознаками: попередність, одночасність, послідовність стосовно граматичного моменту мовлення, аспектуально-темпоральні ознаки локалізації дії в часі і перфектності, розмежовуються також загальні й часткові значення форм часу, їхнє пряме і переносне уживання.

Дієслівні форми часу як граматично центральні у вираженні функціонально-семантичної категорії темпоральності взаємодіють з іншими мовними засобами – показниками часу: лексичними, конструктивно-синтаксичними, видовими, модальними, контекстуальними елементами тощо.

Відомо, що, на відміну від прозових текстів, де превалюють наративні форми минулого часу, в поетичному мовленні переважає теперішній час. В. Виноградов зауважує: “Теперішній час сам по собі позбавлений руху. Лише в синтагматиці мовленнєвого процесу, у зміні дієслівних форм у їх рухливій низці теперішній час набуває динамічного значення. Отже, динамічність теперішнього часу – не безпосередня, а композиційно зумовлена, не тематико-морфологічна, а сюжетно-синтаксична” [Виноградов 1988: 135]. Цю особливість граем теперішнього часу лінгвісти, які досліджують граматику поезії, розглядають як факт

побудови текстів із монтажною композицією. Вони зауважують, що завдяки повторюваним граматичним формам різні ситуації можуть зображуватися і як такі, що змінюють одна одну, і як одночасні, але “розсунуті” в просторі, хоча й близькі в певному сенсі. В такому разі вірш будується за законами кінематографічного сценарію – відбувається монтаж зорових образів [Лотман 1972]. Наприклад, у тексті вірша П. Вишебаби “Двірник”, де викладені автобіографічні факти, домінують форми теперішнього часу, які зумовлюють єдність темпорального плану зображуваних ситуацій і об’єднують різні картини в один монтажний ряд. Наводимо уривок: *Маріуполь на березі моря **лежить** пластом, / як знесилена риба, запаморочена веслом, / що **продовжує** дихати кривдникам всім на зло. / **Я встаю** проти ночі. У келії двірника / ні сусіда, ні жінки, ні свого, ні чужака. / Із іконки мене **розглядає** святий Лука. / **Крізь туман пробивається** світлом Чумацький Шлях. / **Не зустрінуться** стежкою ні безхатченко, ні пияк. / **Забираю** мітлу, на лопаті **ладнаю** цвях (П. Вишебаба).* У плані загального контексту вірша такі форми теперішнього часу втрачають “прив’язку” до моменту мовлення, їхня семантика стає узагальненою, вони виражають постійно повторювану дію.

У текстах ліричних творів, найперше, в поезії про природу і людину в природі, наскрізне вживання форм теперішнього часу композиційно вибудовує текст, наприклад: *Вже в стільниках стерні немає меду сонця. / І дика груша **журиється**: одна. / Лиш клаптики червоного суконця / шляхам **лишає** сіра давнина. / **Проходить** осінь, посмішка землиста. / **Скляніють** очі неба і води. / Суху розмову полум’я із листям / до ночі сумно **слухають** сади...* (Л. Костенко). Тут усі дієслова (навіть дієслова руху й соматичної семантики) мають контекстуально інваріантне значення стану природи [Олексенко 2020: 209]. Однак у цьому типі ліричних текстів нерідко автори вдаються до змалювання часових змін, що відображають циклічність природи, а відтак і динаміку життя навзагал. Для цього використовуються співположні значення минулого, теперішнього і майбутнього часу, що послідовно

змінюються, утворюючи композиційний “каркас” тексту, наприклад, як у вірші Л. Костенко “Осінь жагуча”, де час розгортається від теперішнього до майбутнього і знову до теперішнього зі значенням спогаду про минуле: *Ще літо спить. А вранці осінь встане /...Загусне промінь в гронах перегрітих./ А ляже сніг на похололі дні – жагучий сон закоханого літа / в холодну зиму бродить у вині!* (Л. Костенко). Спостерігаємо й іншу ситуацію, коли від теперішнього актуального дія розгортається в ретроспективі – до минулого незавершеного (аористичного) і знову повертається до теперішнього, але узагальненого значення: *Мене дивує, що в дитинстві / мене нічого не дивувало. / Ходив гарбуз по городу. / На яблуні сиділа Жар-птиця./ Під вікном у нас на травичці / жабка, мишка і півник жили в рукавичці / . А тепер – якийсь листочок осінній, / і вже стоїш в потрясінні* (Л. Костенко). Явище, коли до тексту вводиться поруч із теперішнім і минулим план майбутнього, називають проспективною темпоральною композицією [Николина 2013: 113]. Такі тексти наділені модальним відтінком бажання, яке обов’язково здійсниться або ж мовець має сумнів щодо цього, що досягається формами доконаного виду майбутнього часу: *Лежать сніги. Я виглядаю весну./ Вона десь там, де змерзли солов’ї./ Вона іде... І я тоді воскресну. / Я жду її. А може, не її./ Я жду себе. Не знаю, чи діждуся, / бо це ж не я в ці тоскні вечори!* (Л. Костенко). Особливо композиційно виразним є повтор спільнокоренових слів (*жду – діждуся*) різної видової та часової належності як віддзеркалення модальності сумніву, що забезпечується модальною часткою невпевненості *чи*. Для аналізу поетичного тексту значущим видається протиставлення видо-часових форм дієслова як ключового факту темпоральної композиції, особливо в тому разі, коли семантика дієслів антонімічна: *Тільки думка майне, як заправиш в ріжок набої, / що ти жив, як простий чоловік, а помреши, як воїн* (П. Вишебаба).

Повтор того самого дієслова з однаковим граматичним значенням часу становить домінанту тексту, в межах якого розвиваються інші події в іншому часовому й модальному

плані. Наприклад, у вірші “Воскресла! Воскресла!...” О. Олесь на 12 рядків тексту припадає 8 разів повторене дієслово *воскресла* з перфектним значенням минулого часу як результату сподіваного відродження України. Інші дієслова, що стосуються суб’єкта дії (*згадалась, вернулась, влетіла*), посилюють це перфектне значення, надають усьому змісту оптимізму та надії, що увиразнюється й модальністю непрямого імперативу інших речень тексту: ***Воскресла! Воскресла!*** *Хай дзвони лунають, / Хай лється громами по світу луна, / Хай небо, хай сонце, хай зорі співають: / “Воскресла, воскресла, воскресла Вона!” / Воскресла, як мрія, оплакана кров’ю, / Згадалась, як казка, забута давно, / Вернулась, як бранка, в свій стан з хоругов’ю, / Влетіла, як пташка, весною в вікно. / Воскресла! Воскресла!* *Хай душі радіють, / Хай сонця усмішку піймають уста, / І нею всю землю, весь світ обцілюють: / Се друге ясне воскресіння Христа!* (О. Олесь).

Композиційно важливим є вживання в одному часі форм доконаного й недоконаного виду, зокрема, коли йдеться про план минулого. Як відомо, значення недоконаного виду минулого часу зазвичай пов’язане з нерезультативністю дії (аористичністю), а значення доконаного – з результативною (перфектною) семантикою. Зіставлення таких форм у тісному ряду поетичного тексту, аористично-перфектна взаємодія є важливим показником розгортання сюжету, змістової лінії твору, наприклад: *Темнооким чудесним гостем // я чекала тебе з доріг. // Забарився, прийшов нескоро. // Мантрувала я дні в жалю. // І в недобру для серця пору // я сказала комусь: – Люблю* (Л. Костенко).

Ми зазначали, що “у самому зіставленні різних темпоральних планів може полягати сенс тексту, різні часові форми несуть концептуальну інформацію й корелюють з основною темою твору” [Олексенко 2020: 212]. Показовою в цьому аспекті є поезія Л. Костенко “Життя коротке і шалене”, де зіставляються дієслова теперішнього часу із семантикою руху *летить* з минулим часом повторюваного дієслова *було*, яке має семантику екзистенційності, що разом

презентують ідею плинності й минушості життя: *Життя коротке і шалене. Летить, як цифри на табло. Учора все було зелене. Учора все іще було* (Л. Костенко). Дієслово *бути* і його деривати в силу свого значення екзистенційності, природньо пов'язаної з часом, можуть організувати змістову лінію твору, відображаючи розвиток темпоральних ознак змальовуваних дій: *Бо що було, а що і загуло. / Біда біду, як кажуть, перебуде. / Не може ж бути, щоб якимось не було, вже як не є, а якимось воно буде* (Л. Костенко). Або ж: *Все, що буде, було і що є на землі, і сто тисяч разів уже бачене й чує* (Л. Костенко).

Згущення однакових дієслівних форм близьких за значенням слів може нести в собі неабиякий виражальний потенціал, особливо тоді, коли рядки повторюються з певними варіаціями, виконуючи функцію стилістичної фігури епанафори (анадиплозису). Саме зміна порядку слідування дієслів і сполучників між ними породжує новий смисл, що є провідним у змістовому наповненні вірша: *Страждаю, мучусь, гину, а живу! / Страждаю, мучусь, і живу, і гину* (Л. Костенко). Подібна стилістична фігура, ускладнена ще й інверсованим порядком слів (хіазмом), лежить в основі всього твору О. Олесея "Серед поля попід небом жито жала...". Вся композиція вірша побудована на епанафоричному повторі дієслів у формі недоконаного виду минулого часу з аористичним значенням у першій частині, які протиставляються формам доконаного й недоконаного виду майбутнього часу в другій частині, що називають дію передбачувану, пророчу. Подаємо вірш у скороченому вигляді, випущено строфи без дієслів: *Серед поля попід небом жито жала, / Попід небом жито жала серед поля. / Вітер віяв, сонце гріло. Дожинала. / Дожинала. Сонце гріло, вітер віяв <...> Серед поля попід небом і зростала, / І зростала попід небом серед поля. / Серед поля, як волошку, її скосять, / Як волошку, її скосять серед поля. / Понад нею небо й вітер заголосять, / Заголосять небо й вітер понад нею. / На те літо прийде друга в синій хустці, / В синій хустці прийде друга на те літо. / Серед поля її пісню*

заспіває, / заспіває її пісню серед поля. / І над нею буйний вітер буде плакати, / Буде плакати буйний вітер і над нею. / Серед поля ллється пісня, віє вітер, / Віє вітер, ллється пісня серед поля (О. Олесь). Показово, що вірш завершується строфою з дієсловами в теперішньому часі, що ніби підбивають підсумок розгортання подій, стверджують їхню реальність у тривимірному часовому плані.

Отже, для інтерпретації ліричних текстів аналіз співвідношення видо-часових форм дієслова є важливим, бо саме “граматичні форми часу лежать в основі художнього часу тексту й моделюють образ часу, що розвивається у творі” [Николина 2013: 91].

Не менш важливим для розуміння художнього світу поетів є розгляд загальномовної категорії модальності, основним вираженням якої на рівні морфології є категорія способу. Аналіз художнього потенціалу форм часу так чи так обмежувався полем дійсного способу. Як виразник дії реальної він, як відомо, перебуває в опозиції до умовного і наказового способу як презентантів дії ірреальної. Лінгвісти звертали увагу на важливу роль форм наказового способу у встановленні комунікативного контакту, у приверненні уваги до повідомлюваного, у спонуканні до якихось дій співрозмовника чи читача. Зазначалася й функція наказового способу як засіб інтимізації викладу, його прагматична скерованість. У поетичному мовленні форми наказового способу зазвичай функціонують як головні члени односкладних чи неповних двоскладних речень. Адресат за канонами поезики лишається не названим – “безіменність”, як зазначають дослідники, – ключова ознака лірики, і тільки зрідка номінується кличним відмінком іменника чи вказується займенником 2 особи однини і множини. Коли спостерігається “згущення” таких форм на тісному просторі вірша, художній ефект, емотивність авторського послугу значно зростають. Розглянемо вірш С. Жадана “Добре, добре, знищуй листи...”, де на 40 рядків тексту спостерігається 24 форми імперативу, адресат безіменний, але на нього вказує закінчення 2 особи однини дієслова як на когось близького для адресанта.

Наведемо тільки початковий фрагмент тексту, оскільки увесь текст підпорядкований такому самому ритму й стилю викладу: *Добре, добре, знищуй листи, / стирай номери, пали мости, / просто стирай, просто громи, / ми вдосталь мали цієї зими. / Знищуй коди, знищуй замки, / теплі промені серед ріки, / знищуй підозри, знищуй сміх, / довіра сходила на нас усіх, / тому знищуй те, що дісталось тобі...* (С. Жадан). Семантично ключове дієслово *знищуй* повторюється у вірші 10 разів. В одному ряду з ним вживаються семантично близькі дієслова руйнівної, знищувальної фізичної та фізіологічної дії – *пали, громи, стирай, забудь*. “Згущення” імперативних форм дієслів такої семантики свідчить про нагнітання емоційного стану не стільки адресата, як адресанта, про підвищення шкали комунікативного дисонансу.

Коли “згущення” імперативних форм увиразнене ще й парадигмально – дієслівною синонімікою, художній ефект значно зростає. Наприклад, в одному з віршів М. Вінграновського на 12 рядків припадає 12 дієслів у формі імперативу, причому половина з них утворена від синонімів *глянути (поглянути)* і *дивитися*, семантика яких передбачає привернення уваги ліричної героїні до якихось явищ життя, важливих передусім для адресанта: *Поглянь і глянь: з-за весни зими стали. / Настав той день, я думав – промине. / Осінніми імливими устами / Не бий, не ріж, не дорізай мене. / Дивись: моря. Дивись: мій погляд – поле. / В легкій руці легке перо ячить, / І степ за полем, щастя попід болем, / Попід тихеньким болем, що мовчить. / Не йди, а глянь. Дивись, пошерхотіли / З осінньої нетихої плавби / Очерети. Очерети вчамріли. / Люби мене. Нікого не люби* (М. Вінграновський). Крім названих синонімів, тут спостерігаємо співположні форми інших дієслів – *не йди, не ріж, не дорізай, люби*. Семантика застереження, передана заперечною часткою *не* корелює з проханням – *люби*. Таким чином, цей вірш яскраво презентує всі відтінки спонукування до дії, які в комплексі вимальовують пристрасні почуття ліричного героя.

Анафорично починає О. Олесь кожну з семи строф поезії “Ходім відсіль, де радощів немає...” дієсловом

у 1 особі множини наказового способу *ходім*. Поєднання з антонімічними прислівниками місця *відсіль і туди* вимальовує загальну думку твору – пошуки добра, кращої долі. Те саме стосується повторюваного дієслова зі значенням спонукання *ідімь* на тісному проміжку однієї строфи: ***Ідіть!*** *Ніхто вас не спиня, / Ідіть із ночі в сяйво дня. / Ідіть із мертвої пустелі / В краї зелені і веселі. / Ідіть, – ніхто нас не спиня* (О. Олесь). Змістове наповнення посилюється в цьому разі вживанням слів з антонімічним значенням.

У поезії О. Олеся відчутний потужний вплив традицій народнопоетичної творчості, це стосується і вживання дієслівних форм і значень, притаманних примовлянням-замовлянням як оберегу від зловорожості. Власне, поет стилізує форму і зміст вірша в народнопоетичному дусі: спочатку заклик до ворожих сил, до речі, традиційно називаних демінутивними утвореннями, а потім сподівані дії в майбутньому для їхнього подолання: ***Іди, іди, наш катоньку, / В комороньку, у хатоньку, / Тягни добро зароблене, / Перлинами оздоблене. / Гвалтуй дочку-калиноньку, / топчи*** *вдову-билиноньку, / Іди вперед* *Вкраїною / Огнем, мечем, руїною. / А виснажиш всю силюньку, / Ми вириєм* *могилоньку, / Як наш Дніпро, широкою, / Як наш Дніпро, глибокою. / І ворога безсилою, / Як нелюба немилого, / Положимо* *з квиліннями, / Накриємо* *каміннями. / Тягни добро зароблене, / перлинами оздоблене, / Іди вперед* *Вкраїною / Огнем, мечем, руїною* (О. Олесь). Як бачимо, форми наказового способу, вжиті на початку тексту і в кінці, утворюють композиційне кільце, змістова спрямованість якого – удаваний заклик до дій, за які ворога буде покарано. Дієслова дійсного способу вжиті в майбутньому часі в доконаному виді, що знаменує переконаність автора в реальності виконання цих дій. Як відомо, майбутній час не всіма лінгвістами оцінюється як реальний і відноситься до дійсного способу [Вихованець 2004], але, на нашу думку, доконаний вид підкреслює майбутню дію як більш реальну порівняно з недоконаним видом. Поєднання двох планів

модальності – імперативного і сподівано реального – роблять текст емоційно насиченим і експресивно багатим. Таке сплетіння ірреальних / умовно реальних модальностей – поширене явище в поетичному мовленні. Потужно емоційним, наприклад, є й текст вірша М. Вінграновського “Не руш мене. Я сам сумую”, художній заряд якого композиційно вибудований на каркасі нанизаних дієслівних форм наказового способу, семантика спонукування яких спрямована адресату – неназваній ліричній героїні, й переплетення форм дійсного способу в усіх часових вимірах, що характеризують реальний стан адресанта: *Не руш мене. Я сам сумую. / Собі у руки сам дивлюсь. / А душу більше не лікую. / Хай погиба. Я не боюсь. / Переживу. Перечорнію. / Перекигичу. Пропаду. / Зате – нічого. Все. Німію. / Байдужість в голови кладу. / Одне я хочу: старій швидше, / Зів’яльсь очима і лицем, / Хай самота тебе допише / Нестерпно сірим олівцем. / Погасни. Змеркни. Зрабся. Збийся. / Збалакайся. Заметушиь. / Офіціантським жестом вмийся, / Але – сльозою не молиь...* (М. Вінграновський). Ефект емоційної напруги тексту посилюється й дериваційними засобами – нанизуванням дієслів із префіксом *пере-* і *з-(зі-)*, частина з яких є авторськими новотворами.

Вживання наказового способу в ліриці Л. Костенко має свої особливості, пов’язані з тематикою її поезії – значна кількість віршів присвячена філософській темі єдності людини з природою, зі Всесвітом, тому частотним є імператив на адресу персоніфікованих сил природи. У таких випадках форми наказового способу вживані з семантикою прохання, а повтор дієслів акцентує це значення: *Сумна арфістка – рученьки вербові! – / по самі плечі вкутана в туман. / Зіграй мені мелодію любові, / ту, без якої холодно словам. / Зіграй мені осінній плач калини. / Зіграй усе, що я тебе прошу* (Л. Костенко); або із семантикою запрошення до дії: *Куди ти ділась, річенько? Воскресни!* (Л. Костенко), *Ліси мої, гаї мої священні! / Пребудьте нам ввіки незнищенні!* (Л. Костенко).

У текстах поетеси спостерігається і вживання наказового способу в узагальнено-особовому значенні, яке виражається формою другої особи однини в складі спонукального окличного речення, що створює враження “плакатності”, заклику до кожного і до всіх разом: **Криши, / ламай, / троци стереотипи!** / Вони кричать, пручаються, – **ламай!** / Хоч давня звичка з профілем Ксантипи / **благає, плаче, просить: “Не займай!”**. / **Відкинй** її в м’яку дрімоту спалень. / Вона тобі нелюба. Ти болиш. / **Гори. Щезай** в пожежах самоспалень, / в гірких руїнах власних попелищ! / **Обвуглюйся.** З дияволом **грай** в теніс. / **Згори** на попіл в думах і літах. / Хай вилітає не той самий фенікс, / а зовсім інший, неймовірний птах! (Л. Костенко). Імператив пронизує увесь вірш, надаючи йому високого рівня експресивності, цьому сприяє й семантична шкала підвищення напруги дій (**криши, ламай, троци**), тому слід розглядати ці форми як граматичну домінанту тексту твору. З таким самим узагальнено-особовим значенням застереження уживаються дієслова в наказовому способі в 2 особі множини. Імперативність у цьому разі посилюється через уживання заперечної частки *не*, яка надає вислову категоричності: **Не забувайте** *незабутнє*, / воно вже *інеєм* *взялось!* / **І не знецінюйте** *коштовне*, / **не загубіться** *у юрбі*. / **Не проміняйте** *неповторне* / на *сто ерзаців* *у собі!* (Л. Костенко).

Поетичні тексти бідні на вираження власне гіпотетичного значення засобами умовного способу. Переважно умовний спосіб виявляється інфінітивом з часткою *би*, причому частка *би* може зникати в низці наступних речень, і має семантику бажальності, наміру, висловлену ліричним героєм, який не названий, але експліцитно представлений саме через таке граматичне значення умовного-бажального способу, наприклад: **Жайворонком стати б!** *Знятись* над ланами / **І розкидать** *пісню срібними дзвінками!* Душу **напоїти** *волею, красою* / **І розсипать** *повну срібною росою* <...> **Жайворонком стати б!** *Землю привітати,* / *В кожній рідній хаті пісню*

проспівати, / В кожну хату кинуть золоту пшеницю: / “Роди, Боже, жито і всяку пашиницю!...” (О. Олесь).

Таким чином, констатуємо значну стилетвірну роль згущення форм одного дієслівного способу на невеликому просторі ліричного тексту, зокрема слів спільнокореневих чи синонімічних або тих, які передають амплітуду наростання подій чи їхнього коливання, а також згущення і перетин різних модальних планів реального / ірреального, що відображають емоційний стан ліричних героїв чи інтенцію автора.

Окремої уваги заслуговують випадки порушення законів керування дієслова, зокрема це стосується здатності дієслів мати при собі прямий об’єкт або непрямий об’єкт як знаряддя дії. Г. Фрей зазначав, що граматичні помилки можуть бути неусвідомлені й усвідомлені, тобто зроблені автором чи мовцем спеціально з певною стилістичною метою [Frei 1929]. Таку художню мету вияскравлення образів й акцентування смислів простежуємо, наприклад, у поетичних текстах Л. Костенко, коли орудний відмінок зі значенням знаряддя дії вжито при неперехідних дієсловах стану: *Хтось ними* [словами – О.А.] *плакав, мучився, болів, із них почав і ними ж і завершив* (Л. Костенко). Або ж у М. Вінграновського: *Ти чуєш: плачуть по мені, / Ти чуєш: плачуть за тобою, / У множині і в однині / Тобою плачуть, плачуть мною* (М. Вінграновський) чи *Сміялись вам, мовчати вами, / Вашим ім’ям сповнять гортань / І тихотихими губами проміння пальчиків гортать* (М. Вінграновський). Художньому ефекту сприяє й згущення однакових чи різнокореневих, але об’єднаних семантикою відчуттів форм дієслів.

Аналізуючи стилетвірний потенціал морфологічних форм, не можна оминати їхні дериваційні ознаки, що успішно експлуатуються авторами ліричних текстів. Передусім йдеться про дієслова, де селекція однакових префіксів у різнокореневих словах на тісному просторі рядка чи строфи дає неабиякий художній ефект. Вище вже побіжно згадувалося про згущення дієслів з префіксом *пере-* та *з-*. Як зазначає О. Тараненко, префікс *пере-* вживається “із

загальним значенням повторної дії, спрямованої на зміну, виправлення, поліпшення наслідків попередньої дії” [Тараненко 2015: 50], а також, додамо, зі значенням повторення дії інакше, по-новому, зі значенням досягнення високого ступеня виконання чогось, із диференційним значенням зміни місця чогось. Поєднання дієслів стану в одному тексті з омонімічним значенням префіксів дає змогу авторові досягти найвищого ступеня емотивності й експресії: *А я перетерплю, а я перемовчу, / аж поки згірне слово “люблю”./ Оці Ніагари блуду і бруду, / а я пересилю, русява, як Русь, / а я переб’юся, а я перебуду, / а я переплачу, пересміюсь! / Це переждати, пережидати, це передвічне навперехрест, / це як перестріт – тебе перестріти, / це як переступ – слово і жест. / Перенебачу, перенечую, / передошиться, переболю, / а я передною, переночую, / а я перегодом перероблю* (Л. Костенко). У потік дієслів із префіксом *пере-* влітаються віддієслівні іменники *перестріт*, *переступ* та прислівники *навперехрест*, *перегодом*, що відповідає змісту і ритму тексту. Увиразнюють емотивність авторські новотвори, причому два з них (*перенебачити*, *перенечути*) мають ненормативну твірну основу – дієслово з часткою *не*. Цей твір – суцільна хвиля емоцій, почуттів, забезпечена морфологічною домінантою тексту – дієсловами з префіксом *пере-*, що виражають інтенцію автора – усе погане мине, треба тільки мати терпіння і перечекати.

Маніпулювання префіксальними утвореннями дієслівних форм з метою досягнення найбільшого виражального ефекту спостерігаємо й у багатьох ліричних текстах М. Вінграновського. Частина таких утворень – оказіональна, залюбленість у такий дериваційний процес – одна з визначальних ознак ідіостилю поета. Наприклад, це нанизування дієслів доконаного виду з перфектним значенням минулого часу, що утворені префіксом *при-*, який має значення наближення, приєднання до чогось: *Прицокало, прибилось, притекло, / Припало, пригорнулось, причинилось, / Заплакало і – никма утекло / Чорняве полум’я*

з печальними очима і далі: *Прицокало, прибилося, прилюбилось...* (М. Вінграновський). Інверсія в першому реченні створює враження безособовості, що підтверджується безособовими реченнями схожої семантики в кінці тексту, хоча насправді є суб'єкт дії – метафоризований образ дівчини “чорняве полум'я з печальними очима”. У цьому тексті дієслівні форми з префіксом *при-* виконують смислоцентричну функцію – вибудовують сюжет любовної історії.

Ми зупинилися на аналізі найпоказовіших художніх функцій дієслівних категорій, значень і форм. Інші категорії (особи, числа, роду, перехідності / неперехідності) не такі яскраві й поширені у своєму художньо-прагматичному вияві.

Отже, це дослідження виявило такі поширені засоби актуалізації граматичних значень і форм у поетичному мовленні, на основі яких створюються поетичні смисли, як співположення, селекція й морфологічна атракція. Це виявляється в нанизуванні спільнокореневих і однакових слів та їхніх поєднань з іншими частинами мови, серед яких частотними є авторські новотвори, причому спостерігається “ковзання” (термін Р. Якобсона) між співположними граматичними формами і значеннями, зміна ракурсів зображуваного. Морфологічна атракція – не поширене, але дуже яскраве у стилістичному плані явище, що твориться зазвичай за участі прийменника або, зрідка, частки у поєднанні з іншими частинами мови.

У цьому дослідженні не розглянуто художні функції займенника і числівника, оскільки ці питання детально висвітлені в роботах О. Калашник, О. Олексенко, О. Халіман [Калашник, Олексенко, Халіман 2022], Т. Космеди, І. Павлової [Космеда, Олексенко, Павлова 2019] та в низці наших статей [Олексенко 2009; Олексенко 2015; Олексенко 2020; Олексенко 2021; Олексенко 2022]. Художній потенціал прикметника більшою мірою виявляється на лексичному рівні, хоча ступенювання прикметників як стилістичний прийом вивчалоя В. Четвериком [Четверик 2023]. Щодо стилетвірних функцій службових слів, то в цій роботі

висвітлені тільки деякі аспекти функціонування часток і прийменників, більш системно ця проблема розглянута на матеріалі поетичного мовлення Л. Костенко [Олексенко, Шокуров 2023], однак у перспективі заплановано дослідити художні здатності службових слів на широкому матеріалі українських поетичних текстів.

Література

Ващенко В.С. Стилістична морфологія української мови. Дніпропетровськ, 1970. 87 с.

Виноградов В.В. Русский язык : Грамматическое учение о слове : учебное пособие для вузов. Москва : Высшая школа, 1986. 640 с.

Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови / За ред. І. Вихованця. Київ : Вид-во “Пульсари”, 2004.

Голикова О.Н. Номинативные и инфинитивные ряды в художественном тексте : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Харьков, 2011. 232 с.

Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.

Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури : [монографія]. Київ : Інститут української мови НАН, 2009. 350 с.

Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4-х т. Т. 3. Донецьк : Дон НУ, 2012. 426 с.

Калашник О.В., Олексенко О.А., Халіман О.В. Художня семантика й стилістика займенника в українській інтимній поезії II пол. XX – поч. XXI ст. : [монографія]. Харків : ХІФТ, 2022. 159 с.

Космеда Т., Олексенко О., Павлова І. Семантика і прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості : аспектуальний опис / За ред. проф. Т. Космеди. Харків : ХІФТ, 2019. 307 с.

Лисиченко Л.А., Скорбач Т.В. Мовний образ простору і психологія поета : [монографія]. Харків : ХДПУ ім. Г.С. Сковороди, 2001. 160 с.

Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. Структура стиха : [пособие для студентов]. Ленинград : Изд-во “Просвещение”, 1972. 272 с.

Мацько Л.І. Стилiстичнi функцiї морфологiчних одиниць : Теоретичнi питання стилiстики. Київ : Вища школа, 1972. 260 с.

Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови : [пiдручник] / За ред. Л.І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

Мойсiєнко А.К. Слово в аперцепцiйнiй системi поетичного тексту. Декодування Шевченкового вiрша : [монографiя]. Київ : Вид-во "Сталь", 2006. 304 с.

Николина Н.А. Темпоральная композиция поэтического текста. *Поэтическая грамматика*. Том 2. Москва : ООО Издательский центр "Азбуковник", 2013. С. 91-122.

Олексенко О.А. Часово-способовi форми дiєслова в поетичному стилi Володимира Калашника. *У вимiрах слова: зб. наук. пр.: до ювілею проф. Л.Г. Савченко*. Харкiв : ХНУ ім. В.Н. Каразiна, 2009. С. 50-59.

Олексенко О.А. Пронiмальнiсть поетичного мовлення як ознака авторського стилу (на матерiалi творчостi поетiв-шiстдесятникiв). *Studia Ukrainica Poznaniensi*. 2015. № 3. С. 181-188.

Олексенко О.А. Видо-часовi вiдношення як композицiйний засiб органiзацiї лiричного твору. *Лiнгвiстичнi студiї*. 2020. Вип. 52. С. 206-215.

Олексенко О.А. Морфологiчнi одиницi в поетичнi Миколи Вiнграновського. *Лiнгвiстичнi студiї*. 2021. Вип. 41. С. 56-64.

Олексенко О.А. Функцiонально-стилiстична реалiзацiя морфологiчної атракцiї в українському поетичному мовленнi. *Сучаснi фiлологiчнi i методичнi студiї : проблематика i перспективи : матерiали Мiжнародної наук.-практ. конф. для наук., викл., учителiв, здобувачiв вищої освiти*. Харкiв : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2022. С. 180-182.

Олексенко О.А., Шокуров О.В. Художнi функцiї службових слiв у поетичному мовленнi Лiни Костенко. *Лiнгвiстичнi дослiдження*. 2023. Вип. 59. С. 18-30.

Пономарiв О.Д. Стилiстика сучасної української мови : пiдручник. 3-тє вид., перероб. i доповн. Тернопiль : Навчальна книга Богдан, 2000.

Потебня А.А. Теоретическая поэтика. Москва : Высшая школа, 1990. 344 с.

Селiванова О.О. Сучасна лiнгвiстика : термiнологiчна енциклопедiя. Полтава : Довкiлля-К, 2006. 716 с.

Скоробогатова Е.А. Грамматические значения и поэтические смыслы : поэтический потенциал русской грамматики (морфологические категории и лексико-грамматические розряды имени) : монография. Харьков : НТМТ, 2012. 479 с.

Скоробогатова Е.А., Минина Н.С. Грамматические значения и поэтические смыслы : стиховая актуализация служебных частей речи : [монография]. Харьков : ФЛП Бровин А.В., 2017. 159 с.

Тараненко О.О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – ХХІ ст.) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2015. 246 с.

Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилістика української літературної мови : функціональна діагностика тексту : [навчальний посібник]. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2004. 349 с.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Якобсон Р. Лингвистика и поэтика. *Структурализм “за” и “против”*. Москва : Прогресс, 1975. С. 193-230.

Henri Frei. La grammaire des fautes [these de doctorant]. Universite de Geneve. Faculte des lettres, 1929.

Джерела

Вишебаба П. Тільки не пиши мені про війну. Харків : “Видавництво однієї книги”, 2023. 118 с.

Вінграновський М. Цю жінку я люблю : лірика. Київ : Вид-во художньої літ-ри “Дніпро”, 1990. 205 с.

Жадан С. Список кораблів. Чернівці : Meridian Czernowitz, 2020. 160 с.

Костенко Л. Триста поезій. Вибрані вірші. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019, вид. 17-е. 416 с. : серія “Українська Поетична Антологія”.

Олесь О. Твори : в 2-х томах. Т. 1 : Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. Київ : “Дніпро”, 1990. 959 с.

Розділ 8

**СУЧАСНА КОМУНІКАТИВІСТИКА
В НОВИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ
ПОШУКАХ**

Тетяна Радзівська

<https://orcid.org/0000-0003-2871-2395>

ПРО МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ РІЗНОКОДОВИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИСТЕМ: МОВНА СВІДОМІСТЬ ТА ЇЇ ВИЯВИ

Серед широкої та різноманітної сфери наукових зацікавлень Лариси Іванівни Шевченко особливе місце посідають питання розвитку та інтелектуалізації мови – питань суміжних із глобальними проблемами когнітивної еволюції, формування мовної свідомості, менталітету, взаємодії в мові духовної й матеріальної субстанцій, впливу культурно значущих смислів та цінностей на мовленнєву діяльність [Шевченко 1993; Шевченко 1993; Шевченко 2001; Шевченко 2002; Шевченко 2015; Szewczenko 1993 та ін.]. Разом із цим наскрізну лінію наукової творчості Лариси Іванівни визначає інтерес до живих процесів функціонування мови в такій соціально важливій сфері, як медійна – сфері, яка в наш час утворила потужний дискурсивний простір і стала об'єктом численних досліджень по всьому світу [Шевченко 2013; Шевченко 2015; Шевченко 2018; Шевченко 2021; Shevchenko 2021 та ін.]. Тематика представленої нижче розвідки безпосередньо пов'язана саме з цими векторами сучасних лінгвістичних досліджень.

Трюїзмом звучить нагадування про те, що мова є “живим організмом”, історично детермінованим явищем, постійно перебуває в русі, проте реалії нашого часу кожного дня дають нам свідчення щодо прискореного розвитку мови. І тут треба твердити про різновекторні потенції мови, складну взаємодію її підсистем, зрушення, які торкаються базових нейролінгвістичних, семіотичних, психо- та соціолінгвістичних засад функціонування мовних механізмів, часто дисгармонізуючи структуру певних ділянок, створюючи виклики для суб'єкта мовної діяльності, принаймні при здійсненні номінативного вибору.

Еволюція породжує і внутрішні конфлікти, аномальні й суперечливі явища, дисбаланс між усталеною мовною картиною світу, зовнішніми імперативами та фоном позамовної дійсності, що постійно змінюється. Мова і мовець по-різному адаптуються до подібних викликів та реагують на них, знаходячи більш або менш прийнятні рішення, які втілюються в одиницях різних мовних рівнів.

Однією з ознак сучасного стану мови виступає активна взаємодія різних ідіомів, дискурсів, підсистем та культурних кодів, які їх представляють. Одна з ділянок такої взаємодії пов'язана з нейтралізацією межі між писемним і усним мовленням як окремими підсистемами мови (або регістрами її реалізації). Це явище, яке було відзначене досить давно у зв'язку з активним вивченням особливостей комп'ютерного дискурсу, напр., [Cristal 2001; Mondada 1999; Upton 2002], при функціонуванні мови виявляє себе у багатьох аспектах, зокрема, у створенні гібридних мовних одиниць – слів, речень, текстових творів, аббревіатур, у яких поєднуються знаки різної природи – букви, цифри, символи, емотикони. Типовим для сучасного мовлення, – як усного, так і писемного, – стало вживання запозичених із комп'ютерного дискурсу лексичних одиниць (*глючити, перезавантажити, юзер, закачати, забанити, злити, лузер, репостити, зафрендити, чатитися, геймер* тощо), які ще 10–15 років тому сприймалися мовцем як виражені лексичні інновації, своєрідні “іно-вкраплення” і які настільки увійшли до лексику сучасного носія мови, що втратили свою екзотичність та поступово перетворились на нейтральні засоби номінації.

Виняткове значення комп'ютерного дискурсу для процесів розвитку мови прийнято пояснювати тим, що він створює новий тип комунікативного середовища, яке сприяє поєднанню коду усного та коду писемного мовлення з посиленням процесів компресії та суперсегментації [Радзівська 2007: 319]. Завдяки цьому у суб'єкта мовленнєвої діяльності, що перебуває в такому середовищі, формується досвід породження висловлення (і ширше –

мовлення) при активізації механізмів перетину усного і писемного мовлення, що в свою чергу створює особливий тип мовної свідомості. Це мовна свідомість, для якої фундаментальна для розвитку мови опозиція “усне – писемне” поступово нейтралізується та з часом втрачає свою релевантність. Але як це відбувається в конкретних мовленнєвих ситуаціях? За рахунок яких мовних ресурсів, механізмів їх взаємодії, процесів у сферах семантики, синтаксису, прагматики?

Однією з піонерських праць, де повномасштабно окреслено можливі шляхи дослідження подібних проблем, була праця О. Реформатського “Про перекодування та трансформацію комунікативних систем” [Реформатський 1963], у якій висловлювалася думка про невіддільність оперування різними кодами, моделювання комунікативних систем і мисленнєвого механізму. Розвиваючи її, автором запропоновано розрізняти відносно прості випадки “прямого перекодування” і випадки “складної трансформації системи передачі та отримання інформації”. Посилаючись на ідеї та доробок видатного дефектолога і сурдопедагога І. Соколянського (1889–1960), який при роботі зі сліпоглухоніми розробляв методики перекодування з тактильної системи в мовленнєву (напр.: [Соколянський 1926]), О. Реформатський наголошує на винятковому значенні відкритого І. Соколянським посередника в такому процесі перекодування, – посередника, який позначений ним як “образ знаку”. Завдяки цьому процес перекодування отримав вигляд: предмет → образ → знак образу → образ знаку [Реформатський 1963: 210]. Очевидно, що в таких складних ситуаціях трансферизації інформації та взаємодії різних кодових систем не можна оминати глибинні основи природного інтелекту.

Продовжуючи тему впливу комп’ютерного дискурсу на сучасну мовну свідомість в аспекті нейтралізації опозиції “усне мовлення – писемне мовлення”, а фактично формування нового режиму функціонування мови як такого, що відповідає щоденному узусу, ми в цій статті звернемо

увагу на відносно нові слововживання в медійному просторі, які в окремих випадках здатні формувати нові мовленнєві стереотипи і які, на наш погляд, можна інтерпретувати як рефлексії на глибинні зміни мовної свідомості. Маємо на увазі вживання в усному медійному дискурсі лексичного репертуару, який відсилає до набору небуквених графем – обов'язкових компонентів писемного мовлення – таких, як графеми “крапка”, “кома”, “три крапки”, “тире”, “знак оклику”, “дужки” та деяких інших засобів синтагматичної організації інформації в тексті. Напр.: *Ми не будемо постачати воду промисловим підприємствам. Знак оклику. На цьому крапка* (06.03.2020). *Іногурація має відбутися. Крапка* (15.05.2019). *Це робиться швидко, чотири тире шість днів* (03.01.2019). <...> *тут я наголошую, ставлю три знаки оклику* (15.10.2023)¹⁷. Кожна з зазначених графем у пунктуаційній системі писемного мовлення має своє призначення і часто є носієм певних семантичних комплексів, в одних випадках – більш визначених, в інших – менш визначених і менш однозначних.

Тенденція до поширення вживання лексем на позначення пунктуаційних знаків цікавить нас саме як тенденція, як певне нове явище, що знаходиться в стані свого розвитку та характеризує медійне мовлення останніх років і, вірогідно, є одним з аспектів більш глибинних процесів. Зібраний нами матеріал відображає усне спонтанне діалогічне мовлення, реалізоване в рамках популярних телепрограм 2017-2024 років, переважно в бесідах журналіста, який веде передачу, та запрошеного гостя – політолога, політика, суспільного діяча, активіста, держслужбовця та ін. Для нас важливим тут є не стільки кількість зафіксованих слововживань, скільки сам факт появи певної лексеми на позначення пунктуаційного знаку в медійному діалозі. Отже, мета публікації – звернути увагу

¹⁷При відображенні на письмі фрагментів усного виступу комунікантів ми зберігаємо деякі особливості їх вимови, зумовлені як розмовним “форматом” спілкування, так і індивідуальною варіативністю мовлення.

на номінативні зрушення, які сприймаються як позірно периферійні, проте при уважнішому спостереженні здатні висвітлити глибинні механізми взаємозв'язку між мовною свідомістю та мовленнєвою діяльністю при породженні висловлення.

Ми зосередимося на функціонально-семантичному навантаженні та ролі окремої одиниці в різних медійних контекстах і розглянемо типові й нетипові випадки вживання лексем *крапка, тире, лапки, дужки, кома* та ін. в усному діалогічному спонтанному мовленні, а також деякі суміжні явища. Матеріалом для дослідження стали авторські записи фрагментів діалогічних реплік, висловлювань, виступів учасників телепрограм під час трансляцій Марафону “Єдині новини” (канали “Рада”, “Інтер”, “Суспільне” та ін.), каналів “Прямий”, “Київ”, “Дача”, “1+1” тощо. Оскільки матеріал нами записувався “з голосу”, більшість прикладів фіксують саме фрагменти певних висловлень, переважній частині яких властивий комплекс ознак спонтанного розмовного мовлення (нестандартний порядок слів, незавершеність або еліптичність синтаксичної конструкції і под.).

ТИРЕ. Тире – багатфункціональний пунктуаційний знак, який знаходить широке застосування в будь-якому тексті. Розглядаючи загальні смислові функції пунктуаційних знаків, акад. Л. Щерба відзначав найбільшу невизначеність семантичного навантаження тире, внаслідок чого “сфера його вживання дуже коливається в різних писемностях” [Щерба 1974: 244]. І продовження цієї думки: “<...> очевидно, можна сказати, що основний смисл тире – це більш або менш різке протиставлення, яке виявляється підвищенням, а потім різким падінням тону, а іноді і реальною паузою <...>” [Щерба 1974: 244]. Як видатний фонетист, Л. Щерба пов'язує пунктуаційні знаки з вимовою, живим усним мовленням та його компонентами: на його думку, знак тире на письмі референційно відповідає фактам інтонування мовлення, “зупинкам” між словами та ін. Слід зазначити, що такі “зупинки” в процесі мовлення можна тлумачити як нульові знаки.

Лексема *тире* в ситуаціях сучасного медійного мовлення вживається з різними функціями і значеннями, реалізуючи водночас і різні механізми. Так, низка мовних фактів демонструє тенденцію до лексикалізації певного нульового знаку, наприклад сегмента інтонаційного малюнку. Це знак, який за рахунок інтонації та лексичного контексту у складі синтагми, семантика якої пов'язана з кількісними характеристиками об'єкта, пристосований до вираження певного цифрового діапазону. Напр.: *Відрив претендентів 10 тире 5 відсотків* (01.04.2019). *Із цих 50 тире 70 пацієнтів <...>* (02.01.2023, слова лікаря про вакцинацію). *<...> 20 тире 50 грамів на день* (01.08.2020, про споживання сала). *Ми плануємо збільшувати кількість ПЦР-тестів до 8 тире 10 тисяч <...>* (27.04.2020, слова держслужбовця). Ще донедавна семантика кількісного діапазону в усному мовленні передавалась через інтонацію, без додаткових лексичних засобів.

Наведені слововживання представляють досить простий механізм “транслітерації” (“перекладу”, відтворення) певного інтонаційного знака (мається на увазі знак звукового потоку, елемент вимови) шляхом вживання лексеми, що позначає пунктуаційну графему, яка була б необхідним елементом за умови писемного відтворення усного медійного висловлення. Це випадок перекодування в межах висловлення знака з однієї підсистеми мови в знак іншої мовної підсистеми: знак фонетичної природи перекодується в знак лексичного типу. Катализатора або мотиватора такої заміни слід, очевидно, шукати в формуванні в процесі усного мовлення образу писемного запису відповідного речення чи синтагми. Іншими словами, природно припустити, що момент мовлення в такому випадку супроводжується актуалізацією в мовній свідомості комуніканта одиниць іншої мовної підсистеми – писемної.

Іншу картину подають вживання лексеми *тире*, яке передає сполучникове значення не зовсім прозорого характеру, що може відповідати сполучникам *та, і, чи, або – або*. Так, у висловленні депутата *Треба вийти на кордони Донецької тире Луганської області* (15.10.23) слово *тире*

чітко виражає значення, типове для єднальних сполучників *та, і* (пор. розмовне неформальне утворення *Лугандон*). В іншому прикладі, в реченні *Це молодий чоловік тире дівчина* (01.05.2023, з передачі, де йдеться про інвалідів в Україні, про зміну їхнього віку) слово *тире* співвідноситься з розділовими сполучниками *чи, або*. Тут лексема *тире* отримує контекстуальне значення і функцію сполучника, службового слова, яке забезпечує зв'язок між двома одиницями для утворення цілісної синтагми.

У висловленні журналістки щодо майбутніх виборів у США *Давайте нам молодшого тире прогресивнішого президента* (10.02.2023) лексема *тире* відповідає пояснювально-ототожнювальному сполучнику *тобто* і виступає одночасно носієм значення імплікації і тотожності (точніше – ототожнювання). Тому синтагму *молодшого тире прогресивнішого* можна тлумачити і як “молодшого і тому прогресивнішого”, і як “молодшого, що означає прогресивнішого”. Синтаксичне утворення такого типу може слугувати діагностичним контекстом для виявлення зв'язків між поняттями – зв'язків, які характеризують стан мовної свідомості.

У наведених слововживаннях, – фрагментах медійного дискурсу, – *тире* виконує функцію сполучника й передає значення наявності зв'язку між двома семантичними комплексами. Таким чином, вживання цієї лексеми, порушуючи літературний стандарт, апелює до системи пунктуації, до небуквених графем як її одиниць та до візуального образу синтагми зі знаком *тире* “ – “, яке усвідомлюється як структурний компонент, що зв'язує дві лексичні одиниці, утворює синтагму та забезпечує лінійне розгортання мовлення.

Смислова неоднозначність, але за своїм змістовим наповненням дещо інша, властива використанню лексеми *тире* у висловленні, де йдеться про ситуацію в Херсоні: *Так відбувається евакуація тире депортація* (23.10.2022, слова держслужбовця). Тут слово *тире* виступає носієм кількох значень і відтак працює як оператор симультанної передачі кількох паритетних за статусом семантичних компонентів. По-перше, воно виражає значення тотожності (рівності) понять

(“евакуація, яка тотожна / така сама, як депортація”); по-друге, воно може нести значення уточнення, мати функцію введення уточнювального компонента зі звуженням значення (“евакуація, яка скоріше є депортацією / якщо точніше сказати, депортація”); по-третє, воно може працювати в сфері опозиції “справжнє – несправжнє” і виражати протиставлення в її межах (“евакуація, а насправді – депортація / за формою евакуація, а за змістом депортація”). Таким чином, слово *тире* тут виступає багатоканальним засобом з низкою функцій і значень, які не суперечать один одному. На наш погляд, тут можна твердити скоріше про наближення тире до дефісу як пунктуаційного знаку, що поєднує два об'єкти в одне ціле і у такий спосіб створює гібридну (або гібридно-компонентну) номінацію, тому синтагма усного мовлення *евакуація тире депортація* відсилає скоріше до образу писемної синтагми з дефісом: *евакуація-депортація*. Тут досить очевидно є актуалізація елементів двох різних підсистем мови – усного мовлення і писемного мовлення, для якого стають релевантними візуальні образи та візуальні враження.

За зв'язком з візуальним образом писемного текстового фрагменту до розглянутих випадків подібний такий: <...> у *Бойка тире менше, ніж у цих двох* <...> (08.08.20). Тут у контексті обговорення виборчої проблематики йдеться про електоральне співвідношення між провідними політиками (П. Порошенко, Ю. Тимошенко) з В. Зеленським, яке в писемному варіанті набуває вигляду комбінації двох цифр, що розділені знаком тире. Відтак, лексема *тире* в цьому контексті відповідає поняттю “дистанція” або “електоральна дистанція”, а її вживання можна пов'язувати з метонімічним перенесенням. Тому в цьому випадку лексема *тире* як номінативний засіб виступає у функції повнозначного слова, на відміну від розглянутих вище контекстів, де його вживання характеризується співвіднесеністю з функціями пунктуаційного знаку “тире”, тобто реалізує семантику і функції, властиві службовим одиницям мови. Але і тут, при породженні висловлення і виборі номінативного засобу, актуалізується візуальний образ писемного тексту, основою якого виступає код писемного мовлення.

КРАПКА. З низки тих одиниць, які позначають пунктуаційні знаки на письмі, лексема *крапка* є найуживанішим елементом усного медійного мовлення. І це видається цілком логічним, адже в ряду лексем, що позначають пунктуаційні знаки – таких, як *тире*, *кома*, *двокрапка*, *дефіс*, лексема *крапка* – єдина номінативна одиниця, сфера референції якої не обмежується правописом: відсилаючи до об'єктів візуального сприйняття, вона позначає геометричну фігуру (статичний об'єкт), яку суб'єкт сприйняття може бачити на різних предметах позамовної дійсності, в тому числі в природній сфері. Ця функціонально-семантична властивість слова відображена в його першому значенні, зафіксованому в СУМ-20: “Невеличка цятка на певному тлі; плямочка” [Словник української мови].

У пунктуаційних системах європейських мов графема крапки (.) виступає знаком кінця речення, а лексема *крапка* передає ідею завершеності лінійного відрізка мовлення, його фіналу. У ширшому розумінні лексема *крапка* є носієм семантики кінця [Шварцкопф 2002], яка і стає основою для використання слова як номінативного ресурсу в сучасному медійному мовленні. Пересуваючись із площини статичної в площину динаміки і стаючи складником процесу породження мовлення, *крапка* входить як компонент до фразем *поставити крапку* (у розмові, полеміці, судовому процесі) та *поставити крапку над “і”*, які виражають ідею фіналізації певного процесу. У сучасному медійному дискурсі ці фраземи стали важливим ресурсом для “текстотворення з продовженням” і в своєму вживанні розвивають сполучуваність з означеннями *остання*, *ефектна*, *жирна*, *остаточна*, *фінальна*, *переможна*, *довгоочікувана*, *промовиста*. Напр.: *Переконаний, що остаточну крапку в цій справі поставить суд* (26.05.2017). *Він оформив дубль і поставив жирну крапку у цьому протистоянні* (16.03.2017). Можна сказати, що саме в медіа – комунікативному середовищі з публіцистичною домінантою, створюються сприятливі умови для концептуалізації крапки як носія ідеї завершеності, кінця,

а в функціональному плані – для використання лексеми як оператора фіналізації процесу мовлення.

Якщо звернутися до сучасного усного медійного мовлення, то можна констатувати: слово *крапка* найчастіше функціонує як постпозитивний елемент при певному висловленні для вираження семантики завершеності, часто привносячи при цьому й додаткові смислові “кванти” – в залежності від ширшого діалогічного контексту. Так, семантика лексеми *крапка* часто актуалізується в ситуаціях, коли необхідно підкреслити вичерпаність теми, завершення розмови, унаслідок вичерпаності її змісту. Напр.: *Все, крапка. Тут нема про що говорити* (10.02.2021, слова депутата при обговоренні тарифів). *Після Ваших слів так і хочеться поставити крапку* (12.12.2018, слова ведучого програму). *Всьо, всьо, всьо. На цьому крапка* (17.02.2021). Характерно, що при введенні у висловлення заперечувальної частки *не* сферою дії заперечення стає саме семантика кінця. Див. наступний приклад, де слово *крапка* виступає як повнозначна лексема і контекстуальний синонім лексеми *кінець*: *Нам кажуть, це ще не все. Це ще не крапка. Далі буде* (22.02.2021).

Вживання слова *крапка* актуалізує механізм, зумовлений формальними ознаками цього слова як іменника зі своїми синтагматичними та комбінаторними можливостями. У медійному мовленні воно здатне утворювати словосполучення з прикметниками: *На цьому робимо невелику крапку* (30.06.2020, висловлення супроводжується жестом рукою: палець у повітрі ніби на щось натискає). – *Ми віримо в наші збройні сили. – Давайте на цьому поставимо крапку. – Так, крапку. Хорошу крапку* (26.06.2022). Їх введення до складу речення вносить лише ситуативні семантичні нюанси, проте не змінює основного семантичного стрижня слова. Важливо наголосити, що в діалогічному медійному дискурсі, реалізованому в ситуаціях бесіди журналіста, що веде передачу, та запрошеного учасника, семантичний потенціал слова реалізується неоднаково. Якщо в мовленні учасника передачі, який виступає як оратор, з певними програмними тезами, слово

часто набуває додаткових смислів, то в мовленні журналіста воно стає частиною інструментарія для регулювання процесом бесіди, для загального структурування мовленнєвого потоку. Так, у висловленні журналіста, зверненому до політика – учасника програми *Чи тут просто амбіції? Чи це просто Володимир Омелян і Войцех Бальчун? Все, крапка* (01.02.2017), остання репліка в контексті інтерпретації події виражає оцінку обсягу інформації, її недостатність для цієї інтерпретації і по суті констатує відсутність відповіді на запитання, яке “зависає в повітрі”. Водночас ця репліка слугує засобом завершення даної теми і переходом до іншої, яка обговорюється далі.

Крім цих особливостей функціонування слова *крапка*, не можна не відзначити його модальний потенціал, який реалізується досить часто в мовленні запрошеного оратора при формулюванні певної тези. Тут слово як постпозитивний додаток до висловлення виражає модальну семантику категоричності, безальтернативності думки, абсолютної впевненості в істинності висловленої тези: *Санкції ввели, але їх недостатньо. Крапка!* (27.01.2022, слова депутата). *На митниці треба навести порядок. Крапка!* (18.11.2020, слова депутата). *Зараз Україну насилує Росія. Крапка!* (5.06.2020). *Я передвиборчою агітацією не займаюсь. Все. Крапка!* (5.04.2019, слова урядовця). Типовими для цих висловлень є стислість, синтаксична структура класичного судження, вживання одиниць, що виражають деонтичну модальність (*треба, необхідно, слід, має*) та інших засобів оформлення думки, які надають мовленню певного пафосу: *Це була помилка. За помилки треба відповідати. Крапка!* (26.02.2019).

У залежності від змісту висловлення лексема *крапка* може ставати і засобом непрямого оцінювання за параметром завершеності самої події: *Вони почули, що ми не задоволені. Крапка* (6.02.2018), де підкреслюється факт того, що подія відбулася, акцентується значення перфектності, здійсненості. В наведеному контексті функція слова *крапка* наближена до функцій видільних часток або інших слів, які здатні підкреслювати таке значення та емпатично виділяти його (пор. *нарешті почули, все ж таки почули, почули врешті-*

решт). Таким чином, лексема *крапка* у своєму постпозитивному функціонуванні, з одного боку, виявляє ознаки синсемантизму, а з другого – розвиває номінативний потенціал у бік моносемності і виступає носієм значення кінця, завершеності, здійсненості. І тут природно поставити питання про іншого члена семантичної опозиції “початок – кінець”, яка реалізує себе в просторі діалогічного дискурсу. Йдеться про маркер початку певного мовленнєвого блоку. Сучасна медійна практика дозволяє твердити про поширення принаймні двох варіантів таких маркерів. Перший – це дискурсивне слово *дивіться*, яке виступає “інтродукцією”, що маркує початок виступу певного оратора, зазвичай в рамках діалогічної ситуації, часто після запитання чи репліки журналіста, який веде програму: *Дивіться, от зараз буде акція протесту* (27.04.2020, слова депутата). Другий варіант маркера початку мовлення – дискурсивне слово *поїхали*, яке може вживатися в діалогічній та полілогічній ситуаціях (друге – частіше), коли розпочинається обговорення певного питання.

Інше функціональне навантаження властиве пунктуаційному знаку “три крапки”, яке в сучасному медійному дискурсі стає елементом мовлення журналістів, що ведуть передачі типу ток-шоу: *Так, пане Валерію, ставимо три крапки* (13.02.2022). *Стаavimo три крапки в цій інформаційній годині* (02.02.2023). *Залишимо три крапки в цій розмові* (02.04.2024). *Саша, тут три крапки. Підключаємо нашого гостя* (14.04.2024). Його вживання обмежено регуляторною функцією, у зв’язку з чим він наближається в цих випадках до службової одиниці, що забезпечує організацію та структуру дискурсивного процесу, що розгортається в часі.

ДУЖКИ. Дужки належать до парних пунктуаційних знаків і виконують у писемних текстах функцію маркування або виділення синтагматичного елемента, який має вставний характер. Це означає, що знак “дужки” є актуальним для семантико-синтаксичної організації фрази, він відображає й розділяє в ній “головне” і “другорядне”. Симптоматичними в цьому зв’язку є слова акад. Л. Щерби, який наголошував на

тому, що “<...> дужки означають, що думка, у них наведена, абсолютно випадає з загального ходу мовлення <...>” [Щерба 1974: 245], тобто характеризується вбудованістю в основну семантико-синтаксичну конструкцію. Сучасні вживання лексеми *дужки* в усному медійному мовленні є незначними за кількістю, фактично поодинокими, але присутніми в його просторі. Напр.: <...> [представники] Північно-атлантичного альянсу в дужках НАТО <...> (08.12.2021, слова депутата). *Їм вигідно закуповувати енергію в Білорусі читай в дужках в Росії* (08.02.2022).

Наведені слововживання не пов'язані з основною семантико-синтаксичною функцією дужок – бути розділовим знаком, який розрізняє “основне” і “другорядне”. Вони тут апелюють до образів писемного тексту, стереотипів писемного представлення інформації за допомогою графеми “парні дужки”, яка виступає фактором впливу при виборі номінативних засобів в усному мовленні. Водночас другий приклад (*Їм вигідно закуповувати...*) відсилає до фонових знань носія мови і може розглядатись як спроба використання виразу *читай в дужках* для передачі імпліцитної інформації, тобто в функції оператора, що сегментує інформацію за певною семантичною ознакою.

КОМА. Як і *дужки*, лексема *кома* належить до периферійного сегмента явищ, які тут розглядаються: маючи функцію розділення цілого на структурні частини, цей пунктуаційний знак, очевидно, не має чітко сформованої кореляції в мовній свідомості з певною ознакою, що властиво лексемі *крапка*. Тим не менш лексема *кома* все ж таки трапляється в медійному мовленні. Напр.: *А зараз скажу нашим хлопцям через кому треба нищити* (21.03.2024), де відображена реакція ведучого на показане відео зі зверненням військовослужбовців до громадян. Можна припустити, що включення лексеми *кома* відповідає в цьому разі зміні інтонаційних параметрів у межах висловлення, яке вочевидь складається з двох синтагматичних блоків.

Уживання лексеми *кома* супроводжується спеціальною інтонацією з підвищенням тону й у такому фрагменті

мовлення: *Але дивіться, ми на цьому ставимо кому, де йдеться про рекламу низки ювелірних товарів (21.04.2024).* Тут загальний ситуативний контекст мовлення передбачає завершення певного блоку рекламування товарів і перехід до реклами інших, що формує адресатні очікування, натомість ведуча передачу вживає слово *кома* з відповідною інтонацією для того, щоб спростувати ці очікування. Тут за своєю функцією лексему *кома* можна порівняти зі знаком *три крапки*.

ЛАПКИ. Якщо звернутися до видільного знаку “лапки” та його функціонування в сучасній медійній практиці, то слід констатувати, що взаємодія кодів усного і писемного мовлення доповнюється тут паралінгвістичним кодом: розповсюдженим явищем стало вживання мовцем жесту “лапки” за допомогою двократного одночасного руху двох пальців обох рук. Цей жест супроводжує і доповнює мовленнєвий потік і по суті заміщує інтонаційні засоби, за допомогою яких висловлюється іронія.

Водночас цей жест виступає субститутом постпозиційного виразу *в лапках* (*Він хороший в лапках лікар*), завдяки якому попередньо вжита одиниця маркується як носій значення іронії. Вживання зазначеного жесту “лапки” корелює лише з однією функцією лапок із низки тих, які вони виконують у писемному мовленні і яка пов’язана з вираженням складних смислів. Це не випадково, адже “<...> лапки – це виключно смисловий знак, не закріплений за певною синтаксичною конструкцією, здатний виділяти будь-яку синтаксичну структуру <...>” [Шварцкопф 2002: 361].

Ускладнена взаємодія трьох кодів відкриває в цьому випадку шлях для кількох інтерпретацій активних мовних процесів на цій мовній ділянці. Якщо паралінгвістичний жест “лапки” розглядати як субститут лексичного пост-позитивного виразу *в лапках*, то можна сказати, що інновація супроводжується компресією мовних засобів та перетворенням лінійно організованого фрагменту мовлення на нелінійну структуру з симультанним вираженням тих самих смислів. Якщо ж розглядати жест “лапки” як

субститут інтонаційної лінії висловлення, то можна твердити про зниження знакової функції інтонаційного малюнку в усному мовленні (можливо, під впливом писемних структур) та зниження здатності декодувати висловлення з іронічним “забарвленням”. Останнє може розглядатися і під кутом зору співвідношення аналітичних та синтетичних структур у мові.

Явища, в основі яких є взаємодія різних підсистем мови, за якої, як ми бачимо, в мовній свідомості актуалізується смислове та функціональне навантаження графем – одиниць пунктуаційної системи мови, не обмежуються описаним вище матеріалом. Ця взаємодія має ширший характер і може виявляти себе в різних, не завжди передбачуваних фактах функціонування мови. Наведемо кілька прикладів, що демонструють таку взаємодію.

Доволі поширеним у сучасному медійному дискурсі стало оформлення однорідних членів речення у вигляді синтаксичної підструктури, що виражає перерахування з додаванням буквених графем як знаків операції перерахування: *Україна має а) зберігати природні ресурси, б) відстоювати свої права (10.02.2017). <...> тому що а) ми не потягнемо ці цифри, б) не зможемо запустити ініціативи (04.04.2024).*

Ці слововживання відтворюють стандартний для писемного мовлення спосіб представлення інформації в ситуації перерахування, який здійснюється за допомогою буквених графем та одинарної дужки: *а), б), в)* тощо. Він широко представлений в текстах фактографічно-документального типу, а також статистичних, юридичних, наукових, педагогічних, медичних, фармацевтичних та ін. Уживання в усному мовленні цих маркерів перерахування по суті відповідає традиційним засобам (*по-перше, по-друге, по-третє*), які виявилися відсунутими на функціональну периферію. Спонтанний характер медійного мовлення часто впливає на обмеженість процесу перерахування лише однією позицією – *а): Вони мають а) представити пакет допомоги для України <...> (18.04.2024)*. Позиції *б), в)* відсутні в подальшому мовленні. Тут цей знак стає оператором розгортання усного висловлення, формуючи адресатні очікування.

Один з цікавих виявів взаємодії підсистем усного і писемного мовлення можна спостерігати в наступному фрагменті: *Я хочу перейти до шести букв: на-ві-що* (9.02.2019), де відображено запитання ведучого про причину певного факту (слово *навіщо* вимовляється при цьому як три окремі склади). Цей нетиповий випадок цікавий тим, що перекодування тут включає метамовне перемикання та заміну слова як носія певного значення на слово як графічний образ, що складається з шести буквених графем і сприймається “пiктографiчно”. Отже, це ще один факт, який демонструє активізацію взаємодії різних підсистем в процесі усного мовлення.

Підсумовуючи розгляд цього матеріалу, підкреслимо ще раз: факти сучасного функціонування мови дають можливість побачити, що один з векторів розвитку мови слід пов'язувати з різнокодовими підсистемами мови та їх взаємодією, у межах якої активізуються мовні ресурси та кристалізуються нові засоби вираження значень. Ці явища дають підстави для припущення про паритетний статус у мовній свідомості сучасного носія мови підсистем усного і писемного мовлення з активізацією візуального компонента при сприйнятті та породженні повідомлення.

Література

Радзівська Т.В. Мовні зміни, час і соціум у контексті глобалізаційних процесів. *Мова і мовознавство в духовному житті суспільства* : [монографія]. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2007. С. 310-347.

Реформатский А.А. О перекодировании и трансформации коммуникативных систем. *Исследования по структурной типологии*. Москва : Наука, 1963. С. 208-215.

Словник української мови : в 20 т. Київ : Наукова думка, 2010-. URL : <https://sum20ua.com/> (дата доступу : 05.04.2024).

Соколянський І.П. Про так зване читання з губ глухонімими. *Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології*. 1926. Вип. 2. С. 35-37.

Шварцкопф Б.С. Оппозиция “начало – конец” в пунктуационном пространстве предложения. *Логический анализ языка. Семантика начала и конца*. Москва : “Индрик”, 2002. С. 358–364.

Шевченко Л.І. Діалектика інтелектуального та мовної свідомості в концепції Ф. Гегеля. *Вісник Київського університету*.

Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. 1993. Вип. 1. С. 165-175.

Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : [монографія]. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2001. 478 с.

Шевченко Л.І. Вербалізація української ментальності в просторі часу і культури : символіка живого одухотвореного світу. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2002. Вип. 6. С. 9-26.

Шевченко Л.І. Медіалінгвістика в сучасній Україні : аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2013. Вип. 26. С. 3-12.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Шевченко Л.І. Медійна інтертекстуальність у дослідницьких парадигмах сучасної лінгвістики : наукові інтерпретації, опозиції, перспективи аналізу. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2015. Вип. 31. С. 7-18.

Шевченко Л.І. Символи модерної культури в інтертексті слов'янських медіа : [монографія]. Київ : Логос, 2018.

Щерба Л.В. Пунктуация. *Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность.* Ленинград : Наука, 1974. С. 241–245.

Cristal D. *English and the Internet.* Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2001.

Mondada L. Formes de séquentialité dans les courriels et les forums de discussion. Une approche conversationnelle de l'interaction sur Internet. *Apprentissage des Langues et Systèmes d'Information et de Communication.* 1999. V. 2. №1. P. 3–25.

Szewczenko L. Mowni formy mentalitetu i styl. *Wspczesne problemy stylistyki porwnawczej.* 1993. P. 219-226.

Shevchenko L. Intertext as the space of a media symbol: linguistic interpretation. *Perswazja Językowa w roznych dyskursach.* T. 5. Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2021. P. 140-147.

Upton T. Understanding direct mail letters as a genre. *International Journal of Corpus Linguistics.* 2002. № 7. P. 65-85.

Олена Снитко

<https://orcid.org/0009-0006-9498-7986>

ІНСТРУМЕНТИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР

Визначальною рисою сучасної лінгвістики, яку достатньо влучно називають *неолінгвістикою* (див. фундаментальні методологічні праці Л.І. Шевченко та її наукової школи [Шевченко 2014, Шевченко 2018, Шевченко 2024]), є її спрямованість на вирішення надважливих питань, пов'язаних з актуальним життям суспільства. Саме неолінгвістика в осмисленні ключових проблем сьогодення стимулює “вихід у суміжні сфери життя та надає відповіді на виклики часу, позначеного як інформаційна ера в сучасній цивілізації”. “Розподіл наукових галузей, – справедливо зауважує Л. Шевченко, на фундаментальні та прикладні втрачає однозначність, чіткість і певною мірою дискредитує оцінність результатів мовознавчих досліджень [Шевченко 2018]. На думку відомої мовознавиці, навіть приблизний перелік інноваційних галузей є достатньо великим, “усі вони є синкретичними за природою та заповнюють вкрай важливі наукові лакуни” [Там само].

Світова гібридна війна та її український вимір, пов'язаний із реальними бойовими діями на полі битви, спричиняє розвиток нового синкретичного напрямку – лінгвістики інформаційно-психологічного протистояння, яка вивчає мовно-комунікаційний інструментарій консцієнтальної війни, тобто війни за свідомість людини. Аналітики країни-агресора бачать мету гібридної війни як “отримання здатності визначати довгострокове управління та стратегічну орієнтацію іншої держави <...> Держави-переможниці успішно нав'язують переможеним свій світогляд, цінності, інтереси та отримують право визначати майбутнє іншої країни” [Гібридна війна 2023: 7]. Аналіз векторів цієї війни дає підстави розрізняти інформаційну агресію та

інформаційний захист суспільства, успішна розбудова якого дозволяє забезпечити ефективну відсіч ворогу. Таким чином, консцієнтальна війна, яка тривалий час розгортається на теренах України, передбачає не тільки пошук шляхів боротьби з дезінформацією, фейками, ворожими наративами, будь-якими намаганнями хаотизувати картину світу і посяяти страх та зневіру, але й ставить завдання організації *інформаційно-психологічного* захисту українського суспільства. Боротьба за дух нескорених та незламних українців в умовах хронічної психологічної травматизації (термін О. Покальчука), яку супроводжують, як свідчать коментарі психологів, тривала невротизація, емоційна нестабільність, проблеми з продуктивністю мислення та плануванням життя, тощо, – питання не менш важливе, ніж війна смислів чи “битва” наративів [Покальчук 2023: 7].

О. Покальчук серед факторів, що спричиняють психологічну деформацію суспільства, називає демографічні зміни, обумовлені переміщенням великої кількості працездатних людей за кордон, три масштабні стресоутворювальні епізоди (2014 р. – російська окупація Криму і Донбасу; 2019 р. – COVID stress syndrome, CSS; 2022 р. – повномасштабна воєнна інтервенція росії та ін.), дефіцит електроенергії (нерівномірність освітлення та обігріву помешкань), що провокує проблеми з концентрацією уваги, продуктивністю мислення і здатністю екстраполяції (планування життя) [Покальчук 2023]. Ось чому стратегічні комунікації із суспільством у період надважкого воєнного протистояння мають враховувати не тільки політичну та економічну доцільність, але й феномен психологічних деформацій, яких зазнають українці.

Цілком погоджуємося з думкою соціального психолога про те, що **зараз в українському суспільстві формується запит на нові прагматичні наративи і моделі соціальної стійкості**. Під *прагматичним наративом* розуміємо сюжет, історію, яка пов’язана з вирішенням важливої насущної проблеми життя українців, *модель соціальної стійкості* – це

приклад взаємодії людей з метою подолання наслідків кризового стану чи ситуації.

Для того, щоб обговорювати інструментарій формування цих прагматичних наративів та моделей соціальної стійкості, хотілося б передусім нагадати закони і специфічні ознаки кризових комунікацій, тим більше – кризових комунікацій воєнної доби:

Ефективним кризовим комунікаціям мають бути притаманні:

1. *Швидкість реагування* на певні кризові ситуації, в тому числі – з метою забезпечення людей від неправдивої інформації, яка може надходити з різних джерел.

2. *Правдивість та координованість* повідомлень: *меседжі* з різних джерел (у тому числі – з різних органів влади) *не мають суперечити одне одному*.

3. *Відкритість та інтенція* до спілкування з різними категоріями споживачів інформації.

4. *Емпатія та емоційність* по відношенню до членів суспільства; вміння відчувати настрій реципієнтів. Урахування настрою цільової аудиторії цінується більше за аналітику.

5. Бачення передусім перспективи розв'язання кризової ситуації, яка є предметом повідомлення, тобто плану дій, а не тільки демонстрація стурбованості

6. Забезпечення зворотнього зв'язку з цільовими аудиторіями; моніторинг особливостей сприйняття інформації (у тому числі і за допомогою соціальних мереж). [Вісім правил... 2024; Гарькавий 2019; Снитко 2019; Зубарева 2014; Як організувати... 2023; Coombs 2022 та ін.]

Демократична організація медійного простору є безумовним здобутком України, проте журналісти, спікери, експерти, насамперед, українські, іноді в гонитві за кількістю переглядів (або з інших причин), далеко не завжди замислюються над наслідками своїх повідомлень, тобто не враховують можливі емоційні удари, які можуть бути спричинені змістом публікацій або “ефектними” анонсами типу *“путін отдал приказ Шойгу готовить новое*

наступление на Киев и Харьков” (повідомлення в медіа від 26.03.2024 р.).

Коментуючи це відео, відзначимо досить дивну сильну позицію тексту (заголовок), адже висновок, зроблений спікером наприкінці трансляції після повідомлення “приголомшливої” інформації, полягає в припущенні, що цей інформаційний “злив” російському опозиційному виданню “Медуза” скоріше схожий на ПСО.

Це повідомлення протягом кількох годин було розтиражоване на багатьох українських ютуб-каналах і (на завершення!) на ютуб-каналах тарологів та екстрасенсів, які “врахували” зміст “прецедентного тексту” у своїх передбаченнях. Усі назви повідомлень були емоційно токсичними. Впевнено можна сказати, що цей негатив-контент боляче вдарив по реципієнтах (у найскладніші дні ракетних атак!). За кілька днів (28.03.2024 р.) Центр протидії дезінформації при РНБО аргументовано спростував цю інформацію (“*Наступ ворога на Харків наразі неможливий*”, <https://www.pravda.com.ua/news/2024/03/28/7448537/>), проте негативний вплив на громадян України вже відбувся. І зроблено це було всупереч законам кризових комунікацій та здорового глузду. Сюжети з повідомленнями про наступ ворога на Харків та Київ мали своє продовження, як і сюжети зі спростуванням цієї інформації. Психологиня Л. Смола кваліфікує подібні приклади різновекторної подачі суперечливої та достатньо чутливої для людей інформації як “емоційні гойдалки” (“*Влада садить суспільство на емоційні гойдалки замість того, щоб мобілізувати*” [<https://soundcloud.com/hromadske-radio/vlada-zamist-togo-shhob>]), які шкодять мобілізації суспільства, і з такою кваліфікацією не можна не погодитись.

На особливу увагу заслуговує здійснення кризових комунікацій саме у напрямку “*влада – громадяни*”. Адже влада у кризових ситуаціях має демонструвати вміння брати на себе відповідальність за розв’язання конкретної ситуації, не приховувати реальні труднощі, постійно моніторити перебіг подій, забезпечувати двосторонній характер спілкування. Не

приховуючи реальний стан подій, необхідно спрямовувати увагу суспільства на позитивне розв'язання кризової ситуації, дотримуватись етики та емпатії спілкування, обирати спікерів, які володіють відповідними комунікаційними технологіями. І якщо згадати події блекауту в різних регіонах України кінця 2022 – початку 2023 рр., то треба, на жаль, зазначити що основною інтенцією спілкування було, скоріше, намагання влади, “дивлячись правді в очі”, **зняти** з себе відповідальність за подальшу долю громадян. Саме тому і акцентувалися не емпатія та плани реальних дій влади у разі виникнення катастрофічної ситуації, а рекомендації евакуації “в нікуди” без конкретних пропозицій та планів допомоги мешканцям міст. Додамо ще й фактор суперечливості повідомлень із різних джерел.

Зазначені тексти (“Інформація Голови уряду України по ситуацію з можливим блекаутом” [<https://www.rbc.ua/rus/news/shmigal-poperediv-novi-ataki-rosiyan-rf-vazhливо-1671549151.html>] та “Інформація мера Києва про загрозу” апокаліптичного сценарію” для української столиці” [<https://kyiv.tsn.ua/ru/apokalipsis-kak-v-gollivudskih-filmah-klichko-snova-predupredil-kievlyan-o-vozmozhnoy-evakuacii-2218492.html>]) демонструють стурбованість посадових осіб, які, інформуючи суспільство про ситуацію, що загрожує життю та здоров'ю людей, лише окреслюють її причини і не говорять про можливі шляхи подолання кризи (у цьому разі – шляхи і форми реальної допомоги у випадку повного знеструмлення будівель та міст загалом). Як бачимо, відома формула ефективних кризових комунікацій *Concern (стурбованість) 1% : Action (дія) – 5% Perspective (перспектива) – 94%* [Як організувати... 2023] тут не працює.

Негативні приклади так званих кризових комунікацій в Україні воєнної доби можна множити. Але людям зараз конче потрібні саме такі кризові комунікації, які б надавали системний прагматичний аналіз подій в їх перспективі та окреслювали моделі соціальної стійкості, сприяли би позитивізації емоційного стану людини, мобілізували

суспільство, стійкість якого має бути значно більшою, ніж у мирний час.

Наведемо приклади так званих праматичних наративів, яких сьогодні потребує суспільство. Один із них – розповідь про перебування прем'єр-міністра Нідерландів Марка Рютте в Харкові 3 березня 2024 р. та його коментарі:

За словами Рютте, наразі у Харкові багато обстрілів, зруйнувань та смертей. Житлові та офісні будівлі спеціально пошкоджено, хоча вони не належать до військового призначення. “Це робиться тільки для того, щоб налякати людей, щоб вони врешті здалися. Але *це не спрацювало. Путін не зможе*”, – зазначив прем'єр. Також він розповів, як викладачі на станціях метро проводять уроки для дітей. Рютте назвав це “ненормальним”, оскільки вони мають навчатися у звичайних школах. І те, що навіть у таких складних обставинах вчителі намагаються створити безпечні умови для учнів є “дуже важливо.” **Крім того, прем'єр Нідерландів поділився результатами візиту:** плани допомоги в короткостроковій перспективі з більшим обсягом боєприпасів та протиповітряної оборони; підписання двосторонньої безпекової угоди між Києвом та Амстердамом на наступні 10 років; новий пакет військової допомоги; надання з боку Нідерландів військової допомоги на 2 млрд євро у 2024 році

[<https://www.rbc.ua/rus/news/bagato-smertey-ta-ruynuvan-ryutte-vizit-harkova-1709433120.html>].

Сам візит М. Рютте до Харкова, міста, яке потрапає від щоденних ракетних обстрілів та дронівих атак агресора, був актом мужності, підтримки харків'ян, швидкою реакцією на кризову ситуацію. Дії і слова голландського прем'єра – вияв емпатії, співчуття, тут присутні позитивні емоції та висвітлюються конкретні плани дій з боку Нідерландів щодо допомоги Україні. У своєму виступі він окреслює і моделі соціальної стійкості харків'ян (*на станціях метро вчителі проводять уроки, обладнавши класні кімнати*).

Прикладом коректного спілкування влади із суспільством можна вважати практично всі пости мера

Харкова п. Терехова, різні тексти його звернень, повідомлень, інтерв'ю. Розглянемо конкретний текст виступу очільника мерії Харкова від 1 квітня 2024 р.:

Сьогодні у Харкові через атаки рф зруйнована практично вся критична енергетична інфраструктура. Наразі у місті - 1,3 млн жителів. Про це заявив міський голова Харкова Ігор Терехов в інтерв'ю виданню Liga.net, передає УНН.

Вже зруйнована практично вся критична енергетична інфраструктура, приватна теж розтрощена

За його словами, ситуація для енергетичної галузі дуже важка. Однак, паніки у Харкові немає. Наразі у місті - 1,3 млн жителів.

“Поки ні ми, ні військові не бачимо приводів для евакуації з Харкова. Це частина російських ПСО, щоб залякати і змусити нервувати містян”, – заявив Терехов.

Він також зауважив, що росія почала бити по місту новими снарядами більшого радіусу дії. За останній тиждень таких ударів було вже два. Б'ють і з С-300. Найчастіше “летить” з белгородської області “Росіяни не підійшли ближче до міста”, - заспокоїв мер.

Він також повідомив, що в місті цілодобово працюють пункти незламності. За два дні останнього блекауту після обстрілів туди прийшли 28 000 харків'ян. У школах безкоштовно годують людей. За рік видали 10 мільйонів порцій їжі

[<https://unn.ua/news/u-kharkovi-rosiiany-zruinuvaly-praktychno-vsju-krytychnu-enerhetychnu-infrastrukturu-mer>].

Моделі соціальної стійкості демонструються не тільки у вербальних текстах, але й шляхом публікації численних відео- та фотоматеріалів, наприклад, про розкішні тюльпанові галявини в Центральному парку Харкова, фото вечірнього Харкова, у якому світяться вікна містян (пор. коментар: “Наша армія тут. Ми з ними до перемоги”).

Говорячи про комунікації воєнної доби, хотілося б звернути увагу ще на важливе спостереження О. Покальчука: у ситуаціях “проблемного психологічного простору” “сам по собі раціональний компонент меседжу без високоемоційного супровіду більше не сприймається, як раніше [Покальчук 2023: 40-43].

Воєнна доба потребує невеликих за обсягом текстів, у яких добре збалансована фактична та *емоційна частини*, присутній певний особистісний посил, повною мірою реалізовані різні технології сугестивного впливу. Бо у кризових ситуаціях необхідно демонструвати впевненість та рішучість у подоланні кризи, швидко та ефективно доносити інформацію до реципієнтів, підтримувати їх ментально та емоційно. З самого початку повномасштабної війни ці принципи комунікації домінують навіть у промовах найвищих посадових осіб у сфері дипломатії. Тексти промов суттєво змінюють традиційні принципи побудови. Достатньо згадати відверті та насичені емоціями виступи перших осіб держави у парламентах європейських країн, які допомагали змінити позицію Заходу у питанні воєнної допомоги Україні. Ці тексти побудовані з урахуванням усіх законів сугестії: вони характеризуються відповідним ритмом, що виявляється як на рівні смислових, так і на рівні синтаксичних, морфологічних та фонетичних повторів, передбачають реалізацію двох опозиційних функціонально-тематичних груп лексичних одиниць, тощо. Ці тексти насичені емоціогенними маркерами, в них чітко окреслена адресованість повідомляємої інформації, так званий особистісний посил, який ґрунтується на інтерперсональності спілкування та характеризується неповторною взаємодією комунікантів, експлікованою психологічною орієнтацією на адресата.

Фрагмент виступу В. Зеленського у парламенті Великої Британії

Народе Сполученого Королівства та його почесні представники! Усі жителі Англії та Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії! Усіх земель, які були домом для хоробрих душ відтоді, як виникла Європа!

Я прибув сюди й стою перед вами від імені хоробрих. Від імені наших бійців, які зараз в окопах та під ударами ворожої артилерії. Від імені наших зенітників і всіх захисників неба, які оберігають Україну від ворожої авіації та ракет. Від імені наших танкістів, які воюють за повернення нашого законного кордону. Від імені наших призовників, які зараз проходять підготовку, зокрема тут, у Великій Британії, – дякую, **Британіє** – і які потім

будуть відправлені на фронт – кваліфіковані, екіпіровані й готові до перемоги. І від імені кожного батька й кожної матері, які чекають своїх хоробрих синів і доньок додому з війни.

Пане спікере! Пам'ятаєте, трохи більш як два роки тому ми бачилися з вами тут, у парламенті. Для мене це була велика честь. Ми пили чай. Говорили про наших людей, наші країни, політичні традиції України та Великої Британії.

Пане Прем'єр-міністре! Ріші! Коли ми з вами сьогодні бачились, я сказав вам, що розкажу у своєму виступі в парламенті одну історію. Історію про мої відчуття під час мого першого візиту до

Пані та панове! Я дякую вам за вашу хоробрість! Велика подяка від усіх нас! Так, прошу, всі оплески вам! Лондон був із Києвом із першого дня! З перших секунд і хвилин повномасштабної війни. **Британіє,** ти почала допомагати, коли світ ще не встиг зрозуміти, як реагувати. Борисе, ти об'єднав інших, коли це здавалось абсолютно неможливим. Дякую тобі. Ви всі тоді показали вашу сміливість і характер. Сильний британський характер. Ви не поступилися Україною. А отже, ви не поступилися своїми ідеалами. А отже, ви не поступилися духом цих великих островів. Дуже дякую вам! Сьогодні я матиму честь зустрітися з Його Величністю Королем. Для мене це буде справді особливий момент. Я також маю намір сказати йому дещо дуже важливе для майбутнього не лише України, а й для майбутнього Європи. У Великій Британії Король – пілот Військово-Повітряних сил. А в Україні сьогодні кожен пілот Військово-Повітряних сил – це король для нас, для наших сімей. Звертаюся до вас і світу з простими, але дуже важливими словами. Бойові літаки – для України! Крила – для свободи!

[<https://www.president.gov.ua/news/bojovi-litaki-dlya-ukrayini-krila-dlya-svobodi-vistup-prezid-80857>].

Перевірка кількох текстів промов лідерів держав періоду російсько-української війни системою автоматизованого аналізу *TextAttributor* (<http://ta.mova.info>) продемонструвала їх насиченість емоціогенами, які повною мірою підтримували сумарний сугестивний ефект. Це був зазначений текст промови В. Зеленського у парламенті Великої Британії (8 лютого 2023 р.), а також див. текст промови Дж. Байдена у Конгресі США (8 березня 2024 р.):

[<https://www.holosameryky.com/a/joe-biden-promova-pro-standardzhavy-kongres-ssha/7517698.html>].

Привернувши увагу до проблеми психологічного захисту української спільноти в надважких умовах життя (втрати близьких та рідних людей, руйнування інфраструктури), необхідно підкреслити меседж про активізацію особливих форм емоційної, психологічної підтримки суспільства.

Кризова ситуація, яку переживає суспільство під час воєнної доби, масово виводить на авансцену специфічні тексти, у яких у художній формі реалізуються найголовніші меседжі, які підтримують моральний дух громадян – мультимодальні тексти з високим ступенем сугестивності, які транслюються через класичні та нові медіа, соціальні мережі, поєднуючи різнокодову інформацію (вербальний, візуальний та музичний текст). Ці тексти забезпечують ефективний сугестивний вплив на суспільство і транслюють наративи, емоційно насичені описом. Активізація цих форм є результатом вивільнення напруги через творчість [Ключові аспекти... 2024]. Мова йде про мистецький “рух”, пов’язаний зі створенням кліпів, які буквально “заряджали” суспільство емоціями, підтримуючи дух незламності та прагнення до перемоги над ворогом.

Серед найяскравіших прикладів можна назвати музичні кліпи *Енджі Крейди* (“Враже”, “НЛО”, “Мочить москалів піснями”), *Jerry Heil* (“Кохайтесь чорнобриві”, “Козацькому роду”, “Мрія”), *Alyona Alyona* – (“Рідні мої”), спільні роботи *Alyona Alyona* та *Jerry Heil* (“Зозуля”), *Jerry Heil* та *Л. Шемаєвої* (“Несестри”) та ін. Ці кліпи мають яскраво виражену фольклорну основу (наприклад, “Враже” Енджі Крейди відтворює стилістику відьмового замовляння), як музичну, так і вербально-образну, вони звернені до коріння українського народу, вони всі є специфічною формою трансляції наративу ідентичності, наративу незламності та прагнення до перемоги [Снитко, Погорілова 2023: 10]. Значна кількість цих музичних мультимодальних текстів є гумористичними. Розглядаючи тренди кризових часів, які притаманні нині Україні, фахівці називають такі риси, як

повернення до коріння, а також “сублімацію напруги через творчість та гумор..., оскільки творчість та гумор дають змогу вивільняти емоції, які накопичуються у людей” [Там само].

І якщо в добу Революції Гідності специфічною ознакою інформаційного простору України стали мультимодальні тексти, які набували форм карнавальної культури (роботи групи “Мірко Сабліч”, Сергія Файфури з його яскравими кліпами, наприклад, “Бандера”, “Бандера 2” [Снитко 2023]), цим формам притаманні тимчасове скасування усіх соціальних ієрархій, поєднання сакрального з профанним, високого з низьким, домінування сміхового інструменту, який оголює правду, то ознакою воєнної доби можна вважати появу великої кількості мультимодальних текстів патріотичної спрямованості з яскраво вираженим фольклорним компонентом. Наприклад, кліпова реалізація пісні Енджі Крейди “Враже” не тільки відтворює поезику та стилістику замовляння, але й демонструє всі лінгвальні ознаки сугестивного тексту, який має величезний потенціал впливу на емоцій реципієнтів та закарбовує у ментальній сфері реципієнта певні сугестивно марковані смисли неминучості страшної смерті ворога, який зазіхнув на свободу України.

У кризовому стані війни відбувається широка актуалізація народно-поетичної символіки. Традиційні образні стереотипи набувають нових сучасних смислів, збагачуючи скарбницю народної творчості. Здавна образ лелеки сприйнявся як символ добра, щастя, добробуту, затишку, як символ продовження роду, адже цей Божий птах, який приносить весну, є своєрідним символом України [Жайворонок 2006: 331]. Корелює з лелекою і журавель [Там само: 227]. Але під час війни ці образи передусім символізують захисників України, що загинули на полі бою або в небі:

*А ключ у небі журавлиний
Махає їм з небес крильми
То не сім'я літа пташина
То наші янголи-сини*

(Олена Білоконь – Журавлі,

[<https://www.youtube.com/watch?v=F2bEYbvUX90>]).

Ще одне символічне значення лексеми лелеки, яке народжується війною, – українці, що повертаються додому (з тимчасово окупованих територій, пологу або з інших країн):

*Додому повертаються Лелеки,
Несуть в гніздо загублене перо,
Вони не відчують небезпеки,
Бо вірять в перемогу і добро!
Бо вірять у майбутнє України!
Свята, серцями обрана, земля!
Для них немає іншої країни,
А хата, хоч, зруйнована – своя!..*

(Орест Міщанчук,

<https://www.youtube.com/watch?v=SSB9jIgg4yA>).

Перевага цих текстів, їх значущість, історична маркованість зумовлена кількома факторами.

1. Ці тексти є ознакою сучасної суспільної комунікації та пов'язані з так званим “іконічним поворотом” у здійсненні комунікації, тобто увагою до різного роду зображувальних складників комунікативного процесу, адже у сучасному соціумі вербальні засоби повною мірою не здатні декодувати ключові смисли спілкування, вони є недостатніми для здійснення психоемоційного впливу на реципієнта.

2. Взаємодія кодів створює унікальний інформаційний продукт, семантику якого неможливо передати засобами одного з кодів. Дослідники зазвичай, розглядаючи природу мультимодальних текстів, звертають увагу на факт “оркестрування” смислів та наративів, які траслюються у процесі відтворення цих форм впливу за допомогою різних кодів.

3. Ці тексти мають надшироку аудиторію споживачів, вони є швидкою реакцією на певні кризові ситуації воєнної доби, за допомогою художніх засобів окреслюють перспективу розвитку кризової ситуації війни

4. Ці тексти втілюють актуальні емоції ментально травмованого суспільства, яскраво та образно об'єктивують

зміст подій (почасти з використанням сміхових інструментів), звернені до культурних коренів нації і широко спираються на фольклорні константи культури.

5. Ці тексти поліпшують психоемоційний стан суспільства та забезпечують множинність відтворень, здійснюючи тривалий сугестивний ефект [Boehm 2009].

Серед актуальних “трендів” кризових часів, які сьогодні характерні для української цільової аудиторії, О. Малиш виділяє: консерватизм (людина обирає зрозумілі історії під час стресу в умовах воєнного стану); недовіру до інновацій, адже світ і так сприймається як крихкий з відсутністю чіткої перспективи розвитку подій; повернення до коріння: у кризі люди дивляться здебільшого назад, переосмислюють історичне минуле для посилення відчуття своєї ідентичності; сублімацію напруги через творчість та гумор: творчість та гумор дають змогу вивільняти накопичені емоції та діють як добра емоційно-психологічна розрядка; фокусування на виживанні та вигоді: в перші місяці війни креатив відійшов на другий план, бо в пріоритеті були базові речі, але з часом українці адаптувалися жити в умовах воєнного часу та активно запровадили креатив в різні сфери життя для надання складній буденності яскравості [Ключові аспекти... 2024].

Розглянемо приклад мультимодального тексту, щоб зрозуміти принципи “оркестрування” смислів, які передаються за допомогою рідних кодів одночасно. Текст “Прийшов час повертати своє” [<https://www.youtube.com/watch?v=hUyuhaoV-FQ>] широко використовувався для підтримки духу українського суспільства та для здійснення сугестивного впливу на ворога.

Це відео з українськими вояками, які промовляють слова своєї молитви, просять благословити рішучий наступ ЗСУ. У вербальному тексті прозоро об’єктивується ритміка та стилістика молитви з численними повторами ключових фраз, які підкреслюють віру в святу Перемогу: “Україно, рідна земля- мати! Господь, Отець наш небесний! Благословіть! Я іду знищувати! *Нехай* рука моя буде

твердою! *Нехай* око моє буде ясним! *Нехай* зброя моя буде справною! *Нехай* воля моя буде сталь!”. Порівняймо фрагмент тексту молитви, структурні та ритмічні ознаки якої своєрідно відтворені у сугестивному тексті Головнокомандувача ЗСУ: “*Отче наш, що є на небесах! Нехай святиться Ім’я Твоє. Нехай прийде Царство Твоє, Нехай буде воля Твоя як на небі, так і на землі*” [<https://krestim.com.ua/tekst-molitvi-otche-nash-ukrayinskoju.html>].

Відеоряд із українськими вояками, які мають потужну зброю (танки Leopard 2, системи залпового вогню HIMARS, потужні броньовані машини) та дають клятву здобути Перемогу над ворогом, є домінантою мультимодального тексту, який завершується появою українського прапору, що візуально символізує очікувану Перемогу.

Одним із найважливіших засобів сугестивного впливу в текстах є ритм, який до того ж впливає на актуалізацію змістових параметрів тексту та формує емоційно-експресивну оцінку адресатом певної інформації.

Дослідження сугестивного потенціалу текстів різного характеру показало, що ритм є комплексним явищем, яке ґрунтується на співмірному чергуванні чи повторенні будь-яких елементів (формальних та змістових) мультимодального тексту, який створюється в результаті взаємодії різних кодів.

Сприйняття інформації безпосередньо пов’язано із соціальним та суб’єктивним досвідом людини, її сформованою картиною світу, через яку виражені семантичні координати. Ритміка тексту проявляється на різних його рівнях. Ритм вбудований в архітектоніку текста та “осмислюється” адресатом передусім на емоційному рівні. Важливо додати, що під ритмічною структурою тексту мається на увазі “монтаж тексту”, який починається об’єднанням відповідних змістових частин та завершується створенням нової змістової одиниці – “концепту тексту”. Саме за допомогою ритму реципієнт втягується до емоційного діалогу із сугестором (зовнішнім світом).

Важливим поняттям лінгвістики впливу є поняття контрсугестії. Контрсугестія є *своєрідним механізмом психологічного захисту від впливу на людину патогенної інформації, яка призводить до хаотизації свідомості та домінування негативних психоемоційних станів*. Контрсугестивні технології є необхідним та надзвичайно важливим засобом подолання інформаційно-психологічних атак, які змінюють установки людини. Надважливу роль у здійсненні такого захисту і відіграють в українському інформаційному просторі мультимодальні тексти, які базуються на комплексі сугестивних технік.

Створення та використання таких текстів має стати частиною державної програми інформаційно-психологічного захисту населення України в умовах війни, а не виявленням особистої ініціативи митців.

Комунікація із суспільством під час війни має здійснюватись у відповідності до законів кризових часів, лише тоді можна сподіватись на згуртованість та мобілізацію громадян. Уміння спілкуватися з людьми є запорукою перемоги, адже від суспільства зараз вимагається значно більше, ніж в мирний час.

Література

Вісім правил кризових комунікацій – поради для місцевого самоврядування. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/12353> (дата доступу : 28.02.2024).

Гарькавий Є.М. Кризові комунікації як напрям реалізації стратегічних комунікацій у силах оборони України. *Політичне життя*. 2019. № 3. С. 64-70.

Гібридна війна Росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті. URL : <https://drive.google.com/file/d/1AEUYRLeYOx7kVbNPJL1XzwHXstCNJaJW/view> (дата доступу : 02.10.2023).

Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006.

Зубарева М.А. Прикладні антикризові PR-технології : навчальний посібник. Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2014.

Ключові аспекти комунікації та створення контенту під час воєнного стану. URL : <https://logincasino.ua/article/klychovi-aspekti-komunikaciiy-ta-stvorennya-kontentu-pid-chas-voennogo-stanu> (дата доступу : 02.10.2024).

Покальчук О. Психологічний проблемний простір, який доцільно враховувати для здійснення стратегічних комунікацій. Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни. Практичний довідник. Київ : НА СБУ, 2023.

Снитко О.С. Карнавальні форми сугестії в інформаційному просторі України у контексті концентальної війни. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С.77-94.

Снитко О.С. Кризові комунікації в інформаційному просторі України воєнної доби. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2023. Вип. 46. С. 18-48.

Снитко О.С., Погорілова М.С. Мультиmodalні тексти сугестивної спрямованості в інформаційному просторі України воєнної доби. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2023. Вип. 47. С. 6-31.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики: [монографія] / Уклад.: Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Шевченко Л.І. Українська неолінгвістика: пошуковий простір, напрями, проблеми. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 3 (373). С. 22-30.

Як організувати ефективні кризові комунікації? URL : http://practicum.space/crisis_communications (дата доступу : 28.02.2023).

Boehm G. Pictorial Versus Iconic Turn : Two Letters. *Culture, Theory and Critique*. 2009. № 50 (2-3). P. 103-121.

Coombs T. Ongoing Crisis Communication : Planning, Management and Respinging. SAGE Publications, 2022. 304 p.

Forceville C. Non-verbal and multimodal metaphor in a cognitivist framework : Agendas for research. *Forceville C., Urios-Aparisi E. (eds.) Multimodal Metaphor*. Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2009. P. 19-42.

Олена Климентова

<https://orcid.org/0000-0002-5895-8452>

СЕМІОТИКА РЕЛІГІЙНОЇ РЕКЛАМИ В УКРАЇНІ

Релігійна реклама як форма маркетингової активності використовується в багатьох країнах світу. З огляду на побудову релігійного дискурсу, де в ядровій зоні перебуває концепт Бог, колоядрову заповнює сакральний й літургійний сегменти, наступними йдуть потужні корпуси ритуальної й духовної літератури тощо, здавалося б, реклама могла претендувати тільки на віддалену периферію. Але українська реальність сформувала новий фрейм.

Поява релігійної реклами в Україні після тривалого періоду панування атеїстичної ідеології стала резонансною подією, наслідки якої докорінно змінили формат українського релігійного життя й об'єктивували появу ПЦУ шляхом реорганізації Київської митрополії, відновленої у складі Вселенського патріархату 11 жовтня 2018 року.

Релігійна реклама, що просувала ідею національної церкви, мала багато спільного з політичною банерною рекламою, посутньо мала пропагандистський характер й вирішувала стратегічні завдання, зокрема й безпекові. Її феномен було досліджено з позицій комунікативного динамізму релігійного спілкування, що змінилося в процесах реагування людей насамперед на політичні події в Україні, яка стала незалежною державою й виявила політичну волю до створення незалежної від росії національної церкви [Klyumentova 2019; Klyumentova 2021].

У рекламі цього початкового банерного періоду характерологічними ознаками постали впливова агресивність, високий рівень сугестивності, провокативність, імперативність, латентна діалогічність, що в термінології Хр. Кафтанджієва покриваються поняттям рекламного “тоталітаріонізму”.

Коли завдання з інституційної реорганізації були виконані і банери із закликами на кшталт “Ми – Україна.

Помісна Церква – запорука незалежності! Петро Порошенко” зникли з вулиць українських міст і сіл, відчутнішим став голос власне релігійної реклами, що репрезентувала більш традиційні для релігійної картини світу семантичні коди, як от: Бог – це любов (“Люблю! Люблю! Люблю! Бог” або “Головне в піст не їсти одне одного!”) тощо. У такій рекламі особистість Бога імпліцитно моделювалася характеристиками: “близький”, “люблячий”, “безпечний”, “рідний”, “партнерський”, “відкритий”, “доступний”, “дружній” та іншими етноспецифічними вербалізаторами концепту СВІЙ в картині світу українців [Дубчак 2011].

Це давало змогу формувати в українському суспільстві нові позиції для релігійних цінностей, поступово виходити з тенет масового атеїстичного світогляду й відроджувати властиву українській ментальності інтуїтивну (природну, а не ритуалізовану) релігійність. Також починає функціонувати реклама, спрямована на свідомий вибір релігійної ідентичності [Прийняти... 2021].

На наступному етапі становлення (20-ті рр. ХХІ ст.) релігійна реклама переважно змінює локацію й практично повністю переходить в інтернет-простір. Завдяки цьому вона отримує нові можливості поширення інформації (канали, носії), набуває нової когнітивної специфіки для просування конфесійної інформації, розвиває нові жанри й опановує нову прагматику.

Разом із тим, потужний старт релігійної реклами спричинив розвиток різних виявів релігійного маркетингу, що на попередньому етапі перебував у зародковому стані. У свою чергу, почали динамічно формуватися й **комунікативні складники** релігійного маркетингу, що корелюються з релігійною ідентичністю, враховуються у технологіях виробництва й споживання різноманітних релігійних товарів і послуг, впливають на критерії відбору й купівлі як комерційних, так й інформаційних товарів, маркованих релігійною належністю. Як результат цих процесів прискореними темпами почала набирати обертів комерційна релігійна реклама.

Більшої активності набули й релігійні медіа як канали поширення конфесійної інформації, зокрема й електронні [Бурдейна 2018; Гадьо 2014]. Значно збільшилася кількість навчальних майданчиків з релігійним контентом. Релігійні організації почали активно надавати послуги соціальної спрямованості у вигляді освітніх програм для різних вікових категорій та спеціалізації, медичного обслуговування, працевлаштування тощо й відповідно рекламувати себе.

Отже, на релігійному ринку почав формуватися референтний запит на засоби ефективного мовленнєвого формування привабливості релігійних товарів і послуг, на релігійний неймінг, на вивчення комунікативної психографіки різних сегментів аудиторії споживачів релігійних товарів і послуг тощо.

Для українських науковців ця сфера стала новим дослідницьким простором у межах загального тренду пошуку нового формату релігійного дискурсу у світській країні [Петрушкевич 2018]. Також особливу увагу було приділено модерному осмисленню специфіки комунікативних репрезентацій конфесійного стилю в сучасних умовах функціонування української мови, і насамперед проблемі пошуку “спеціальних комунікативних механізмів ефективної передачі Вчення, реалізованих у варіантах стилю, підстилях, жанрах”, зокрема медійних [Шевченко 2014: 86-93].

Так, аналіз основних інформаційних ресурсів для забезпечення релігійних комунікацій в Україні дав змогу виявити конфесійні сайти, релігійні портали, сайти окремих релігійних установ, товариств, ютуб-канали, сайти електронних бібліотек та електронні бази даних, де релігійна реклама мала повноцінне цифрове представництво в різних тематичних сегментах інформаційного простору. Водночас, на думку експертів, основним недоліком більшості проаналізованих ресурсів було погане зовнішнє оформлення та невпорядкованість інформації [Лісіна 2020]. У цих умовах оптимізаційною пропозицією слугувала розробка типового веб-сайту для Парафії з основним та додатковим меню, в які

були закладені різні типи релігійної комунікації, зокрема й рекламна опція.

У свою чергу, ковідна пандемія також стимулювала рекламну активність. Новими об'єктами рекламування стали дистанційні ритуальні богослужіння, інтерактивні проповіді, дистанційне духовне навчання, релігійний консалтинг, телефонні чи зум/скайп-сповіді тощо. Реклама пропонувала заходи з різного роду духовної підтримки, яку церква надавала в умовах пандемійних обмежень. Комунікативна специфіка такої реклами була вкорінена у впливову силу вербальної об'єктивації ціннісних концептів БОГ, НАДІЯ, ВІРА, ЛЮБОВ. Така реклама допомагала здолати кризові процеси глобалізованого характеру й коригувати поведінкові моделі вірян щодо безпекових пріоритетів у соціальній взаємодії.

На цьому етапі починають активно розвиватися й віртуальний релігійний туризм та віртуальне паломництво. *Відповідно з'являється реклама цих ринкових пропозицій.* Поступово почав формуватися специфічний сторітелінг. Зразками для нього слугували насамперед екскурсійні розробки. Однак така репрезентація не достатньо корелює з характерними для конфесійної сфери критеріями добору мовних засобів та їх функціонування: “походить із сакрального тексту (лексика з абстрактним значенням, біблійна фразеологія та ін.); становить специфічну систему вербалізованих понять і уявлень, структурованих й організованих за принципом ієрархічних відношень (богословська термінологіка і номенклатура); регулярно відтворюється не лише в історичному часі культури, але й психологічному (сакральна символіка); мотивує в літературній мові онтологічно співмірні з інтелектуальною свідомістю процеси стадіального розвитку символічного слова (від конкретної номінації – до багатозначності, а потім – і до символічного узагальнення; від атрибуції імені – до постійної атрибуції поняття, і врешті – до символізації атрибута; від синтагматичної ситуації – до синтагматичного варіанта, і далі – до синтагматичного стандарту)” [Шевченко 2014: 91].

До прикладу наведемо *рекламування пропозиції відвідати грецькі Метеори від агентства УГКЦ “Пілігрим”* [Патріарший паломницький... (а)]. Так, у рекламі розкриваються етимологія назви Метеори, склад монастирського комплексу із власними назвами монастирів та гендерною специфікою, дрескод відвідувачів, правила пересування по території, наявні святині тощо. При цьому, маркетингові характеристики тексту повністю відсутні. Функціональна стилістика відповідає музейному сторітелінгу: “Кожен з цих монастирів – це невеличкий шедевр зі своєю історією, унікальною архітектурою, неповторними розписами, фресками, мозаїками, іконостасами, древніми рукописами та іконами” тощо. При цьому, як основний прийом у вербалізації різних аспектів туристичної автентичності використовується прийом перерахування й надання складникам таких “ланцюгових конструктів” високого емоційно-оцінного статусу шляхом текстової об’єктивації маркерів культурної цінності, що втілюють насамперед культуруносно функцію, а не релігійну чи маркетингову інтенції.

Натомість у рекламному сторітелінгу найбільш важливими є дві характеристики: 1) текстовий потенціал охоплення цільової аудиторії та 2) здатність тексту впливати на купівельну спроможність цільової аудиторії [Любіцева 2003]. Це, у свою чергу, об’єктивує такі параметри ефективної реклами, як адресатність – врахування специфіки (світоглядної, вікової, гендерної, культурної тощо) **аудиторії споживачів** релігійної реклами та **аналіз перлокуцій**, або очікувань, за які ця аудиторія готова платити кошти. Це нові об’єкти наукового осмислення, що складають перспективи наукового осягнення комунікативної специфіки релігійного дискурсу.

Відповідно до цього підходу процеси ринкової об’єктивації релігійних інтенцій, комунікативна специфіка рекламної репрезентації традиційних для християн релігійних послуг і товарів, жанрове оновлення інформаційних продуктів, релевантних з ринковим

просуванням релігійних ідей стали об'єктом наукового вивчення із використанням методів маркетингової лінгвістики, прагма- та сугестивної лінгвістики [Klymentova 2021; Klymentova, Soroka 2021; Klymentova, Soroka 2022]. У наступний період до матеріалів наукового осмислення християнської реклами було додано й ісламські та юдейські рекламні репрезентації як складники релігійних наративів в Україні [Klymentova 2022].

Зауважимо, що успішний розвиток релігійного маркетингу в Україні, зокрема й релігійної реклами різних конфесій, традиційно присутніх в Україні, набув кардинально нового формату через війну. В нових політичних умовах буття країни роль однієї з основних репрезентативних форм релігійної реклами перебрала на себе реклама паломництва як модерний жанр релігійної комунікації.

Наша країна є цікавою для вірян багатьох релігій як територія з потужною історичною традицією та сакральними локаціями. Релігійний туризм наразі перебуває на стадії становлення, при цьому, основним каналом для донесення інформації про цю сферу активності є сайти туристичних центрів. Всі вони мають рекламну опцію. В межах тренду почали діяти й спеціалізовані паломницькі центри, поступово насичуючи ринок пропозиціями паломницьких турів. Зокрема, перед початком війни нараховувалося близько 120 паломницьких служб, що пропонували екскурсії, подорожі та паломництва до святих місць України [Литвин 2014: 283].

Від початку воєнних дій поживавилося насамперед зарубіжне паломництво, бо вільно подорожувати Україною стало небезпечно, багато релігійних споруд й місць поклоніння зазнали руйнації [Кара-Васильєва 2022], наразі число втрат релігійних святинь постійно збільшується й достовірної статистики немає. Водночас в умовах війни в Україні продовжують працювати паломницькі центри, що пропонують місцеві та зарубіжні тури. Послуги паломництва в Україні продають туристичні агенції універсального профілю, спеціалізовані центри і місцеві релігійні громади на

засадах самоорганізації. Всі надавачі послуг паломництва використовують рекламу, але її якісні характеристики прямо узалежені від ринкового статусу продавців.

Опановуючи маркетингові підходи, паломницькі агенції успішно використовують насамперед потенціал релігійного наймінгу. При цьому, комунікативна привабливість назв паломницьких агенцій вкорінена в прийом прямої реляції з сакральним локусом та прецедентними іменами. Наприклад: “Ієрусалимський паломник” (Запорізька єпархія), Православна планета” (Запорізька єпархія), “КОВЧЕГ” (Ізюмська єпархія), “Святині Православ'я” при храмі Св. Косьми і Даміана (Київська єпархія), Паломницька служба “Панагія” при Благодійному фонді “Православний спадок України” на Святій Горі Афон тощо. Такий тип рекламної репрезентації створює позитивний імідж агенції, що поширюється на оцінку туристичних пропозицій як привабливих (прийом надання інформації емоційно-оцінного статусу) і латентно впливає на купівельне рішення. Водночас потенціал слоганів, маршрутного наймінгу освоєний слабо.

Паломницький туризм – це відвідування святих місць певної релігії, пов'язаних з виконанням релігійних обрядів (богослужіння, релігійні збори та святкування певних подій) [UNWTO 2010]. Віряни, відправляючись у паломництво, шукають нові духовні сенси, впрагнуть відновлення сил у різних формах релігійного служіння та зустрічах зі світом сакральних цінностей.

Серед причин для здійснення паломництва дослідники виділяють такі: бажання зіллитися від душевних і фізичних недуг; помолитися за рідних і близьких; знайти благодать; виконати богоугодну роботу; відмолити гріхи; проявити відданість вірі [Хетагурова 2019]. Визнається, що “успішна реалізація продуктів релігійного туризму залежить від добре продуманої, систематичної, ефективної реклами, що спрямована як на споживачів, так і на посередників” [Там само].

У рекламі ці причини об'єктивуються як комунікативні інтенції, вербалізація яких здійснюється шляхом текстової

апеляції до релігійних концептів: ЗЦІЛЕННЯ, МОЛИТВА, БЛАГОДАТЬ, СЛУЖІННЯ, ГРІХ, СПОКУТА тощо. Статистичні аспекти подібних референтних запитів цільової аудиторії залишаються недослідженими. Водночас з інформаційно-семіотичної точки зору ефективність такої реклами забезпечується єдністю смислів і знаків, що формується лінгвістичною компетенцією копірайтера, тому присутньо це завдання вирішується накопиченням досвіду у царині створення релігійної реклами.

Вивчення різних аспектів паломництва, й відповідно його реклами, в Україні є перспективним як з позицій ціннісних орієнтацій особистості, регуляції відносин між різними конфесійними спільнотами, так і з маркетингових позицій, бо це прибуткова галузь. Це визначає й потребу в дослідженнях комунікативних аспектів релігійної, й зокрема паломницької, реклами. Водночас аналіз сайтів українських суб'єктів ринку паломницьких послуг показав, що реклама паломництва розвивається з асиметрією маркетингових і релігійних інтенцій. Нерідко в тексті акцентується тільки один зі складників. За приклад може слугувати паломницька пропозиція Львівської єпархії ПЦУ відвідати Святу гору. Рекламний текст має характер історичного есею, враховує інституційні зміни в церковній структурі, імпліцитно розвиває патріотичну тематику й рамкує політичну позицію, натомість маркетинговий складник утілюється реченням, насиченим сугестемами: *“Сятиню варто відвідати, щоб наочно переконатись, побачити і відчуті опіку Божої Матері над працьовитим українським народом”* [Свята гора...].

З-поміж прийомів впливу наявні: сильна позиція, емотема (Сятиню), модальний оператор (варто відвідати), маркери мультимодальності (наочно переконатись, побачити і відчуті опіку), прецедентне ім'я (Божої Матері), позитивно маркований етнонім (працьовитим українським народом).

У свою чергу, сайт релігійного туризму РІСУ заповнює світська реклама, що заважає сприйняттю [Релігійно-інформаційна...] без схвалення пожертви, заохочення до якої має характер імперативу, інформація блокується, водночас

семантичний складник матеріалів не кореспондується з ринковими інтенціями, а радше із соціальними пріоритетами. Зокрема, повідомлення інформують про подвигницьку роботу працівників туристичних локацій в умовах війни; сама ідея релігійного туризму чиновниками мислиться “як духовний розвиток та відпочинок просто неба”, інформування здійснюється виключно шляхом переліку локацій та апеляції до прецедентних назв: “Розваги сьогодні не на часі. Під час війни ми взяли курс на духовний розвиток та відпочинок просто неба. В нас, окрім Манявського скиту, можна побачити ще Свято-Серафимівський монастир у селі Кривець, є давня церква 16 століття у селі Кричка. Також ми пропонуємо туристам відвідати церкву святого Архистратига Михаїла у селі Бабче, де досі зберігається Євангеліє 1600 року” [Прикарпатська... 2023].

У цьому ж оголошенні повідомляється, що нині в громаді для туристів готують путівник “Духовними святинями Солотвинської громади”. Також гостям пропонують екскурсії горами “із відпочинком в наметах та з кухнею на вогню”. Такий тип текстової репрезентації засвідчує пошук альтернативних комунікативних стратегій за умови соціальної нестабільності, але його прагматика доволі слабка, адже в тексті практично відсутні характеристики прагматичного інформування.

В інших рекламних текстах присутній інформаційний мінімалізм, коли немає жодної інформації, окрім оголошення про терміни, маршрут та вартість, але є комерційна реклама про можливість 100% чи 50% знижки, якщо організувати групу самостійно [Паломництво в Меджугор'є...]. Більше того, функція рекламного інформування передоручається представнику церкви: “Кожна наша поїздка відбувається під духовним наставництвом священика УГКЦ”.

Зазвичай стилістичний складник реклами дає змогу ідентифікувати замовника як представника певної конфесійної спільноти. Так, стильова айдентика православної реклами характеризується реляцією з релігійним аскетизмом як ціннісним концептом [див.: Palomnik], натомість в

католицькій рекламі вербалізатори секулярного (відпочинок на морі, процедури тілесного оздоровлення, екзотичні страви місцевої їжі, шопінг тощо) й сакрального локусів (монастирів, чудотворних ікон, географічних локацій, де відбувалися релігійні дива тощо) безконфліктно сусідять. Також практикується об'єднання в межах одного маршруту релігійної та світської активностей [див.: Паломницький центр...].

Аналіз дає змогу дійти висновку, що сучасна релігійна реклама стверджується як гібридна комунікація. Водночас на рівні текстових репрезентацій розвиваються й такі характеристики, як інтертекстуальність, сенсорна й кодова мультимодальність, креолізованість тощо.

Як потенційно привабливі для реклами опрацьовуються релігійні концепти ДИВО, БЛАГОДАТЬ, ВІРА тощо. Наприклад, у рекламі турів до Меджугор'є так розвивається концептологія ДИВА: "І хоч немає тут на перший погляд чогось надзвичайного, щороку цю місцину відвідують близько 2 млн паломників з різних країн світу! Приєднайтеся до них і ви. Кажуть, після відвідин Меджугор'є неможливо залишитися тим самим – це місце живої віри й особливих Божих ласк!" [див. РАФАЇЛ]. Уривок рекламного тексту насичений прийомами сугестивного вербального впливу: "магія чисел", імператив, паралогічна синтаксема, метафори тощо. Релігійну концептологію ДИВА також рекламно вербалізують розповіді про чисельні локації, де мали місце видіння, явлення, зцілення, мешкали легендарні ченці, що володіли даром провидців тощо [див. Емаус]. Імпліковані в таку рекламу сюжети забезпечують тригерну функцію тексту з використанням міфопроєктивних методик, програмувальна маніпулятивна дія яких добре відома.

Водночас проаналізовані нами тексти засвідчують низку характеристик, які ймовірно можуть негативно впливати на сприйняття пропозиції й, відповідно, на процеси прийняття споживацького рішення про купівлю. Зокрема, були виявлені використання машинних перекладів без редагування [див. Паломництво в Сан Джованні Ротондо.

Емаус], інформаційна надмірність й дуже довгі тексти [див. Історія], коли значною мірою задовільняється пізнавальна потреба й зникає відчуття “когнітивного голоду”, низький рівень культури тексту (орфографічні, пунктуаційні помилки, суржик, елементи політичного правопису, як от використання великих і малих літер, ярликів тощо).

Як було зазначено вище, прагматику ефективної реклами визначає текстова здатність формувати перлокуції. Наведемо приклад, як перлокуції паломницької пропозиції об’єктивуються за допомогою вербалізаторів концепту БЛАГОДАТЬ: “Відвідуючи святі місця, всесвітньо відомі духовні центри такі як Люрд, Фатіму, Меджугор’є, Рим і Ватикан, Ченстохову, Барі, Падую та багато інших ми не тільки духовно збагачуємося, очищаєм своє серце та наповнюєм його Божою благодаттю. Ми сповняєм місію, несемо цю благодать для своїх рідних, близьких і знайомих, молимося за них на святому місці, купляємо і освячуємо речі, набираємо і веземо додому джерельну воду, але найголовніше – свідчимо їм світлом наших очей, зміною нашого життя, ділимося нашою радістю. І тепер найголовніше – не розтратити цю благодать, а зберегти в своєму серці якомога довше, принаймні до наступного паломництва!” [Турист і паломник...].

Як і на попередніх етапах становлення принципи рекламної концептуалізації релігійних цінностей регламентуються гострим соціальним запитом на гармонізацію різних форм взаємодії людей, засвідчують апеляцію до ціннісної парадигми релігійної картини світу як засобу ефективної соціалізації навіть у світській державі, особливо в кризові періоди, коли інституційні програми захисту ментального здоров’я населення слабкі чи взагалі відсутні [Seleznova et al. 2023]

Основним комунікативним інструментом реклами залишається креолізований промоушинговий текст, який використовується з метою впливу на цільову аудиторію шляхом привернення уваги, запам’ятовування, формування емоційного ставлення до об’єктів реклами. Водночас його

вивчення із застосуванням новітніх міждисциплінарних підходів виявило запит на **оптимізацію мовленнєвої моделі впливу** в рекламі паломництва.

До засобів оптимізації уналежнюємо створення реляцій між неймом агенції, слоганом (він часто взагалі відсутній), образною назвою туру й тематичним девізом (що також наявні не завжди; іншим варіантом є поєднання, в якому асоціативний потенціал нейму й асоціативний потенціал слогану розкриваються в різних комунікативних площинах й уміщують апеляцію до різних адресатів); привнесення в текст прийомів прагматичної вербалізації, що допоможуть притягнути увагу до повідомлення, сприйняти його як значуще й істинне, нададуть тексту переконливості, об'єктивують зв'язки зі смислотвірною інформацією й цінностями насамперед релігійної картини світу.

Першоджерелом таких прийомів має стати стилістична айдентика релігійного тексту як комунікативного феномену. У перцептивній активності вірян вона виконує ідентифікаційну функцію незалежно від жанрової форми інформації, забезпечує розрізнення смислотвірної інформації та інформаційного шуму [Климентова 2020]. Вкорінена в сакральний текст, вона релевантна з іншими характеристиками віросповідальної практики та регламентованої мовленнєвої культури як системи конфесійних кодів. Присутність релігієм в семіотиці рекламного тексту забезпечує йому увагу з боку вірян, когнітивну доступність і зрозумілість для носіїв релігійної свідомості. “Секулярна” стилістика паломницької реклами спричиняє її комунікативну і маркетингову неефективність. Крім того, реклама не поширюється на жодні релігійні товари, що могли би посилити запам'ятовуваність місця на рівні смакової, нюхальної, тактильної модальностей. Є потреба у репрезентації існуючих і створенні нових товарних пропозицій релігійного спрямування.

Наразі будь-які елементи комплексу маркетингових комунікацій туристичних дестинацій, зокрема й рекламні, що не підкріплені мережею Інтернет, вважаються архаїчними

і малоефективними. Але в сучасних умовах вже недостатньо просто мати web-сторінку. Більшого значення набуває її контент та структурна організація опцій. Спостережено, що сайти не завжди оновлюються вчасно, там наявна інформація про неактуальні паломництва, застарілі перестороги ковідних обмежень, знищені війною локації тощо.

Позитивним прикладом може слугувати сайт Патріаршого паломницького центру УГКЦ [Патріарший...], що завжди звітує не тільки про актуальні маршрути, а й добродіючу діяльність, в якій інституційні зв'язки туристичних агенцій використовуються для евакуації українців під час війни, надання соціальної допомоги, втілення гуманітарної місії церкви у світських країнах. Така релігійна реклама функціонує як своєрідна масмедійна форма рітелінгу сакралізованих істин в умовах глобалізованого світу.

У маркетинговій практиці реклама є важливим складником позиціонування турпродукту на ринку залежно від його життєвого циклу: на етапі впровадження реклама має переважно інформаційний характер, який сприяє формуванню первинного попиту на новий продукт (зацікавлення), у свою чергу, на етапі зростання попиту в умовах ринкової конкурентності використовується запобіжна реклама; а на етапі зрілості турпродукту для підтримки споживчого інтересу й утримання ринкових позицій використовується реклама-нагадування. Водночас в Україні, через низький рівень поінформованості про паломницький туризм, динаміка оновлення рекламних текстів вмотивовується екстралінгвальними чинниками іншого характеру. Зокрема, це інституційне оформлення ПЦУ та підтримання толерантного міжконфесійного діалогу як кардинальної стратегії присутності в інформаційному просторі України, заборона на виїзд чоловікам і, відповідно, адресація переважно до жіночої аудиторії з дітьми, реабілітаційні програми й особлива цінова політика для членів сімей загиблих воїнів тощо.

Також як перспективні нами визначаються оптимізаційні стратегії в каналізації інформації, коли вона імпліцитно

впливає на пасивну аудиторію шляхом мережевого поширення. Можливості віртуальної релігійної комунікації в межах діджитал-маркетингу визначають впливову перспективність об'єднання різних форматів паломницького контенту: аудіального та візуального шляхом використання в рекламних репрезентаціях етикетних форм вітання і прощання, прийнятих у релігійній комунікації; візуалізацій святинь з паломницьких локацій, насамперед чудотворних ікон; канонічного читання молитов; використання ритуальних співів (інших звукових образів); вербалізацій, спрямованих на імпліцитне формування комунікативної готовності до особливих психічних станів, що визначаються місцевою специфікою (зцілення, видіння, благодатні катарсиси тощо). Такому концептуальному сторітелінгу властива наочність і перцептивна зручність для вірян.

Окрім того, релігійна комунікація має багату традицію вербалізації різноманітних емоцій, які науково осмислені як формули дифузної емоційної трансформації, спрямованої на підтримання ефектів терапевтичності релігійного тексту [Климентова 2012]. Знання технології дає змогу вербалізувати емоційні ефекти, актуальні саме для паломництва як форми релігійної активності. В Україні почав розвиватися туризм емоцій, у релігійному сегменті уможлиблюються такі пропозиції, як ночівля в сакральних будівлях, проведення особливих ритуалів. Емоції, що супроводжують релігійні переконання, це надпотужний впливовий інструмент, який наразі залишається практично не освоєним в релігійній рекламі. У рекламі релігійного туризму нерідко сурогатом цих емоцій слугує радість знайомства з релігійними пам'ятками у своїй або чужій країні. На наше переконання, техніки формування емотивної кореляції реклами та прагматичного перцептивного поширення емоцій, розроблені для секулярних комунікативних фреймів, не відповідають функціям релігійної реклами, спричиняють її комунікативні провали, наділяють характеристиками патогенного тексту.

Щодо ціннісних орієнтацій релігійної реклами вважаємо оптимальним варіантом коректну інтеграцію ціннісних парадигм світської та релігійної картин світу. В рекламних текстах це дасть змогу утілити перлокуції, актуальні для ринкової успішності паломництва на основі універсальних культурних кодів.

Висновки. В межах інтегрованих підходів, що практикуються науковцями в аналізі комунікативних феноменів, зокрема й з використанням медіалінгвістичних методів, перспективи вивчення релігійної реклами складають дослідницькі завдання, що прояснюють, як мовна специфіка реклами виявляє себе в цілковито відмінних комунікативних ситуаціях, але об'єднаних релігійною тематикою, об'єктивує систему цінностей та укорінені в ній інтенції й соціальні позиції, регулює вибір стратегій взаємодії зі “своїми” й “чужими”. Такий аналіз відображає здатність мови встановлювати характер комунікації, локалізувати комунікативну взаємодію в просторі і часі щодо “я” рекламодавця й реципієнта релігійної реклами, об'єктивувати зв'язок між рекламною репрезентацією та її результатом.

Окрім того, прагматика паломницької реклами може вивчатися з використанням підходів теорії мовного впливу, в межах якої піддаються аналізу комунікативні стратегії і тактики ринкового позиціонування, а також з теорією аргументації, що розвивалася як складник ефективної риторики і з якою кореспондуються формальні й смислові спекти туристичної пропозиції. З урахуванням цього, об'єктами наукового аналізу постануть аргументами чи емотеми як конструкти, що маркуються раціональною чи емоційною аргументацією в рекламі, сугестеми, що функціонують як лінгвокогнітивні засоби реалізації латентних мовних інтенцій, тощо.

Як важливий складник рекламного впливу виявляють себе культурні коди. В релігійній рекламі вони є засобами фіксації, трансляції й конфесійного тлумачення законів буття, забезпечуючи комунікативну ефективність процесів соціалізації людини за допомогою релігійних цінностей,

об'єктивуючи релігійну, але й культурну та духовну ідентичності як окремої людини, так і групі ідентичності. Їх науковий аналіз є актуальним дослідницьким завданням.

Наразі комунікативну феноменальність релігійної реклами формують такі її характеристики, як гібридність, інтертекстуальність, прецедентність, гетерогенність семіотичних кодів, креолізованість, сенсорна мультимодальність. Вони забезпечують інформаційну автономність релігійної реклами, сприяють розширенню її прагматичних потенцій. Водночас реклама дуже динамічний креативний феномен, тому її 'контемпорарність' вмотивовує регулярний науковий моніторинг.

В українському медіапросторі на сучасному етапі релігійна реклама втілює процеси подальшої інтеграції сакрального, духовного та секулярного локусів як сфер реалізації впливових інтенцій масового призначення. Її функціональність багатовекторно еволюціонує у бік широкого спектру гуманітарних цінностей. Для України це набуває особливої актуальності в контексті гострої потреби населення в різних типах психологічної допомоги через війну та її наслідки, що будуть ще довго даватися взнаки, і загальну слабкість державної системи відновлення ментального здоров'я нації, адже терапія паломництвом в цих умовах може стати доступним засобом масової духовної реабілітації.

Література

Бурдейна М.В. Використання нових медіа в релігійній комунікації. *Обрії друкарства*. 2018. № 1(6). С. 49-57.

Гадьо Н. Католицька Церква і комунікація : від слова до онлайн. *Теле- та радіожурналістика*. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка. 2014. № 13. С. 182-191.

Дубчак О.П. Концептуальна опозиція "свій" – "чужий" як базовий регуляторний фрагмент української мовної картини світу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*. 2011. № 5. С. 92-99.

Історія ікони Марії Повчанської / Емаус. URL : <https://emaus.com.ua/istoriya-ikony-mariyi-povchanskoyi> (дата доступу : 10.03.2024).

Климентова О.В. Вербальна сугестія та емоції (на матеріалі українських молитов) : [монографія]. Київ : Карбон ЛТД, 2012. 320 с.

Климентова О. Реклама у релігійній комунікації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип.23. Т. 2. С. 32-35.

Климентова О.В. Комунікативна об'єктивація Бога в українській релігійній рекламі : перцептивна модель. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70), № 4, Ч. 4. С. 210-218.

Литвин І. Релігійний туризм в Україні (90-ті рр. ХХ ст. сьогодення). *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки*. 2014. Вип.12. С. 280-287.

Емаус. Паломницько-туристичний центр. Паломництво в Сан Джованні Ротондо. Отець Піо. URL : <https://emaus.com.ua/palomnychestvo-v-san-dzhovanni-rotondo-otets-pio> (дата доступу : 10.03.2024).

Лісіна С., Керенович Л. Інформаційні ресурси забезпечення комунікації священнослужителів із парафіянами. *Sociology*. 2020. №23(6-7). Київ : Альтерпрес, 2003. 104 с.

Паломництво в Меджугор'є. URL : https://palomnyk.info/palomnytski_tury_medzhugorie (дата доступу : 10.03.2024).

Паломницька служба “Святині Православ'я” при храмі Свв. Косми і Даміана Київської єпархії. URL : <https://www.palomnik.in.ua/> (дата доступу : 10.03.2024).

Паломницький центр Матері Божої Неустанної Помочі. Паломницька програма в Меджугор'є. URL : <https://palomnyk.info/termaly/> (дата доступу : 10.03.2024).

Патріарший паломницький центр УГКЦ. URL : <https://pilgrimage.in.ua/patriarshyyu-> (дата доступу : 10.03.2024).

Патріарший паломницький центр УГКЦ (а). Відпочинок у Греції з паломництвом до св. Спиридона. URL : <https://pilgrimage.in.ua/vidpochynok-u-hretsii-z-palomnytstvom-do-sv-spyrudona-2/> (дата доступу : 10.03.2024).

Петрушкевич М. С. Релігійна комунікація у контексті масової культури : [монографія]. Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”. 2018. 408 с.

Прикарпатська громада розробила для туристів піші екскурсії до давніх храмів. 16.06.2023. URL : https://risu.ua/prikarpatska-gromada-rozrobila-dlya-turistiv-pishi-ekskursiyi-do-davnih-hramiv_n140221 (дата доступу : 10.03.2024).

РАФАЇЛ. Паломницький центр “Рафаїл”. URL : <https://rafail.com.ua/pilgrimage/> (дата доступу : 10.03.2024).

Релігійно-інформаційна служба України. URL : <https://risu.org.ua/> (дата доступу : 10.03.2024).

Свята гора – місце, що зближає нас із Богом / Львівська єпархія ПЦУ. URL : <https://uaoc.lviv.ua/parafiji/monastir-polozhennja-rizi-dm> (дата доступу : 10.03.2024).

Турист і паломник. Паломництво – це наближення до Бога. URL : <https://emaus.com.ua/palomnytstvo--tse-nablyzhennya-do-boga> (дата доступу : 10.03.2024).

Хетагурова Д.О. Світові тенденції розвитку релігійного туризму. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України” (м. Одеса, 10 квітня 2019 р.)*. Одеса : ОНЕУ, 2019. С. 359-362. URL : https://tourlib.net/statti_ukr/hetagurova.htm (дата доступу : 10.03.2024)

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Klymentova O. Religious Advertising: Ukrainian Frame; monographic. LAP LAMBERT Academic Publishing, International Book Market Service Ltd, member of OmniScriptum Publishing Group, 2019. 93 p.

Klymentova O. The main directions of communicative dynamism in the space of religious communication. *Ezikov Svyat*. 2019. Т.17, кн.2. <http://dx.doi.org/10.37708/ezs.swu.v17.i2.11>

Klymentova O. Ukrainian Religious Advertising: the evolutionary dynamics of semiotic code. *Proceedings of The 2nd World Conference on Research in Social Sciences*, 19-21 March, Budapest, Hungary, 2021. P. 9-21.

Klymentova O. Religious Advertising as an Evolutionary Form of Canonical Text Retelling. *Literary and Cultural Studies Series*. 2020. №10(1). P. 6-20.

Klymentova O., Soroka O. Ukrainian religious marketing: features of communication. *Лінгвістичні проблеми II. Научні текстові от юбілейна та міжнародна наука конференція „філологія та традиція и предизвикателства в новата реалност” (7-9 октомври 2021 г.)*. Благоевград, 2021. С. 296-301.

Klymentova O., Soroka O. Ukrainian christian marketing: communications, verbal positioning of religious services and goods. *Ezikov svyat*. 2022. Vol. 20. Issue. 2. P. 216-225.

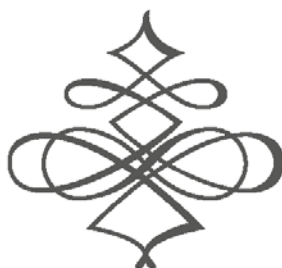
Klymentova O. Religious Advertising in Ukraine : Political and Social Contexts. *Cosmopolitan Civil Societies : An Interdisciplinary Journal*. 2022. №14(1). P. 32-48.

Seleznova et al. The battle for mental well-being in Ukraine : mental health crisis and economic aspects of mental health services in wartime. *International Journal of Mental Health Systems*. 2023. P. 17(28). <https://doi.org/10.1186/s13033-023-00598-3>

UNWTO Tourism Highlights, Edition 2010. URL : <http://lgtinfo.com.ua/images/stories/2010t.pdf> (дата доступу : 10.03.2024).

Розділ 9

**НЕОНАПРЯМИ ЛІНГВІСТИКИ
В СИНЕРГІЇ СУЧАСНОГО
ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ**

Тетяна Космеда

<https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

УКРАЇНСЬКА НЕОЛІНГВІСТИКА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЛАРИСИ ШЕВЧЕНКО

Написані в різний час, із урахуванням різних традицій, зібрані воєдино (та збережені в оригінальному форматуванні) вони [праці Л. Шевченко – Т. К.] репрезентують глибину, рельєфність наукової думки автора [Л. Шевченко – Т. К.], її оригінальні підходи до вирішення актуальних проблем мовознавства, мотивують тривалість творчого польоту
[Д. Дергач, Д. Сизонов (уклад.).
Лариса Іванівна Шевченко... 2014: 10]

*Посередній учитель розповідає. Хороший вчитель пояснює.
Чудовий вчитель показує. Геніальний вчитель надихає*
[Афоризми...]

У вітчизняній лінгвістиці простежуємо актуалізацію ювілейного чи критично-шанувального дискурсу [див., напр., Космеда 2023], “який зазвичай присвячений аналізу різних аспектів діяльності відомих мовознавців, що необхідно для всебічної репрезентації національної історіографії, характеристики національних наукових осередків чи шкіл, усвідомлення поступу національної науки” [Космеда 2017: 176] та зазвичай створюються з нагоди знакових ювілеїв певних вишуканих особистостей, представників еліти української нації. Під поняттям шанувально-критичний дискурс розуміємо дискурс, що містить аспектуальну чи всебічну оцінку діяльності окремої особистості, інколи з урахуванням фактів біографії: цей дискурс моделюється на основі постулатів учень щодо статусу критичного чи інтимізованого дискурсу, методологічних засад еголінгвістики, або Я-лінгвістики як актуального напрямку сучасного мовознавства [див.: Космеда 2022]. Як видається, наявність системи критично-шанувальних дискурсів про діяльність особистості, у яких містяться, зокрема, об’єктивні чи суб’єктивні, зазвичай й інтимізувальні оцінки, а також тексти, презентовані у формі різножанрової системи,

насамперед ідеться про спогади щодо досліджуваної особистості, аналіз її ідіостильового афористикону, щоденникового, мемуарного чи епістолярного дискурсу, якщо такий з'явиться, відповідні біографічні тексти та ін., у сукупності сформує его-текстовий простір про відповідну особистість, що дасть змогу змодельовати портрет цієї особистості.

Л. Шевченко, безперечно, входить до грона найвишуканіших та найавторитетніших українських мовознавців сьогодення, яка водночас активно популяризує українську науку за кордоном, оскільки належить і до знаних славістів. Критично-шанувальний дискурс про вчену репрезентовано в низці праць, зокрема, монографічному дослідженні “Лариса Іванівна Шевченко. Горизонтами модерної лінгвістики”, укладачами якої є, як видається, найталановитіші представники наукової школи знаної мовознавиці – Д. Дергач та Д. Сизонов [див.: Лариса Іванівна Шевченко 2014], а також в інших насамперед ювілейних публікаціях про мовознавицю. Зокрема, в одному із текстів, присвячених черговому ювілею члена-кореспондента НАНУ Л. Шевченко, Д. Сизонов слушно наголосив, що, “зважаючи на принципове ставлення Лариси Іванівни до статусу української мови в суспільстві як державної, її функціонального аналізу в різних типах комунікації, наголосимо на постаті Л.І. Шевченко ще і як великого патріота Української держави та українського Слова” [Стишов, Сизонов 2019: 15], із чим абсолютно погоджуємося, оскільки науковий і науково-дидактичний дискурс ученої наскрізь пронизаний лінгвопатріотизмом і націєцентризмом.

У 2024 році українська лінгвістика збагатилася ще однією важливою монографією Л. Шевченко – “Неолінгвістика в Україні: дослідницька перспектива” [Шевченко 2024], що вийшла у світ напередодні славного ювілею вченої. Вже сама назва праці засвідчує її важливість для національної науки. Спробуємо аспектуально схарактеризувати ідеї Л. Шевченко, викладені в тексті

зазначеної монографії, указати на їх перспективність для українського мовознавства, водночас звернувши увагу на деякі особливості ідіостилю науковиці, характерні риси наукової діяльності, зокрема активності щодо термінотворення, особлива увага до чіткого дефініювання лінгвістичних термінів, прагнення писати по-новому і про нове. Далі, цитуючи фрагменти тексту монографії, обраного для аналізу, у круглих дужках зазначатимемо відповідні сторінки.

Структура монографії, про яку йдеться, традиційна: вона складається з Передмови, що презентована українською (с. 7-9) і англійською (с. 10-12) мовами, а це засвідчує адресацію наукової студії й на зарубіжжя; п'яти логічно виокремлених розділів із відповідними параграфами, що чітко структурують працю, Списку літератури (с. 178-190), що містить 168 найменувань, із яких 62 – іноземними мовами, що демонструє лінгвістичний смак авторки та її наукову інтертекстуальність; а також інформації про авторку, що подана також українською і англійською мовами (с. 191), запропоновано й перелік праць Лариси Шевченко – це 50 найменувань (с. 192-196), що віддзеркалюють проблематику неолінгвістики.

У *Передмові* наголошено, що “сучасна наука як дієвий інструмент пізнання світу зосереджує увагу на нових, концептуально побудованих теоріях, методах, вимірах інтелектуального осягнення буття. Лінгвістика у сформульованій тезі є не тільки однією зі спеціальних форм наукового знання про слово та його репрезентативні системно-структурні рівні (від звуку / графеми – до тексту), але й моделлю мисленнєвої реальності” (с. 7). Дослідниця наголошує на важливості міжпредметних зв'язках сучасної лінгвістики, що стало аксіоматичним, і мотивує з'яву модерних мовознавчих учень, оскільки відбувається активний “пошук нових нестандартних підходів, методів, інтерпретацій об'єктивно динамічної природи, соціокультурних трансформацій, реального і прогностичного життя людини у світі та пізнаваному всесвіті” (с. 7), що й,

власне, демонструє авторка монографії. Актуалізовано надважливе питання сучасної норми української мови, що коливається, декларується її наближення до певного ідеалу – насамперед ідеться про норму стилістичну, а також, що важливо, різновекторність наукового потенціалу, нестандартність розв’язання мовознавчих проблем, певну конкурентність у просторі наукового пошуку.

У розділі 1 “*Неолінгвістика в ритмах часу й суспільної комунікації*” (с. 13-30), що складається з двох параграфів, висвітлюються питання, які сфокусовані (1) на визначенні поняття *неолінгвістика* й проєкції його на український дослідницький простір та (2) на огляді актуалізованої в праці проблеми, що сформульована як “неолінгвістика в контексті стилістичних дискусій XVI Міжнародного конгресу славистів”, де мовознавиця ділиться досвідом участі в названому Конгресі, коментує ті дискусії, які там відбувалися, окреслює перспективу розвитку стилістики в Україні. Неолінгвістика, на думку авторки монографії, ґрунтується на (1) дуалізмі традиційних парадигм, (2) інноваційних знаннях, (3) умінні зреалізувати принцип еволюціонізму, (4) спроможності презентувати абстрактне мислення, (5) прагнення до вироблення нової моделі наукової рефлексії (6) із урахуванням феномена інтелектуалізації літературної мови, (7) актуалізації синкретичного аналізу. Зазначене базується на (а) теорії функціоналізму, (б) панорамному осмисленні екстра- та інтралінвальних чинників, які (в) змінюються відповідно до трансформації дослідницького простору, що безперестанно розширюється.

Учена виокремлює найновіші на її переконання напрями сучасного мовознавства, зокрема, – це нейролінгвістичне програмування, комп’ютерне моделювання, лінгвістична експертиза, медіалінгвістика, юридична лінгвістика, політична лінгвістика, бізнесова лінгвістика, лінгвістична іміджелогія, PR-лінгвістика. Важливо, що “всі вони є синкретичними за природою і заповнюють вкрай

важливі для розуміння процесів розвитку соціальної людини наукові лакуни” (с. 15).

Слушною є думка дослідниці й про те, що розроблення теорії неолінгвістичних напрямів в українській лінгвістиці засвідчує певну *зрілість українського мовознавства*, тобто належну розробленість традиційних лінгвістичних напрямів як базових для подальшого розвитку лінгвістичних учень. Ґрунтовно випрацьовані теорії традиційного мовознавства проєктують їх трансформації в неолінгвістичні. Л. Шевченко пропонує таке визначення неолінгвістики: “Українська неолінгвістика (...) є об’єктивною науковою реальністю, що відображає загальні тенденції інтелектуального розвитку людини, її можливості адекватно та перспективно будувати, конструювати й осмислювати проблеми суспільного розвитку” (с. 23).

Розділ 2 “Лінгвістичні інтерпретації сучасних медіа: пошукова перспектива” (с. 31-75) присвячений окресленню проблематики одного з виокремлених неонапрямів сучасної української лінгвістики, що досить активно розвивається. Ідеться про *медіалінгвістику*. Науковиця логічно розвиває свої думки в 6-ти параграфах, що спроектовані: (1) на висвітлення української медіалінгвістики з урахуванням світової дослідницької парадигми; (2) на осмислення дискурсу української медіалінгвістики в просторі сучасної славістики; (3) на питання етики у “викликах” медійного тексту; (4) на учення про колороназви, які розглядаються у вимірі оцінних констант медіа (проблематика лінгвоаксіології); (5) на постулати соціальної культури, які належать до мотиваторів медійного інтертексту; (6) на медійну інтертекстуальність, що вимірюється в дослідницьких парадигмах сучасної лінгвістики. У текстовому просторі цього розділу актуалізуються такі важливі терміни, як *мовний портрет народу, світоглядна і психологічна зорієнтованість спільноти, оптимальний інструментарій для дослідження мови, ідеологема, модель медійної риторики, концептуалізована медійна реальність, маніпулятивні технології, мовна реальність в інтернеті та*

ін. На думку вченої, “кореляція українських і англійських термінів дозволяє говорити про них як про терміни-дублети, що відбивають реальний стан української філології” (с. 34). Але не зазначено, як сприймає це явище Л. Шевченко: позитивно, негативно чи як певна даність, адже в українському мовознавстві із цього приводу точаться гарячі дискусії. Приділено належну увагу термінам, що слугують для номінації стилю медіа, наголошено на їх омонімії, порівн.: *стиль масової інформації / стиль масмедіа / медійний стиль – публіцистичний стиль*. Це сьогодні проблемне питання: учені частіше в цьому ракурсі актуалізують усеохопний термін *дискурс*, оскільки медіатекст – це саме той текст, який щонайбільше занурений у життя. Викладаючи свої думки, дослідниця полемізує з відомими вченими, зокрема К.-О. Апелем, Ю. Габермасом, Г. Йонасом, М. Кастельсом, О. Шпенглером та ін.

Науковиця актуалізує й такий напрям мовознавства, як *лінгвістика кольору*, що має давню дослідницьку традицію, однак набуває неовиміру. Л. Шевченко наголошує, що “проблематика актуальних питань колористики визначає фахові напрями з питань, окремим сегментом якої є аналіз колористичної функціональності” (с. 49). Репрезентовано потенціал української словесної колористики, “соціальну моду на колір” та “асоціативний ресурс кольору”. До речі, ідеться й про розвиток одного з напрямів психолінгвістики – *лінгвістики асоціацій*. Розширення семантичної парадигми колороназв авторка праці пояснює чинником своєрідної інтегративної відповіді “на реалії об’єктивного світу” (с. 53). Названо кольори-символи відповідних політичних сил (предмет *політичної лінгвістики*), презентовано тенденції розвитку колірних конотацій, змодельованих аксіологічних смислів (проблематика *лінгвоаксіології*). Не оминула вчена й питання щодо “гри з базовими кольорами”, яка породжує “варіативність результатів комунікативних ефектів” (с. 53), проєктуючи матеріал й на аксіологічний вимір – “опозитивну симетрію (+) – мінуса (-)” (с. 54), що

репрезентує проблематику популярної нині *лінгвістики мовної гри*.

Актуалізовану в монографії метафору Р. Рорті “дзеркала природи” Л. Шевченко характеризує як осмислення “соціальної природи людини / суспільства, що рельєфно відображає, висвітлює сутності модерної цивілізації в її численних суспільних репрезентаціях” (с. 55). Дослідниця оперує поняттям *домінанта медійної інформації* й простежує, як зазначений чинник зреалізовується в мові медіа.

Цікавим є схарактеризований *вимір мовлення крізь призму історичного й психологічного часу* (с. 57), аналіз моделювання метафор “*вірусу сваволі та ілюзій*” (с. 60) та омовлення *комунікативних експресивів* (с. 61), а також вивчення своєрідності вербалізації *культурної пам’яті століть* (с. 64), омовлення *імпресіоністичної гри світла* (с. 64). Учена розмірковує про (а) множинність текстових інтерпретацій, (б) смислових перегуків, (в) матрицю проєкції на інтерпретацію інших текстів, (г) семантику “павутини”, “тканини” (с. 66), (г) інтелектуальні парадокси, (д) характеристики “тексту культури”, (е) такі актуальні поняття сучасної лінгвістики, як інтертекстуальність та прецедентність. Зокрема, *прецедентність* інтерпретовано як “явище життя, що може стати чи не може стати фактом культури” (с. 68), а *прецедентні тексти* розглянуто насамперед як “тексти впливу”. *Інтертекстуальність* – це, на думку Л. Шевченко, “трансльований код культури як система традиційних для людства цінностей матеріального і духовного характеру, відтак уточнення перебувають у сфері нетотожності параметрів культури людства й культури конкретного соціуму, їх кореляція в історії культури, оцінок певними суспільствами та ін.” (с. 68–69). Слушним є міркування про те, що медійний текст гіпотетично можна розглядати як інтертекст.

Розділ 3 “*Медійна лексикографія як дискурсивна модель розвитку мови*” (с. 76-112) презентує медійну лексикографію, власне, як новий лексикографічний напрям. Цей розділ містить чотири параграфи, де показано, (1) як розвивається

дискурсивна лексикографія в дослідницьких епістемах світової науки; (2) викладено погляди на медійну лексикографію українських і польських учених: ідеться, зрозуміло, насамперед про інноваційні проблеми; (3) під час створення зразків медійної лексикографії вчена наголошує, що нові слова інтерпретуються як маркери часу й соціальної перспективи, що цілком виправдано [див.: Медіалінгвістика 2014].

Увага дослідниці проектується й на дискурсивний пошук, який здійснюється у сфері *комп'ютерної лексикографії*, теорію і практику якої розробляють науковці Українського мовно-інформаційного фонду НАНУ під керівництвом акад. В. Широкова. Висвітлено нові лексикографічні проєкти, що презентують лексикони нових галузей знань з актуалізацією інтегральних засад комунікативістики. Проаналізовано словники термінів медіалінгвістики, динаміку змін, що простежується в системі цих термінів. Однак, як видається, варто було б залучити до аналізу й словник-довідник, укладений М. Яцемірською “Сучасний медіатекст” [Яцемірська 2005], оскільки оцінка цього словника таким висококваліфікованим фахівцем була б цікавою, зокрема й з огляду на проблему динаміки актуалізованих термінів. Прокоментовано те, що українська вишівська дидактика йде в ногу з українською наукою, розумінням важливості її неонапрямів. Позитивно відзначаємо роботу науковиці щодо укладання підручника з медіалінгвістики, написаного у співавторстві з Д. Сизоновим [див.: Теорія медіалінгвістики 2021].

Л. Шевченко докладно характеризує поступ й іншого неолінгвістичного напрямку – *юрислінгвістики*, “об’єктом вивчення якого є корелятивний зв’язок мови й права, а основні аспекти аналізу зосереджено навколо природи та функцій юридичної мови, правового врегулювання конфліктів, пов’язаних із різними аспектами функціонування мови, визначення соціально-мовних стратегій розвитку держави, лінгвістичних репрезентацій жанрово детермінованих юридичних текстів у законодавчій, дипломатичній, діловій та ін. сферах” (с. 84). Чітко прописано завдання

юрислінгвістики, а також мотивовано важливість словника термінів юрислінгвістики [Юрислінгвістика 2015], окреслено його концепцію та проблемні питання.

Схарактеризовано й поступ *лінгвістичної експертизи* в Україні, окреслено метамову цього неонапряму, базові поняття, що “корелюють із операційними категоріями *лінгвоекспертології* як напряму аналітичної роботи юрислінгвіста з текстом, його смисловими одиницями, мовними засобами та ін., тлумачення яких важливе для діагностики комунікації в юридичній площині” (с. 89). Безперечним досягненням української науки є і підручник із *лінгвістичної експертизи*, створений за наукової редакції Л. Шевченко [Лінгвістична експертиза 2021]. Важливий фрагмент цього видання – докладний аналіз типів експертиз, “у яких сформульовано межі фахової роботи лінгвіста-експерта” (с. 89). У ситуації російсько-української війни в Україні виникла гостра потреба на здійснення лінгвістичних експертиз медійних текстів, що не завжди коректно висвітлюють дійсність або й відкрито актуалізують заклики до війни, подають негативну інформацію, що фальсифікують реальність. Безперечно, неословники базуються на постулатах функційної прагматики. Учена актуалізує засадничі погляди на цю проблему низки зарубіжних учених (М. Банько, Дж. Вільямс, М. Гроховські, П. Смігородські та ін.).

Завжди актуальними залишаються проблеми фіксації та опису нових слів та виразів. Л. Шевченко торкнулася й цієї проблеми, схарактеризувавши принципи роботи над серією словників “Нові слова і фразеологізми в українських медіа”, укладачем яких є, крім Л. Шевченко, Д. Сизонов (2017-2023) [див.: Шевченко, Сизонов 2017; Шевченко, Сизонов 2018. Ч. 1; Шевченко, Сизонов 2019. Ч. 2; Шевченко, Сизонов 2020. Ч. 3; Шевченко, Сизонов 2021. Ч. 4; Шевченко, Сизонов 2022. Ч. 5]. Шість випусків цього словника надзвичайно важливі для розуміння тенденцій щодо розширення лексико-фразеологічного пласту української мови, змін у творенні семантики і прагматики: лексикон ще чекає на дослідників, які планують здійснити

багатоаспектний опис новітніх процесів, які відбуваються в просторі української лінгвокультури, а тому цінність цих видань дуже виразна, зокрема в проєкції на майбутній панорамний опис динаміки лексико-семантичної системи української мови ХХІ століття.

Розділ 4 “Інноваційні дослідження в юрислінгвістиці та лінгвоекспертології” (с. 113-158) сфокусований також на розгляді системи актуальних проблем, зокрема, презентовано (1) ”епіцентр” гуманітарних досліджень у західній юрислінгвістиці; (2) діяльність Київського національного університету імені Тараса Шевченка щодо створення концептуальної моделі компетенцій із юрислінгвістики та лінгвоекспертології; (3) особливості вербалізованої свідомості, що виявляється під час експертного аналізу у фокусі можливих інтерпретацій тексту; (4) лінгвоекспертизу усного та писемного тексту з урахуванням системи критеріїв аналізу, а також (5) своєрідність лінгвістичної експертизи медіатексту на основі низки критеріїв фахової аргументації. Авторка монографії, крім того, звертає увагу на формування *судової лінгвістики та юридичного перекладу*, що розвиваються в межах юрислінгвістики, та конкретизує завдання цих неонапрямів.

Запропоновано міркування щодо методики укладання *англо-українських слівників мови права* [див.: *Англо-український... 2007; Новий... 2009; Сучасний... 2013; Англо-український... 2013*]. Надано новаторське розуміння тексту як цілісно представленого фрагменту вербалізованої особистості / соціуму. Вихідною умовою ностритифікації цього типу тексту “є розуміння його природи як вербальної комунікації певної сфери – наукової, офіційно-ділової, медійної, художньої чи розмовної, що визначено класичними класифікаціями в мовознавстві” (с. 135). Наголошено, що для правильного аналізу тексту важливо враховувати низку чинників: (а) комунікативну установку, (б) передбачуваний ефект, (в) свідому “гру” зі словом, (г) психотип комуніканта, (г) можливу стилізацію та (д) інші ситуативні характеристики часу творення тексту. Звернено увагу й на нові терміни, що

актуальні для здійснення лінгвістичної експертизи певної інформації, розміщеної в соціальних мережах. Інтернет-комунікацію дослідниця інтерпретує як “гіпертекст, окремі локуси якого вичленовуються й досліджуються мовознавцем”, який змушений послідовно враховувати “інтра- та екстралінгвістичні критерії опису системно організованих мовних явищ” (с. 137). Важливо також, що докладно схарактеризовано механізми здійснення різних типів експертизи, запропоновано відповідні методики цього виду лінгвістичної діяльності.

У Розділі 5 “Перспективний пошук в інноваційній лінгвістиці” (с. 159-177), що завершує монографію, розглянуто (1) дослідницький потенціал у лінгвістичній іміджелогоїї, а також схарактеризовано (2) когніцію зумовленостей між медійним кларизмом і масовою мовною свідомістю. Авторка монографії моделює оригінальні образні вирази, що доречно вплітаються в науковий текст, наприклад, “час авантюрних пригод”, “нерв дискусійних проблем” (с. 161) та ін. Простежуємо окреслення семантичної сутності поняття *лінгвістична іміджелогія* (с. 164-165). Схарактеризовано засади створення словника термінів і понять іміджелогії, що також укладений представниками лінгвістичної школи Л. Шевченко [див.: *Лінгвістична іміджелогія 2023*]. Наголошено на *синкретизмі лінгвоіміджелогії*, описано принципи моделювання *іміджевого тексту*, що доповнює традиційну класифікацію текстів. Розкрито сутність *концепції кларизму*, що розроблена М. Кузьмінім та ґрунтується на ідеї поширеності *метафори світла* (с. 169). Цілком доцільно запропоновано авторські міркування про концепцію У. Еко, у якій висвітлено “доказові аргументи на користь кларистичності, світлонаповненості, осаянності, сонцесаянності, “променистості” світовідчуття людини...” (с. 170). Авторка монографії докладно розмірковує про вияв *медійного кларизму*, “естетика якого, безумовно, спирається на традицію та культуру, але водночас має власний критерій цінності – комунікативну ефективність” (с. 177). На цій фразі текст

монографії завершується. Однак, як видається, цю ґрунтовну наукову розвідку бажано було б завершити *Висновками* або *Післямовою*, а також оформити варто було б укласти *Показчик імен* і *Показчик термінів*, що допомогло б у її використанні.

Як видається, важливість розглядуваної монографії для української науки невимірна, без сумніву, вона буде перевидаватися. І в цьому аспекті праця має перспективу не лише в доповненні особливостей поступу виокремлених у цій монографії неонапрямів, але й дескрипцію тих, формування і поступ яких відбувається в українському мовознавстві, наприклад, *українська теолінгвістика* [Піддубна 2019; Піддубна 2020]; *граматика оцінки* [Халіман 2019; Халіман 2020], а також *контрастивна граматики оцінки* [Ковтун 2021; Kovtun 2021]; учення про третій вимір комунікативної лінгвістики – *вербалізацію невербаліки* [Осіпова 2019; Осіпова 2021], а також про *лінгвопсихоакцентуацію елітарної мовної особистості* [Папіш 2022; Папіш 2023], набуває актуалізації і *українська термінографічна критика* [Петрова 2021; Петрова 2024] та ін., що також, відповідно, потребують лексикографічного осмислення та проєктування на практику викладання у вищій школі.

Висновки

Виклад теорії української неолінгвістики базується на послідовному зіставленні актуальних учень українських та зарубіжних дослідників, аналіз розвитку нових напрямів в Україні здійснюється в порівнянні з подібними тенденціями, що простежуються в зарубіжній лінгвістиці. Презентовано досвід розроблення теоретико-методологічних засад неонапрямів, що накопичений у межах наукової школи Л. Шевченко. Насамперед ідеться про медіалінгвістику, юрислінгвістику, комп'ютерну лексикографію, лінгвістичну експертизу, лінгвістичну іміджелогію. Наукова школа авторки монографії забезпечила й науковий інструментарій зазначених напрямів (підготовано систему термінологічних словників), а також відповідних підручників для вишів

України, оскільки схарактеризовані неонапрями є предметом авторських курсів чи дисциплін за вибором: напрацювання Л. Шевченко та її наукової школи стали ґрунтовним джерелом для їх опрацювання у вишах України. Монографія Л. Шевченко корисна для учених-мовознавців, зокрема й докторантів, магістрантів та студентів, викладачів, а також експертів, юристів, медійних працівників, іміджмейкерів, лексикографів та термінографів.

“Неолінгвістика в Україні: дослідницька перспектива” – надзвичайно актуальна праця, що, безперечно, стимулюватиме думку науковців-лінгвістів, сприятиме належному переосмисленню методологічних засад сучасного мовознавства, усвідомленню новітніх процесів, що відбуваються в мовленні, комунікативній практиці, а також розумінню потреби постійного пошуку нового.

Л. Шевченко належить до (1) авторитетів української мовознавчої науки, еліти національної лінгвістики, чий науковий доробок має безперечний вплив (2) на вироблення нових концепцій у вітчизняній лінгвістиці, (3) на розвиток української лінгвофілософії, (4) на розбудову авторської наукової школи, а також (5) на підвищення значущості київського наукового осередку. Л. Шевченко (6) володіє унікальним науковим стилем, що (7) презентує своєрідні стратегії і тактики авторського викладу матеріалу, демонструє вміння (8) ретельно працювати над дефініціями термінів – і нових, і усталених, актуалізуючи нове їх прочитання, (9) моделювати неповторні авторські метафори чи афоризми, характерну інтертекстуальність, (10) відображаючи націєцентризм, чуття векторів розвитку української мови. Простежуємо прозорливість у баченні сучасного української лінгвістики та її майбутнього. Базовими засадами лінгвофілософії Л. Шевченко є принципи функціоналізму, глибокого розуміння динаміки мови, її залежності від екстра- та інтралінгвістичних чинників, міжмовних контактів, ролі психолінгвістичних засад у розумінні мовленнєвих процесів та ін. Праці Л. Шевченко спонукають її послідовників, учнів, усю когорту українських учених на плідну дослідницьку роботу,

оскільки, як говорить афоризм, наведений як епіграф, *надихають саме геніальні вчителі, геніальні вчені, до яких уналежнюємо члена-кореспондента НАН України, знаного професора, доктора філологічних наук Л. Шевченко. Як видається, потребує докладного опису й діяльність розбудованої мовознавицею власної лінгвістичної школи.*

Література

Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права : близько 70000 термінів / Упорядн. В.І. Муравйов [та ін.] ; за ред. В.І. Муравйова, Л.І. Шевченко. Київ : Арій, 2019.

Англо-український юридичний словник : Близько 75000 термінів / За ред. Л.І. Шевченко, В.І. Муравйова ; науковий переклад і редагування: Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова, О.І. Хом'як та ін. Київ : Арій, 2007.

Афоризми про освіту і знання. URL : <https://kpi.ua/aphorism-education%20> (дата доступу : 10.04.2024).

Ковтун О.В. Контрастивна граматики оцінки: проблема тлумачення ключових термінів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 4. Ч. 2. С. 150-156.

Космеда Т.А. Критично-шанувальний дискурс : Віталій Русанівський у часопросторі української науки. *Лінгвістичні дослідження*. 2023. Вип. 59. С. 153-168.

Космеда Т.А. Українська Я-лінгвістика : мовна особистість Л.А. Лисиченко в персональному дискурсі (на матеріалі мемуарів "І на тім рушникові..."). *Лінгвістичні дослідження*. 2023. Вип. 58. С. 53-78.

Космеда Т.А. Функційне навантаження наукової мовознавчої школи в сучасному просторі університетської системи. *Лінгвістичні студії*. 2017. Вип. 34. С. 176-183.

Лінгвістична експертиза : підручник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2021.

Лінгвістична іміджологія : словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Ю.Б. Дядищева-Росовецька, Д.Ю. Сизонов, Л.В. Шулінова ; / за ред. Л.І. Шевченко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023.

Медіалінгвістика : словник термінів і понять / укл. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014.

Новий українсько-англійський юридичний словник : близько 50 000 термінів / Упоряд. В.І. Муравйов [та ін.]; / За ред. Л.І. Шевченко, В.І. Муравйова. Київ : Арій, 2009.

Осіпова Т.Ф. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі : феномен вербалізації невербаліки : [монографія] / Передне слово, наук. ред. проф. Т.А. Космеди. Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2019.

Осіпова Т.Ф. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі : феномен вербалізації невербаліки : автореф. дис. ... докт. філол. наук. Одеса, 2021.

Папіш В.А. Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості : теорія, історія, дискурсивна практика : монографія. / Передне слово, наук. ред. проф. Т.А. Космеди. Вінниця-Ужгород : Поліграфоцентр : “Ліра”, 2022.

Папіш В.А. Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика : реферат докт. ... філол. наук. Одеса, 2023.

Петрова Т.О. Українська термінографічна критика : історія, теорія, практика : реферат докт. ... філол. наук. Одеса, 2024.

Петрова Т.О. Українська термінографічна критика: становлення, розвиток та перспектива (на матеріалі критичної оцінки термінологічних словників) : [монографія] / Передне слово, наук. ред. проф. Т.А. Космеди. Харків : Майдан, 2021.

Піддубна Н.В. Теорія теолінгвістики : феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.) : автореф. дис. ... докт. філол. наук. Одеса, 2020.

Піддубна Н.В. Теорія теолінгвістики : феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.) : монографія / Передне слово, наук. ред. проф. Т.А. Космеди. Харків : Майдан, 2019.

Тишов О., Сизонов Д. Неолінгвістичні ідеї та інноваційні концепції Лариси Шевченко. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. XXXVIII. С. 8-23.

Сучасний англо-український, українсько-англійський словник. Понад 100000 слів і словосполучень / Уклад. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, І.В. Шматко. Київ : Арій, 2013.

Теорія медіалінгвістики : підручник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021.

Халіман О. В. Граматика оцінки : морфологічні категорії української мови: монографія / Передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків : Майдан, 2019.

Халіман О. В. Граматика оцінки : морфологічні категорії української мови : автореф. дис. ... докт. філол. наук, Одеса, 2020.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2017.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2018. Ч. 1.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2019. Ч. 2.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2020. Ч. 3.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов ; відп. ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021. Ч. 4.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов ; відп. ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2022. Ч. 5.

Шевченко Л. Неолінгвістика в Україні: дослідницька перспектива: [монографія]. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Лінгвістична експертиза : Підручник / За ред. Л.І. Шевченко. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2021.

Юрислінгвістика: словник термінів і понять / укладачі : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко / За ред. проф. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2015.

Яцемірська М.Г. Сучасний медіатекст : Словник-довідник. Львів : ПАІС, 2005. 128 с.

Kovtun O. V. Professional discourse of contrastive grammar textbooks: the problem of interpretation of key terms. *Communicative-pragmatic, normative, functional parameters of the professional discourse* : [collective monograph]. Lviv-Toruń : Liha-Pres (SENSE), 2021. P. 97-116.

Ольга П'ятецька

<https://orcid.org/0000-0002-8620-7445>

Станіслава Овсейчик

<https://orcid.org/0000-0001-7156-8929>

ЮРИСЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ПРОФЕСОРА ЛАРИСИ ШЕВЧЕНКО

Актуалізація вивчення мови в контексті культурно-філософської інтерпретації, антропоцентризму, функціоналізму, прагматизму, становлення когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми зумовили процес інтеграції наук та появу низки новітніх галузей і дослідницьких напрямів міждисциплінарного характеру. Серед них чільне місце посіла *юридична лінгвістика* або *юрислінгвістика*, яка виникла в результаті синкретизму мови та права. В центрі уваги цього актуального наукового напрямку є розгляд мови як важливого інструменту регулювання правових відносин та реалізації ефективної фахової комунікації юристів. Взаємозв'язок правової сфери з мовною полягає в тому, що право, яке "...матеріалізується саме мовними засобами (словесними знаками у вербально-синтаксичних конструкціях), не може розвиватися й удосконалюватися без вправного застосування різноманітних мовних ресурсів, що обслуговують усі сфери юриспруденції в її широкому розумінні. ...Водночас лінгвістика, вивчаючи специфіку правничого мовлення на всіх мовних рівнях (лексичному, граматичному, стилістичному тощо) та виявляючи закономірності застосування мовних засобів у юридичних текстах різних стилів і жанрів, може допомогти в пошуках оптимальних мовних засобів і мовних конструкцій для висловлення правової думки в усіх її проявах" [Артикуца 2020: 11]. Тож об'єктом юрислінгвістики є мова, яка функціонує в правотворчій, правозастосовній, науково-

освітній та судочинній галузях і охоплює досить широкий спектр лінгво-правових проблем, зокрема: тлумачення, інтерпретацію та мовне вдосконалення текстів законів, проведення лінгвістичної експертизи юридичних документів, жанрово-стилістичні особливості мови законотворчості, судочинства, нотаріату; аналіз та систематизацію юридичної термінології; культуру усного публічного мовлення юристів тощо. Одним із теоретичних завдань цієї наукової галузі є кореляція, побудова системних зв'язків між лінгвістичним і правовим дискурсами. Також до основних завдань юридичної лінгвістики можна віднести “дослідження конфліктного тексту, обґрунтування принципів юридичного врегулювання мовних конфліктів, аналіз лінгвістичних аспектів функціонування державної мови в різних комунікативних сферах (мова бізнесу, мова екології, мова політики та ін.), розробка терміносистеми юридичної мови (мови закону), здатної обслуговувати спеціальну правову комунікацію, <...> лексикографічне та перекладацьке забезпечення юридичної діяльності та ін.” [Юрислінгвістика 2015: 141-142].

Як відомо, будь-яка нова наука отримує статус самостійної за умови значної кількості спеціальних розробок щодо її проблематики. Доказом того, що юридична лінгвістика вже сформувалася як окрема новітня гуманітарна галузь, є численні праці, опубліковані як в Україні, так і за її межами, у яких проаналізовано юрислінгвістичні питання теоретичного й практичного характеру. Наукові розвідки вітчизняних учених щодо взаємозв'язку права та мови, на думку дослідниці О. Мінченко, можна розділити на “три групи, у яких акцентовано на: а) лінгвістичному аспекті функціонування та розвитку права; б) правовому аспекті функціонування та розвитку права; в) психологічних, соціологічних або антропологічних аспектах. Мова є засобом їх пізнання в межах правової системи [Мінченко 2020: 386]. Важливу роль у становленні та розвитку української юридичної лінгвістики як інноваційної наукової галузі 21 ст. відіграли

праці таких учених-юристів і вчених-мовознавців, як: З. Тростюк, М. Антонович, О. Сербенська, О. Доценко, С. Хижняк, Я. Радецька, Н. Артикуца, Ю. Прадід, В. Посмітна, С. Головатий, Л. Пелепейченко, І. Філіпчук, Л. Чулінда, М. Коржанський, О. Копиленко, М. Мацкевич, А. Токарська, О. Підпригора, Є. Харитонов, Т. Подорожна, Л. Шевченко, Д. Сизонов, А. Красницька, Л. Компанцева, Б. Ажнюк, Л. Ажнюк, О. Шаблій, К. Шугріна, О. Діомідова та інші. Варто зазначити, що 2001-2006 роки були доволі плідними щодо публікацій, присвячених юридичній лінгвістиці, у яких основну увагу було зосереджено на визначенні місця юрислінгвістики як навчальної дисципліни та гуманітарної науки серед інших наук. Зокрема, у 2002 році було видано навчальний посібник Ю. Прадіда “Вступ до юридичної лінгвістики”, який отримав багато схвальних відгуків від рецензентів, пропозицій, викликавши дискусії щодо окремих положень і подальших пошуків у цій науковій галузі. Також у цей період в Україні з'являються перші дисертаційні праці з юридичної лінгвістики, “...які умовно можна об'єднати під рубриками “Мовні проблеми права” і “Правові проблеми мови”. Першою ластівкою юристів була кандидатська дисертація З. Тростюк “Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України” (2000). ...Усього ж із початку ХХІ ст. українські вчені захистили 16 кандидатських дисертацій із юридичної лінгвістики, з яких сім – з лінгвістики і дев'ять – з права. Дисертаційні праці юристів присвячені проблемам, пов'язаним з удосконаленням лінгвістичного забезпечення розвитку юридичної науки та освіти (В. Радецька, С. Зархіна), правотворчої (З. Тростюк, С. Кравченко, Л. Рапацька, Є. Ткаченко) і правозастосовної практики (Л. Чулінда, П. Балтаджи), судочинства (М. Леоненко). Об'єктом досліджень лінгвістів є правові проблеми української мови в різні історичні епохи (О. Данилевська, С. Яременко), мовне забезпечення законодавчих процесів (В. Рогожа, Н. Коваль, О. Білоусова), судова комунікація (О. Дьомкіна, О. Діомідова)” [Прадід 2011: 33-34].

Продовженням наукових розробок із юрислінгвістики стали сучасні дисертаційні дослідження: докторська дисертація Н. Оніщенко “Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи” (2002), присвячена з'ясуванню сутності, структури, функцій, вербальних особливостей правової системи в умовах правової та соціально-демократичної держави; кандидатська дисертація М. Вербенець “Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування” (2004) під керівництвом професора Лариси Шевченко, в якій дослідниця зосередила увагу на особливостях формування, розвитку та функціонування юридичної термінології в українській юридичній терміносистемі; докторська дисертація О. Мінченко “Юридико-лінгвістична теорія правознавства” (2020), у якій юридико-лінгвістичні аспекти розуміння права висвітлено через його взаємозв'язок із мовою, а також через трьохелементну структуру права (суб'єкт, об'єкт, засоби); кандидатська дисертація А. Ляшука “Мова як засіб вираження права” (2021), де здійснено комплексне дослідження мови права з огляду на особливості її функціонування в сучасному суспільстві з урахуванням комунікативного, знаково-символічного та концептуального рівнів тощо.

Проаналізуємо далі проблематику новітніх юрислінгвістичних студій українських і зарубіжних мовознавців 21 ст. та, зокрема, наукові праці з юридичної лінгвістики та лінгвоекспертології професора Лариси Іванівни Шевченко.

Перш ніж говорити про наукові здобутки Лариси Іванівни в галузі юрислінгвістики, хотілося б зазначити, що її наукова діяльність є багатогранною та різноаспектною. Передусім вона стосується дослідження медійної комунікації, що дало можливість виокремити лінгвістичний неонапрямок – медіалінгвістику та впровадити в освітній процес Київського національного університету імені Тараса Шевченка в 2013 році нову спеціалізацію “Медіалінгвістика”. Також Л. Шевченко розробила теорію інтелектуальної еволюції

української літературної мови, науково-теоретичні засади якої висвітлено в монографії “Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу” (2001) і навчальному посібнику “Проблеми інтелектуальної еволюції української літературної мови” (2015). Крім того, вона є автором численних наукових статей, навчально-методичних праць із функціональної стилістики, присвячених різноманітній проблематиці: “Це і стилістика мовних засобів, теоретичні питання з функціональної стилістики, пошуки наукової інтерпретації поняття *стиль / функціональний стиль*, стильові риси жанрового синкретизму, ідіостилістика, проблеми статусу національної мови в стилістичному аспекті, стилістична норма та багато інших питань, які допомагають сучасному лінгвісту осягнути сутність модерного стилістичного знання. Ці та інші проблеми були вміщені до монографічної праці “Горизонтами модерної лінгвістики” (2014)” [Стишов, Сизонов 2019: 17].

Щодо розвитку юрислінгвістичного напрямку в Україні, то на окрему увагу заслуговує лексикографічна діяльність професора Лариси Іванівни Шевченко. Серед її основних юрислінгвістичних праць варто виокремити такі лексикографічні видання, як: “Англо-український юридичний словник: близько 75000 термінів” (2007); “Новий українсько-англійський юридичний словник: близько 50000 термінів” (2009); “Англо-український, українсько-англійський юридичний словник: близько 70000 термінів” (2010); “Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права: близько 70000 термінів” (2010); “Юрислінгвістика. Словник термінів і понять” (2015), укладачами якого є Л. Шевченко, Д. Дергач, Д. Сизонов, І. Шматко. Так, у 2012 році проф. Лариса Шевченко стала Лауреатом Премії імені Тараса Шевченка Київського національного університету імені Тараса Шевченка за значні досягнення та вагомий внесок в українську лексикографію.

До важливих напрямів юридичної лінгвістики належить лінгвістична експертиза, спектр завдань якої є доволі

широким. Одним із основних завдань, на думку дослідниці Л. Ажнюк, “... є оцінка тих чи інших фактів мовлення в контексті існуючої в суспільстві системи мовних норм і приписів з опорою на отримані теоретичною лінгвістикою знання про структуру й функціонування мови” [Ажнюк 2012: 48], тобто експерт має викласти лінгвістичну правду юридичною мовою. У зв'язку зі збільшенням конфліктних ситуацій і відповідно кількості запитів на проведення експертних досліджень, у яких мова є найважливішим інструментом регулювання суспільних відносин, виникла необхідність розробки чітких правил і принципів правового регулювання використання мови в суспільстві. Варто зазначити, що сьогодні чимало правових конфліктів виникає в масмедійній сфері у зв'язку зі справами про дифамацію – поширення недостовірної інформації в усній чи писемній формах, що завдає моральної шкоди особі, принижує її честь та гідність, шкодить діловій репутації. Щоб підтвердити факт дифамації, необхідно передусім “довести, що при поширенні недостовірних відомостей були названі конкретні прізвище, ім'я, назва організації або фірми. Дифамацією вважається тільки інформація, повідомлювана третій особі” [Юрис-лінгвістика 2015: 40]. До основних питань, на які має дати чітку відповідь фахівець, що проводить лінгвістичну експертизу, можна віднести такі: чи наявні в аналізованому тексті відомості, які негативно характеризують особу, установу, організацію, компанію; чи є в тексті інформація про суб'єкт чи об'єкт, виражена в брутальній принизливій формі; як саме подано таку інформацію: у формі оцінного судження, припущення, фактологічного твердження тощо. Безперечно, кожне з цих питань потребує ретельного вивчення ситуації та аналізу з урахуванням того, що зміст висловлення може виражатися як в експліцитній, так і в імпліцитній формах, і тому надзвичайно важливо для експерта віднайти та аргументувати приховані смислові компоненти тексту.

Очевидним є той факт, що освіта в Україні потребує кардинальних змін і модернізації відповідно до викликів

сьогодення та вимог ринку праці. Для цього вкрай необхідно створити всі умови для підготовки компетентних фахівців та здобуття знань з інноваційних наукових галузей, до яких належить і юридична лінгвістика. Першим кроком на цьому шляху є запровадження у вишах нових освітніх програм і спеціальностей. Однією з перших, хто ініціював відкриття нової освітньо-професійної програми “Українська мова та юрислінгвістика, англійська мова” та спеціалізації “Лінгвістична експертиза” в Навчально-науковому інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, є професор Лариса Іванівна Шевченко. Ця освітньо-професійна програма розроблена відповідно до всіх чинних нормативно-правових документів України, відповідає європейським стандартам та має на меті “підготовку фахівців з української мови та юрислінгвістики, що передбачає філологічну роботу з українсько- та англомовними текстами юридичної комунікації, здійснення фахової аналітики в соціальних сферах – юрислінгвістичної та юрисконсультативної діяльності. Юридичний текст при цьому розглядається з погляду регулятивів мовно-комунікативної оцінки у проблемній ситуації – творення тексту, його редагування, аналізу, лінгвістичної експертизи та ін. у різних типах і формах правовідносин та юридичних колізій” [Шевченко, Сизонов 2021: 13]. Вищеназвана освітньо-професійна програма здатна забезпечити студентів необхідними знаннями для подальшої роботи в державних установах, юридичних фірмах і компаніях, судово-експертних бюро, досудових спеціалізованих органах, адвокатських конторах тощо. В межах програми передбачено вивчення таких нормативних дисциплін: “Українська правнича термінологія”, “Історія української та світової юрислінгвістики”, “Стилістика юридичного тексту”, “Основи лінгвоекспертної діяльності”, “Жанри юридичної комунікації” тощо, а також дисципліни вільного вибору в межах відповідних спеціалізацій, зокрема: “Лексико-фразеологічні параметри конфліктного тексту”, “Бізнес-комунікація в контексті юрислінгвістики”, “Медійна

комунікація в мовно-правовому аспекті”, “Юрислінгвістичний аспект копірайтингу”, “Мовно-правовий аспект дипломатичного спічрайтингу”, “Лінгвістичні аспекти медіаекології” та ін. З метою успішного впровадження програми та забезпечення в подальшому ефективного викладання навчальних дисциплін із нової спеціалізації у 2021 році було видано підручник “Лінгвістична експертиза” (Л. Шевченко, Д. Сизонов). У Передмові до підручника автори зазначають, що авторська концепція цього видання “...зорієнтована на перспективу розвитку наукового знання щодо проблематики функціонування мови в юриспруденції. Водночас проблематика книги зосереджена на практичних аспектах фахової діяльності лінгвіста-експерта, можливостях ідентифікації конфліктного тексту, його мовних репрезентаціях, можливих аргументах у диспозиції *оцінке судження – твердження* та ін.” [Шевченко, Сизонов 2021: 12-13]. Структурно-змістове наповнення підручника охоплює обґрунтування юридичного статусу лінгвістичної експертизи як в Україні, так і за її межами; розгляд типів лінгвістичних експертиз за різними критеріями; опис методик судових експертиз, спеціальних методик, методик лінгвіста-експерта; спеціальний лінгвоекспертний аналіз тексту та словник основних операційних термінів лінгвіста-експерта. Підручник інтегрує знання із судової та законотворчої комунікації, формує вміння та навички здійснення експертних досліджень юридичних текстів, зумовлених альтернативними варіантами їхньої інтерпретації, що є доволі поширеним явищем, доказом чого є численні запити на проведення лінгвістичних експертиз.

Щодо світової юридичної лінгвістики, то вона почала активно розвиватися ще на початку минулого століття. Її основним здобуткам і напрямам проф. Лариса Шевченко присвятила низку своїх статей, а також окремий розділ монографії “Неолінгвістика в Україні: дослідницька перспектива” (2024), де дослідниця розглядає різні підходи до вивчення цього перспективного новітнього напрямку сучасних гуманітарних наук у західних країнах,

зосереджуючи увагу на “...лінгвістичній інтерпретації юридичного тексту; визначенні стилістичних функцій слова у правовому контексті; аналізі термінологічних та мовних одиниць, типових для законодавчої, дипломатичної та ділової сфери документа; розгляді писемного чи усного офіційного висловлювання, зокрема й з погляду мовознавчої оцінки (лінгвістична експертиза); комплексній інтерпретації медійного тексту в правовому полі та ін.” [Стишов, Сизонов 2019: 14]. Так, у статті “Юрислінгвістика в епіцентрі західної науки: проблеми і перспективи” проведено ретроспективний аналіз юрислінгвістики в контексті західної науки, де за пів століття вона сформувалася як “<...> неогалузь знань, насамперед, міждисциплінарна, міжкультурна, контрастивна та різноаспектна” [Шевченко, Сизонов 2022: 31]. Еволюцію юрислінгвістичного знання в західному науковому осередку в статті простежено за провідними науковими центрами США, Франції, Канади, Німеччини, Великої Британії, Польщі та Чехії. Передумовами формування та становлення цього нового напрямку в західній науці “... слугували важливі для механізмів функціонування соціумів потреби в аналізі правових і соціальних комунікативних практик та відповідний науковий синкретизм трьох наук – лінгвістики, правознавства та філософії [Шевченко, Сизонов 2021: 15]. Одним із засновників юридичної лінгвістики вважається німецький дослідник А. Подлех, який увів у наукову мову термін “юридична лінгвістика” (1976). Учений перший визначив пріоритети цього напрямку, спрямовані на потреби сучасного комуніканта в дуалістичному взаємозв'язку мови та права, зокрема, мова права та державна політика: юридична мова має відображати правову реальність держави, точно передавати зміст та значення соціальних і державо-правових явищ. На думку дослідника, юридична термінологія втрачає свою дефінітивну точність за умови невідповідності семантики та смислової неоднозначності, тому вона повинна мати чітку лексикографічну системність та бути зрозумілою в метамові юриста; не менш важливою є граматична правильність в організації юридичної мови, яка

має бути лаконічною, оскільки перенасичення тексту мовними одиницями може призводити до неточності в розумінні мовної комунікації; проєкція мови права на соціум: юридична мова має стати не лише засобом ділової комунікації, а й інструментом у професійній юридичній діяльності; мова як інструментарій для доведення конфліктності тексту, тобто юрислінгвіст і лінгвіст-експерт можуть використовувати мову як доказову базу під час аналізу мовних конфліктів, правових колізій тощо [Шевченко 2024: 118]. У 2000-ті рр. з ініціативи Інституту німецької мови було проведено конференцію “Sprache und Recht”, за результатами якої видано збірник наукових праць, а також ухвалено рішення щодо впровадження інноваційного проєкту “LSP for Law”, що покликаний віртуалізувати юридичну мову та виробити критерії сучасних тенденцій розвитку юрислінгвістики в Інтернет-просторі. Німецькомовні роботи останніх років зосереджують увагу на мові законів, мові судових рішень, мові юридичної науки та експертиз [Шевченко, Сизонов 2021: 35-36].

У США одним із фундаторів юридичної лінгвістики вважається П. Тієрса, який є водночас і засновником Вищої школи судової експертизи Лойольської школи права. Він розвинув “тезу про необхідність стилістичного знання для сучасної юридичної комунікації, зокрема, у судовій практиці та адвокатській діяльності” [Шевченко, Сизонов 2022: 33]. Саме в американській науковій мові вперше почали використовувати термін “функціональний стиль права”, що “...забезпечує юридичну діяльність держави та <...> передбачає роботу з текстами різних типів комунікації в їх взаємозв'язку з правом, аналіз стилістичного ресурсу в дипломатичних, бізнесових, звітно-фінансових документах, пошук та пояснення мовностильових помилок у конфліктних текстах та ін.” [Там само: 34]. Також варто згадати імена таких відомих американських юрислінгвістів, як Дж. Аткінсон, Дж. Ейнсворт, П. Дрю, Р. Шай та інших.

Юридична лінгвістика в Канаді передусім пов'язана з ім'ям ученого Дж. Торі та його відомою працею “Соціальна лінгвістика та право”, у якій він “застосував практику соціологічного експерименту в юриспруденції. <...> Юрислінгвістика в Канаді сьогодні – це ще і постійний фаховий діалог юристів та лінгвістів. Перші – створюють правову базу, другі – інтерпретують тексти за точністю формулювань та уникнення смислового двочитання. Такий дослідницький симбіоз і дав поштовх до нових ідей в юрислінгвістиці щодо аналізу тексту” [Шевченко, Сизонов 2022: 34-35].

У статті також зазначено, що однією із найпотужніших юрислінгвістичних шкіл у Європі є французька. Ця країна має чітке мовне законодавство із функціональною регуляцією єдиної державної мови, тому французькі дослідники сконцентрувалися на регулятивах мовної політики. Так виник юрислінгвістичний аспект вивчення мови в контексті коректного аналізу цих правових регулятивів. Одним із засновників юрислінгвістичних учень та Міжнародного Товариства Функціональної Лінгвістики (la Société Internationale de Linguistique Fonctionnelle (SILF) у Франції вважають А. Мартіна. У полі зору вченого та членів Товариства є законодавчі ініціативи щодо мовних стандартів та лінгвістичних правил складання юридичного документа, втілення семантичних критеріїв однозначності, ясності та точності в мові закону, проблеми зрозумілості й межі інтерпретації нормативного тексту, що має державотворчий характер; вивчення лексичних, ідіолектних, стилістичних і прагматичних характеристик мови комунікантів у судовому процесі; формування юридично закріплених правил судового процесу, усне судове мовлення як спосіб юридичної доказовості і провадження судової істини, судові спічі та аргументація; письмовий та усний (синхронний) юридичний переклад текстів сучасної комунікації, переклад для цілей судового розгляду тощо [Там само: 38].

Щодо британської юрислінгвістики, то вона концентрується навколо проблем правового статусу універсалізації англійської мови в Європейському Союзі, оскільки “процедура виходу Великої Британії з ЄС накреслила нові перспективи в аналізі юридичного статусу англійської мови як домінантної на європейському континенті” [Там само: 39]. Суспільно-політичні, економічні та інші зміни, що відбуваються у світі, зумовлюють появу нових правових понять, які потребують чіткої номінації, упорядкування та кодифікації, що активізує дослідження юридичної термінології та її систематизацію. Ось чому у Великобританії значна увага приділяється розробці терміносистем і виданням лексикографічних праць, тобто акцент робиться на термінологічній роботі юрислінгвіста, тим паче саме “англійська мова часто відіграє роль мови-донора для інших мов, а тому продукує нові юридичні терміни, що входять і в інші мови” [Там само: 40]. Розвиток судової лінгвістики у Великобританії пов'язують з ім'ям професора Яна Свартвіка, який у 60-х роках минулого століття вперше використав цей термін у своїй роботі під час розкриття одного злочину, коли йому вдалося шляхом ретельного мовностилістичного аналізу письмових заяв підсудного Тімоті Еванса довести, що тексти були написані різними стилями й таким чином виправдати його. Таким чином професор Я. Свартвік успішно провів лінгвістичну експертизу судових матеріалів і змодельовав коректну мовну аргументацію для конфліктних перипетій. Зрештою усвідомлення ефективності застосування лінгвістичних знань у сфері судочинства та їх впровадження в судові процеси як вагомий і переконливий аргумент, що дозволяє ідентифікувати ідіостиль, встановити авторство письмових документів тощо, сприяли активному розвитку судової лінгвістики у Британії [Там само: 40].

У своїх наукових працях проф. Лариса Шевченко не оминула увагою й огляд юрислінгвістичних напрацювань і досягнень у західнослов'янських країнах. Так, у монографії “Неолінгвістика в Україні: дослідницька перспектива”, у якій

окремий розділ присвячено інноваційним дослідженням в юрислінгвістиці та лінгвоекспертології, вона зазначає, що основні акценти чеської юрислінгвістики, пов'язаної з В. Кнаппом, який наголошував ще в 60-х роках ХХ ст. на синкретичному і логічному взаємозв'язках юриспруденції з іншими науками, зокрема філологічними, зроблено на аналізі термінологічного, перекладацького та лексикографічного забезпечення юридичної діяльності; розробці єдиних правил лінгвістичної експертизи різних видів; вивченні мовно-правової свідомості громадян; дослідженні юридичних текстів в аспектах правової конфліктогенності, встановленням особи злочинця за мовними характеристиками тощо. Також із 90-х років минулого століття й до сьогодні в Чеській республіці активно розвивається судова лінгвістика, яка охоплює право, лінгвістику, соціологію, психологію й у межах якої проводиться лінгвістичний аналіз усних і письмових процесуальних текстів, вивчаються жанри судової практики, що продовжують динамічно розвиватися та змінюватися [Шевченко 2024: 123-124].

Польська юрислінгвістика, як відомо, бере свій початок від 70-х років минулого століття. Так, один із засновників юрислінгвістики в Польщі А. Маліновський розглядав аспекти права у вертикальному та горизонтальному ракурсах. Вертикальний передбачає аналіз ієрархії мовних одиниць, що утворюють систему мови права, вивчення яких має ґрунтуватися на даних філологічної науки, а горизонтальний – дослідження структури мови права у визначенні потенційної сфери її застосування і, відповідно, специфіки функціонування в тій чи іншій комунікативній сфері. Окремим аспектом у діяльності польських юрислінгвістів є спеціальний лінгвістичний аналіз мови і термінології [Там само: 14].

Загальновідомо, що юридична термінологія належить до однієї з найдавніших терміносистем. Саме через юридичні терміни як мовні одиниці закріплюються законодавчі поняття, які виникають відповідно до потреб і змін у правовому житті суспільства. Процес формування юридико-

лінгвістичної системи термінології відбувається в декілька етапів: 1) етап природно утвореної термінології; 2) етап цілеспрямованої діяльності з упорядкування термінології, створення терміносистеми та встановлення вимог до неї. Розвиток юридичної лінгвістики в Україні перебуває на другій із зазначених стадій” [Мінченко 2020: 388-389]. Поглиблений інтерес професора Лариси Шевченко до юридичної термінології та до змісту й тлумачення юрислінгвістичних понять представлено в лексикографічній праці “Юрислінгвістика: словник термінів і понять” (2015). Важливо наголосити, що Лариса Іванівна тут виступила не лише як співавтор видання, а й взяла на себе обов’язки наукового редактора. В цьому словнику подано основні терміни юрислінгвістики, окреслено їх поняттєвий обсяг, місце в структурі нового напрямку лінгвістичного знання. У додатках словника наводяться тексти законів, що регулюють діяльність у галузі юрислінгвістики. Пор., зокрема: Додаток 1. Закон України про судову експертизу; Додаток 2. Закон України про засади державної мовної політики; Додаток 3. Закон України про інформацію; Додаток 4. Закон України про рекламу; Додаток 5. Закон України про авторське право та суміжні права.

Ураховуючи той факт, що “юрислінгвістика – синкретична наука, що розвинулася як спеціалізований напрям стилістики, зосереджений на лінгвістичній інтерпретації юридичного тексту, мовної одиниці, типового для законодавчої, дипломатичної та ділової сфери документа, писемного чи усного офіційного висловлювання, розглядуваного, зокрема і з погляду мовознавчої оцінки (лінгвістична експертиза)” [Юрислінгвістика 2015: 5], у цій лексикографічній праці фіксуються як галузеві терміни з ремаркою “*юрислінгв.*” (*аутентичний текст (в юрислінгвістиці)*) – “текст, завершеність якого зафіксована уповноваженими представниками сторін; такий, що не підлягає змінам” [Там само: 23]; *ксенофобія (в юрислінгвістиці)* – “вербалізація постійного страху перед незнайомими особами; нетерпимість до інших, несприйняття

інших, ненависть до чужих, інших за національністю, походженням та ін.” [Там само: 79]; *статистика (в юрислінгвістиці)* – “система функціональних одиниць тексту, що охоплює співвідносні поняття, факти, явища на логічному рівні та піддається обчислюванню за певними методикам” [Там само: 124]; *розвиток (в юрислінгвістиці)* – “процес змін, еволюції соціуму, динаміка трансформації політичних, правових, культурних, освітніх та ін. інституцій, що спричиняє до мовного вдосконалення” [Там само: 120]; *метод експерименту (в юрислінгвістиці)* – “метод, що реалізується через заздалегідь підготовлений лінгвістичний експеримент” [Там само: 90]; *моніторинг (в юрислінгвістиці)* – “систематичний збір та обробка інформації, що може бути використана для доведення у процесі підготовки юрислінгвістичної експертизи” [Там само: 96]; *натяк (в юрислінгвістиці)* – “мовні одиниці (слова, фразеологізми, висловлення), що припускають розуміння за здогадом” [Там само: 97] та ін.), так і міжгалузеві термінологічні одиниці, які функціонують у різних споріднених/неспоріднених галузях знань (*абсентеїзм* – “неможливість чи небажання участі в голосуванні на виборах; незацікавлене ставлення електорату до своїх громадсько-політичних прав [Там само: 11]; *афект* – “особливий емоційний стан, що раптово виникає, стрімко розвивається й характеризує різкі психічні зміни в поведінці людини; для А. властиве звуження свідомості, нездатність особи розуміти значення своїх дій та керувати ними” [Там само: 23]; *бренд* – “комплекс понять, які узагальнюють уявлення людей про відповідний продукт чи компанію” [Там само: 21]; *дискримінація* – “будь-яка форма підпорядкування або негативного ставлення до окремих осіб або груп, заснована на характеристиках, які історично, культурно, етично, релігійно та політично не є прийнятними” [Там само: 37]; *ідеологія* – “система поглядів, ідей, ідеологем, переконань, цінностей та установок, що виражають інтереси різних соціальних груп, комплекс політичних, правових, етичних, художніх, релігійних, філософських поглядів” [Там само: 63]; *ментальність* – “особливий спосіб мислення,

спільні духовні, історико-цивілізаційні та культурні характеристики етносу (народу), виявлені в мові” [Там само: 63]. Також до реєстру словника внесено декілька загальнонаукових термінів, зокрема: *гіпотеза* – “недостатньо обґрунтоване припущення, недоведене твердження, що висувається для пояснення якого-небудь явища та потребує додаткової перевірки й обґрунтування” [Там само: 32]; *індукція* – “метод пізнання від окремого, особливого до загального, закономірного” [Там само: 65]; *концепт* – “категорія методології науки, що репрезентує константні конструкти свідомості (ментальність), які вербалізуються та мають характеристики абстрагованості, узагальненості щодо сприйняття світу” [Там само: 79]; *синкретизм* – “синтез різномірних явищ (галузей науки, методів аналізу, теоретичних концепцій) для досягнення повного об’єктивного знання за принципом єдності світу й інтелектуальної рефлексії” [Там само: 122] та ін. Отже, як бачимо у словнику представлені терміни різних класів, що зумовлюється специфікою розвитку та формуванням самої юрислінгвістики як окремої галузі знань. Водночас варто відзначити, що деякі терміни потребують певного корегування, зокрема: *атипічний* – “характеристика спорадичності, несистемності, нерегулярності закону, явища, події, факту” [Там само: 22] варто замінити на більш нормативну форму *атиповий*. Застереження також викликає термін *ехо-фраза* – “вираз, що завершує текст; має характер рефрену й часто є дослівним або змістовим повтором заголовка, епіграфа, смисловоємних частин тексту, коментуючи або уточнюючи його основну ідею” [Там само: 50]. На нашу думку, більш вмотивованим відповідником є термін *фраза-відлуння*, оскільки в українській мові є низка термінів *ехолокація*, *ехолокатор*, *ехолот*, семантика яких пов’язана з фізичними властивостями звуку (ультразвуку). Натомість у значенні “виразу, який завершує текст” слід використовувати компонент *луна (відлуння)*. Тож процес удосконалення лексикографічних праць є цілком природним у контексті динамічного розвитку української мови, яка активно збагачує

свій термінологічний і поняттєво-категоріальний ресурс, що зумовлює потребу створення сучасних лінгвістичних словників.

Загалом проблемно-пошукова площина наукових досягнень і напрацювань професора Лариси Шевченко є доволі широкою. Особливе місце в її науковому доробку посідають праці, присвячені вивченню міждисциплінарних напрямів наукового пізнання, до яких належить і юридична лінгвістика. У юрислінгвістичних студіях Лариси Шевченко передусім систематизовано погляди українських і зарубіжних учених на проблеми, що перебувають на стику права та лінгвістики, обґрунтовано власне розуміння статусу юридичної лінгвістики як окремої науки та окремої навчальної дисципліни, необхідність запровадження якої в навчально-освітній процес сьогодні є вкрай актуальним у зв'язку з динамічним розвитком суспільства та його потребами, де мова є інструментом і вагомим аргументом для розв'язання різних правових проблем, вирішення конфліктних ситуацій у правотворчій, правозастосовній практиці й судочинстві. Науковий доробок професора Лариси Шевченко є важливим внеском у процес інтелектуалізації та опис мови, яка вже розглядається не лише як знакова система, а як засіб відображення й пізнання дійсності, як результат когнітивної та культурної діяльності людини.

Література

Ажнюк Л.В. Лінгвістична експертиза : статус і методологічні презумпції. *Мовознавство*. 2012. №3. С. 47-64.

Артикуца Н. Юридична лінгвістика та її застосування в законотворчій діяльності. *Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи : Збірник наукових праць*. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2020. С.11-14.

Мінченко О.В. Юридико-лінгвістична теорія правознавства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 – Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень. Київ, 2020. 452 с.

Прадід Ю.Ф. Юридична лінгвістика в Україні : здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 31-37.

Стишов О.А. Сизонов Д.Ю. Неолінгвістичні ідеї та інноваційні концепції Лариси Шевченко. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 8-23.

Шевченко Л. Неолінгвістика в Україні : дослідницька перспектива : [монографія]. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. 200 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Юрислінгвістика в епіцентрі західної науки : проблеми і перспективи. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2022. Вип. 44. С. 28-47.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Юрислінгвістика в Київському університеті : прогнозована концептуальна модель. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2021. Вип. 43. С. 8-21

Юрислінгвістика : словник термінів і понять / укл. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко / За ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2015.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ПРАЦЬ ЛАРИСИ ШЕВЧЕНКО

Монографії, розділи в колективних монографіях

1. Слов'янські мови і сучасний світ : [монографія] / Відп. ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2000. 180 с.
2. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу : [монографія]. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2001. 478 с.
3. Літературна мова у просторі національної культури : [монографія] / Відп. ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2004. 135 с.
4. Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.
5. Шевченко Л.І. “Соната Прокоф'єва” Івана Драча : Homo creator Homo faber. *Теорія и история экфразиса : итоги и перспективы изучения* : [колект. монографія]. Седльце, 2018. С. 476-486.
6. Шевченко Л.І. Символи модерної культури в інтертексті слов'янських медіа : [монографія]. Київ : Логос, 2018. 30 с.
7. Пантелеймон Куліш : рефлексія з відстані у 200 років [колект. монографія] / Наук. ред. Л.І. Шевченко / Л.І. Шевченко, С.К. Росовецький, О.П. Івановська, Ю.Б. Дядищева-Росовецька, Д.Ю. Сизонов, О.І. Луценко, С.С. Росовецький-мол. Київ, 2020.
8. Інтелектуальні контури тексту Станіслава Росовецького. *Станіслав Росовецький. In tetoriam*. [колект. монографія] / Науковий редактор О.В. Боронь, відповідальний редактор Ю.Б. Дядищева-Росовецька. Київ : НАН України ; ФОП Саломатін Сергій Миколайович, 2023. С. 61-70.

9. Шевченко Л. Неолінгвістика в Україні : дослідницька перспектива : [монографія]. Київ : Ліра-К, 2024. 200 с.

Словники

10. Українсько-македонський, македонсько-український розмовник / О. Онищенко, Б. Ристовські, Л. Шевченко, В. Русанівський та ін. Київ : Довіра, 2005. 287 с.

11. Новий англо-український медичний словник / За ред. Ривкіна В.Л., Бенюмовича М.С. : відп. ред. Л.І. Шевченко, В.І. Шматко ; упорядн. : Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, Л.В. Шулінова, О.І. Хом'як. Київ : Арій, 2007. 784 с.

12. Англо-український юридичний словник : Близько 75000 термінів / За ред. Л.І. Шевченко, В.І. Муравйова ; науковий переклад і редагування : Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова, О.І. Хом'як та ін. Київ : Арій, 2007. 552 с.

13. Новий словник іншомовних слів / За ред. Л.І. Шевченко / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом'як, А.А. Дем'янюк. Київ : Арій, 2007. 1480 с.

14. Сучасний орфографічний словник української мови. З граматичними коментарями / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка. Київ : Арій, 2007. 402 с.

15. Новий англо-український, українсько-англійський медичний словник : близько 24 000 термінів / Упоряд. Н.Р. Мокіна ; за ред. Л.І. Шевченко, В.І. Шматка, В.В. Лося / Науковий переклад і редагування : Л.І. Шевченко, В.І. Шматко, О.І. Ніка, А.А. Дем'янюк. Київ : Арій, 2009. 480 с.

16. Новий українсько-англійський юридичний словник : близько 50 000 термінів / Упоряд. В.І. Муравйов [та ін.] ; за ред. Л.І. Шевченко, В.І. Муравйова. Київ : Арій, 2009. 528 с.

17. Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права : близько 70000 термінів / Упорядн. В.І. Муравйов [та ін.] ; За ред. В.І. Муравйова, Л.І. Шевченко. Київ : Арій, 2010. 608 с.

18. Англо-український, українсько-англійський юридичний словник : близько 70000 термінів / Упорядн. Л.І. Шевченко, В.І. Муравйов [та ін.] ; за ред. Л.І. Шевченко, В.І. Муравйова. Київ : Арій, 2010.

19. Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / За ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2013. 240 с.

20. Сучасний англо-український, українсько-англійський словник. Понад 100000 слів і словосполучень / Уклад. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, І.В. Шматко. Київ : Арій, 2013. 544 с.

21. Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права : близько 70000 термінів / Упорядн. В.І. Муравйов [та ін.] ; За ред. В.І. Муравйова, Л.І. Шевченко : [вид. 2-ге доп. і перероб.]. Київ : Арій, 2013. 608 с.

22. Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю. Медіалінгвістика : словник термінів і понять. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 326 с.

23. Сучасний англо-російський, російсько-англійський словник. Понад 100000 слів і словосполучень / Уклад. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, І.В. Шматко. Київ : Арій, 2014. 544 с.

24. Сучасний німецько-український, українсько-німецький словник. Понад 100000 слів і словосполучень / Уклад. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач. Київ : Арій, 2015. 544 с.

25. Modern English-Ukrainian, Ukrainian-English dictionary / Shevchenko L. & Dergach D. Kyiv, 2015. 380 p.

26. Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю., Шматко І.В. Юрислінгвістика: словник термінів і понять / укладачі : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко / За ред. проф. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2015. 348 с.

27. Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2017. 120 с.

28. Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2018. Ч.1. 120 с.

29. Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2019. Ч.2. 119 с.

30. Modernes Deutsch-Ukrainisch, Ukrainisch-Deutsch Wörterbuch / Shevchenko L. & Dergach D. Kyiv, 2020. 420 p.

31. Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2020. Ч.3. 119 с.

32. Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021. Ч. 4. 100 с.

33. Сучасний англо-український, українсько-англійський словник : понад 120 000 слів і словосполучень / Шевченко Л.І, Дергач Д.В. Київ : Арій, 2021.

34. Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа: словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2022. Ч. 5. 359 с.

35. Сучасний англо-український, українсько-англійський словник : понад 100000 слів і словосполучень / Л. Шевченко, Д. Дергач. Київ : Арій, 2022.

36. Сучасний німецько-український, українсько-німецький словник : понад 100000 слів і словосполучень / Л. Шевченко, Д. Дергач. Київ: Арій, 2023.

37. Лінгвістична іміджологія : словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Ю.Б. Дядищева-Росовецька, Д.Ю. Сизонов, Л.В. Шулінова ; за ред. Л.І. Шевченко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 216 с.

Підручники, посібники

38. Мовна ситуація в Україні та дискусії навколо українського правопису : [семінар – Київ, 28 листопада 2002 р.] / В. Русанівський, С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Шевченко, Б. Чижевський, А. Колодій, П. Толочко та ін.

Київ : Інститут Кеннана при Центрі Вудро Вільсона, 2002. 76 с.

39. Стилістика української літературної мови : функціональна діагностика тексту : [навчальний посібник] / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2004. 349 с.

40. Стилістика української літературної мови : тести, завдання, вправи : навчальний посібник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2004. 191 с.

41. Стилістика української літературної мови : тести, завдання, вправи : [навчальний посібник] / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. Видання друге. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2004. 191 с.

42. Стилістика української літературної мови. Книга 1 : Тести, завдання, вправи : [навчальний посібник] / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. Видання 3-є: доповнене й перероблене. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2012. 264 с.

43. Стилістика української літературної мови. Книга 2 : функціональна діагностика тексту : навчальний посібник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. Видання 2-є : доповнене й перероблене. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2012. 388 с.

44. Університетська україністика в актуальних епістемах сучасного мовознавства / Упорядн. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2013. 343 с.

45. Проблеми інтелектуальної еволюції української літературної мови : [навчальний посібник]. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2015. 176 с.

46. Стилістика української літературної мови : у 2-х ч. (ч. 1 : Тести, завдання, вправи) : вид. 4-е, доп. і перероб. / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2018.

47. Стилістика української літературної мови : у 2-х ч. (ч. 2 : функціональна діагностика тексту) : вид. 4-е, доп.

і перероб. / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2018.

48. Лінгвістична експертиза : [підручник] Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021. 244 с.

49. Теорія медіалінгвістики : [підручник] / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021. 214 с.

Навчально-методичні видання

50. Методичні рекомендації до вивчення курсу “Основи культури мовлення і стилістики” (для студентів філологічних факультетів). Київ, 1988. 36 с.

51. Програма курсу “Основи культури мовлення і стилістики” (для студентів філологічних факультетів університетів). Київ : Вища школа, 1990. 70 с.

52. Програма курсу “Мовні стилі як феномен національної культури” для магістрантів філологічного факультету. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 1997. 12 с.

53. Програма курсу “Методика викладання української мови в середній школі” для студентів філологічного факультету. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 1998. 23 с.

54. Контрольні тести до курсу “Методика викладання української мови в школі” для студентів філологічного факультету. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 1998. 23 с.

55. Програма спецкурсу “Проблеми інтелектуалізації української літературної мови”. *Програми спецкурсів та спецсеминарів для студентів філологічного факультету*. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2000.

56. Програма спецкурсу “Тенденції розвитку української літературної мови”. *Програми спецкурсів та спецсеминарів для студентів філологічного факультету*. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2000.

57. Програма спецсеминару “Історія функціональних стилів української літературної мови”. *Програми спецкурсів*

та спецсеминарів для студентів філологічного факультету.
Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2000.

58. Програма з історії української літературної мови для студентів Інституту філології / Л. Шевченко, О. Ніка. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2003.

59. Програма курсу “Історія української літературної мови” для студентів 3 курсу спеціальності “Українська мова та література, іноземна мова”. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2009.

60. Програма курсу “Проблеми інтелектуальної еволюції української літературної мови” для магістрів спеціальності “Українська мова та література, іноземна мова”. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2009. 40 с.

61. Програма курсу “Українська наукова мова (основний курс)” для магістрантів університетів України. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2009. 43 с.

62. Програма курсу “Актуальні дослідницькі епістеми в українському мовознавстві” для магістрантів спеціальності “Українська мова та література, іноземна мова”. Київ : ВПЦ “Київський університет, 2009.

63. Програма спецкурсу “Проблеми інтелектуалізації української літературної мови”. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2009.

64. Програма курсу “Стилістика і культура української мови” для студентів спеціальності “Українська мова та література, іноземна мова”. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2009. 27 с.

65. Програма та методичні рекомендації з переддипломної практики для студентів 5 курсу спеціальності “Українська мова та література, іноземна мова” ; За ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2011. 43 с.

66. Програма та методичні рекомендації з переддипломної практики для студентів 2 року магістратури спеціальності “Українська мова та література, іноземна мова” ; За ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2011. 42 с.

67. Науково-методичний комплекс зі спеціальності “Медіалінгвістика” (для студентів-філологів) / Упорядн. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / За ред. Л.І. Шевченко. Київ : Логос, 2013. 38 с.

68. Програма спецкурсу “Лінгвістичний дискурс сучасної епістемологічної проблематики” для аспірантів Інституту філології (спеціальність 10.02.01 – українська мова) / Упорядн. Л.І. Шевченко. Київ : Логос, 2013. 21 с.

69. Лінгвістична експертиза : програма і навчально-методичні рекомендації для магістрів спеціальності “Українська мова та література, іноземна мова” / Укладн. Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов / За ред. Л.І. Шевченко. Київ : Логос, 2014. 64 с.

70. Навчально-методичний комплекс зі спеціалізації “Лінгвістична експертиза” (для студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка) / Упорядн. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / За ред. Л.І. Шевченко. Київ : Логос, 2015. 40 с.

71. Програма та методичні рекомендації з виробничої практики для магістрантів / За ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2016. 43 с.

72. Навчально-методичний комплекс зі спеціалізації “Медіалінгвістика” (для студентів-філологів) / Упорядн. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / За ред. Л.І. Шевченко. Вид. 2-ге, перероб.і доп. Київ : Логос, 2015. 38 с.

73. Комплекс навчальних програм дисциплін зі спеціалізації “Медіалінгвістика” (ОКР “бакалавр”) / Упорядн. : Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / За ред. Л.І. Шевченко. Київ : Логос, 2016. 72 с.

74. Програма навчальної дисципліни “Стилістика професійної комунікації” для студентів неспеціальних факультетів університету / Укладачі Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. Київ, 2016. 28 с.

75. Програма та методичні рекомендації з соціально-комунікативної практики (для студентів 2 курсу бакалаврату спеціальності “Українська мова та література, іноземна мова”

спеціалізації “Медіалінгвістика”) / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко. Київ : Логос, 2017. 27 с.

76. Виробнича практика: програма та методичні рекомендації (для студентів 2 курсу магістратури ОП “Лінгвістика в суспільній комунікації: українська мова та західноєвропейська мова” спеціалізації “Медіалінгвістика”) / Упорядн. Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов. Київ : Логос, 2019. 28 с.

77. Програма та методичні рекомендації з соціально-комунікативної практики (для студентів 2 курсу бакалаврату ОП “Українська мова та література, іноземна мова” спеціалізації “Медіалінгвістика”) / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов; за ред. Л.І. Шевченко. Київ : Логос, 2021. 27 с.

78. Програма та методичні рекомендації з виробничої практики (для студентів 2 курсу магістратури спеціалізації “Медіалінгвістика”) / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов; за ред. Л.І. Шевченко. Київ : Логос, 2021. 27 с.

Наукові статті, тези

79. Шевченко Л.І. Деякі стилістичні проблеми метафоризації. *Вісник Київського університету. Серія Журналістика*. 1974. № 16. С. 81-89.

80. Шевченко Л.І. Природа і функції повтору в аналітичних жанрах. *Журналістика*. 1977. Вип. 3. Питання мови і стилю преси. С. 53-64.

81. Шевченко Л.І. Взаємозв'язок мовних засобів експресії та стандарту. *Мовознавство*. 1979. № 6. С. 80-84.

82. Шевченко Л.І. Екстралінгвістична основа як фактор формування мовних особливостей жанру. *Вісник Київського університету. Українська філологія*. 1980. № 22. С. 68-77.

83. Шевченко Л.І. Мова газети. *Мовознавство*. 1982. № 6. С.81-82.

84. Шевченко Л.І. Місто великої долі [Рец. на монографію : Г.Ю. Івакін. Оповіді про стародавній Київ.

Київ : Радянська школа, 1982]. *Радянська освіта*. 1982. 10 вересня.

85. Шевченко Л.І. У світі міфів [Рец.на монографію : Я.С. Боровський. Міфологічний світ стародавніх киян. Київ : Наукова думка, 1982]. *Радянська освіта*. 1982. 10 жовтня.

86. Шевченко Л.І. Синонімія як об'єкт стилістичного вивчення. Функціонально-стилістичні підстави класифікації. *Вісник Київського університету. Серія Літературознавство. Мовознавство*. 1987. Вип. 29. С. 135-142.

87. Шевченко Л.І. Логіка терміна “інтелектуалізація мови” у лінгвістичній теорії. *Терминологические чтения (Цикл 2) “Проблемы языков для специальных целей, научной и профессиональной коммуникации”*. 1991. Ч. 2. С. 213-214.

88. Шевченко Л.І. Діалектика наукового пошуку і проблеми інтелектуалізації української мови. *Українське мовознавство*. 1991. Вип. 18. С. 3-5.

89. Шевченко Л.І. Функціональний розвиток мови у лінгвістичній концепції А.Ю. Кримського. *Українське мовознавство*. 1992. Вип. 19. С. 52-58.

90. Шевченко Л.І. Функції української літературної мови як об'єкт дидактики. *Українське мовознавство*. 1997. Вип. 21. С. 132-137.

91. Шевченко Л.І. Категорія ментальності. Лінгвістична інтерпретація. *Вісник Київського університету. Серія Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 1998. Вип. 6. С. 12-16.

92. Шевченко Л.І. Розвиток і функціонування української мови як проблеми лінгвістики і соціології. *Українська мова й історія : Зб. наук. праць* Київ, 1993. С. 61-66.

93. Шевченко Л.І. Концептуальність теорії мовної інтелектуалізації. *Сучасні проблеми філології. Тематичний збірник наукових праць*. Київ : Ін-т системних досліджень освіти, 1993. С. 230-237.

94. Шевченко Л.І. Діалектика інтелектуального та мовної свідомості в концепції Ф. Гегеля. *Вісник Київського*

університету. *Серія Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 1993. Вип. 1. С. 165-175.

95. Szewczenko L. Mowni formy mentalitetu i styl. *Wspczesne problemy stylistyki porwnawczej*. 1993. С. 219-226.

96. Шевченко Л. Тенденции развития украинского литературного языка и современный мир. *Języki sowiaskie wobec wspczesnych przemian w krajach Europy rodkowej i wschodniej*. Opole, 1993. С. 205-212.

97. Шевченко Л.І. Проблематика цінності в лінгвістиці як проєкція філософської традиції. *Вісник Київського університету. Серія Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 1994. Вип. 2. С. 180-188.

98. Шевченко Л.І. Функції української літературної мови як об'єкт дидактики. *Українське мовознавство*. 1997. Вип. 21. С. 132-137.

99. Шевченко Л.І. Категорія ментальності. Лінгвістична інтерпретація. *Вісник Київського університету. Серія Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 1998. Вип. 6. С. 65-68.

100. Шевченко Л.І. Мовні форми менталітету. *Kieleckie studia rusystyczne*. 1998. Т. 8. С. 277-284.

101. Шевченко Л.І. Прасимволи культури в українській ментальності жито – життя – душа. *Вісник Київського університету. Серія Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 1998. Вип. 7. С. 11-14.

102. Шевченко Л.І. Стилї сучасної української мови. Проблема структуризації. *Українська мова: з минулого в майбутнє*. Київ : НАН України, 1998. С. 183-186.

103. Шевченко Л.І. Творчість І. Котляревського в ракурсі еволюційного розвитку літературних форм української мови. *Творчість І. Котляревського в культурологічному контексті : зб. наук. пр.* Київ : ВПЦ "Київський університет", 1998.

104. Шевченко Л.І. Символіка рослинного світу у Тараса Шевченка (лінгвістична інтерпретація). *Шевченкознавчі студії. Збірник наукових праць, присвячений*

185-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 1999. С. 119-126.

105. Шевченко Л.І. Моделювання категорії “інтелектуалізація мови” в сучасній теоретичній лінгвістиці. *Вісник “Слов’янський університет”*. 1999. Вип. 3. С. 128-135.

106. Шевченко Л.І., Передрієнко В.А. Історія української літературної мови в Київському університеті (концептуальні питання). *Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури. Матеріали науково-теоретичної конференції, присвяченої 165-річчю університету. Гуманітарні науки. Частина II*. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 1999. С. 5-12.

107. Шевченко Л.І. Проблема структуризації стилів сучасної української літературної мови. *Українська мова : з минулого в майбутнє*. Київ, 1998. С. 183-186.

108. Шевченко Л.І. Інтелектуальна динаміка української літературної мови : від літописного жанру до стильової систематики. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. 2000. Вип. 3. С. 259-266.

109. Шевченко Л.І. Гіпотеза у сучасній лінгвістиці. До проблеми інтелектуалізації мови. *Вісник Київського університету. Серія Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2000. Вип. 8. С. 66-70.

110. Шевченко Л.І. Архаїзми в дискурсі проблем функціонального розвитку мови. *Дискурс сучасної історичної романістики: поетика жанру. Наукові студії*. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2000. С. 508-516.

111. Шевченко Л.І. Функція як лінгвістична категорія : теоретичне моделювання, статус. *Вісник Київського університету. Серія Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2000. Вип. 9. С. 64-69.

112. Шевченко Л.І. Проблеми термінології в концептах теорії інтелектуалізації мови. *Сучасні проблеми термінології та термінографії : Тези міжнародної наукової конференції*. Київ : КМУЦА, 2000. С. 11-12.

113. Шевченко Л.І. Теоретичні проблеми сучасного українського мовознавства : пошук дослідницьких парадигм. *Слов'янські мови і сучасний світ*. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2000. С. 5-14.

114. Шевченко Л.І. Знаковість християнської моделі світу в лінгвістичній рецепції. (До питання про витoki української літературної фразеології). *Вісник XI “Слов'янський університет”*. 2000. Вип. 9. Філологія. С. 210-217.

115. Шевченко Л.І. Парадокси М. Фуко – Ж. Дельоза і мовний інтелектуалізм. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2000. Вип. 1. С. 3-11.

116. Шевченко Л.І. Функції мови як об'єкт дидактики у вищій школі. *Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції “Сучасний стан вищої освіти в Україні : проблеми та перспективи”*. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2000. С. 240-243.

117. Шевченко Л.І. Несвідоме структуроване як мова. Лінгвістичний контекст Жака Лакана. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2000. Вип. 2. С. 20-33.

118. Шевченко Л.І. Епістеміологічна дискурсивність стилістики : інтерпретація як метод. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2000. С.42-51.

119. Шевченко Л.І. Лінгвістична інтерпретація символіки Тараса Шевченка : Сад. *Шевченкознавчі студії*. 2001. Вип. 3. С. 134-142.

120. Шевченко Л.І. Мова як рівень аналізу в епістемології нового часу: лінгво-філософський дискурс. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2001. Вип. 3. С. 20-29.

121. Шевченко Л.І. Інтелектуальна інсталяція літературної мови. Дискурс В. Винниченка. *Літературознавчі студії*. 2001. С. 339-348.

122. Шевченко Л.І. Михайло Максимович і проблеми становлення лінгвістичної теорії в Україні. *Актуальні*

проблеми української лінгвістики : теорія і практика. 2001. Вип. 4. С. 14-21.

123. Шевченко Л.І. Мова є портретом людини. *Вишгород.* 2001. 21 липня.

124. Шевченко Л.І. Тенденції розвитку української термінології в контексті проблеми мовного планування. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах.* 2002. Вип. 2. С. 11-18.

125. Шевченко Л.І. Ментальність у дискурсі інтелектуалізації літературної мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2002. Вип. 5. С. 29-41.

126. Шевченко Л.І. Семантика “універсалізмів” в історичному і психологічному часі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* 2002. Вип. 5. С. 62-71.

127. Шевченко Л.І. Лінгвістична аргументація в психологічних теоріях інтелекту. *Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.* 2002. Вип.12. С. 62-64.

128. Шевченко Л.І. Категорії історичного і психологічного часу : лінгвістична інтерпретація. *Проблеми семантики слова, речення та тексту.* 2002. Вип. 8. С. 356-360.

129. Шевченко Л.І. Мова в операційній теорії інтелекту Ж. Піаже. *Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.* 2002. Вип. 13. С. 148-150.

130. Шевченко Л.І. Концепція розвитку української літературної мови в дослідженнях І. Франка. *Літературознавчі студії.* 2002. Вип. 2. С. 29-34.

131. Шевченко Л.І. Вербалізовані форми ментального у літературній мові : до питання типології. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур.* 2002. Вип. 3. С. 17-24.

132. Шевченко Л.І. Микола Зеров. Тексти. Інтерпретація. *Слово. Стыль. Норма : Зб. наук.праць,*

присвяч. 65-річчю з дня народж. докт. філол. наук, проф. С.Я. Єрмоленко. Київ : Інститут української мови НАН України, 2002. С. 66-72.

133. Шевченко Л.І. Вербалізація української ментальності в просторі часу і культури : символіка живого одухотвореного світу. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2002. Вип. 6. С. 9-26.

134. Шевченко Л.І. Культурний патерн і вербальна рефлексія : символіка саду в біблійному тексті. *Біблія і культура : наук.-теорет. журнал*. Чернівці : Рута, 2002. Вип. 4. С. 267-272.

135. Шевченко Л.І. Лінгвістичний пошук в дискурсі постмодерних методологій: український контекст. *Наукова спадщина професора С.В. Семчинського і сучасна філологія. Зб. наук. праць. Ч. II*. Київ : ВЦ “Київський університет”, 2002. С.587-593.

136. Шевченко Л.І. Аспектність проблеми вербалізації ментального в літературній мові. *Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2003. Вип. 14. С. 56-58.

137. Шевченко Л.І. Літературна мова як екзистенція. Український контекст. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. 2003. Вип. 7. С. 117-123.

138. Шевченко Л.І. Опозиція символіки у Григорія Сковороди як аргумент до культурно-мовної диглосії пізнього бароко. *Лінгвістичні дослідження*. 2003. Вип. X. С. 35-41.

139. Шевченко Л.І. Образне слово Києво-Печерського патерика : генеза і семантика лінгвістичної атрибуції. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2003. Вип 7. С. 81-86.

140. Шевченко Л.І. Концепти теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2003. Вип. 7. С. 3-15.

141. Шевченко Л.І. Сакральне і профанне. Інтелектуалізм ідеального і візуального як лінгвістична проблема. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2003. Вип. 8. С. 3-8.

142. Шевченко Л.І., Ніка О.І. Концептуалізація історії української літературної мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2003. Вип. 8. С. 16-21

143. Шевченко Л.І. Славистичні традиції Михайла Максимовича в Київському університеті : курс “Історія української літературної мови” Павла Плюща в контексті часу. *Мова і культура (Науковий журнал)*. 2003. Вип. 6. Т. 5. Ч. 1.

144. Шевченко Л.І. Понятійна відповідність термінів “товарний знак”, “торгова марка”, “знак сервісу (обслуговування)” у сфері законодавства з інтелектуальної власності в Україні. *Інтелектуальний капітал*. 2003. № 6. С. 11-12.

145. Шевченко Л.І. Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика. *Українська мова : Енциклопедія. 2-е вид., випр. і доп.* Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004.

146. Шевченко Л.І. Чередниченко Олександр Іванович. *Українська мова : Енциклопедія. 2-е вид., випр. і доп.* Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004.

147. Шевченко Л.І. Сад у символічному просторі слова Тараса Шевченка. *Славистичний збірник*. Київ, 2004.

148. Шевченко Л.І. Мовно-культурна перспектива українства в контексті цивілізаційних викликів. *Слов'янські культури XIX-XXI ст. : стан і перспективи розвитку*. Київ, 2004.

149. Шевченко Л.І. Суспільна детермінованість стильової систематики літературної мови. *Роль науки в соціальній трансформації суспільств України та Республіки Македонія*. Київ : НАН України, 2004.

150. Шевченко Л. Литературный язык как аргумент права на национальное самоопределение : украинско-

македонские параллели. *Македонско-украински културни врски (X – XX век) : Зборник од научната конференција одржана во Охрид на 21-23 октомври 2003 година*. Скопје : Македонска академїја на науките и уметностите, 2004. С. 145-151.

151. Шевченко Л. Дискусии и заключоци на организационит одбор по меѓународната научна конференција “Македонско-украинските културни врски (X – XX век)”. *Македонско-украинските културни врски (X – XX век)*. Скопје, 2004. С. 310-313.

152. Шевченко Л.І. Інтерпретативні методології в теоретичній лінгвістиці : вимір перспективи. *Наукові записки Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2004 Т. XIII. С. 20-26.

153. Шевченко Л.І. Символічні асоціації оніричного простору : Григорій Сковорода і Павло Тичина. *Сучасні літературознавчі студії. Вип. I. Онірична парадигма світової літератури* / Гол. ред. В.І. Фесенко. 2004. С. 153-261.

154. Шевченко Л.І. Класифікація стилів української літературної мови як проблема сучасної теоретичної лінгвістики. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2004. Вип. 9. С. 3-12.

155. Шевченко Л.І., Ніка О.І. Тисячолітня історія літературного поступу української мови. [Стаття-рецензія на підручник В.М. Русанівського “Історія української літературної мови”. Київ : АртЕК, 2001 ; 2-е доп. видання. 2002. 392 с.]. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2004. Вип. 9. С. 99-102.

156. Шевченко Л.І. Лінгвістична аргументація конфесійного стилю в сучасній українській літературній мові. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2004. Вип. 10. С. 3-11.

157. Шевченко Л.І., Ніка О.І. Часовий і етичний дискурс “Слово о полку Ігоревім”: [Стаття-рецензія на монографію В.Г. Складенка “Темні місця в “Слові о полку Ігоревім”. К. : Довіра, 2003. 147 с.]. *Актуальні проблеми*

української лінгвістики : теорія і практика. 2004. Вип. 10. С. 165-170.

158. Шевченко Л.І. Михайло Максимович і Іван Огієнко : діалог філологів в історії української літературної мови. *Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2004. Вип. 15.

159. Шевченко Л.І. Мовознавство і психосемантика : “інтелектуалізація” в епістемологічних перетинаннях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури*. 2004. Вип. 9. С. 33-36.

160. Шевченко Л.І. Символіка саду в ідеях постсосюрівської лінгвістики (простір слова Ольги Кобилянської). *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2005. Вип. 11. С. 3-12.

161. Шевченко Л.І., Ніка О.І. Українська мова – adfontes. [Стаття-рецензія на монографію : Григорій Півторак. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі “спільної колиски”. 2-е вид., доп. К. : Арістей, 2004. 179 с.]. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2005. Вип. 11. С. 147-151.

162. Шевченко Л.І. “Як слово наше озоветься...”. *Ukrainistika – minulost, přítomnost, budoucnost / Opera Slavika. Slavistické Rozhledy*. 2005. Ročník XV. Číslo 2. S.45-49.

163. Шевченко Л.І. Суспільна детермінованість стильової семантики літературної мови. *Українсько-македонський науковий збірник*. 2005. Вип. 1. С. 172-185.

164. Шевченко Л.І. Статус лінгвістики в гуманитарній перспективі сучасного общества. *Тези Міжнар. наук. конф. “Наука у процесі наближення Македонії та України до Європейського Союзу”*. Скоп'є, МАНМ, 2005. С. 16-17.

165. Шевченко Л.І. Тенденції розвитку світових мов і національна перспектива : лінгвістичні можливості

впливу на ситуацію. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2005. Вип. 12.

166. Шевченко Л.І. Україністика у славістичних студіях. [Стаття-рецензія на видання : *Ukrainistika – minulost, přítomnost, budoucnost / OperaSlavika. Slavistické Rozhledy. RočníkXV. Rok Číslo 2*]. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2005. Вип. 12.

167. Шевченко Л.І., Ємельянов В.О. Спільна перспектива на шляху до Європейського Союзу. *Вісник Національної академії наук України*. 2005. № 12.

168. Шевченко Л.І. Лінгвістичні інтерпретації. Постлаканівська перспектива. *Мовознавство*. 2006. № 7. С. 11-19.

169. Шевченко Л.І. Київські неокласики в філологічній концепції Сергія Єфремова. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2006. Вип. 13. С. 8-16.

170. Шевченко Л.І. Шевченкова міфопоетика в лінгвістичних інтерпретаціях. [Стаття рецензія на видання : Н.В. Слухай, Ю.Л. Мосенкіс. Мовна символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка]. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2006. Вип. 13. С. 169-174.

171. Шевченко Л., Ємельянов В. Мости єднання. Міжнародна конференція. Українсько-македонські паралелі в історії та сучасності (29 травня – 4 червня 2006 року, м. Сімферополь). *Вісник Національної академії наук України*. 2006. № 12. С. 49-53

172. Шевченко Л.І., Онищенко О.С. Українсько-македонські наукові контакти в перспективі євроінтеграції. *Вісник Національної академії наук України*. 2006. № 12. С. 31-34.

173. Шевченко Л.І. Державний статус української мови в полікультурному просторі сучасної України: пошук консенсусу. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2007. Вип. 14. С. 9-14.

174. Шевченко Л.І., Ніка О.І. Енциклопедія українського слова в Буковині : [Стаття – рецензія на видання: Словник буковинських говірок / За заг. ред.

Н.В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.]. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2007. Вип. 14. С. 135-140.

175. Шевченко Л.І. Колористична семантика Тараса Шевченка в засланні : білий, синій, червоний. *Лінгвостилістика : об'єкт – стиль, мета – оцінка : Зб. наук.праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С.Я. Єрмоленко / Відп. ред. акад. НАН України В.Г.Склярєнко*. Київ, 2007. С. 304-316.

176. Шевченко Л.І. Літературна мова в контексті ідей про історичність культури слов'янських народів : Блаже Конески. Граматика на македонський літературян јазик. – Іван Огієнко. Історія української літературної мови. *Українсько-македонський науковий збірник*. Київ, 2007. Вип. 2. С. 396-406.

177. Шевченко Л.І. Семантика поняття “інтелектуальний” в системі лінгвістичних категорій. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2007. Вип. 14. С. 11-16.

178. Шевченко Л.І. Українська мова в актуальних контекстах. 1. Ідея державотворення *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2008. Вип. 15. С. 3-15.

179. Шевченко Л.І. Активні процеси в розмовному стилі української мови : культурний простір і мовна свідомість соціуму. *Слов'янські обрії*. 2008. Вип. 2. С. 792-801.

180. Шевченко Л.І. Семантика фокусних кольорів у Тараса Шевченка. Заслання. Чорний. *Слово. Думка. Людина : зб. наук. пр. із актуальних проблем лінгвістики до 80-річчя від дня народження д. філол. н., проф. Л.А. Лисиченко*. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2008.

181. Шевченко Л.І. Активні процеси в розмовному стилі української мови : культурний простір і мовна свідомість соціуму. *XIV Міжнароден славистички конгрес : теза. Охрид Республіка Македонијф / 10-16 септември 2008*.

182. Онищенко О.С., Шевченко Л.І. Славістика в сучасному світі : післямова до XIV Міжнародного конгресу славістів. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2008. Вип. 17. С. 8-16.

183. Шевченко Л.І. Франковий текст у варіативності лінгвістичних інтерпретацій : [стаття-рецензія до колективної монографії “Стежками Франкового тексту (комунікативні, стилістичні та лексикографічні виміри роману “Перехресні стежки”) / Ф.С. Бацевич (наук. ред.), С.Н. Бук, Л.М. Процак, А.А. Ровенчак, Л.Ю. Сваричевська, І.Л. Ціхоцький. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 376 с.]. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2008. Вип. 18. С. 154-161.

184. Шевченко Л.І. Український мовознавець Флорій Сергійович Бацевич : пошанування з нагоди ювілею. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2009. Вип. 18. С. 3-5.

185. Шевченко Л.І. Символ в ідіостилістиці тексту : Лаканівський контекст. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2010. Вип. 20. С. 3-11.

186. Шевченко Л.І. Семантика “волі” в лінгвоестетиці З. Тулуб. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2010. Вип. 21. С. 99-109.

187. Шевченко Л.І. Мовна картина світу в інтерпретації професора Л.А. Лисиченко (стаття-рецензія на монографію Л.А. Лисиченко “Лексико-семантичний вимір мовної картини світу”. – Х. : Вид. група “Основа”, 2009. – 191 с.). *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2010. Вип. 21. С. 140-150.

188. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Окресленість лінгвістичної парадигми як принцип сучасного наукового аналізу. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2010. Вип. 21. С. 151-158.

189. Шевченко Л.І. Літературна мова в культурній ідентифікації слов'ян історичний контекст і сучасність. *Слов'янські обрії*. 2010. Вип. 3. С. 32-36.

190. Шевченко Л.І. Наукова біографія академіка НАН України В.М. Русанівського в контексті дослідницьких ідей другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2011. Вип. 22. С. 4-9.

191. Шевченко Л.І. Слов'янський контекст ідеї Івана Франка про націєтворчий статус української літературної мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2011. Вип. 22. С. 10-18.

192. Шевченко Л.І. Концептуалізоване поняття “вербалізація думки” в О. Потебні й теорії інтелектуалізації літературної мови. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2011. Вип. 23. С. 7-10.

193. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колористика в українському мовознавстві : традиційне і нове. *Studia linguistica*. 2011. Вип. 5 (2). С. 234-240.

194. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Лексико-семантичний потенціал слова в науковому діалозі українських філологів : Ю.О. Карпенко – Л.А. Лисиченко. *Слов'янський збірник*. 2011. Вип. 14. С. 16-22.

195. Шевченко Л.І. Концепція історії української літературної мови В.М. Русанівського та її вплив на розвиток української лінгвістики. *Життя у слові : Збірник наукових праць на пошану академіка В.М.Русанівського (1931-2007)*. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2011. С.521-532.

196. Шевченко Л.І. Дослідницький простір Юрія Прадіда : пошанний коментар. *Юрій Прадід: життя у творчості, творчість у житті. До 55-річчя з дня народження і 30-річчя наукової діяльності*. Сімферополь : ИТЕ “Ареал”, 2011. С. 22-26.

197. Шевченко Л.І. Мовна картина світу в інтерпретації професора Л.А. Лисиченко (стаття-рецензія на монографію Л.А. Лисиченко “Лексико-семантичний вимір мовної картини світу”. Х. : Вид. група “Основа”, 2009. 191 с.). *Лінгвістичні дослідження*. 2011. Вип. 31. С. 217-223.

198. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Рецензія на монографію О.О. Маленко “Лінгво-естетична інтерпретація

буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну)”. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія Філологія*. 2011. Вип. 61. С. 296-297.

199. Шевченко Л.І. Концепція історії української літературної мови В.М.Русанівського та її вплив на розвиток української лінгвістики. *Життя у слові : Збірник наукових праць на пошану академіка В.М. Русанівського (1931-2007)*. Київ, 2011. С. 521-532.

200. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колористика М. Рильського як культурний прецедент словесного простору ХХ ст. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2011. Вип. 23. С. 15-22.

201. Шевченко Л. У колі ідей київської історико-філологічної школи: наукова спадщина В.М.Русанівського (до 80-річчя від дня народження). *Мова і культура (Науковий журнал)*. 2011. Вип. 14. Т. VI(152). С. 395-401.

202. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колір у науковому опрацюванні А. Вежбицької. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: зб. наук. пр.* 2011. Вип. 16. С. 185-192.

203. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колористика української народної казки. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. 2012. Вип. 36. С. 317-322.

204. Шевченко Л. Семантика образного слова Києво-Печерського патерика. *Прилози. Contributions XXXVII 1-2. Прилози посветени на академик Блаже Ристовски по повод неговата 80-годишнина*. Скопје, 2012. С. 79-84.

205. Шевченко Л.І. Медійний кларизм і масова мовна свідомість : когніція зумовленостей. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2012. Вип. 24. С. 3-13.

206. Шевченко Л. Лінгвістична творчість, співмірна з ритмами часу (стаття-рецензія на книгу : Радзівська Т.В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість : монографія / Радзівська Т.В. : Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. Київ : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2010. 491 с.).

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2012. Вип. 24. С. 222-226.

207. Шевченко Л. Сакральне слово Кобзаря в лінгвістичній інтерпретації (стаття – рецензія на монографію : Слухай Наталія. Світ сакрального слова Тараса Шевченка. Київ : Агрармедіагруп, 2011. 227с.). *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* 2012. Вип. 24. С. 226-231.

208. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Знаковість колористики в семіотиці культури : європейський контекст. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2012. Вип. 39. С. 416-426.

209. Шевченко Л. Культурна ідентифікація слов'ян і літературна мова. *Студії з україністики.* 2012. С. 326-332.

210. Шевченко Л.І. Державна мова в дискусії щодо функцій і перспектив у суспільстві. *Актуальні проблеми іноземної мови професійного спрямування.* 2013. С. 142-144

211. Шевченко Л.І. Університетська лінгводидактика в актуальних дослідницьких парадигмах (рецензія на посібник Н.В. Слухай “Суггестія коммунікація : лингвистическое программирование поведения человека”). Київ : Киевский университет, 2012. 319 с.). *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика.* 2013. Вип. 26. С. 178-183.

212. Шевченко Л.І. Колористика в масовій мовній свідомості слов'янських соціумів. *Сучасна славістика : ключові проблеми та тенденції розвитку : Тези Міжнародної наукової конференції до Дня слов'янської писемності та культури ; уклад. і відп. ред. Н.Г. Солонська.* Київ : НБУВ, 2013. С. 12-14

213. Шевченко Л.І. Класифікаційні критерії системи та функції в теоретичному мовознавстві : стилі літературної мови. *Університетська україністика в актуальних епістемах сучасного мовознавства / Упорядн. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко.* Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2013. С. 202-208.

214. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Медійні константи масової мовної свідомості : колористика. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2013. Вип. 43. Ч. 4. С. 286-292.

215. Шевченко Л.І. Медіалінгвістика в сучасній Україні : аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2013. Вип. 26. С. 3-12.

216. Шевченко Л.І. Сенси Тараса Шевченка й мас-медіа: передювілейна ситуація. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2013. Вип. 27. С. 7-18.

217. Шевченко Л. Колористика в масовом языковом сознании славянских соцутов. *XV Міжнародны з'езд славістаў = XV Международный съезд славистов = XV International Congress of Slavists (Мінск, Беларусь, 20-27 жніўня 2013 г.) : тезісы дакладаў. У 2 т. Т. 1. Мовознаўства / рэдкал.: А.А. Лукашанец (гал. рэд.) [і інш.]*. Мінск : Беларус. навука, 2013. С. 225-227.

218. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Контрастивність кольору у фольклорі й сучасних мас-медіа. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. 2013. Вип. 38. С. 326-330.

219. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Лінгвістична інтерпретація кольорових доміант у сучасних слов'янських мас-медіа. *Слов'янські обрії*. 2013. Вип. 5. С. 18-31.

220. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колористика в масовій мовній свідомості слов'янських соціумів. *Слов'янські обрії*. 2013. Вип. 6. Ч. 1. С. 341-346.

221. Шевченко Л.І. Конституційна норма в суспільній дискусії щодо мовних прав в Україні. *Мовні права в сучасному світі (Збірник наукових праць)*. Ужгород, 2014. С. 58-63.

222. Шевченко Л.І. Медійна лексикографія в лінгвістичній перспективі. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2014. Вип. 28. С. 6-20.

223. Шевченко Л.І. Релевантність категорій “константи” – “змінні” в мовній дійсності сучасного медіапростору. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2014. Вип. 29. С. 6-19.

224. Шевченко Л.І. Медіалінгвістика як дискурс сучасної славістики : наукова перспектива. *Науковий*

потенціал славістики : історичні здобутки та тенденції розвитку. Київ, 2015. С. 17-19.

225. Шевченко Л. Медиалінгвістика : перспектива дослідження дискурса. *Медиалінгвістика*. 2015. № 2. С. 15-23.

226. Шевченко Л.І. Дискусії про літературну мову в славистиці: Ватрослав Ягич, Іван Франко, Крсте Місірков. *Проблеми слов'янознавства : зб. наук. праць*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. С. 308-316.

227. Шевченко Л.І. Соціальна культура в медійному інтертексті. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2015. Вип. 30. С. 7-17.

228. Шевченко Л.І. Медійна інтертекстуальність у дослідницьких парадигмах сучасної лінгвістики : наукові інтерпретації, опозиції, перспективи аналізу. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2015. Вип. 31. С. 7-18.

229. Шевченко Л. Константы и переменные культуры в языковом пространстве украинских медиа. *Stylistyka*. 2015. № XXIV. С. 249-260.

230. Шевченко Л.І. Соціум, культура, медійний інтертекст: взаємозалежності. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2016. Вип. 32. С. 7-18.

231. Шевченко Л.І. Стилiстична перспектива як вимір інтелектуальної потужності наукової особистості: В.М. Русанівський. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2016. Вип. 33. С. 9-17.

232. Шевченко Л.І. Час культури у слов'янській стилістиці. *Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 24 травня 2016 р.)*. Київ, 2016. С. 75-76.

233. Лариса Шевченко : “Українську наукову комунікацію необхідно вивчати в усіх вищих закладах освіти”: [з д-ром філол. наук Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка вів розмову Дмитро Сизонов]. *Освіта :*

всеукраїнський громадсько-полїтичний тижневик. № 45-46 (26 жовт.-2 листоп.). 2016. С. 5.

234. Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Принципи лексикографїчної репрезентації нових слїв та фразеологїзмїв у мас-медїа. *Актуальнї проблеми української лїнгвїстики : теорїя і практика*. 2017. Вип. 34. С. 76-85.

235. Шевченко Л.І. Українська неолїнгвїстика : пошуковий простїр, напрями, проблеми. *Народна творчїсть та етнологїя*. 2018. № 3. С. 22-30.

236. Шевченко Л.І. Модернї напрями сучасної лїнгвїстики: функціональний контекст. *Актуальнї проблеми української лїнгвїстики : теорїя і практика*. 2018. Вип. 35. С. 7-18. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2017.35.7-18>

237. Шевченко Л.І. Український мовознавець Л.А. Лисиченко : наукова особистїсть у ритмах традиції, часу й культурної історїї народу. *Лїнгвїстичнї дослідження*. 2018. Вип. 47. С. 6-12.

238. Шевченко Л.І. Ідеї та науковї концепції в персоналїях українсько-польського мовного пограниччя : професор Михайло Лесїв. *Актуальнї проблеми української лїнгвїстики: теорїя і практика*. 2018. Вип. XXXVI. С. 76-91. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2018.36.7-18>

239. Шевченко Л.І. Українська дослідницька перспектива в контекстї стилїстичних дискусїй XVI Мїжнародного конгресу славістїв. *Актуальнї проблеми української лїнгвїстики : теорїя і практика*. 2018. Вип. 37. С. 7-19. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2018.37.7-19>

240. Шевченко Л.І., Дядищева-Росовецька Ю.Б. Проблеми наукової школи в Харківській славістиці сер. XIX ст. : О.О. Потебня і П.О. Лавровський. *Мовознавство*. 2018. №6. С. 3-10.

241. Shevchenko L., Syzonov D. Electronic Filing System of Language Innovations in Media : Psycholinguistic Metric. *Psycholinguistics*. 2019. №26 (2). P. 358-376. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-2-358-376>

242. Шевченко Л.І. Українсько-хорватський словник : стаття-рецензія. *Мовознавство*. 2019. № 2. С. 70-74.

243. Шевченко Л.І. Ремінісценції лінгвіста до теорії ідентифікації : епістолярій Пантелеймона Куліша. Стаття 1. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 24-38. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2019.38.24-38>

244. Шевченко Л.І. Ремінісценції лінгвіста до теорії ідентифікації : епістолярій Пантелеймона Куліша. Стаття 2. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2019. Вип. 39. С. 8-20. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2019.39.8-20>

245. Шевченко Л., Сизонов Д. Нові слова як маркери часу : медійна лексикографія сьогодні і в перспективі. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Вип. 25. Том 1. С. 11-20. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.180939>

246. Шевченко Л. Етика ідеалів і “прози життя” в епістолярії Пантелеймона Куліша. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2020. Вип. 40. С. 8-26. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2020.40.8-26>

247. Шевченко Л., Сизонов Д. Текст як вербалізована свідомість в експертному аналізі. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2020. Вип. 41. С. 8-23. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2020.41.8-23>

248. Шевченко Л., Сизонов Д. Стан і перспективи дискурсивно-стилістичної лексикографії : огляд проблеми. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2020. № 55. С. 1-19. <https://doi.org/10.11649/sfps.1966>

249. Шевченко Л. “Своє” и “чужое” в медийной интертекстуальности : возможности лингвистической интерпретации. *Славянський мир и національна речевая культура в современной коммунікації : сб. науч. ст. : в 2 ч. / ГрГУ имени Янки Купалы ; редкол.: Т. А. Пивоварчик (гл. ред.) [и др.]*. Гродно : ГрГУ, 2020. Ч. 2. С.230-236.

250. Шевченко Л., Сизонов Д. Критерії диференціації усного та писемного тексту в лінгвоекспертизі. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2021. Вип.42. С.28-42. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2021.42.28-42>

251. Шевченко Л.І. Доба, позначена Іваном Дзюбою. *До ювілею Івана Дзюби (до 90-річчя від дня народження) /*

[голов. ред. С. Пирожков] ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2021. С. 236-239.

252. Shevchenko L., Syzonov D., Pliason O., Shmatko V. Media Literacy Research During COVID-19 Pandemic : Social Network Screening. *International Journal of Media and Information Literacy*. 2021. №6(1). P. 219-230. <https://doi.org/10.13187/ijmil.2021.1.219>

253. Шевченко Л., Сизонов Д. Медійна лексикографія в польсько-українській диспозиції : функціональні інновації. *Slavia Orientalis*. 2021. LXX (3). С. 643-659. <https://doi.org/10.24425/slo.2021.138198>

254. Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Юрислінгвістика в Київському університеті : прогнозована концептуальна модель. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2021. Вип. 43. С. 8-21. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2021.43.8-21>

255. Shevchenko L. Intertext as the space of a media symbol : linguistic interpretation. *Perswazja Językowa w roznych dyskursach. Tom 5*. Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2021. P. 140-147.

256. Шевченко Л.І. Слов'янські мови і глобальна цифровізація : час можливостей, викликів і переформатування лінгвістичних парадигм. *Слов'янські мови, літератури та культури в умовах глобальної цифровізації : Тези міжнародної наукової конференції до Дня слов'янської писемності та культури*. Київ, 2021. С. 17-19.

257. Шевченко Л., Сизонов Д. Медійна лексикографія в польсько-українській диспозиції : функціональні інновації. *Slavia Orientalis*. 2021. LXX (3). С. 643-659.

258. Шевченко Л., Сизонов Д. Юрислінгвістика в епіцентрі західної науки : проблеми і перспективи. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2022. Вип. 44. С. 28-47. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2022.44.28-47>

259. Шевченко Л. Мовна особистість vs мовна ідентичність. Агатангел Кримський. *Культура слова*. 2021. №92. С. 7-17.

260. Шевченко Л. Сучасна медійна етика : проблеми і виклики. *Актуальні проблеми української лінгвістики :*

теорія і практика. 2022. Вип. 45. С. 6-14.
<https://doi.org/10.17721/APULTR.2022.45.6-14>

261. Шевченко Л., Сизонов Д., Дергач Д. Дискурсивна лексикографія у просторі західної науки. *Мовознавство*. 2022. №5. С.3-14.

262. Шевченко Л. Лінгвістична іміджелогія : дослідницький потенціал. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2023. Вип. 46. С. 6-17.
<https://doi.org/10.17721/APULTR.2023.46.6-17>

263. Shevchenko L., Dergach D. Media linguistics vs literary studies : genreological dialogue of sciences. *Philological sciences and translation studies: European potential*. Riga : Baltija Publishing, 2023. P.192-197. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-348-4-52>

264. Shevchenko L., Dergach D. Invariant criteria for the classification of modern mass media genres. *The European development trends in journalism, PR, media and communication*. Riga : Baltija Publishing, 2023. P.18-21.
<https://doi.org/10.30525/978-9934-26-342-2-4>

265. Шевченко Л. Етичний простір науковця : інтелектуальна творчість Т.Б. Лукінової в текстах і контекстах. *Славістика – покликання і доля: збірник тез доповідей учасників круглого столу (до 95-річчя з дня народження доктора філологічних наук Тетяни Борисівни Лукінової), м. Київ, 26 жовтня 2022 року / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України ; відп. ред. В. Ярмач*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. С. 12-14.

266. Shevchenko L., Dergach D. COOKING SHOW genre in the stylistic paradigm of modern slavic mass media. *Current Issues of Ukrainian Linguistics : Theory and Practice*. 2023. Vol. 47. P. 32-49. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2023.47.32-49>

267. Шевченко Л.І. Діалог із текстами Флорія Бацевича. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2024. Вип. 48. С. 6-18. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2024.48.6-18>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Бовсунівська Т.В. – доктор філологічних наук, професор.

Дергач Д.В. – кандидат філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Дядищева-Росовецька Ю.Б. – кандидат філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Загнітко А.П. – член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор (Донецький національний університет імені Василя Стуса).

Іващенко В.Л. – доктор філологічних наук, професор (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка).

Климентова О.В. – доктор філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Космеда Т.А. – доктор філологічних наук, професор (Донецький національний університет імені Василя Стуса).

Луценко О.І. – кандидат філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Маленко О.О. – доктор філологічних наук, професор (Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди).

Мойсієнко А.К. – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Овсейчик С.В. – кандидат філологічних наук, асистент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Олексенко О.А. – кандидат філологічних наук, професор (Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди).

П'ятецька О.В. – кандидат філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Радзівська Т.В. – доктор філологічних наук, професор (Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України).

Радишевський Р.П. – академік НАН України, доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Сизонов Д.Ю. – доктор філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Снитко О.С. – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Стишов О.А. – доктор філологічних наук, професор (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка).

Шевченко Л.І. – член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Шулінова Л.В. – кандидат філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Ярмак В.І. – доктор філологічних наук, доцент (Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України).

Наукове видання

**Т.В. Бовсунівська, Д.В. Дергач, Ю.Б. Дядищева-Росовецька,
А.П. Загнітко, В.Л. Іващенко, О.В. Климентова, Т.А. Космеда,
О.І. Луценко, О.О. Маленко, А.К. Мойсієнко, С.В. Овсейчик,
О.А. Олексенко, О.В. П'ятецька, Т.В. Радзієвська,
Р.П. Радишевський, Д.Ю. Сизонов, О.С. Снитко, О.А. Стишов,
Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова, В.І. Ярмак**

СТИЛІСТИКА МОДЕРНОГО ЧАСУ

Колективна монографія

Друкується в авторській редакції

Керівник видавничого проєкту *В.І. Зарицький*

Підписано до друку 04.07.2024. Формат 70x100 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. аркушів – 37,7. Обл.-вид. аркушів – 20,86.
Тираж 300

Видавець і виготовлювач: ТОВ “Видавництво Ліра-К”
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
03142, м. Київ, вул. В. Стуса, 22/1
тел./факс (044) 247-93-37; (050) 462-95-48
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net